

A SZABADELVŰSÉG MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE

ÍRTA:

MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1896.

NYOMATOTT A PANNONIA-KÖNYVNYOMDÁBAN.

I.

A szabadelvűség kezdete és alapja.

A magyaroknak és a magyar nemzet jellemének mindenütt és minden korban alapját a vitézség, a szabadság szeretete képezte. A hódító nemzet nem ösmerte a kény- és osztályuralmat, minden magyar egyenjogú volt, mint azt Werbőczy István kétséggkívül helyezi, ezt mondván: »mert mindnyájan egy közös, a Hunok és Magyar törzsből származván, köztök úr és szolga, nemes, nemtelen, paraszt nem lehetett«. Constantin görög császár, Kezai Simon, Béla király névtelen jegyzője szerint, a hódító magyar nemzet Árpádot és családját vezérnek választotta, a vezér a törvények megtartására megesküdött, az esküszegő száműzetéssel büntettetett. A perekben ítélt a vezér, ítéletei azonban az országgyűlés elé fellebbeztettek, a hadügyeket a törzsfők meghallgatásával és az országgyűlés jóváhagyásával kezelte. Az egész ország a nemzet közös és osztatlan tulajdona volt; és azon idegen fajoké, melyeknek a hódító nemzet némely területeket meghagyott.

A hódításkori politikai szervezet tehát teljesen szabadelvű volt, mert alapját a jogegyenlőség és a nemzeti

önkormányzat képezték. A szabadság napja fényesen ragyogott egész Istvánig és a pártoskodás, az erőszak felhőit a vezéri korszak nem ismerte. István vezér azonban nem elégedvén meg a mérsékelt hatalommal kényuralmi királyságot alkotott, az országgyűlést eltörö^n nemességet, catholicus hierarchiát alkotott, a nemzet nagy részét szolgává tette, az ország területét királyi tulajdonnak nyilatkoztatta, nagy részét magának tartotta meg, a többit a főpapság és nemesek közt felosztotta. Magyarországra tehát a király és a főpapság uralkodott, a királyi kényuralmat kétségkívül bizonyítja az, hogy életét egy Árpádházi herceg sem látván biztosítva, mind idegen országba menekült. A papi hatalmat megvilágítják István törvényei: papok ellen világiak tanúskodása érvénytelen, — ki a templomba meg nem jelenik haja lenyíratik, és megkorbácsoltatik.

István halála és Péter leveretése után, a királyok a törvények, kiváltságok és országgyűlések megtartását megígérték ugyan, de annyira meg nem tartották, hogy az ellenkezőt tolvajnak nyilvánították és István törvénye alapján felakasztatták II. Istvánt Kiev ostrománál elhagyták, István hazatérve, őket elfogatta és alfeleikbe égő szurkot csepegtetett. A kegyetlenkedésbe előljárt a főpapság II. Endre alatt. Honorius pápa levele szerint, Péter zágrábi püspök gyilkolt és gyújtogatott, a vácsi püspök papjait birtokaitól megfosztotta, megsebesítette, a kinzotlak sebeikbe meghaltak. A nemesség megunva a jogtalanságokat II. Endre ellen feltámadt, a papság a nemességhez csatlakozott. A király megijedt s és kiadta az aranybullának nevezett szabadságlevelet 1222-be.

Az aranybulla. — A szabadelvűség fejlődése Zsigmondig.

Az aranybulla fő biztosítékai:

1. Az országgyűlés évenként megtartandó.
2. A nemes törvényes idézés és Ítélet nélkül el nem fogható és el nem zárható.
3. A nemes adót nem fizet.
7. Az összeeskütt nemes tolvajnak nem nevezhető.
7. A nemesek az ország határain kívül csak zsoldért kötelesek harcolni
13. A parasztokat, szegényeket a főurak utazásaikba el nem nyomják, ne fosztogassák.
17. Jogos birtokátul senki meg nem fosztható.
19. A várjobbágyok és polgárok szabadalmi tartassanak meg.
28. A törvényesen elítéltet a hatalmasak ne oltalmazhassák.
31. Ezen engedmények megtartására a nádor ügyeljen és meg ne engedje, hogy azoktól a király vagy egyesek eltérjenek.

Ha pedig a király vagy utódai ezen törvényeket megsértenék, az összes nemesség vagy egyes nemesek és örökösök hűtlenség bűne nélkül ellenálhatnak.

Az aranybulla az alkotmányos szabadság fényes lapja. A monarchiákban, első szabadsági biztosíték, mert az ilyenmű spanyol és angol biztosítékok későbbben hoztattak, a jelenkor eszméi szerint bírálva az aranybulla megróható azért, hogy a népnek jogokat nem adott, de

e tekintetben az angolok és spanyolok hasonlóan jártak el és valóban a sötét múltat az újkor fogalmai szerint elbírálni nem lehet. 1235-be az ország a tanácsosok és nádor felelősségét tetteg életbe is léptette, a fehérvári országgyűlés Dénes nádor szemeit kitolatta és Endre többi tanácsosait elzáratta.

IV. Béla uralmának utolsó éveiben a szabadelvűség az önkormányzat terén hódított. 1268-ba Somogyba már a nádor a vizsgálatot a megye választottaival tartotta meg és a gyűlésben ítélte. 1291-be már a nádor 4 megyei választott bíróval együttesen ítélte. 1291: 5. Kimondja a főispánok felelősségét és a feletteki bíráskodással az országgyűlést bízza meg. Az 1298: 20. nagyban közeledett a felelős országos kormányzathoz, ez a királyi tanácsba 2 nemest választ és 2 püspököt rendel, a tanácsosok meghallgatása nélküli adományokat, kinevezéseket és más fontosabb királyi rendelkezéseket érvénytelennek nyilatkoztatja. I. Lajos a gáncs nélküli lovag, az erély, a szivjóság páratlan példánya, az eszélyes politikus, az alkotmány és törvények feltétlen hive, korának leghatalmasabb királya, az 1351: 11-be kimondta: az ország nemeseinek jogegyenlőségét. A 17. a jobbágy szabad költözködési jogát megerősíti, az ingóságaik feletti tulajjogot biztosítja, a szabadelvűség kétségekívüli vívmánya volt. A megyegyűlések megtartása nem csak megengedettek de a megjelenésre minden nemes 3 gira büntetés terhe alatt köteleztettek is.

III.

A szabadelvű eszmék és intézmények haladása és hanyatlása Zsigmondtul I. Ferdinándig.

Nagy Lajos alatt Magyarországot három tenger határolta, gazdag volt a király, az ország, a papság, a nemesség, polgárság, a nép, rend- és igazság uralkodott, mert a nagy király palotája mindenki előtt nyitva állt, a nagy király törvényteleniséget nem tűrt. Nagy Lajos halálával azonban a jog, a szabadság, a nyugalom, a jólét, ingadozni kezdett, a főurak a törvényes király ellen jutalmazó vetélytársakat kerestek, kirabolták a gyengébbeket, a főpapság államot akart az államba alakítani, a király és ország mellőzésével, fejének a római pápát ismerte.

Az aranybulla biztosította ugyan az ország és nemesség jogait, de az Árpádházbeli királyok szerették a hódítást, a vitézeket gazdagon jutalmazták, az Árpádházban a családi versengés örökös betegség volt, a fiú az apával, a testvér a testvérral folytonosan versengett, a versengő felek valóságos árverést tartottak, híveiket tehát gazdagon jutalmazták, foglalásaikat, rablásaikat elnézték, részben tehát a királyok és herczegek kegyelméből megalakult az Oligarchia, — részben pedig a roppant papi birtokok jövedelméből a püspökök rokonaiknak nagy vagyont hagyományoztak. Csak Máté egy időbe kél király ellen folytatott háborút. A Brebiriek tengeri kalózhajóhadat tartottak és uralták Dalmáciát. A németujváriak a

királyság átvételére Budára utazó III. Endre magyar királyt elfogták s nagy ajándékok árán bocsájtották el; ezen szemtelen rablók támadó háborút folytattak az osztrák hercegek ellen. Róbert Károly 10 éves küzdelem után leverte ugyan a rablókat, Nagy Lajos alatt pénzt gyűtöttek, de moczczanni sem mertek, Nagy Lajos halála után azonban megkezdték a régi dalt. Idegen trónkövetelőkkel szövetkeztek és raboltak Zsigmond néhány lázadónak leütette fejét, a megyei intézményt karolta fel, a középosztálylyal szövetkezett és a papokat megzabolázta.

Szabadelvű intézmények: 1396, mely a megyéknek az országgyűlésen követek általi képviseltetését is megengedi. 1405. az adó csak a megyei tisztviselő közreműködésével behajtható. 1435. a nemesek katona-illetménye választott megyei biztosokkal íratik össze. 1435, a nemesek bíráit (szolgabírákat) a megye választja. 1405, a városok különleges adója fel nem emelhető. 1404, a pápa adományai érvénytelenek, érvénytelenek a magán- és egyházi perekben hozott rendeletei, leiratai, ítéletei, az ezek ellen vétők felségsértést követnek el. Az egyház minden tagjainak fej- és javadalomvesztés súlya alatt rendeljük, hogy ezentúl semminemű peres ügyekben, pápai, szentszéki, bíbornoki, követi idézéseket, megintéseket, leiratokat, végrehajtásokat, pereket, akár egyházi-, akár magánügyekben, melyek a római curiától származnak, elfogadni, kihirdetni, végrehajtani ne merészeljenek.

Ulászló halála után az Oligarchia már nemcsak fejedelmi trónkövetelőkkel, de a cseh rablókkal is szövetkezett. Szabadelvű vívmány: az 1441: 2, mely szerint a

király és országgyűlés a nádort közösen választják. A pénz az országgyűlés beleegyezése nélkül meg nem változtatható. 1454., a megyegyűlés a megyei katonaság vezérért választja. 1 lovas váltságdíja 16, a gyalogé 10 arany. 15. A megyei ítéleteket a hatalmaskodási és birtokfoglalási ügyekben a főispán hivatalvesztés súlya alatt köteles végrehajtani.

Mátyás király 32 éves uralma, a törvénytelenések láncolata a sima önkény uralma, 23 országgyűlést tartott, melyeken mindig pénzt kért, az alkotmány megsértését mindig elismerte, jövőre a törvények megtartását megígérte, de évről évre megszegte, uralma alatt több szabadelvű törvények hoztak: 1463: 3. Hütlenség és felségsértésben a király az ország nagyjai és egyháznagyok nélkül nem ítélt. 18. a király egyszerű panaszra senki birtokát el nem foglalhatja. 1467: 8. az adóbiztos az adót a szolgabíróval vesse ki. 1486: 9. a szolgabírók a megyei nemesekből választatnak. 64. a megye által kivett nemesi adót a nemesek a megyei pénztárba fizetik.

1485. a nádorral hozott törvényben új a 6., a nádor közbenjáró az ország és király közt. 7. a nádor, ha a király hülye, vagy rest, az idegen követeket kihallgatja és nekik válaszol. 10. a nádor a király távollétében helytartó, a király hatalmát hozzárendelt társaival helyettesíti, kegyelmet és adományokat azonban nem adhat.

Mátyás kényuralma a szabad szellemet ideiglenesen elnyomta, de nem semmisítette meg. A királyválasztásnál azonban az Oligarchia győzött és megválasztotta a tunya tehetetlen Ulászló cseh királyt, kit üstökénél fogva rángatott, az ország vagonát részint szemtelenül elfog-

lalta, részint uzsorás kölcsönök címén, részben nevetéségesen olcsó zálog és bérösszegekért bitorolta.

A jámbor király az ország minden törvényeit elösmerte, és a tunya buta király szándékosan sem a nemesek, sem az ország jogait soha önként, öntudatosan meg nem sértette, de helyette az Oligarchia, a főpapság némely tagjai uralkodtak és pedig oly gazul, hogy míg Ernst pécsi püspök maga 400,000 aranyat ellopott, Ulászlónak nem volt annyi pénze, a melyen egy pár csizmái tudott volna venni. A király, a nemesség, a papság érdekei azonosak voltak, mert az Oligarchia mind a három jogait, vagyonát megtámadta, a király a vezetésre képtelen volt, a főpapság egy része a kényelmesebbet és hasznosabbat választotta és úszott a hatalmi árral. A nemességet vezették és ingerelték, Zápolya István nádor és halála után fia János erdélyi vajda. Zápolya Istvánt a porbul Mátyás király emelte fel és pedig annyira, hogy fiainak 27 várat és urodalmat hagyományozott. A nemesség az országjogokat, az ország felségét a következő törvényekkel biztosította.

1. A felelős kormányrul: 1498: 3. Az országos fő-törvényszékhez az ország és király által, 2 egyház és országnagy és 16 nemes az ország 4 részéből választalik. 1500: 10. Midőn az országtanácsban országos ügyek tárgyaltainak, a király a 16 nemes közül 8-at mindég hívjon meg. kik titoktartási esküt tesznek.

1507: 5. A király az ország ügyeiről választott és többi tanácsosaival intézkedik, rendeletéi, kinevezései az országtanács jóváhagyása nélkül érvénytelenek.

1507: 7., 8. Az országtanács az országgyűlésnek-

felelős, ha az országtanácsos, a királyi tanácsba, az ország alkotmánya és szabadságai ellen nyilatkozik, ezt társai kötelesek az országgyűlésnek feljelenteni, az országgyűlés őt mint lázadót és árulót bünteti.

Az ország törvényeit sértő száműzetik, javai elkoboztalak, ha a király az ily ítéletet végre nem hajtja, köteles azt a fő- és alispán a megyei nemességgel végrehajtani, ha erre a megye ereje elégtelen, a megye felszólítására a nádor vagy országbíró kötelesek zászlóaljaikkal, más urakkal és a megye nemességével végrehajtani.

A nádor választásrul: 1942: 33. A nádort a király és országgyűlés közösen választják.

Az ország vagyonárul: 1514: 2. A király jövedelmeit az országgyűlés beleegyezése nélkül a legnagyobb szükségbe se adja zálogba, az ily eladás érvénytelen, a vevő pénzét veszti, mint uzsorás büntetetik.

A királyi udvarral 1490: 9., 10. A király csak magyar udvart tarthat, magyar hivatalnokokat, tanácsosokat nevezhet.

Hűtlenségről: 1495: 3. Hűtlenségi vádak felelt az országgyűlés ítél.

Adórul: 1504: 1. Az országgyűlésen kívül adót felajánló megye nemessége, mint hűtlen személyében és vagyonában büntetetik.

A megyérül: 1500: 2. A főispán, alispánt a megye nemeseibül a megye beleegyezésével nevez, a kit azonban a megye nem akar alispánnak, nem nevezheti.

Az 1507. törvény, a rendi alkotmány koronáját képezi, a kormány valóságos országos felelős kormány volt.

Mert a király rendeletéi, szerződésai, parancsai, adományai, kinevezései az országtanács, vagyis a valódi kormány hozzájárulása nélkül érvénytelenek.

A törvénytörő felelt az országgyűlés bíraskodik, a király meg nem kegyelmezheti, mert az ítéletet a nádor, vagyis a felelős kormányelnök, nem teljesítés esetében a második országtanácsos az országbíró, ha ez is elmulasztaná, a megye köteles végrehajtani.

A kormány elnökét a felelős nádort a király nevezi ki, az országgyűlésen a kinevezettel az országgyűlésen a kinevezettel az országgyűlés visszavetheti, mikor egyszersmind nádort is kellett ajánlani, ha az ajánlott nem tetszett, újra alkudoztak míg mind a két fél ki nem egyezik.

Vagyis a múlt és jelen kormányalakítás lényegileg nem különbözik, mert ma a király a többség vezéreit szóllítja fel a kormányelnök kijelölésére, hajdan pedig magával az országgyűléssel közölte a kinevezést, miután akkor a szervezett párttanácskozmányok nem voltak, Ma, ha a többség a kormányelnökkel megelégedve nincs, a többség bizalmatlanságot szavaz, a király vagy új kormányt nevez, vagy az országgyűlést feloszlatja és új országgyűlést hív össze. 1507. szerint az országgyűlés a nádort vagy elfogadta, vagy elutasította és más nádort ajánlott, az ország és király kiegyeztek, a király azomban a nádori az országgyűlés szünetelése alatt elbocsáthatta, de ezt csakis a kormánytanács többségének hozzájárulásával tehette, és ezen cselekményért az országgyűlés az országtanács tagjait feleletre vonhatta és megbüntette.

A kormány tanács szervezete azomban különbözött a mostani kormány szervezetétül, ma a kormány tagjait a miniszterelnök ajánlja a királynak, és a miniszterelnökkel megy, vagy marad a kormány, — 1507-be a kormánytanács állott a választott nádorbul, ki ha a király el nem bocsátotta, vagy az országgyűlés le nem tette hivatalát, élethosszig viselte, — az esztergomi érsekbül, az országbíróbul, az erdélyi vajdából, a tárnokmesterbül, kincstárnokbul, a bánokbul, a főajtónálló mesterbül, ezeket az országgyűlés megkérdezése nélkül az országtanács felelősége mellett a király nevezte és hivatalok élethossziglan tartott, de az országgyűlés bármelyiket elmozdíthatta, tagjai voltak a országgyűlés által választott 16 nemes, kiknek megbízása 1 évig tartott és tovább új választás nélkül nem is tarthatott, miután az országgyűlést minden évben meg kellett tartani. Az országgyűlések minden évben megtartandók voltak, mint ma és pedig ha a király nem akarta megtartani, a nádor köteles volt összehívni. Az adó egy évre szavaztatott meg. Az egyéni szabadságot biztosította az aranybulla, a hűtlenségrüli törvény, mely a királyiul a bíraskodást elvéve, az országgyűlésre ruházta, a szabadság híveinek mentsváruul szolgált a megye, mely gyűléseket tartott, tisztviselőit szabadon választotta, az ítéleteket királyi parancsokat végrehajtotta az adót beszedte, a hadköteleseket összeírta, az országáruul elleni ítéletet végrehajtotta, az adóbani fondorlatokat szigorúan büntette és ez által lehetetlenné tette.

Vagyis a nemesség az akkori politikai nemzet mindazon jogokkal bírt a mivel bír, ma az egész nemzet. A

magyar nemzet szabadelvű szellemét kétségkívül bizonyítja az, hogy mindezt a nemzet vérontás nélkül vívta ki, Ulászló nem csak azért hajlottamért lomha, tehetetlen egyéniség volt, de mint ő, mint tanácsosai meghajoltak, mert látták, hogy ez a nemzet akarata és ha erőszakoskodnak a nemzet a trónkövetelő Zápolya zászlói alatt log egyesülni és a nemzet haragja nemcsak a királyt, de az Oligarchiát is elsöpri,

A szabadelvűség diadalának volt egy fekete pontja, a nép rabszolgaságát elrendelő törvény, mely 1514-ben a jobbágságot költözködési jogátul, a jászokat és kunok egy részét birtokjogaitul megfosztotta. Ez annál inkább helytelen volt mert a népnek csak is egy része lázadt fel és ezt is részben a kormány fejének féktelen nagyra-vágyása által előidézett viszonyok és a kormány fejének gyávasága, részben a nép hazafiassága és vallási vak buzgósága sodorták a véres embertelen lázadásba.

1513-ba ugyanis Bakács cardinális, esztergomi érsek és a kormány feje, meg nem elégedve magas állásával, az esztergomi érsekség és hűsz bitorlott javadalom királyi jövedelmeivel a római pápaságra vágyott, kincsekkel terhelve Rómába utazott, szórt kincsei és ígéretei daczára azomban a választásnál megbukott. A büszke primást azomban a vere-ség nem hűtöttele, a pápaságra kétségbevonhatlan érdemeket akart szerezni, a pápátul a török elleni keresztes háborúra engedélyt és a keresztes vitézeknek bűnbocsánatot eszközölt ki. 1514-be a mindenható primás parancsára az alsó papság a nép nagy részét a török háborúra fel-lelkesítette, gyülekezési táborhelyül a Rákost tűzte ki, a vakbuzgókhöz csatlakoztak a csavargók, tolvajok, rablók

és gyilkosok, a keresztesek száma 40,000-re növekedett. Bakacs prímás nem tartozván az ecclesia militanshoz, (barcos egyház) vezért keresett, a vezéri méltósággal megkínálta a főurakat, de mindeniktől kosarat kapott. Szorultságában Dózsa György székely kapitányt nevezte ki fővezérnek, maga esztergomi várába vonult, a főurak sajnálva jobbágyaik munkáját, eltiltották a résztvétől és népeiket korbáccsal kergették vissza tűzhelyeikhez.

A király és kormány indulást parancsoltak, Bakacs az engedetlenekre átkot mondott. Dózsa seregében a falusi papok fő szerepet játszottak. Dózsa és tanácsosai megizlelték a hatalmat, a török legyőzése helyett a nemesség, a király kiirtását határozták el. Dózsa kiáltványt bocsájtott ki, melyben akasztófával fenyegetve a parancsait nem teljesítőket, a nemesség megsemmisítését megparancsolta, a lázadókkal vezéreket választatott, kormányát és törzskarát Mészáros Lőrincz, Barabás, Kecske, Hosszú, katolikus lelkészek képezték, az alvezérek, az egyháziak közül választattak, a nemesség közül senki sem, a polgárok közül kevés csatlakozott, a Rákoson tovább dorbézolni nem lehetett, mert Bakacs a pénzsegélyt és élelmezést beszüntette, de lefelé kellett vonulni, mert sok elámított hazafi a török ellen vágyakodott, a mozgalom a Dunántúl és a felvidéken megszünt. Dózsa az alvidék idegen lakosságára számított. A rablócsapat fogyott és növekedett, elpárologtak a kiábrándult rajongók, csatlakoztak az akasztófával fenyegetettek. Dózsa Szegednek indult, útjában 400 nemest gyilkoltatott le, Szeged bevétele azonban nem sikerült. Temesvár felé ment, a részeges Báthoryt megszalasz-

totta, a kunok és jászok egy része mindjárt kezdetben hozzáállott, győzelme után a királyságot eltörülte, és a kormány élire egy püspököt szándékozott állítani, a seregben számos nő és gyermek is volt. Zápolya azonban értesülvén a temesvári várba szorult Báthory veszedelmiről, hadseregével Temesvár alá sietett, a rablókat szétverte a rablóvezért elfogta és kegyetlenül kivégezte.

A Dózsa mozgalom nem szabadságharcz, de rablógyilkos lázadás volt, a vezetők tehát a halált megérdemelték, a nép azonban büntetést nem érdemelt, mert az érsek és papok csődítették össze, midőn a sereg megindult, a tömeget már a rabló csőcselék uralta, a merre ment, a nép nagy részét az akasztóiéiul, a vagyonok megégetésétüli rémület vitte a papi táborba. A jobbágyok szabad költözködési joggal bírtak, tehát az úri birtokot bármikor elhagyhatták. Hibázott maga az ország-tanács, midőn a pápa keresztes háborút engedélyező bullájának kihirdetését megengedte, mert Magyarország törvényei szerint, külállam elleni háborút, csakis a király, vagy az ország indíthatott. Méltatlan és igazságtalan volt, az egész parasztság megbüntetése, mert ezen lázadásba, csakis Pest-Solt, Bács, Csongrád, Békés, Csanád, Arad, Temes, Torontál megyék népessége, Erdély egy része, Máramaros megye vett tetteleges részt. A szabad költözködés eltörlése vérig sértette az emberi jogokat, a jobbágyságra és zsellérré rótt évi egy forint tartozmány elviselhetlen teher volt azon korba, midőn egy egész parasztház hely becsértéke 40 forint volt, vagyis 1 hold becisére 1 forint, e szerint tehát a telkes jobbágy a 9-ed és 10-ed dézsmán a hízott sertés, csirkék és 32 igás

napszámon felül, jövedelmének 41 százalékát fizette úri tartozmányba.

Ulászló halálakor az alkotmány és a nemesek jogai teljesen biztosítva voltak, többet a királyság eltörlése nélkül az akkori viszonyok közt kívánni nem lehetett, a tehetetlen Ulászló azonban, ki életében senkit se bántott, és minden elibe terjesztett törvényt, utógondolat nélkül elfogadott, bitang tanácsosaitul félrevezetve, halálakor a kormányzóságrul alkotmányellenesen rendelkezett, mellőzve ugyanis a nádort, a kis Lajos gyámjainak Miksa német császárt, a lengyel királyt és a római pápát, kormányzónak Bakacs Tamást, György Brandendurgi grófot és Bornemisza Jánost nevezte. Bakacs Tamás eszes, de gyáva, önző, kapzsi főpap volt, a határgrófot tunya kéjencznek ösmerték, Bornemisza János hadi és politikai tehetség nélküli becsületes udvaronc volt. A fejedelmek gyámsága nevetséges gyártnmány, miután az egyik Lengyelországba, a másik Rómába, a harmadik Németországba lakott, tekintve tehát azt, hogy még akkor gőzös nem volt, Lajoska kedvéért egy évbe egyszer sem jöhettek volna össze. A két fejedelem ezt belátva, kormánytanácsot tervezett, mely 2 német, 2 legyei biztosbul, Perényi Imre nádorbul, Bakacs Tamás érsekből, Szatmáry püspökből, Bazini Péterbül, Buzlai Mózesbül és Zápolya Jánosbul állott volna. Az országgyűlést a Rákosra tűzte ki. A Rákoson csak 3000 nemes jelent meg, kik Zápolyát akarták kormányzónak, a megriadt oligarchák Budán maradtak és csakis üzenetekkel érintkeztek. A' nemesség Budára indult, a várparancsnok azonban a törvényhozókat ágyúlövessel

szétkergette. Az örökös trónkövetelő tűzmester, Zápolya János 600 lovassal Erdélybe szaladt. A Budán tanácskozó Oligarchia a gyámságot és országtanácsot elejtette, és a kormányzattal mint országgyűlés, a meglevő országtanácsot bízta meg. Az oligarchák tehát a gyermekkirály uralmát merénylettel kezdték meg, lopással és erőszakkal folytatták. A török készülődött, az ország védelme a lopásra kedvező ürügyül és villámhárítóul szolgált a nemesség szidta az országtanácsot, elrendelte az országjavak visszavételét, de ez papiroson maradt, az adót megszavazta, a főurak jobbágyaiktul a megye mellőzésével beszédtek, de zsebre rakták, a mi adó bejött, az nagyrészt Bakács és a szatmári főpapok kezeihez tapadt, a mihez hozzáférhetett György Brandenburi gróf, a víg czimbora elitta. Az udvart drága zálogokbul tartották, a határvárak kis számú őrsége pedig koplalt. A lopás annyira ment, hogy 21 kincstári birtok, az arany és igen jövedelmező rézbányák, a mármarosói sóbányák, harminczadok, részint erőszakkal elfoglaltattak, részint zálogba adattak, ennél fogva a gazdag magyar király jövedelme a hézagosan befolyó adón kívül, 82,000 arany forintra apadt. A hangulatot hűn ecseteli az országtanácsbani következő esemény, a horvát bánóság ügyében összevesztek Szálkán primás, kancellár és gróf Frangepán Kristóf, a dühös főpap megragadta Kristóf gróf díszes szakállát, Kristóf gróf az ország primását és első miniszterét kegyetlenül pofonütötte, az éktelen zajra Lajoska belépett és rendet csinált.

A nemességet az oligarchia elleni országgyűlési harcokban Verbóczy István vezette, kit méltán nevez-

hetünk a magyar szabadelvűség első szónokának, Verböczy nem volt szájhős, de tudományosan művelt jogász és szónok, ösmereit az olasz akadémiákon szerezte, a közép osztály tagja lévén, ösmerte a nemesség szellemét, hangulatát, a nemesség saját társa iránt bizalommal viseltetett, erős hanggal, kiváló ítélőtehetséggel bírt, kitűnő szónoklatával a tömeget fanatisálta, a főurakat elrémítette, és midőn az egyesek sérelmei, a nép nyomora, az ország szégyene, az oligarchia és főpapság, a kormány bűneinek, önkényének, rablásainak elsorolásával fellelkesítette az országgyűlést, beszédét a király iránti loyális hűség nyilatkozatával zárta be. A nagy szónok az országgyűléseken mindig győzött, de sem párt-szervezési, sem végrehajtási képességgel nem bírt, s midőn a hatalom ura lett, teljesen eltörpült. A viszonyok Lajos király nagykorosítása és házassága után sem javultak. Zápolya titokba a nemességet izgatta, a király 1525 májusba a Rákoson országgyűlést tartott. Az országgyűlés Szálkán érsek, kancellár elmozdítását és feleletre vonását, új országtanácsosok választását, Szerencsés halálát, a királyné német környezetének hazaküldését, a német és velencei követek eltávolítását kérték, a kormány a király választát visszatartotta, elfogyott a türelem és költség, az országgyűlés országgyűlést tűzött ki Szent-Iván napjára Hatvanba, melyen a nemességet fegyveresével együtti megjelenésre kötelezte, az adót megtagadta, a meg nem jelenőt, fej- és jószágvesztéssel fenyegette. A király az országgyűlés feloszása után, a rákosi határozatokat megsemmisítette, a hatvani országgyűlést eltiltotta és szeptemberre Budára országgyű-

lést tűzött ki. Szent-Iván napjára a hatvani gyepen 17,000 fegyveres nemes jelent meg, kész követni a királyt a török ellen, ha az ország kívánatait teljesíti, ha nem, kész Budát megostromolni és a nemzethez méltó királyt választani. A király átlátta, hogy az ország, az erő Hatvanban van, tanácsosai többségének daczára, Hatvanba jött, az oligarchák remegve bár, de mindnyájan követték a királyt. A nemesség tisztelettel fogadta királyát, a rend fentartásául az országgyűlés méltóságául előzetesen gondoskodott, Lajos sohasem érezte magát annyira királynak, mint Hatvanban, az országgyűlés vádolta Báthory nádort, Sárkány András országbíró, Thurzó Elek kincstartót, Széchy Tamást, a Fuggereket, és a czimborák elcsapását kívánta. A király az ülést feloszlatta és másnapra Ígérte választát, A király halogatta a választ. Az országgyűlés Verbóczy Istvánt nádornak választotta, a király a választást megerősítette, kancellának Várday Pál egri püspököt, országbírónak Drágyfó Jánost, horvát bánnak Frangepán Kristófot, kincstartónak Kanizsay Lászlót jelelte. 42 törvényt hozott, melyeket a király még Hatvanban megerősített. A hatvani országgyűlés új biztosítékokat nem alkotott, csak a régieket ismételte és a kormányt változtatta meg. Zápolyának oda ajándékozta a rendkívül nagy Ujlaky örökséget, és ismételte a lutheránusok megégettetéséről buta embertelen törvényt. A hatvani országgyűlés volt a szabadság, és a nagy Magyarország utolsó ragyogó napja, mely ezentúl egész 1790-ig fokonként elsötétedett.

A nemesség Hatvanbul azon hitben oszlott szét, hogy a nagy hazafi, a ragyogó szónok, a nagy törvény-

ladó Verbőczy István nádorsága által, Magyarországot megmentette, reményeiben azonban nagyban csalódott, mert a budai oligarchikus levegő a nemesség kedvencét vakká és butává tette. Az oligarchák a hatvani réműletből kigyógyulva, Budán Verbőczy hátamegett szövetkeztek, a szervezésre Thurzó Elek vállalkozott, tervének a királyné által megnyerte a királyt, Budán »Kalandosok egyesülete« címe alatt szövetséget alapított, tagjait a király és királyné iránti feltétlen engedelmségre eskette fel, nemesség közti újonczozásra elküldte Ártandy Pál uramat, Verbőczy hajdani vezértársát, a lélekvásárlás költségeit az oligarchák és főpapok, főleg pedig Fugger fedezte. A király a Fuggereket azon 200,000 arannyal, melyben az országgyűlés által elmarasztaltattak, megajándékozta a beszterczei bányákat és bánya-tizedeket, évi 20,000 forint és 7500 gira ezüstért, 15 évre bérbe adta, és erre Fugger 50,000 darab aranyat előlegezett a királynak, illetőleg a kalandosoknak, kik első nyílt gyűléseket Kecskeméten tartották. Ezen szövetkezet volt törzsapja a későbbi aulicus (udvari) pártnak, mely 3 századig Magyarország vámpírja, korbácsa és hóhérja volt.

A hazaárulók a budai várban a kormány elnöke, az alkotmány ellenőre, a nádor székhelyén szövetkeztek, az embervásárt az ország minden részében üzték, e műveletről tehát a szellemdús nádornak, nemcsak mint nádornak, de mint a Zápolya párt vezetőjének is tudni kellett, mert Zápolyának az országba 70 vára és uradalma volt, a nemesség az oligarchákkal szemben tömör testet képeztek, Kecskeméten nyilvános gyűlést tartottak. A nádor úr azonban egyrészt megszerette a hatalmat

és azt minden áron megakarta tartani, de a nyílt áru-
lást szégyenlette, azon hitben tehát, hogy tétlenségéért
kegyelmet nyer, bedugta füleit, behunyta szemeit, és el-
utazott Beszterczére bíraskodni. A nádor az országgyű-
lés előtt csak néhány nappal érkezett meg, a királyné
és a rabló szövetkezet megvetéssel fogadta a gyáva
nádort, a nemesség, mert nem volt tájékozva és azon
álhitbe élt, hogy a hatvani határozatok Verbőczy nádor-
sága által az országot megmentette, a szabadságot biz-
tosította, csekély számban jelent meg a Rákoson. A
vitéz nádor április 27-én az országtanácsba leköszönt,
éjjel ipája Zoby Mihály tanácsos úrral, Erdélybe szökött.

A kalandosok által hozott törvények az alkotmány
fő biztosítékait törölték el:

1. A király hatalmával éljen és az országot kor-
mányozza.

17. A hatvani gyűlés határozatai megsemmisítetnek.

22. A nádor hivatalátul csak főbenjáró bűnért, tör-
vény útján fosztathatik meg. [Külömben hivataloskodása
élethossziglan tart.

16. Az országgyűlés csak nagy szükségben hivas-
son össze.

31. Az országtanácsba a király tetszése szerint ne-
vezzen 8 nemest

26. Verbőczy és Zoby száműzetnek.

Vagyis teljhatalmat adott a királynak, minden felelő-
ségtől felmentette, a nádort függetlenné tette az ország-
tul, gyakorlatilag az aranybulla ellentállási jogát eltörülte,
eltörülte az évenkénti országgyűléseket, eltörülte az ország-
tanácsosok választását, a kormány felelősségét. A független,

önálló Magyarország utolsó országgyűlése nemcsak az ország felségi jogát sértette meg, de meggyalázta az országot, mert ezen országgyűlésen, a nemzet nyers erőszak nélkül önként mondott le jogairul, melyért 3 századig ernyedetlenül küzdött.

IV.

A közjogi szabadelvű párt küzdelmei az udvari szolga német párttal, 1527-től 1605-ig. — A reformatio befolyása.

Magyarország önálló államisága, tényleg a mohácsi csata évében megszűnt, két választott királyunk volt, Zápolya János és I. Ferdinánd, egyszer egyik, máskor a másik szaladt ki az országbul, az Oligarchák árverést tartottak ugyan, egy hazafi egy évbe jó árért kétszer is változtatott köpönyeget, az egyik király Budán, a másik Bécsbe lakott, egyiket a török szultán, másikat a német császár tartotta fel, míg végre 1538-ba, a magyarok megkérdezése nélkül, Magyarországot Nagyváradon felosztották, Zápolya halála után a török elfoglalta Budát és az ország nagy részét, Erdély önálló fejedelemség lett, tehát az ország három részre oszlott. Mind Zápolya, mind Ferdinánd megesküdtek az alkotmányra, esküjét egyik sem tartotta meg. Ezen nyomorúságos viszonyok közt, Erdély megőrizte magyar és alkotmányos jellegét, a Ferdinánd Magyarországaiba két párt alakult, a szabadelvű közjogi ellenzék, mely Magyarország magyarsága, független államisága és alkotmányának visszaállítása mellett küzdött és a német udvari párt, mely önérdékét

túzta ki főczélul, jó pénzért, uradalmakért, méltóságokért eladta magát, és kész volt Magyarországnak, mint tartománynak, Németországba való bekebelezését elfogadni, a tömegből azonban a sok üldözés daczára a haza és szabadságszeretetet nem veszett ki, a nemesség tehát majdnem egészben, néhány becsületes főúr és a városok többsége ezen párthoz tartozott, a szabadelvű magyar párt, tehát nagy többséggel bírt. A viszonyok azonban, tekintve az ország szagatottságát, a Habsburg ház nagy hatalmát, a vívmányokra nem volt alkalmas, tehát a párt védő conservatív állást foglalt el, Ferdinand megesküdött ugyan mindenre, de csakis az adótörvényeket hajtatta végre, az ország jogait és kívánalmait már azért sem lehetett érvényesíteni, mert az országgyűlések Pozsonyba, mondhatjuk az osztrák hatalom torkába tartattak, a király tanácsosai az ország érdekeit mellőzve, a királyt birtok-adományokért, bérletekért, méltóságokért ostromolták. A király kezdetben fél évig lakott Magyarországon, és ezen időben csakis két becsületes embert fedezett fel, Nádasdy Tamást és Bornemisztát, kik a többet ígérőnek magukat el nem adták. A szabadelvű párt csak két nagy emberiségi vívmányt eszközölt ki, a jobbágyok szabad költözködését, és a jobbágytelek és larlozmányainak feltételes és részletes birtokjogát. Az 547: 26., 27. A költözés megengedettik és ha az ur jobbágyát 15 nap alatt maradásra nem bírhatja, a szolgabíró köteles a parasztnak szabad költözködését kieszközölni, 28., 29. Ha a távozó jobbágynek rét és földirtásai, szőlő-ültetései vannak, ezek távozása után is tulajdonai maradnak, az urnák 9-edet fizet, ha magához

akarja váltani, a szolgabíró és 1 nemes által teljes értékbe (nem a comunisba) megbecsültei heti és a becsár lefizetése után, magához válthatja. Ezen törvény részben folyománya, a paraszt birtokjogát eltörölő két évvel később kelt Hármaskönyv II. rész 29 és 30. szakaszának, mely azt mondja, »az apai birtokot a paraszt fia, ennek gyermek nélküli elhaltával, fiági rokonai öröklik. Az örökös nélkül elhaló paraszt ingóságairul szabadon rendelkezhet. A paraszt személyét védi, illetőleg biztosítja az 548: 33—42, a paraszt bűn, vagy kihágás nélkül el ne zárasson, a költözés tárgyalása alatt, kegyetlenkedő vagy ítélet után jobbágyát erőszakkal visszatartó földesúr, 200 forintra büntetetik. Ezen törvények, pedig nem a pozsonyi királyi tanácsosok és udvari párt műve, mert ezek minden időben a német szolgálai intézményeket majmolták és a szabadság minden nemétül borzadtak, de a magyar a szabadelvű párt eszélyes politikájának és humanismusának vívmányai és e tekintetben is épen úgy, mint a felelős kormány eszméjénél, első helyet foglalunk el, mert igaz ugyan, hogy Angliában a paraszt nem dolgozott, hanem bérlő volt, mert az angol viszonyok közt, az urakra kedvezőbb volt a bérrendszer, a majorság kezelésnél, de az angol bérlettulajdonjogot nem adott, bizonyos esztendőkre szólt, a bérlőt azúr nemfizetés esetében időközben is elkergethette, a bérletidő elteltével a bérletet önykényesen felcsigázta, míg ellenben az ur a magyar parasztul és örököseitül, ha kötelességét teljesítette, el nem vehette, a birtok egy részét eladhatta, egyenes utódok hiányában, a birtok a mellékes rokonokra szállt. Szellemi vívmány: az 548. azon cikke, mely az elpusztult egyházakban, az iskolák-

nak a püspökök által felépítését, elrendeli, ellenben az udvari párt műve a az anabaptisták és reformáltak ki-kergetését elrendelő törvény.

Miksa uralmát államellenes merénylettel kezdte Magyarországnak a német császárságban bekebelezését felajánlotta, a németek 120,000 katonát küldtek, a hódítók azonban Győrnél megállapodtak, és miután a vidék borát, marháját és szárnyasait, ingyen elpusztították, a költség elfogyván, a sör hazájába nátha nélkül hazatértek. 567-ben Miksa király a pozsonyi országgyűléshez német leiratot küldött, magyar ügyekben német kancelláriája által intézkedett, a magyar kiviteli cikkekre türhetetlen adót vetett, az adót a megye mellőzésével szedette, a várak egymásután veszték el, még az aulikusok is megijedtek, hogy míg németül megtanulnak, helyeiket a császár németekkel tölti be. Elkeseredett az egész ország» 101 íves sérelmi és részben tiltakozó feliratot küldtek a királyhoz, némely sérelmek orvoslatát megígérte, de ígéretét ép úgy megszegte, mint esküjét. A tettek órája azonban még nem ütött, Rudolfot 872-be királylyá választották, Rudolf a szokásos királyi oklevelet aláírta.

Rudolf apja halála után vette át az uralkodást, és székhelyét Prágába tette, ez már maga nagyban befolyásolta politikáját, mert a nagy távolság miatt aulicus híveinek nagy része elmaradt az udvartul, Rudolf apjátul sokban különbözött, bár mindkettőnek végcélját Magyarország beolvasztása képezte, Rudolf azonban vakbuzgó katolikus volt, míg apja a reformációt türte, Rudolf Magyarországot nemcsak németté és szolgává, de egyszersmint katolikussá is akarta tenni, Miksa megelégedett a ma-

gyarországi tényleges birtoka megtartásával, Rudolf ki akarta kergetni a törököt és Erdélyt is be akarta császárságába olvasztani, az országot tehát nagy adóval terhelte. E politikája tehát a szabadelvű tábort nagyban megerősítette, az országgyűléseken a hangulat erősebb lett, az országgyűlések nem könyörögtek, de követeltek, Rudolf hódítási politikája sok pénzt igényelt, Rudolfnak folytonos háborúskodásai miatt, nagy serege lévén az országban, országgyűlések a négyszeres adót nemcsak elvállalták, de a nemesség súlyos megadóztatását is elfogadták, ezért viszont Rudolf, a nemesség személyes felkelését elengedte és 578-ban megengedte, hogy főispán nem lettében, a megye minden ügyekbe maga rendelkezik, 588-ban elfogadta, hogy a magyar tanács hatásköre állítsa helyre, a király és főherceg a szükségnek megfelelő tanácsosokat nevezzenek, és a király és főherceg a magyar ügyeket ezekkel tárgyalja. 597-ben a megyén keresztül vonuló katonaságot az alispán szállásoltassa el, a kárt tevő katonát, a kapitány hivatalvesztés terhe alatt büntesse meg. Mindezen vívmányok azonban eltörpültek a 604. évi 22. által. »A katolikus egyházat és vallást érdeklő minden törvények megújítatnak és miután ő felsége a katolikus vallás virágzását kívánja, a más vallásúak kérelmét meg nem hallgatja, a vallás ügye többé elő ne hozasson, a nyugtalanok és újítók, a magyar királyok törvényei szerint büntetessenek«. Ezen törvény az egyéni, sőt országos szabadság szemtelen lebukozása volt, mert jogállamban az országgyűléshez sérelmei orvoslásáért mindenki folyamodhat, és a király az országgyűlésnek tárgyalási jogát nem szabályozhatja.

A reformatio a világszabadságának alapját képezi, mert a pretestantismus mondta ki határozottan az emberek jogegyenlőségét, a Protestantismus tagadta meg először a fejedelmek istenkegyelmi jogát, a protestáns vallás tört pálczát a kiváltságok felett, melylyel a katólikus egyház a katólikus papságot megajándékozta, a Protestantismus szaggatta szét a babona, a misticismus vastag fátyolát, melytől megvakítva az egyén nem gondolkozhatott, a protestantismus alapította meg az állam egységet és hatalmát, mert a protestantizmus megalakulása előtt, a papság, az állam leghatalmasabb osztálya, egy idegentül, a római pápátul függött, a potestantismus serkentette az embereket öngondolkodásra, a protestantismus hozta be a templomban és egyházban a száműzött hazai nyelv uralmát, a protestantizmus léptette életbe az egyház terén a felelőséget és önkormányzatot. A protestantizmus elevenítette fel a tespedt Európát, és vetette meg alapját a nemzeti irodalomnak. A reformatio Magyarországon kedvezőleg fogadtatott. A reformatioval — német termény lévén — a polgárság legelébb megösmarkedett. Csak részben üldöztetett, mert Lajos király neje titokba pártolta, a főbb urak közül először is a jeles Nádasdy Tamás fogadta el. A főurakat vonzotta azért is, mert miután az ország vagyonát már nagyban elrabolták, az óriási papi vagyont kedvező zsákmánynak tekintették és Mohács után némelyek papi birtokokat foglaltak is el, a ki papi vagyont foglalt, annak már saját érdekéi fogva is ki kellett térni, a szabadabb érzelműek elfogadták, mert az általa gyűlölt papi járomtul menekültek, a nép szerette, mert legalább a templomba

szabadon érezte magát és egyházi ügyeibe rendelkezési joggal bírt, mert Istenéhez saját nyelvén imádkozhattott, az alsó papságból is sokan áttértek, mert családot alkothattak és főpapjaik jármábul menekültek, a főurakat tömegesen követték jobbágyaik, részint uraik iránti tiszteletből, részint mert uraik a templomokat elfoglalták, nagyrészt pedig azért is, mert általa a 10-ed nagy terhétől és más egyéb felcsigázott zsarolásoktól menekültek, mert a reformatio szónokai a nép nyelvén dörögtek a katolikus papság visszaélései ellen, és szelíden erőszak nélkül magyarázták meg az evangélikus vallás hitelveit, a templomba, iskolába, a község házába tanácsokat adtak, közbenjártak az uraknál és megyénél.

A reformatio terjedését elősegítették a politikai viszonyok is. A katolikus főpapság kezdetben Zápolyát pártolta, mert a római pápa megijedvén a Habsburg ház nagy hatalmától, a Habsburg ház halálos ellenségével a francia királyllyal szövetkezett, ez Ferdinandot a magyar főpapság iránt lehangolta, de eleinte a vallási ügyekbe nem avatkozhatott egyik sem, mert 9 évig egyik sem tudta a másikat legyőzni, az ország felosztása után nemsokára a török Magyarország nagy részét a fővárossal együtt elfoglalta, a török minden vallás iránt türelemmel viseltetett, a török hódoltságba tehát a nép tömegesen kitért a reformált vallásra, Zápolya birtokába a magyarság elfogadta a kálvinista, a szászok a lutheránus vallást. 1548-ba Károly német császár a protestánsokat levervén, szerelte volna a protestánsokat kiirtani, de nem tehetette, mert örökös pénzkórságba szenvedett, a török ellen is alig bírta magát megvédeni, a szigorú törvényt

tehát meghozatta, illetőleg megújította, de végre nem hajtatta, annál fogva sem, mert ha a végrehajtást megkísérli a nép tömegesen kivándorol a török hódoltságba, melyből a lakosság tatár-dúlás, a Dózsa-lázadás, török-pusztítás következtében annyira kipusztult, hogy Pestül egész Szegedig lakatlan pusztaság volt, vagy menekül az erdélyi részekbe. Ha tehát a király és főpapság a vallásháborút megindítják a végleges győzelemig a nép a papság birtokát elpusztítja, a király alattvaló, a püspök jobbágy nélkül marad. Miksa alatt a vakbuzgóság nem dühöngött, mert Károly győzelme dacára a protestantizmus egész Németországba, sőt Csehországba, Ausztriába, Morvába igen elterjedt, a német kis fejedelmek a Habsburg házzal ellenszenveztek, a Spanyol király és római pápa az aranyokat szűkén küldözgették Bécsbe, Miksa egyénileg a vallásért nem rajongott, mindezeknél fogva tehát a protestánsak rokonszenvét türelme állal akarván megnyerni a protestantizmus terjedését nem akadályozta.

A reformáció a szabadelvű eszmék diadalát nagyban elősegítette az osztályok értelmi és érdekeik összeolvastása, a fajok rokonszenvének felélesztése által. A reformáció behozataláig a nemesség a néppel mint úr és szolga érintkeztek, az úr parancsolt a nép engedelmességét, a reformáció azonban egy közös érdeket teremtett a vallás fentartásért, az urak belátták, hogy a sok ellenség között a nemesség egymaga vitéz kardjával sem a vallást, sem az alkotmányt, sem a roskadozó Magyarországot fen nem tarthatja, a protestantizmus alapját a jogegyenlőség, a humanizmus képezi, az értelmiség legyőzhetlen fegyver szállt tehát a néphez, isko-

lát épített, szorgalmasan meghallgatta a lelkészek szónoklatait, a néppel együtt tanácskozott a községi megyei tanács a megyéknél szelídebb, igazságosabb eljárást hozott be, mindez a népet uraival össze forrasztotta, vagyis az ország lakosságának tekintélyes részét összetömörítette és a nép protestáns uraival együtt harcolt a válásért és szabadságért. A protestantizmus hozta össze a magyarokat a németekkel és szlávokkal, a politikai nemzetet ez időben a nemesség és kis részben a nagyobbára német királyi városok képezték, a nemesek bármily eredetűek voltak is a szegény régi várjobbágyok és címeres nemesek kivételével mind magyarul beszéltek és az idegen polgárokat és parasztokat lenézték, az alföldi magyarok és pedig még a parasztok is a tótokat és németeket lenézték, az úr parancsolt, de bizalmasan saját jobbágyaival sem érintkezett, ezt a reformáció megváltoztatta. Luther vallását főleg a tótok, németek és a felföldi magyar urak vették föl, a nemes uraknak tehát egyházi ügyekben gyakran kellett a néppel érintkezni, a papoknak tudni kellett magyarul, mert az egyház megyén a kerületi, az egyetemes közgyűlésen magyarul beszéltek, az uraknak tudni kellett tótul és németül, mert a nép az uraktól megkívánta, hogy az urak is magyarázzák meg a vitát és határozatokat. A német városok a politikával keveset foglalkoztak, a hadjáratokba fogadott zsoldosok által vettek részt. Magyarul csak kevés műveltebb és ügyesebb polgár beszélt, a nemes urak tehát, mint idegent a haza iránt közönyöst, lenézték a polgárokat, a nemes urak állal a törvény ellenére erősen megvámoltak, érzékenykedtek a lenézésért, a lutheránusok azonban nagy terü-

leten elszórva az osztrák birodalom a katolikus lengyelek szomszédjába, a katolikus népség között a Töröktől távol laktak, a lutheránusok a reformátusoknál kevesebben voltak, a magyarok a politikai magyar nemzet tényezői, a nemesség a reformata vallást fogadta el, az erdélyi magyarok a református vallást követték, a lutheránusok tehát a reformátusok nélkül fen nem állhattak, viszont a kálvinisták sem nélkülözhatték a lutheránusokat, mert ha a felvidék, a papok és császár hatalmába kerül a haza és szabadság ellenségei az udvari párt, melyhez már Rudolf alatt minden püspök tartozott, a császár összes erejét a reformátusok ellen fordította volna, de különben is lényeges elvi különbség a két vallás közt alig van. Mindezeknél fogva is a két vallás hívei szövetkeztek. A reformátio tehát megteremtette a jogegyenlőség eszméjét és a nemzetiségek közti szívélyes viszonyt, ragaszt képezett a nemesek, polgárok és parasztok közt, gyakorlatilag megalapította a magyarság fensőséget, mi ezen időben már igen hanyatlott, mert míg I-ső Ferdinandig az udvar, a főméltóságok, a kormány, a főpapság magyar volt, I. Ferdinand az utódai alatt az udvar Németországba lakott, a magyar nyelvet száműzte, a király az országgyűléssel latinul érintkezett, a törvényeket latinul szerkesztették, a bánya és vámügyekbe németül rendelkeztek, a magyar katonaságot a német zsoldosok helyettesítették, a katolikus főpapok Rómával, a magyar királylyal, az alsó papsággal latinul érintkeztek, a papnöveldekbe latinul tanítottak. A katholicizmus uralma alatt a reformátio vívmányainak egyiket sem értettük volna el, nem a jogegyenlőség, a szabadelvűség

követelményeit, mert a katolikus vallás világvallás, melynek feje Rómába székely, a katolikus hitelvek szerint első az egyház, második a király, harmadik az állam; a római pápa Krisztus helytartója, a király Isten kegyelméből uralkodik, ennél fogva minden polgári jog nem jog, de kegyelem, a királynak meg kell hajolni a pápa előtt, a polgárnak vakon kell engedelmeskedni a királynak és egyháznak, kétségkívül Magyarországra is II. Endrét az esztergomi érsek kiátkozta, de tette ezt főleg azért, mert Endre és kormánya az egyház vagyonát is megtámadta. A kegyelmi jog elmélete mellett pedig az alkotmányosság csak vakítás, mert a ki kegyelmet ad, az a kegyelmet, miután a kegyelem ajándék de nem kötelezettség, vissza is veheti és magyarázhatja, a kiváltságos katolikus uralom alatt ki nem fejlődhetett volna az önkormányzat, mert ez a katolikus absolutisticus egyházi szervezettel ellentétes, az osztályok és fajok egyesülése marad, mert ha reformáció nincs, a mesterkélt sötétség fennmarad, nem lett volna ok az egyesülésre, a mint ez a katolikus Franciaországba egész a forradalomig elmaradt és a hierarchia által támogatott orosz cászár nagy birodalmában ma is a jövő zenéje.

A reformáció által külpolitikai tekintetben is sokat nyertünk. Magyarországot feldarabolása után Európa haladóké testnek tekintette, s mert a jó akaratot, a segílyt nem viszonzozhattuk, nem gondolt velünk senki, az eddigi rokonszenv közönnyé változott, sőt Miksa alatt Németország Miksának Magyarország meghódítására nagyszerű segílyt is adott. A reformáció azonban a viszonyokat megváltoztatta, Németország két részre szakadt, a rajongó

német protestánsoknál feltámadt a rokonszenv magyar protestáns hitrokonaik iránt, a németek magukba a katolikusok fejét, a hatalmas Habsburgházat nem bírták legyőzni s érdekszövetséget kötöttek tehát a magyar protestánsokkal, e szövetség elősegítette a német protestánsok győzelmét, Magyarországot megmentette a Németországbani bekebelezéstől és biztosította az ország és protestánsok jogait.

A reformatio sokat használt közművelődési tekintetben is. A magyar főiskolák a török hódítás alatt nagyon hanyatlottak a mohácsi csatába, a pécsi akadémia tanuló ifjúsága részt vett és nagyrészen el is esett, az akadémia ezen vereséget későbbben sem heverhette ki, mert még akkor, midőn Baranya még nem került török uralom alá, Pécs a török támadásoknak igen kivolt téve, az ország szélén lévén, a nagyközönség Péccsel biztosan nem közlekedhetett. A magasabb műveltség után vágyók már Ulászló és Lajos alatt az olasz egyetemeket látogatták, a török hódítások alatt a közlekedés majdnem lehetlenné vált, mert az Adria a Dalmát széleket a török kalózok uraltak, ellenben Németországba, Morván vagy Ausztrián keresztül el lehetett jutni, a német egyetemen a tanítás alaposabb volt, mert az olasz főiskolákon a pápa parancsolt, a hitelveket az öngondolkodás kárára bekeverték, a tekintélyek vezettek és nem a józan ész, hogy milyen lehetett a sötét korban, megvilágítja az is, hogy még 840-ben az erkölcsi észtanban a csodák létezését tanították, ez tanítható a katolikus theológiába, de különben nem, mert a józan ész a csudákat már gún régen ámitásnak és mesének nyilvánította. De kü-

lőmben is még a reformációt megelőző években is a kalhoikus egyháznagyok, kik a nevelést vezették, az egyedüli súlyt a theológiára fektették, latinul tanítottak, a közművelődés tehát nem terjedhetett. A protestánsok azonban, miután a tekintélyeket lerombolták, az érzéki-séget elkárhoztatták, tisztán az észre hivatkoztak, az értelmiségét igyekeztek a nagy tömegnél terjeszteni, falusi iskolákat építettek, az erdélyi fejedelem a kálvinista és lutheránus főurak és némely lutheránus városok megalapították a sárospataki, debreczeni, pápai, nagyenyedi, marosvásárhelyi, soproni, pozsonyi, eperjesi, kézsmárki, nagyszebeni főiskolákat, tanítottak magyarul, a lutheránusoknál magyarul és németül, tanították a latin, görög és zsidó nyelvet, nyomdákat állítottak a főiskoláknál, sőt némely főurak saját váraikba is. A katolikusoknál a főszerepet a jezsuiták vitték, ezen ügyes rend belátta a veszélyt, belátta, hogy Magyarországra a katolikus vallást máglyával, kerékbetöréssel, nyársolással és akasztófával visszaállítani nem lehet, vallási röpiratokat, könyveket nyomtattak, gyanúsították és támadták a protestánsok hitelveit, papjait, tanárait, a protestánsok válaszoltak és támadtak és pedig mindkét fél főleg magyarul. Eleven vallási irodalom támadt, tehát ezen vallási irodalom vette meg alapját a magyar irodalomnak. Ezen irodalom kétségkívül a mai kívánalmaknak nem felelne meg, de azon kort, midőn az országba az írástudók számát (kivált kezdetben) igen könnyen meglehetett számolni, a mai korról, midőn az írástudók száma sok millió, összehasonlítani nem lehet, annak megbírálása, melyik vallás észszerűbb, a római katolikus vagy a magyar kál-

vinista hitvallás, munkámnak nem feladata, sőt hála a felvilágosodás diadalának, a vallási vetélkedés felett ma már az értelmiség napirendre tért, annyit azonban, mint magyarnak és történetírónak ki kell mondani, hogy ha a reformáció a tespedésnek indult Magyarországot fel nem eleveníti, irodalmát fel nem támasztja, Magyarországot ma egy szolga zagyvalék, Lueger és társai teherhordó számára, geográfiai fogalom volna; sőt valószínűleg a Habsburg-Lotringen ház sem uralkodnék, mert az eltespedt magyar nemzet nem tudta volna a jeles Mária Terézia királyné megmentésére szükséges erélyt és lelkesedést kifejteni.

A 17-ik század Rudolfra sok szerencsével kezdődött. 1600-ban Basta német hadvezér Erdélyt meghódította, Mihály oláh vajda a német császár fenségét elismerte. Rudolf és udvara műveletét megkezdte. 1602-ben a fel-föld egyik leghatalmasabb főnemesét, Illésházyt hűtlenségi perbe fogatta; a zsákmány nem lelt volna megvetendő, mert a kiszemelt áldozat és neje ingó és ingatlan birtokát 1 millió tallérra becsülték. 1604-ben Kassa városátul elkoboztatott 20 falut, elfoglalta a protestáns templomot. Belgioso, kassai parancsnok szemet vetett Bocskay István uradalmaira és Kassára maga elé idézte; a csel azonban nem sikerült, mert Illésházy Lengyelországba szökött, Bocskay pedig az alföldön sereget szervezett és a török segélyét kieszközölte.

V.

**A szabadelvű párt fegyveres védelme, koronkénti sikere,
végleges bukása. — Az udvari párt, az absolutismus
uralma 1604-tul 1790-ig**

A vallásszabadság ezen korban már a polgári szabadsággal szorosan össze volt növe, a főnemesség kevés kivétellel, a nemesség nagy többsége protestáns volt; a katolikus nemességet a szabadság érdeke az önvédelmi táborba vitte, a török saját számlájára indított háborút. Rudolf a török ellen Erdélyből seregét visszahívta. A császáriak változó szerencsével harcoltak, helyzetük szomban válságos lett, mert a nemesség és városok Bocskayhoz csatlakoztak, a nép az élelmiszereket elrejtette, félre vezette a szaladó ellenséget pusztította; Rudolf kincstára szokás szerint kifogyott, zsoldosai a fizető ellenséghez szegődtek. Mátyás főherczeg nem bírta megvárni Rudolf halálát, titokban fellázította ellene a többi főherczégeket, az osztrák protestánsokat, megvette Illésházyt és Thurzot és áltatok megnyerte a protestánsokat.

A békét tehát Bécsben megkötötték: 1. A katolika vallás sérelme nélkül szabad vallásgyakorlattal bírjanak minden főurak, nemesek, közvetlen a koronához tartozó szabad és szabadalmazott városok, a végeken a magyar katonák. 2. A törökkel béke köttessék. 3. A nádor a jövő országgyűlésen régi jog és szokás szerint választassák.

11. Az aranybulla újjólag megerősítettik. 16. A szabad városok szabadságai fentartatnak. Bocskay erdélyi fejedelemségét, az erdélyiek fejedelemválasztási jogát elis-

merte és Erdély javára Bihar, Máramaros, Kraszna, Középszolnok, Bereg, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs megyékről lemondott, úgy azonban, hogy az utolsó négy megye Bocskay halála után Magyarországhoz visszacsatoltassék. A bécsi békekötés a vallásszabadságon kívül semmi új vívmányt nem tartalmaz, sőt még ezt sem biztosította alaposan, mert a falusi nép vallásszabadságát mellőzte. A viszonyok sem voltak azonban kedvezők, mert a török szövetség ugyan sokat használt, de lényegileg ezen szövetség a magyarokat feszélyezte, mert e háború alatt a török birtok szaporodott, vagyis Magyarország fogyott, ez pedig egy magyarnak sem tetszett. Mátyás nem engedett, mert bátyját a magyarokkal meg akarta gyűlöltetni, visszatartotta a kívánt jogokat azért is, mert a Rudolf elleni lázadásba ezen jogok felajánlása által vélte a magyarokat megnyerni. A sovány egyesség elfogadását, a politikai helyzet is ajánlotta. Az Ausztria elleni hadműveletek fő tábor-helyét Erdély képezte, az erdélyi független fejedelem összeköttetésekkel bírt Konstantinápolyba, az erdélyi fejedelem ajánlatait, minden állam meghallgatta, sőt esetleg Erdélyiyyel szövetkezett is, ellenben a forradalmároknak nem volt hitele, mert a forradalmi kormány nem tömör politikai test, politikája a vezetők bukásával vagy halálával könnyen változhat, a forradalmi kormány politikai hitellel csakis akkor bír, midőn önerejével győzve a külségélyt mellőzheti, Erdély szervezése azonban nyugalmat, biztonsága emberben és területben nagyobodást kívánt, kellett a nyugalom, mert Zápolya halála után Erdélyt is a belháborúk pusztították, Mihály oláh vajda az urak földjeinek felosztásával biztatta az oláhokat,

és az urak elpusztításán versenyeztek Basta német tábornok, Mihály oláh vajda és az oláh nép. Erdély egy-maga nem volt elég erős, a határon, úgy Erdélybe, mint Magyarországra a megbízhatlan oláhok laktak, a béke által területe, lakossága nagyban növekedett, a nyert megyék által egyenes összeköttetésbe jött a protestánsokkal. Bocskay öreg ember volt, a szabadságért nem rajongott, élvezni akarta az uralmat, a vallás szabad gyakorlatárul törvénynek a templomokrul szóló része azomban a jövő zavarok magvát elvetette, mert ez elrendeli, hogy u katolikusoknak egyházaik és templomaik épségbe maradjanak meg, az elfoglaltak pedig adassanak vissza. E szerint a protestánsoknak csak az általok épített templomok maradhattak meg (melyek száma igen kevés volt) és a templomokat, egyházlakokat, egyházbirtokot oly helyeken is vissza kellett volna adni, hol a katolikusok nem, vagy igen kevesen voltak.

Bocskay nem tekintvén magát egyedül hivatottnak az ország ügyeirul rendelkezésre, Kassára hívta össze híveit a jövő országgyűlésen elhatározandó törvények tárgyalására, a kassai gyűlés következőben állapotodott meg: A vallás gyakorlata a falusi községeknek is biztosíttassék, a sérelmi záradék hagyassék ki, az ország a magyar országtanács által kormányozlassék, püspökök a nádor meghallgatásával neveztessenek, a törvények ezentul magyarul szerkesztessenek stb.« Ezek közt uj egyedül a magyar nyelvrul szóló végzés, mely fényesen bizonyítja, kinek tábora képviselte Magyarországot.

Fényes, de részben káros korszakot képviselnek a szabadelvűség történetében az 1608-iki országgyűlés fő-

nyes vívmányai. A 10, mely az országtanács választását és kormányzatát Ulászló és Lajos törvényei szerint elrendeli, kancellár a tanács ajánlatára nevezteség, 21, a király az országba lakjon, távollétében a nádor az országot kormányozza és igazgassa, 4 mely a falvaknak is szabad vallásgyakorlatot enged, 3. nádornak a király 2 protestánt és 2 katolikust jelöl, az országgyűlés ezekből választ, a nádor, a király meghalván, 1 év alatt köteles az országgyűlést összehívni, ha nem teszi, hivatalvesztés súlya alatt az országbíró, nem lettében, a tárnok köteles összehívni. 1609: 65. A megyei katonaság vezérét a megye választja.

Ellenben a szabadelvűséggel ellenkező az országra káros, sőt veszedelmes törvény volt az 1608: 1., mely az országgyűlést ketté szakítva következőleg rendezte:

A főrendiház tagjai: a püspökök, országnagyok és főúrak (barones et magnaten).

A nemesek, vagyis követei házának tagjai, a megyék követei, a káptalannak és prépostnak 1 szavazata, a szabadalmazott prépost és apát, a távollevő főúr követe, 26 bánya és királyi városnak egyenkint 1 követe, továbbá régi szokás szerint a nemes tanácsosok és országos bírák régi szokás szerint.

Ezen szabályozás először is megsértette a nemesek jogegyenlőségét, mely a magyar alkotmány alaptörvényét képezte. Századokra biztosította a koronának túlsúlyát és lehetségessé tette az alkotmány kijátszását, a szükséges javítások és újítások megakadályozását, mert a főrendiház állott a király által kinevezett és elmozdítható bárókból, kik alatt értettek: a nádor, országbíró,

tárnok mester, horvát bán, a főajtónálló mester, főlovász-mester, koronaőrök, főudvarmester, főpohárnok mester, vág/ 9 kinevezett és 3 válaszlottbul, 12 püspökből és 36 főispánbul, mert a törvény a mágnások alatt nem a később becsempészett címzetes grófokat és bárókat, de a király által kinevezett és elmozdítható főispánokat érti.

A követek házát is megrendítette, mert megyei követ volt ekkor 36 megyéből 72; ezzel szemben a káptalanok, prépostok, apátok szavazata 20, városi szavazat 26, a bírák, tanácsosok szavazata legalább 14, tehát 60 aulikus 72 szabadelvű ellen, mert a városok és különösen a protestáns városok magában a városban szabadelvű és magyar volt, de a városokban a gazdag polgárság, az úgynevezett vaskalaposok, valóságos polgári oligarchiát alapítottak, polgármester, városbíró, tanácsos, gazda csak az lehetett, ki a vaskalaposokhoz tartozott; a városokban mindennemű visszaélések divatoztak, a városok erősen függtek a tárnokmestertől, a kamarátul, gyakran érintkeztek a császári és királyi harminczadokkal, mert a kivített és behozatalt a polgárok közvetítették, a vaskalapos polgári követek tehát a valláskérdés kivételével szemben a császári udvari párttal igen engedelmes szerepet vittek, mely egy századdal később valóságos szolgasággá fajult. A rossz szervezet mellett az aulicus párt későbbi időben, midőn a királyi városok számát szaporították, többségre emelkedhetett volna, ha nem fél a szabadelvű nemesek hevétül és erőszakosságátul; a félelem azonban sok öreg prépostot, apátot otthon tartott és a szavazásnál sok városi követet elnémított. Ezen szerencsétlen merénylet nem a hazafiatlanság, nem a rossz-

akarát, az oligarchicus hatalmi vágy, de a rövidlátás, a politikai éretlenség, az elbizakodás műve volt. A vezérszerepet 1608-ban a protestáns főnemesek vitték, a főurak igen kevés kivétellel a protestánsok és a Magyarország függetlenségének hívei voltak, főispánnak csalás várurat nevezhettek, mert a törökök elleni védelmi műveletekben a nemesség ezen várak oltalma alatt összpontosulhatott. A főurak azt hitték, hogy utódaik hívek maradnak a protestantizmushoz és hazához, a főpapoktól nem féltek, a főispánságot családjuk örökjének képzelték, a papság nagy száma azonban a főrendiházban az ellentmondást nem tűrket feszélyezte, a szegényebb prépostokat, apátokat lenézték, de politikai bátorságuk szavazattok eltörlésére nem volt, ennél fogva a követek házába csapták. Az országgyűlés régi alakját és szervezetét fentartani nem lehetett, mert Pozsony az ország szélén fekszik, mert a törökök és német zsoldosok egyenlően és folytonosan rabolván, családjukat és vagyonukat védtelenül nem hagyhatták. A nemesek tehát személyesen meg nem jelenhettek; miután azonban a prépostok, apátok, káptalanok az országgyűlésen csakis nemesi jogon jelenhettek meg, nem szabad lett volna nekik egyéni kiváltságokat adományozni; elvégre, miután a követek száma nem volt meghatározva, biztosítékul az utolsó szokás ellenére meggyénként 4-ben kellett volna megállapítani. Merő jogsértés volt a távollévő főurak képvisellete, melyet tetőzött ezeknek az alsó házhozi küldése, mert ha a jogot elismerték, ezeknek a felsőháznál lett volna helye. Általában a felsőház megalapítása többet ártott, mint amit a nemzet a nádori felelőség és az országtanács felelevenítése által nyert,

mert a két jog csakis papiros vívmány volt, míg a főrendiház 228 esztendeig a nemzet elleni fondorlatok boszorkány-konyhája volt.

A szabadelvűség elméleti nagy vívmányát képezik az osztrákokkal és csehekkel Rudolf és Mátyás alatt kötött szövetségi szerződések, mert Magyarország közjoga szerint az államszerződések, szövetségek kötése a magyar király jogát képezték, és a király a fejedelmekkel a magyar országtanács meghallgatásával, követei által kötötte meg az államszerződéseket; ezen három szerződésnél azonban már a magyar országgyűlés egyenesen érintkezett a cseh és osztrák gyűléssel és Magyarország királya már a megkötött szerződéseket utólagosan erősítette meg. A csehekkel kötött szövetségi szerződésben a csehek a magyaroknak a békét és a bécsi békekötés megtartását, a magyarok a cseheknek a békét biztosították; az osztrákokkal és morvákkal kötött szövetség-levelekben kölcsönösen biztosíták egymást a protestáns vallás megvédéséről. A szerződésben azonban sem az adandó katonaság vagy pénzsegély mennyisége meghatározva nincs, már pedig e nélkül a segély nem egyéb szájaszkodó tüntetésnél, mert sem a magyar, sem az osztrák, cseh, morva nemesség nem volt köteles az ország határain kívül harcolni, az egyik állam a másikat tehát csakis zsoldosok által támogathatta volna; valódi becsesei tehát ezen szövetség csak azon esetre bírt volna, ha egyik a másiknak területi épségének és alkotmányának megvédését biztosítja, és az adandó segély-mennyiséget katonában vagy pénzben meghatározza.

A magyar szabadelvű párt ezen szövetségekre, a

szerződések gyengesége daczára nagy súlyt fektetett és azt II. Ferdinánd választási kötleivel is beiktatta.

Fontossággal bírt az ármányos Mátyásnak, illetőleg ministerének Kiesl bíbornoknak. Magyarország beolvasztására irányuló fondorlata, czélja kivitelére ürügyül használta fel a Betlen Gáborral kötendő békét. 1613-ba Pozsonyba országgyűlésre hitta' össze a magyarokat, a német tartományait pedig Linczbe, a magyar országgyűlésnek elébe terjesztette Betlen Gábor békeajánlatát, felhívta, hogy határozzon, és határozatát küldöttei által terjessze a linczi országgyűlés elé, és Linczbe határozzon a közös országgyűlés. Az új birodalmi kísérlet azonban megbukott, a magyarok sem Magyarország függetlenségéről lemondani, sem egy Erdélyt elnyeléssel fenyegető erős birodalmat megalkotni nem akartak. Ferdinánd, Stájer hercege ellenzetté, mert Stájert féltette nagybátyja íalánkságátul; a csehek és osztrákok a török elleni véd-báslyának tekintették, de nem voltak hajlandók a véd-báslya védelméhez járulni. Mátyás és ministere a közhangulatról meggyőződve, többet az új birodalom tervével nem álltak elő.

Ez időben emelkedtek fel a semmiségből a hatalom legmagasabb fokára Pázmán Péter jezsuita és Eszterházy Miklós 30-ados ivadék; e két férfi vette kezébe az udvari párt vezetését és buktatta meg rövid küzdelmek után a magyar szabadelvű pártot. Pázmán Pétert Mátyás király 1616-ban nevezte ki esztergomi érseknek és e magas állást sem előtte, sem utánna hasonló tehetségű egyéniség nem bírta; Pázmán kitűnő eszű, tudományosan művelt lángész, ragyogó szónok, és ügyes író volt, mint politikus

nem rohant a falnak, de megkerülte az akadályokat, híveket nem durva erőszakkal szerzett, de tanulmányozta kortársai gyengéit, a főket, a vezetőket gazdag ígéretekkel nyerte meg. A katolika vallás megmentésére mindent elkövetett, de ellenségei, sőt a legyőzöttek iránt is mindig türelemmel viseltetett, hosszú hatalmas pályáját, önkénytel és erőszakkal nem szennyezte be. Az uralkodó háznak valóságos hive volt, de azért magyar maradt még akkor is, midőn a katolikus egyház érdeke ellenkezőt ajánlott, legjobban kitetszik ez a Betlen követéveli négyszemközti társalgásból, »hidd meg öcsém, én Erdély fenállását óhajtom, mert ha tik nem volnátok, a németek nekünk is gallérunkra pöknének,« és ezt tényleg is bebizonyította, mert a telhetetlen német inas, Eszterháznak Erdély meghódítására tervezett hódító hadjáratát ő buktatta meg. Családot nem alkotott, mert nagy jövedelmét a katholica vallás érdekeire, templomok, oskolák alapítására költötte, a császárok és királyok bizalmát teljes mértékben bírta, és tényleg nemcsak a magyar király, de a német császár minisztere is volt. Pázmán Péternek kor- és vezértársa, Eszterházy Miklós nagyban különbözött a genialis Cardinálístól, Eszterházy szegény nemesi családból származott, nagyapja királyi harminczados volt, a szerencse, a gazdag Magócsy Gáspár udvarába vitte, Magócsy apródnak fogadta, a szép legény az asszonyságnak megtetszett és az öreg ur halála után férjének fogadta, a Magócsy urodalmak férfi ágát illetvén, Magócsy fiörökös nélkül halván meg, jogilag a királyra szálltak, ki kellett tehát megtartásokat érdemelni. A szerencsefi gögös, erőszakos, szolgálalkú ifjú

volt, bálványozta a hatalmat és vagyont, a hazaszereget, a jog, a vagyon tiszteletét, az emberi érzelmeket nem ismerte, de erélyes tevékeny vakmerő eszköz volt.

A szabadelvű párt első vereséget az 1618-iki országgyűlésen szenvedett, királyt és nádort kellett választani, a király még élt, a nádorság azonban üres volt, miután azonban a nádor az országgyűlés elnöke, a király ellenőre és helytartója, előbb a nádort kellett volna megválasztani.

A főrendiháznál jelen volt 52 főrendi, a követeknek 91 alsóházi tag. A gőgös, szoknyahős Esterházy Miklós szétkergetéssel fenyegette az országgyűlést, ha a nádorválasztás elsőségéhez ragaszkodik; a követek háza előbb nádort akart választani, a főrendiház elejtette. A királyválasztás után nádornak megválasztották Eszterházy kebelbarátját, Forgács Zsigmondot. II. Ferdinánd az ország törvényeit, szabadságait a koronázási hitlevélben szabatosan és világosan megerősítette

A biztosítékokat nevelték a nádor vezérkedéséről, a megyei katonaság vezérének választásáról szóló törvények. A forradalom azonban, a vallási üldözések következtében, Ferdinánd német tartományaiban kiűtött, Bécs is a forradalmárokhoz hajlott, Ferdinánd zsoldosai távol voltak, Ferdinándot a vár egyik termébe szorították, új szabadság levelet szerkesztettek Csernembl stájer nemes orra elé tartva, rivalva kérdé »alá akarod-e írni Ferdinándka«, a császár nem engedett, a veszély végső pillanatában a Dampierre ezred megérkezett és Ferdinánd életét megmentette. Uralma azonban erősen ingott, a csehek és osztrákok a magyarokat a szövetség értel-

mében segélyre hívták fel, a csehek királyt választottak, ezen halálos tusában a Habsburg házat Pázmán Péter és Eszterházy mentették meg, Pázmán kieszközölte a segély megtagadását, Eszterházy vezérlete alatt a katolikusok a király megmentésére 6000 katonát küldtek.

Bethlen Gábor, Erdély fejedelem hatalma emelésére kedvezőnek tekintve a háborút a csehekkel és osztrákokkal szövetkezett, a cseheknek 8000 lovast küldött, Pozsonyban országgyűlést hitt össze, mely Ferdinándot a királyságtul megfosztotta és Bethlen Gábort királynak választotta, ez már nem ön és nem jogvédelem, de forradalom volt, mert Ferdinándot szabadon választották, Ferdinánd törvényteleniséget nem követett el, a protestánsok nem a királyi birtokokon, de a katolikusokén támadtak meg és ennek is oka a bécsi békekötés határozatlanságában rejlett. Bethlen a csehekkel, morvákkal, osztrákokkal szövetséget kötött. Az udvari párt II. Ferdinándnak segélyt küldött, ezek segélyével Ferdinand a csehekkel a fehérhegyi nagy ütközetben tönkre verte, az osztrákokat legyőzte és Bethlen Gábor kedvező egyéni föltételek alatt Nikolsburgban békét kötött. Kassa városa, Abauj, Borsod, Zemplén, Szabolcs, Bereg, Ugocsa, Szatmár megyék Bethlennek adattak, követeket azonban a magyar országgyűlésre küldtek és ügyeikben mint eddig a nádor bíraskodott. A esek és osztrák háború a végzetes eredménye Austriának és Csehországnak Magyarország iránti eddig is hideg viszonyát fagypontra szállította, a csehek bukásukat az Eszterházy segélycsapatainak és a Bethlen által kötelezett segély kimaradásának tulajdonították és rossz néven vették azt is, hogy Bethlen mellettük a

nikolsburgi békekötés alkalmával erélyesen fel nem szólalt.

A szabadság ügyének a fehérhegyi csata kétségkívül sokat ártott, mert Ferdinánd Csehországban a régi nemességet elpusztította, birtokaikat hű németeknek adta, a csehek, morvák és összes német tartományai szabadságlevelét eltépte, a protestánsokat elnyomta, egy csapással ura lett családja örökének. Az udvari párt naponta növekedett, 1625-be már Eszterházy Miklóst gyenge ellenzék mellett, nádornak választották.

Ferdinánd maga a törvényeket nem sértette, minden ügyekben magyar tanácsosai tanácsával élt, szemet hunyt a nádor erőszakoskodásaira, a visszatérőknek Pázmán által tett jutalmi ígéreteket teljesítette. A protestánsok nagyban üldöztek ugyan, de ezt nem a király, hanem a főura és a törvény hiánya okozta; aki a katolikus hitre visszatért, az jobbágyaira a katolikus hitet reáerőszakolta, de ha az egész lakosság ellentállt is, cselédjei, jobbágyai áttértek és miután a bécsi békekötés azt mondja, hogy a protestánsoknak a templomok használata a katolikusok sérelme nélkül engedtetik, rájuk nézve sérelmes lévén a templomok hiánya, ezen ürügy alatt egyszerűen visszafoglalták, protestáns templom építése a katolikus ur birtokán majdnem lehetetlen volt, mert az egész terület az úré volt, a paraszt telkek kicsinyek, a templom, papiak, iskola építésre alkalmatlanok voltak. A megtértek türelmetlensége és erőszaka annyira fokozódott, hogy már III. Ferdinánd trónra léptekor 400 templomot volt a protestánsoktól elfoglalva, az (aulicus) udvari párt az országgyűlésen nagy többséggel bírt és a protestán-

sok jogos sérelmeit meg sem akarta hallgatni, míg végre a király közbevetésére, mondhatjuk parancsára, kénytelen-kelletlen kozzáláltak a tárgyaláshoz; a protestánsokat 20 templommal kínálták meg, a király látva a nagy igazságtalanságot, 90 templom visszaadását rendelte el. — Rákóczy György Erdély fejedelme a francziákkal és svéddekkel szövetségre lépett a két hatalmasság katonai és pénzsegélyre kötelezte magát és biztosította Rákóczyt, hogy Rákóczy nélkül békét nem köt. Rákóczy 1645-ben biztosítva lévén, az alkotmány, a vallás és saját érdekében III. Ferdinandot megtámadta; a király a svéddek által el lévén foglalva, Rákóczy ellen csak 11,000 zsoldost küldhetett, a sereghöz azomban csatlakoztak az udvarpárti főurak és a katolikus papság csapatjai. A király seregének vezényletével Eszterházy nádort bízta meg; a háború változó szerencsével folyt. Rákóczy nem vágyott a királyságra, III. Ferdinánd nem volt sem kényúr, sem rajongó katolikus, Linczbén tehát a békét megkötötte, Rákóczy megkapta a Bethlen által birt 7 megyét. A nemeseknek, polgároknak, parasztoknak biztosították a protestáns vallás szabad gyakorlata, a városok és faluk papjai senki által el nem mozdíthatók, ezentúl nem szabad a templom foglalás. A jövő országgyűlésen a templomok megtámadói ellen vagy Ulászló VI: 8-at (mely a törvényt sértők elleni büntetéseket a megye vagy nádor által rendeli végrehajtatni) fogja alkalmazni. A jövő országgyűlés elé fognak terjesztetni a jezsuiták eltávolítását, az országgyűlési tagok titoktartását, a szavazat módját, a szavazat érvényét meghatározó törvényről, az idegen udvaroknál alkalmazandó magyar kövelekrül. Az országgyűlés a linczi

békekötést elfogadta; elhatározta a 90 templom leányegyházainak visszaadását és az evangélikusoknak azon helyeken, hol ezelőtt templomaik voltak, a földesurak köteleztettek a templom, iskola, papiak számára helyet adni. A templomfoglaló, az isteni tiszteletet akadályozó, ha az alispán felszólítására a sértett féllel ki nem egyezik, az alispán által marasztaltassék el, az ellenszegülő Ulászló VI: 8. törvénye szerint büntetessék. A linczi békekötés és azt megerősítő törvény tehát az ország összes lakosainak szabadságát biztosította. Az országgyűlés rendezését tervező javaslat elmaradt, mert az udvari párt az országgyűlésen többséggel bírván, hatalmához szentelenül ragaszkodott. Hozatott még két fontos törvény; az 1649: 44. az országgyűlés tagjainak eltiltja az ajándék elfogadását, és úgy az ajándékozót, mint az ajándékot elfogadót mint becstelent bünteti. Az országgyűlésből kizárja a harminczadosokat és ügyvédeket.

Lipót megválasztásakor az alkotmányt, az ország minden törvényeit megerősítette. III. Ferdinánd az ország ügyeit magyar tanácsosai meghallgatásával, magyar hivatalnokai által intézte; a főpapság és az oligarchia a katolikus vallást ugyan erőszakosan terjesztette, de ezt nem a király parancsára tették, mert a királyi uradalmakban a protestánsokat nem üldözték; a király kétségkívül a törvénysértéseket nem torolta meg, mert az országgyűlést az udvari párt uralta, az országos főméltóságok a király által főbbjei tanácsára kinevezett hivatalnokok az udvari párthoz tartoztak, a király az országon kívül lakott, az egyéni panaszokat elsikkasztották a hivatalnokok, a megyék által az országgyűlés elé terjesztett sérelmeket

leordították, leszavazták, tehát a lomtárba kerültek. Lipót minden tekintetben különbözött apjátul; Lipótnak istene volt a kényuralom és a katolika vallás, végcélja Magyarországnak a német birodalombai bekebelezése és Magyarország elnémetesítése, nem ismerte az emberi érzelmeket, céljai végrehajtására használta a kerékebe törést, nyársba húzatást és máglyát. Zsoldosainak megengedte a gyilkosságot, rablást, fosztogatást. Az udvari párt főbbjei tanácsát nem kérte ki, de erőszakosságaikat elnázta a porban fetrengő hízelgőket gazdagon megajándékozta. Általában uralkodása alatt az országot a papok és zsoldosok nyomorgatták; egy német várkapitány külömb legénynek tartotta magát az esztergomi érseknél, egy közönséges kapitány fittyet hányt az ország nádorának, ingyenes bor- és hús szállítóinak tekintette a városi és falusi közönséget, az ellentállót megölte, a hanyagot megverte; ezen otromba söpredék hol hosszabb ideig tanyázott, az új nemzedéket elrútította. Lipót, ha a francziák és szövetségesei megijesztették, mindent Ígért, de ha a veszély elmúlt, mindent visszavont és a fejekkel! labdázást megkezdette.

A nyomor megszüntette a vallási üldözést és összefűzte a várurat a nemessel és polgárral. Lipót nevében herczeg Porcia Lobkovitz, gróf Róttál és a jezsuiták uralkodtak. Magyarországnak minden kövér halat Eszterházy, a Batlyániak, Pálffyak, Erdődiek halászták el. Wesselényi nádor, gr. Nádasdy Ferencz országbíró, herczeg Rákóczy Ferencz, Zrínyi Péter szövetkeztek Lipót megbuktatására; Németországba franczia császárt akartak, Magyarországbul német fensőség alatt kis fejedelem-

ségeket akartak alkotni és pedig Horvátországot Zrínyi, Dunántúlt Nádasdy, Felső-Magyarországot Wesselényi, Erdélyt Rákóczy szemelték ki magoknak. Ez nem volt sem hazafias, sem szabadelvű, sem okos politika, mert ha sikerül, először is a magyar államot szétdarabolván, eltöri, a magyarságot a német elem felemészti, az alkotmányt a kis államokban, mint Németországban megszünteti; hígvelejű volt már a kiindulási pont is, mert Németországban igenis volt egy erős, Habsburg-ellenes párt, de ez nem akart idegen urat; Magyarországon minden becsületos ember ragaszkodott Magyarország államiságához, tehát az összeesküvő urak már Magyarországon megbuktak volna; kivihetetlen volt azért is, mert az osztozkodó urak közt nem volt sem okos ember, sem hadvezéri tehetség. Nádasdy és Zrínyi gyenge jellemek voltak, mert midőn a francia király a katonai segílyt visszautasította, Nádasdy és Zrínyi Bécsbe szaladtak és kölcsönösen egyik a másikat Lipót császárnak beárulta, és a király kegyelme után is ellene fondorkodtak. Az összeesküvők Konstantinápolyban is kopogtattak. Lipót az összeesküvésről korán értesült, még Nádasdy és Zrínyi árulása előtt; egy csapással akarván azonban a főurak fejét leütetni és Magyarországot eltörleni, nyugodtan várt és készült a nagy mézszárlásra. Wesselényi nádor időközben meghalt, Rákóczy Ferenczet anyja a jezsuiták által megmentette, Nádasdy, Zrínyi Péter és Frangepán lefejeztettek. Nádasdy 400 falut bírt Magyarországon és Pottendorfot Ausztriában, ennek 11-edé maradt meg Nádasdy legidősebb fiának, ki az összeesküvésben részt nem vett és pár kisebb birtok a férjhez ment leányoknak, az

oroszlánrészt Eszterházy nádor fia falta fel, ki a Magocsy és Dersfy nagy uradalmakon és több királyi és nádori adományokon kívül neje után bírta az igen nagy Thurzó uradalmakat és vagyont. Eszterházy a Nádasdy ragadománynyal Rákóczy után a legnagyobb birtokos lett. Ezen család gyors meggazdagodása a szabadelvű eszméknek igen sokat ártott, mert míg a többi meggazdagodott oligarchák néha a korona után vágyakodva népszerűségi hajhászatbul, néha a kor eszméi előtt meghajolva, a jog, a szabadság, Magyarország melleit síkra szálltak, időnkint megtérve, magyaroknak vallották magokat, az Eszterházy hercegi ág 370 év óta az udvari párt, a sötétség és germanisatio zászlósa volt, háza a szolgaság, a germanizmus iskolája és politikai szolgák gyűlhelyeül szolgált; a közcélokot nem ösmerte, hirtelen meggazdagodásának módja a gyengéket megingatta, a gonoszokat elragadta.

A király az első kísérlet megghiúsulása után kezdte a rombolás, a vad erőszak művét magyarvadászatra, a császár kiküldte Spork tábornokot és Majtényi császári biztost a magyar biztos izlelőül, számos, főleg protestáns nemes urat elfogatott, karóba huzatott, vagy felakasztatott, a király Lőcsére vérbiztosságot nevezett gróf Róttál elnöklete alatt; magyar tagjai voltak: Gubasóczy János pécsi püspök, Eszterházy Dániel személynök. A bizottság 300 nemest elfogatott, birtokokat kobozlátott A németek megunván a munkát, a bizottság a következő magyarokbul alakult Pozsonyban: Szelepcsényi György esztergomi érsek, Gubasóczy pécsi püspök, gróf Forgács Ádám, Zichy István kamara elnök, Majthényi

János személynök, Morvay István, Pesti Endre, Mednyánszky János, Bársony János, Orbán Pál, Korompay Péter, Kirekes Menyhért, Majlát Miklós, 1671. A magyar kincstár elnökévé Lipót Kollonics német-újhelyi püspököt nevezte, behozták az adó minden nemét, a nemfizetőket szigorúan büntették. Cancellárnak Pálffy Tamás nyitrai püspököt nevezte. Lipót 1673 ban Pozsonyban német mintára helytartóságot szervezett. Elnöknek Ampringen Gáspárt német lovagot, a német lovagrend nagymesterét nevezte. A nagymestert Pálffy Tamás nyitrai püspök és cancellár iktatta be, mi azt bizonyítja, hogy ez a magyar udvari párt tudtával és hozzájárulásával történt, sőt ezzel tüntettek is.

1674-be a vérítéletekkel, börtönnel és tömeges birtok elkobozással, az evangélikusok kiirtása nem sikerülvén, a tömeges kiirtás műtételéhez folyamodtak, a forradalmi bűn czége alatt az összes evangélikus lelkészeket és tanítókat Pozsonyba rendelték, és a vizsgálatra és a büntetés kiszabására, következő 24 tagbul álló bizottságot neveztek ki: Szelepcsényi primást, Széchenyi Pál érseket, Pálffy Tamás, Kollonics Lipot, Sennyei István, Hlobusiczky István püspököket, Balogh István kanonokot, a pannonhalmi főapátot, tehát 8 papot, a főrendek közül 5-öt, gr. Forgách Ádámot, gróf Pálffy Antalt, gróf Pálffy Miklóst, Erdődy Györgyöt, Széchy Istvánt, a nemesek közül 11-et: Lapsanszky Jánost, Török Györgyöt, Kerekes Menyhértet, Vályi Mihályt, Sente Bálintot, Morócz Istvánt⁴ Mednyánszky Jánost, Pesti Endrét, Terstyánszky Györgyöt, Majlát Miklóst, Orbán Pált. A szerencsétlenek közül 300-on felül jelentek meg, úgylátszik egy részök

meg akart hátrálni, egy része bizott ártatlanságába és a végzetbe, tömegesen halálra ítéltettek, kegyelem ígértetett azoknak, kik hűségi térítvényt adnak, vagy kívándorolnak, 150 nem fogadta el a kegyelmi feltételt, a jelesebbek közül 60-at Nápolyba és Triestbe gályára küldtek, 90 a német várfenekbe kínosan múlt ki. Kopp császári tábornok, a foglyok ellen dívó nyársbahúzáson és kerébbe törésen kívül, alkalmazta még a máglyát, a ketté szakítást, a fogoly két lábát ugyanis két egymáshoz farral állított ló farkához kötötték, és a lovasok lovaikat mindaddig sarkantyúzták, míg a szerencsétlen fogoly teste ketté nem szakadt, — tehát Kopp vitéz és társai a kegyetlenség terén felülmúlták a spanyol inquisitiót, mert a máglya, a nyársba húzás és ketté szakításhoz mérve kalács. Ezen zsoldos sepredék nem volt ingyencz, mert nem csak a nemes urakat rabolták és gyilkolták, de a polgárokat és parasztokat is, a tisztikar nem volt szűkkeblű, mert az aranyokat, a díszköveket, a keleti gyöngyöt, ezüst és arany készülékeket, a jó borokat, lovakat, ökröket, sertésnyájakat a tisztikar magának tartotta, ellenben a malaczoikat, apró marhákat, szárnyasokat, pollrákat, garasokat, a dunnát, csizmát, rossz bort átengedték a közlegényeknek, a zsoldosok nem voltak rajongók, mert a katolikus templomot gyakran lóistállónak, kaszárnyának használták, nem tettek különbséget a katolikusok és protestánsok, a világiak és papok vagyona közt, sőtalegszentesebb osztályt, a papgazdaasszonyokat sem kímélték, egy katona-beszállásolás nagyobb csapás volt 7 esztendei jégverésnél.

A szabadok, a protestáns urak Erdélybe menekültek,

a kormánypárt fejei és tevékenyebb vérebei Pozsonyba osztottak az elkobzott birtokokon, a rabolt kincseken, a kinzottak ajándékain. A bujdosók Erdélybe sereget szerveztek és vezérnek megválasztották Tököly Imrét. Tököly Imrének atyja a Zrinyi-Nádasdy összeesküvéshez tartozott, a császári vezér atyja várát ostromolta, de a főzsákmányhoz nem juthatott, mert az öreg az ostrom alatt meghalt, a 14 éves gyermeket földalatti utakon megmentették és Erdélybe szöktették, hol anyjának nagy birtokai voltak. Tököly a szabadsághősök legkitűnőbbjeinek egyike, vakmerő vitéz, ügyes hadvezér, a szabadságnak és hazájának önzetlen hive, erélyes műveit geniális ifjú volt, a francia király, a török szultán pártolta, Erdély a török szultán parancsára segélyezte. A forradalom azomban főleg vallási jelleggel birt. Lipót a király választást elakarta töröltetni, a belháborút megakarta szüntetni, mert a naponta várható Spanyol örökség biztosítására egész haderejére volt szüksége, s mert Tököly szerencsésen hadakozott és a török támadásiul is félt, Ampringent 1688-ban elbocsájtotta és 1681-ben Sopronba országgyűlést hitt össze, az udvari párt Sopronban azomban annyira többségben volt, hogy a protestánsoknak a linczi békekötésen alapuló kívánalmát visszautasította, Eszterházy Pált nádornak választotta. Az udvari pártnak főbb emberei voltak: Batthyány Kristóf, Erdődy Kristóf, Czobor Ádám, Pálffy János, Pálffy Károly, Eszterházy Ferencz, Zrínyi Ádám, Zichy István A török ellen Bécs védelmére ezen főurak sajátjokbul 1000 katonát ajánlottak, a fukar nádor 300-at, Draskovics országbíró 100-at, Eszterházy

nádor a papokét 530-ra, a Horvátokét 1000-re, a megyékét 920-ra számította, tehát voltak megyék is, melyek az alkotmánytiprás daczára az udvari párthoz csaptak, sőt a főurak közül, aulikusok a Tiszántúl is voltak, mert Károlyi László a Tököly forradalom bukása után Petrocyy Istvánt, ki közbenjárását kérte, álnokul elakarta fogatni. A Tököly forradalmat megbuktatta, a töröknek Bécs előtt szenvedett nagy veresége, Erdély meghódítása, Budavárának bevétele.

1687-be Caraffa tábornok vértörvényszéket állított fel, magyar tagjai voltak: Fischer Mihály, Pelsőczy György Szentiványi László, Megyery Gábor, Harter Mihály, Medveczky Mátyás, Julani Péter, Friderici Péter eperjesi polgárok. Gyanús volt mindenki, kinek vagyona pénze protestáns vagy előbb Tököly híve volt, a börtönök megteltek, a fejezések, birtokkobjások mindennapiak voltak. Lipót a király választási jog eltörlésére a hangulatot kedvezőnek tekintvén. 1687-ben az országgyűlést összehívta, ez volt az utolsó országgyűlés 23 évig. Az országgyűlés eltörölte a királyválasztási jogot és az ellentállási záradékot.

A királyválasztás a mai viszonyok kétségkívül fenem tartható, sőt miután a felelős kormány és az évi országgyűlés által a nemzetfelség el van ismerve, felesleges is akkor azomban, midőn mindez nem volt meg, a nemzetfelség elismerését és hatalmas biztosítékát képezte, rendkívül előnyös is volt a nemzetre, mert a választás adván meg az uralkodási jogot, a választás előtt minden király az alkotmányosság terére lépett, sőt engedményeket is adott.

Az ellenzéki záradék eltörlése tényleg emelte a bírói önkényt, mert az aranybulla szerint a nemes ítélet nélkül el nem fogatható, adót fizetni nem tartozott, birtoka elvehető nem volt, a nemes tehát a záradék szerint büntetlenül ellenállhatott, eltöröltetvén azomban a záradék az 14-62.: 2. szerint hűtlenségbe mindenkit ellehetett marasztalni, ki a törvénytelen adót megtagadta, a király rendeleteit, kormányzatát rosszalta, ki vagyont a törvénytelen ítéletek és végrehajtások ellen védte, mert mindezen cselekvényeket rosszakarattal, a királyi méltóság megsértésének, a perekbeni ellentállást pedig a főbírák elleni ellenszegülésnek lehetett magyarázni. A főrendekről hozott törvény pedig helyet és szavazatot ad a királyi tanácsosoknak, ezen a címen a király a főrendiházba bárkit meghíhatott és valósággal ezen címen lettek a felsőház tagjai a grófok és bárók. Eszterházy Pál hű szolgálatai jutalmául kapta a Tököly Imre magyarországi uradalmait és a hercegi címet a német császáriul, mindkettőt megérdemelte, mert a német szolgapártnak az országgyűlésen is többséget szerzett és Magyarországot magyarok által buktatta meg, tehát Magyarországot nemcsak legyőzte, de még meg is gyalázta.

A pozsonyi nagy siker után Magyarország megsemmisítésének tervéhez azonnal hozzáfogtak, a császár és király birodalmának boldogítására császári királyi bizottságot nevezett ki, melyben Magyarországot Kollonics győri püspök képviselte és következőket javasolt: Az urak és nemesek kiváltságai töröltessenek el, idegenek telepíttessenek, a német bevándorlók 5 évig adómentesek, a paraszt 1 házhely után 156 napot dolgozzék, a szegény katolikus

püspökök és papok segélyezi essenek. A töröktől visszafoglalt megyékben a birtokok foglaltassanak le a király részére, a tulajdonjogát bizonyítóknak birtokaik visszaadtnak, de birtokaiktul adót fognak fizetni, minden telek évi adója 6 forint (folyó értéke 160 forint). Ezen adót kivétel nélkül minden fekvőbirtok. fizeti, fentartattak a bánya, harminczad és minden fogyasztási adók. Az adóörökös, a király főrendi értekezletet hit össze, melyen ezen javaslatát előterjesztette Kollonics szófiai fel először és bevezetésül előlegesen indítványozta: 1. az örökös tartományokkal egyenlő adó hozasson be, a nemesség töröltesség el, a vagyonosakbul ő felsége lovagokat, bárókat, grófokat nevezzen. Ezen indítványra az aulicus főurakat határtalan rettegés fogta el, bután elnémultak; a kardos vitézek társaságában azomban Kollonics ellen a jeles kalocsai érsek Széchenyi szóllal fel, hogy egyenesen a királyhoz megy, míg visszajön tessék várakozni. Széchenyi a tervezet lehetetlenségéről és veszélyéről meggyőzte, a király engedett, ezen hírre az aranyos nyulak hátulsó lábaikra álltak és a Kolonics és a vegyes bizottság javaslata ellen nyilatkoztak. Kolonics indítványát egyedül az ország első választott főméltósága, az alkotmány eskütt öre, Eszterházy Pál nádor pártolta, Pozsonyban még ez évben a király értekezletet hit össze, melyre már a megyéket és városokat is meghívta, ezen már a szabadság szelleme kísértett; kijelentették, hogy adót csak az országgyűlés szavazhat meg, a kívánt 4 millió helyett 882,000 forintot ajánlottak. A király vissza vetette és a 4,000,000 forint adónak a megyék és városok általi behajtását elrendelte.

Az önkény minden neme, a nagy adó, az udvari párt lenézése mindenkit elkésérített. A francia király herceg Rákóczy Ferenczet biztatta. Rákóczy Ferencz fogságából megszökvén, Lengyelországba XIV. Lajossal szövetségre lépett. A nép a herceg csodás meneküléséről értesülvén, a beregi, szatmári, mármarosi parasztság Rákóczyt az ország megmentésére felkérte. A helyzetet leghívebben adja elő Széchenyi kalocsai érsek Lipóthoz írt levele: azt mondják, a király szavát megszegte, hitlevelét nem tartotta meg, megsértette az egyháziak és világiak jogait, hivatalokat, méltóságokat, jószágokat idegeneknek adott, a perek idegen bírák által idegen földön döntetnek el, a fiskus a törvényt lábbal tapossa, a katonai kicsapongások soha sem orvosoltatnak, a tanácsosok fősvények és gögösök, a kamarai bizottságok a törvényt tapossák, a magyar nemzetet és nemességet megvetik, a protestánsok jogai több templom elfoglalásával sértettek meg, utálják a neo quistica törvénytelen bizottságot, az összes clerus megsértetett, mert a javadalmak idegeneknek adatnak, a papok lakházai és templomok a katonák által ólakká aljasíttatnak! Az érsek levele nagyobb bizonyíték, erősebb vádlevél a legékesebb diplomaticai nyilatkozványnál, a legalaposabb ügyvédi vádlevélnél, mert Kalocsa érseke bocskoros nemesből emelkedett a kalocsai érseki székre, a catholica vallást és egyházat a király kiválólag pártolta, tehát mint pap és egyén a királynak hálával tartozott, midőn tehát így nyilatkozott, tette ezt azért, mert a keserőség, pohara megtelt, a nyomor, az önkény a legmagasabb fokra emelkedett. A forradalomnak a viszonyok kedveztek, a várak ugyan császári kézbe voltak,

de a várórség is csekély volt, mert Lipót császár a nagy spanyol örökség megmentésére az országból kivonta Mindezek daczára a forradalom lassan haladt, előcsapatait báró Károlyi Sándor főispán a szatmári nemességgel visszaverte. A mármarosi nemességet is felültették, az erdélyi nemesek és székelyek egyrésze is Rákóczy ellen támadt, a nógrádi és honti nemesség a két várba vonult. A Hajdúk, a jászok és kunok és a bihari nemesek gyűltek először zászlója alá, a főurak csak lassankint, az aratott siker után szállingóztak. A dunántúli főnemesség közönyös, de bensőleg császári érzelmű volt, érzelmeit azonban a nemesség és nép miatt nem merte nyilvánítani. Az udvari párthoz tartoztak tehát az Eszterházyak, Battyányiak, Pálfiak, Erdődyek, Draskovics, Zichy családok. Nádasdyak és általában Horvátország, Szlavónia, a catholicus összes főpapság, az egri püspök és káptalan kivételével. A Rákóczy mozgalom sem protestáns, sem királyellenes jelleggel nem bírt, mert Rákóczy sem a királyt, sem az uralkodó házat a magyar királyságiul megfosztani nem akarta, de csakis az alkotmánynak azon alakbani visszaállítását követelte, melylyel I. Ferdinánd megválasztatásakor bírt, melynek megtartására Ferdinánd és minden utóda, magát a királylyá választatásakor kötelezte, kezdetben maga részére Erdélyt sem követelte. Nem bírt protestáns jelleggel sem, mert a katolikus egyház jogait az egyháznagyok jogait és birtokát a római pápátuli törvényes függését sem támadta meg, a protestánsok részére csak is a fenálló törvények végrehajtását követelte. Lassan haladt azonban azért, mert e telivérű udvarpárti főurak

várai kivételével a várak császári zsoldosokkal voltak meg-
rakva, a nemesség tehát attul tartott, hogy ha Rákóczy
táborába vonul, távollétében a várórség, a főispánok,
az egyháznagyok házáat felégetik, birtokát elpusztítják. A
nép leginkább tódult a forradalmi táborba, a nép azom-
ban a sikert nem segítette elő, mert fegyvert nem hozott,
Rákóczynak nem volt fegyvere, a fegyvert csak is Dan-
czigba lehetett szerezni, ily távol helyről az akkori közle-
kedési viszonyoknál fogva csak lassan és kis'mennyi-
ségbe lehetett szállítani. A főurak azomban látván Rá-
kóczy sikereit, de meggyőződven arról is, hogy a had-
járatokba vagyont is lehet szerezni, lassankint Rákóczzy-
hoz csatlakoztak és tábornoki hadtest parancsnoki rangot
nyertek. A főrendiek csatlakozása azomban igen keveset
használt, mert egyik sem akarta magát a másíknak alá-
rendelni, a forradalmat majdnem mindenik vagyonszer-
zési műveletnek tekintette, a hadi tanácsban kivitték
tehát a kis hadtestek alkotását, a rendszer és össze-
függés nélküli működést a portyázást. Ezen rendszer a
hadtestparancsnokoknak sokat használt, mert az osztrák
tartományokba a sereg nagymennyiségű marhát szedett
össze, a közlegény, sőt tiszt is zsákmány részét potom-
áron eladta a hadtestparancsnoknak és ez a rablotl mar-
hát uradalmába hajtatta, ily üzlet által különösen báró
Károlyi Sándor nagy vagyont szerzett, a forradalom
azomban megbukott, mert a portyázások kedvéért a vá-
rak ellen nagy erőt nem alkalmaztak, a császári hadse-
reget nem támadták meg, ha valamely hadtestet meg-
verték, a másik hirtelen nem segíthette. De meg kellett
buknia a forradalomnak, azért is, mert Rákóczzy Ferencz

ugyan valódi szabadsághős, a hazafiság, a becsületesség, az emberiség ritka példánya, eszes, művelt, szelid egyéniség volt, de hadvezért tehetséggel, szervezési képességgel nem bírt, főemberei gróf Bercsényi gögös tehetetlen vasgyúró, báró Károly Sándor jó üzletembere felfuvalkodott tábornok volt, de egyik sem tudott egy tűrhető csatatervet készíteni, mindkettő ha csatát veszített, eszeveszetten megszaladt. A hadi szerencse XIV-ik Lajos francia király, Rákóczy pártfogója ellen fordulván, József császár Magyarország ellen tekintélyes hadsereget küldött, 1711-be hosszas hősies küzdelmek után a magyar sereg 20,000-re olvadt, ebből is azomban csak 12,000 volt együtt Szatmármegyébe, 8.000 pedig Kassa körül, Rákóczy Lengyelországba utazott és a sereg parancsnokságával báró Károlyi Sándort bízta meg.

József császár békülni akart, Rákóczy feltételeit visszautasította, távozása után azomban Károlyi elfogadta, József megígérte az alkotmány megtartását, megkegyel mézét! Rákóczynak, és a megtérőknek, ha hűséget esküsznek, Károlyit nagy uradalmakkal ajándékozta meg. Károlyit a nagyközönség még ma is árulónak tekinti, ezen vélemény azomban alaptalan, mert 14,000 katonával az osztrák hadseregnek így hétig sem lehetett volna ellentállni, a kassai 8,000 pedig teljesen el volt vágva a ffseregűl, és e sereg sem volt együtt, s ha Károlyi ki nem egyezik, a bizalmát veszteni katonaság értesülve a kegyelemről, csapatonként szökött volna meg.

Rákóczy bukása az ország önállásának és függetlenségének eszméjét a nagyközönségnél erősen meggyengítette, a szabadság utáni vágy, az ország államiségének

fentartása azomban a nagyközönségnél megmaradt, elfogadták a Habsburg-házbuli királyok örökös királyságát, de nem akartak sem a német császárságba beolvadni, sem az örökös tartományokkal állami közösséget alkotni. III. Károly szeretett parancsolni, de a szelíd uralkodók közé tartozott, nem akarta az országot elkészeríteni, mert már trónraléptekor, a fiörökshöz kevés reménye volt, ennél fogva az örökösödést leányának kívánta biztosítani, vallási tekintetben a türelmes uralkodók közé tartozott. Az 1715. országgyűlésen már titokba meg kísértette a leányág örökösödésének biztosítását, de az igen nagy többség visszautasította, előbb tehát keresztül vitte Horvátországban, Erdélybe, az örökös tartományokba és végre 1823-ba a magyar országgyűlés elé terjesztette. A nőág örökösödését tekintve, az európai és a magyarországi belviszonyokat, az ország királyválasztási jogához mereven alig ragaszodhatott. III. Károly a leghatalmasabb uralkodók egyike volt, Magyarország azomban a hosszas háborúk alatt eltikkadt, III. Károly tekintélyes rendes hadseregről rendelkezett, Magyarország hadereje pedig, a bátor de rosszul fegyverzett nemességből állott, Magyarországot a Rákóczy forradalomba B császár 40,000 katonája legyőtte, mely a császári seregtek csakis egy részét képezte, a belviszonyok nem javultak, de romlottak, III. Károly senkit nem üldözött, törvénytelen nagy adóval az országot nem fosztogatta, a nemeseket nem üldözte, sőt a protestánsokat védelmezte is, Károly leányát tehát apjáért senki sem gyűlölte, a katolikus egyháznagyok a vallási érdekből, a főurak anyagi jutalom reményében nemcsak feltétlenül az uralkodó házhoz ragaszkodtak, de

magyar nemzetiségi érzelmeiket is megtagadták, a várak az uralkodó család birtokában voltak, az erdélyi nemesek féltek a Mihály vajda és Básta korszakának megújulásátul, a horvátok és bevándorolt szerbek várva-vártak a rablási engedélyre, Magyarország tehát saját erejével nem vívhatta volna ki önállását, a választott magyar király nem számíthatott sem a lengyelek, sem a törökök segélyére, mert mindkét állam felozlásnak indult, a francia távol volt, mindig izgatott, de ígétét soha sem teljesítette. Ha tehát Magyarország ki nem egyez, mi történik III Károly halála után? A nádor az országgyűlést rögtön összehívja Pozsonyba és a szolgálai többség egyszerűen elfogadja Károly örökösödési rendeletét és ha Mária Teréziát ellenségei megtámadják, Magyarországra biztosan nem számíthatván, Olaszországi birtokárul lemond, seregeinek egy részével Magyarországot letiporja és Németországba bekeblezi.

Mindezt őseink bölcsen belátták, az 1723-iki országgyűlésen tehát tiszta függetlenségi párt nem volt, a nőág örökösödését tehát mindenki elfogadta, ezek daczára azonban az országgyűlésen két ellentétes párt állott egymással szemben, a szabadelvű magyar párt, az udvari német vakbuzgó szolgapárt; a szabadelvű párt a királyválasztási nagy jogérti kárpótlásul biztosítani akarta a kormányzatnak a császári kormánytúli függetlenségét, a a vallásszabadságot, a sérelmek orvoslását, a megyei önkormányzatot, az országgyűlésnek minden három évbeni megtartását, a magyaroknak a követségeknéli alkalmazását, minden eddigi egyéni és állami jogoknak és a magyar királyság államiságának elösmerését, az örökösödést

és az ország jogai elismerését kölcsönös szerződés alakjában kívánta a törvények közé iktatni. Az udvari párt azonban III. Károlynak a nőörökösödést szabályozó pragmalica sanctiónak nevezett rendeletét egyszerűen köszönettel kívánta elfogadni, egyszerűen kívánta a királyválasztási jog eltörlését, megelegedett a helyzettel, vagyis nyíltan pártolta a szolgaságot, szemtelenül közeledett a birodalomhoz, tehát császáriabb és németebb volt a királynál, ki Magyarország királyválasztási jogát elismerve, az országgyűlést a nőági örökösödés elfogadására hívta fel. Károly király leánya magyarországi örökösésének biztosítására igen nagy súlyt fektetett, mert Magyarország birodalma területének felét képezte, legtávolabb terült el az osztrák ház ellenségeinek birodalmadul, Magyarország mint önálló állam a férfiág kihaltával szabadon választhatott, míg Csehország és a többi német tartományok, a német császárság hűbéres országai voltak, jogilag tehát a német császár, Károly örökösödési szabályrendeletét és a történet választást megsemmisíthette volna, de különben is nem volt a vad erőszak embere, hallgatást parancsolt az udvari pártnak és a szabadelvűek következő kívánalmait elfogadta, 3. az ország a nőörökösök kihaltával királyt választ. Magyarország és kapcsolt részeinek jogait és szabadságait megerősíti és ezeket örökösei meg fogják tartani, 7. az országgyűlések minden harmadik évben megtartandók, 8. a király Magyarorszában is fog lakni, 56 minden három évben a megyékben tisztválasztás tartassák, a főispán alispánnak 4-et jelöl, 58. biztosítja a megyegyűléseket és határozataikat, 70 rendelkezik az akadémiák tantárgyairól, 102 a helytartó-

ság az országgyűlés határozatait köteles végrehajtani, a hazai törvények ellen nem rendelkezhet, 104. magyar ügyekben a követtségeknél magyarok alkalmaztassanak. A király megígéri, hogy Magyarországot kültámadások ellen örökös tartományai erejével is megfogja védeni. 1715 a királyi és bányavárosok tisztviselőiket ezentúl is szabadon válasszák.

Ezen törvények között, tekintve a helyzetet, vívmány-nak tekinthető az alispán választását, a gyűlések hatáskörét szabályozó és a helytartóságot szabályozó törvények; a megye hatalma nagyban kárpótolta az ellenállási záradék eltörlését, mert ez időben tényleg a királynak, nádornak, a királyi vár- és csapatparancsnokoknak csakis a császári bukfenczek: Eszterházy és társai, a főpapok állhatták volna ellen, de csakis rövid időre, mert a régi sásfészkeket az ágyú könnyedén szétmorzsolta; az ellentállási záradék nem nyújtott menedéket a népnek és szegény nemességnek a császár és hivatalnokai, a lóurak, főispánok, főpapok zsarolásai ellen, mert az ellenállási záradék szerint csakis akkor szegülhetett a királyi parancsok ellen, ha a király idézés és törvényes ítélet nélkül el akarta fogatni, ha adót követelt, ha az ország határain kívüli hadiszolgálatra kényszerítette, ha birtokát elfoglalta: ellenben a megyében az összes nemesség összpontosult, a megye vetette ki és szedte be az adót, hajtotta végre az Ítéletet, ítelt első sorban a perek nagy részében, a megye minden ügyben szabadon tanácskozhatott, tiltakozhatott a cancellária, helytartó tanács (az akkori kormány) rendeletei ellen, újonczoztatott, kezelte a rendőrséget, védte a népet az urak erőszakos-

kodása ellen, utakat csináltatott, a megyékkal levelezett, követjeinek kötelező utasításokat adott, a közép nemességgel egyesítette a szegény nemességet, a megye termében a politikai nemzet minden tagja egyenlő szólásszabadsággal és határozati joggal bírt stb. A megye feje és vezére, az alispán azomban 1723-ig sok tekintetben a főispántul függött, mert a hivatalban levő alispánt az új választásnál nem volt köteles jelölni, sőt azt sem, hányat köteles jelölni; ezt is szabályozza az 1723-iki törvény. A király a megyék által a közhangulatrul, a kormány közegeinek törvénytelen erőszakos cselekményeirül országgyűlésen kívül is értesülhetett, erős, országos közvélemény alakult, a megyegyűlési viták megérlelték a kor eszméit és követelményeit. A szabadelvűség vívmánya a városokrul szóló 1715 törvény, mely az elnyomott városokat régi jogaikba visszahelyezte.

Mária Terézia örökösödési jogát Europa minden fejdelme elismerte; III. Károly, bízva királytársai szavában, pazarul gazdálkodott, a hadsereget kevesbítette, ennél fogva leányának üres kincstárt és gyenge hadsereget hagyott. A királynét mindenki megtámadta, az örökös tartományok a szép királynéért nem lelkesültek, az ellenség Becs felé közeledett; a szép és okos királyné a végszükségben 1741-ben Pozsonyba az országgyűlést összehívta, a lovagias magyar nemzet (ideértve Erdélyt, Horvátországot, a határőrseget) lelkesen és gyorsan fegyvert fogott, gőzerővel 80,000 katonát állított ki, a győzőket feltartóztatta ér a királyné seregeivel az örökös tartományokbul kiverte; ha Magyarország csak közönyösen viseli is magát, a kecses királynénak nagy birodalmából alig marad egyebe

a kis hegyes Tirolnál. Az országgyűlésen csak az eszes Patasich, kalocsai érseknek jutott eszébe az ország sérelmeinek rögtöni orvoslását követelni, Pálffy nádor azonban a szót tőle elvétele, következőleg róttá meg: »az Érsek úr ne avatkozzék az országos ügyekbe, de intézze egyháza ügyeit,« a jó érsektől társai elfordultak és másnap Kalocsára utazott.

A nagy királynő a hűséget következően jutalmazta: 174-1. 8. A királyi hitlevél záradéka: mint ennek értelme az országgyűlésen a király és az országgyűlés megegyeztek az ország szabadságaira, szabadalmaira és kiváltságaira semmikép ki nem terjesztendő. 11. A királyné a magyar ügyeket bent és künt magyarok által fogja tárgyaltatni, fontosabb ügyekben a nádort, bánt, érseket magához hivatja, az államministeriumban magyarokat is fog alkalmazni. 21. Az új szerzeményi jog megszüntetettek. 22. Országos értekezlet, az országgyűlés mellőzésével csak azon esetben hívathatik össze, ha ellenséges beütés, vagy az országot érdeklő háború miatt az országgyűlés meg nem tartathatnék. 26 Felsőszéki perben a vádló neve a vádlottal közöltessék. 68. A nemesi felkelő seregbe a tisztek, a kapitánytul le, a megyék által választatnak. 1751. 4. A katonaság öltözék szükséglete Magyarországon is készítettessék és vétessék, ha az osztrákokkal egyenlő árban adják a magyarok.

Magyarország államiságát és független alkotmányos felelős kormányzatának biztosítására az alkalom soha sem volt kedvezőbb, mint 723-ban és 741-ben. III. Károly a spanyol eseményeken okulva, leányának örökösödését minden áron akarta biztosítani, az örökös tarto-

mányok e tekintetben Belgium kivételével, mely önálló állam volt és leányági örökösödés czímén szállt a Habsburg-házra jogérvényesen, a leányág örökösödéséről nem rendelkezettek, mert mindenik Németország hűbére volt, a német császárok által kizárólag a Habsburg-ház fiágának adományoztattak, a német birodalommal szemben tehát a nőági örökösödés csak azon esetben lett volna kifogástalan, ha III-ik Károly még életében minden hűbéres tartományáról lemond és azokat, mint német császár, mint császári hűbért egyenkint Mária Teréziának ajándékozta, ez azonban belbonyodalmakat idézhetett volna elő, mert mint Mátyás főherceg, bátyját Rudolf császárt minden országaitul megfosztott, Mária Terézia férje is követelhetette volna az ajándékozott hűbérek birtoklását, a *pragmatica sanction*ak nevezett örökösödési rendnek az örökös tartományok törvényei közeli iktatása majdnem semmi súlylyal sem bírt, mert a hűbéres tartománynak a birodalom törvényeivel és törvényerejű szokásaival ellenkező szerződése érvénytelen, de érvénytelen volt főleg azért is, mert második Ferdinand minden Németországi tartományainak alkotmányát megsemmisítette, az országgyűlések a királynak és főhercegi rendeleteknek csak iktató közegei voltak, törvényeket nem hozhattak, a nemzetnek nem voltak választottai, megbízottai, de csakis a fejedelem meghívottai. Ezen gyülekezetek által hozott államjogi intézkedések csakis azon esetben bírhattak volna kétségkívüli kötelező jogerővel, ha Károly császár ezen országok alkotmányát visszaállítja és az örökösödést ezen országok törvényes képviselője elfogadja, ezt a császár nem tehetette, mert már a magyar alkotmányért sem rajongott, alkotmányos

uralom mellett a régi gazdálkodást nem lehetett volna folytatni, de nem tehetette meg azért sem, mert e tartományok nem lelkesedtek az uralkodó házáért, a 100 éves kényuralom nem törülte el még az alkotmány emlékét, a fehérhegyi csata után a nemesség nagy részét erőszakkal fosztották meg birtokaikról és idegeneknek adományozták, a protestánsokat a főpapok üldözték és császári dragonyosokkal térítették ki, a hivatalnokok serege 40,000-ból áll, az udvartartás temérdekbe került, évenként petrezselyemre 4000 forintot, az özvegy császárné papagályára 2 hordó tokaji aszút, álomitalára naponta 12 korsó bort, egy udvaroncra 8, egy udvarhölgyre szinte 8 korsó bort számítottak, az udvar és kormányzat fedezetére nagy adót kellett kivetni, a nagy adót a császárnak rótták fel. A női örökösödés tehát tisztán Magyarországtól függött, Károly király tehát okvetlenül elmegy a lehetőség legszélső határig, a mit azonban Károly megtagadott, azt Mária Terézia okvetlenül megadja. A helyzetet leghívebben adta elő Mária Terézia beszéde: »Igazságos ügyem szorult helyzete nem engedi, hogy a Magyarországot fenyegető borzasztó veszélyt eltitkoljam. Magyarország, személyem, gyermekeim veszedelemben vannak, mindenkitől elhagyatva, rokonaim és hűtlen szövetségeseimtől megtámadva, csakis a magyar nemzet hűsége, világra szóló vitézsége menthet meg, védelmetekbe bízom magamat és gyermekeimet. Utolsó reményem szere tetek és hílségtek, biztosan hiszem és remélem, hogy halogatást nem tűrő szomorú helyzetemben, tőlem bölcs tanácsotokat és erélyes segítyeket, megvonni nem fogatok.

Midőn egy büszke, okos királyné így beszél, akkor a írón az örvény szélén áll és a fejedelem a nemzet jogos kívánalmait meg nem tagadhatja, a magyar nemzet öreg, szabad nemzet volt, tapasztalatból tudta azt, hogy a válság a vívmányoknak legkedvezőbb órája, hogy tehát a királynak magyarországbani lakását, a felelős országtanácsot, Erdély egyesítését, az évenkinti országgyűlést, a magyar hadseregnek a nádor alá helyezését, a magyar nyelvet, a felségsértési és hüllenségi esetekben az országgyűlés bíraskodását, a magyar udvartartást nem kötötte ki, ennek oka nem a nemzet politikai éretlenségében és gyávaságában, nem a királyné merevségében rejtett, de elmaradlak, azért, mert ezen országgyűlés az oligarchákból és főpapokból álló udvari pártból állott, melynek szabadságfogalma az adó nemfizetésből, hazafisága a főméltóságok a királyi adományok monopolizálásából, a protestánsok üldözéséből állt.

Károly király szelíd, méltányos, igazságos uralkodó volt, Mária Terézia nemének gyöngye, erős ítélőtehetsége, eszélye szelidsége, türelmes vallásossága, igazságszeretete által kimagaslott a Habsburgház összes uralkodói közül, Károly a magyarokat nem utálta, sőt társaságukat kedvelte, uralkodott, de az ellenvéleményt eltűrte, a kérelmezőket meghallgatta, és ha a kérelmek igazságáról meggyőződött, fő hivatalnokai, az egyházi és világi méltóságok daczára, az igazság érdekében intézkedett, a császárt nagyban befolyásolta Savoyai herczeg tábornok, a hős, ki sohasem szaladt meg, Jenő herczeg a magyar nőket szerelte, a férfiakat becsülte, ennél fogva a császárnál Magyarországot mindig pártolta, Mária Terézia a magyar

nemzet iránt nemcsak rokonszenvvel, de valóságos hálával viseltetett, a német vértet összezúzta a trónmentés művelete, a királyné büszke volt magyarjaira, a németek főlénye megszűnt, a királyné minden magyar, sőt a fontos birodalmi ügyekben is mindig meghallgatta a nádort, kancellárt, érseket, a horvát bánt, országbíró, udvaránál nem tett különbséget a magyar és német főúr között, az ország nádora az érdemdús Pálffy nádor kegyencze volt, a királyné buzgó, a szó nemesebb értelmében vallásos nő volt, ki a királyi esküt nem vakító szertartásnak, de az Isten színe előtt lett kötelező Ígéretnek tekintette, a királyné nem tudott magyarul, de beszélt latinul, melyet ez időben minden művelt, sőt vagyonos nemes beszélt, tehát a nyelv a királynévali érintkezést nem akadályozta, a németek iránti rokonszenv Mária Terézia trónra lépte utáni évben meghűlt, mert a csehek és németek a királyné védelmében nem erőltették meg magokat, a német fejedelmek Mária Terézia ellen harcoltak. A királyné férje, Lorraini tehát francia herceg volt. A helytartó tanácsnak joga és kötelessége volt a cancellária törvénytelen rendeletéi ellen felszólalni és a törvényeket végrehajtatni, midőn a királyné a protestánsok sérelmeiről értesült, sérelmeik megszüntetését elrendelte, a protestánsokat üldöző győri püspököt megdorgálta, a megyék a cancelláriát panaszleveleik által folytonosan zaklatták

Hogy tehát mindezek daczára a királyné 40 éves uralma alatt csak három országgyűlést tartott, a nádori hivatalt 16 évig be nem töltötte, a deperditák czíme alatt a parasztság adóját önkényesen megkettőztette, 732—749-ig

249 protestáns egyházat foglaltak el, az országos vámo-
kat az országgyűlés nélkül négyszeresen emelte; mindez
főleg a magyar udvari pártnak tulajdonítható, mely az
országban és Bécsben minden főhivatalt elfoglalt, a né-
meteknek bukfencze és tapsoncza lett, az ingyennel ha-
táros olcsó áron vett kincstári birtokokat, a kegyes
királynét törvényes kötelességeire, a törvény sértésekre,
az ország helyzetére nem figyelmeztette. A megyék nagy
részét mint főispányok teljesen elnyomták és pedig el-
annyira, hogy 21 megye: Nógrád, Komárom, Bars, Nyíra,
Trencsény, Zólyom, Abauj, Torna, Gömör, Borsod, Zemp-
lén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs, Bihar, Zala,
Veszprém, Somogy, Vasmegyék kivételével, a megyék
egészen elnémultak, választásokat 10—15 évig nem tar-
tottak. Ezen párt világi része, a főurak levetették nem-
zeti öltözeteket, őseik nehéz kardját könnyű gyiklesóvel
cserélték fel, leborotváltatták bajuszokat, fejökre előbb
fürtös, majd fehérporos parókát tettek, francia nevelőnőt
és szakácsot, cosmopolita ultramontán papnevelőt, német
komornyikot, bécsi komornát, cseh vadászt tartottak, a
gazdagabbak Bécsben laktak és németes kiejtést negé-
lyezlek, a nemességet lenézték, a polgárokat és népet
megvetették, fiaikat és leányaikat pedig annyira kinevel-
ték, hogy már csak igen kevesen tudtak magyarul. Mind-
ezt pedig a jeles királyné, ki fiait a magyar nyelvre is
laníttatta, tőlök nem kívánta, de tették azért, hogy a
német udvarnál németeknek látszassanak és herczeg Kau-
nitz minister és cseh-német társai kegyeit kiérdemeljék. A
magyar nemzet megvetése terjedni kezdett a papságnál
is, elannyira, hogy Bathányi esztergomi érsek már nem

tudott magyarul és mert a törzsökös magyar nyelvét megvetette, a született lót és német papnövendékek sem törték magokat a magyar nyelvért.

A kor szabadelvű vívmányai közé tartoznak a Mária Terézia által behozott úrbéri könyvek, a győri, pozsonyi, nagyváradi, zágrábi, kassai katolikus akadémiák felállítása. A buta történetírók és hízelgő közjogászok a félrevezetett közvélemény Mária Teréziának tulajdonítják, a parasztok tulajdonjogát és a munka szabályozását, ez hazugság, mert törvény és szokás szerint a földesúr a jobbágyok telkét már XVI. század közepén erőszakosan nem vehette el, az 1556: 28. szerint az elköltöző házát és épületeit eladhatta, a maradványföldeket, irtást, szőlőt elköltözéskor 9-ed fizetés terhe alatt megtarthatta, az 1553: 3. a szolgálatot 40 napba alapítja meg, tehát Mária Terézia a szolgálatot 12 nappal emelte. Ezen hátránnyal szembe a jobbágy helyzete annyiba javult, hogy az úrbéri könyvbe a jobbágy neve és telek állományának mennyisége beíratott birtok tulajdonát tehát az úrbéri könyvet igazolhatta. Az akadémiákba meghamisítva adták elti magyar történelmet és közjogot, a protestánsoknak a kormány megengedte a német és hollandi egyetemek használatát, a hollandi egyetemekből nem csak tudományt, de szabad szellemet is hoztak haza.

A főrendek társadalmi hazaárulása és politikai szolgasága megrontotta. a városokat, a kereskedelem és a vagyon a királyi és bányavárosokba, főleg a németek kezébe volt, a főszerepet Pozsony és Kassa játszották, Pozsony Ausztria halárán lévén, már I. Ferdinánd alatt engedelmes város lett, Kassa azonban mindég szabad-

elvű párthoz tartozott, a hosszas béke, a szelíd kényuralom azonban Kassát, mint a többi városokat megpuhította, látván, hogy a magyar főrendek nemcsak osztrák szolgálkká aljasultak, de nemzeti családi nyelveket is megtagadtak, feltámadt bennök is a ősi német vér, a magyar kereskedelem központját Bécs képezvén, az anyagi érdek legyőzte a szabadság és hazafiság érzelmeit, ezenkívül a hatalomhoz simultak, mert a városok kicsinyek voltak, nem volt köztük egy vezetőképes nagy város, a tárnokok és kincstár-elnökök zsarolása ellen nem támaszkodhattak az országra, mert az országgyűlések ritkán tartattak, főleg az adó és katonai segély megszavazásával foglalkoztak, a sérelmekre nem jutott idő, sőt az udvari párt már a megyék többségét is megnyergelte. Az aulikus párt nemcsak magát adta el, de a főispánságokat megszerezve, erőszakos ámtítások által a megyék többségét is megszerezték, mi nem ment nehezen, mert Békés, Csanád, Csongrád megyébe a nemesség már a tatárdúláskor elpusztult, később Bábory-Rákóczy birtok lett és Mária Terézia alatt a Károlyiak a kincstár és német jövevények bírták. Arad főleg a kincstáré volt, Bács, Torontált, Temest, Krassót főleg a kincstár bírta Nógrád szélitül kezdve a török határig az egész terület török hódoltság volt, a kinek birtoka megmaradt irományai elvesztek neoaquistica comissio előtt, nem lett volna képes birtok jogát megvédeni, III. Károly alatt te hát félelemből hallgatott, Mária Terézia alatt hallgatott, mert a nemesség csekély volt, Pest a nádorral, a kalocsai érsekkel, a vácsi püspökkel sikerrel nem küzdhetett, miután Grasalkovics neoaquisticus czimborái a pestmegye

nemességtől egy millió hold földet raboltak el, Dunántúl az Ujlaky, Németujvári, Kanizsay, Nádasdy, Dersfy, Bornemisza, Zrínyi családok óriási uradalmait az aulicus főrendek bírták és minden főispán, a zászlós urak, a püspökök egy része ezekből volt.

Ami tehát a zsarnok Lipótnak, a magyarok konok ellenségének nem sikerült, az teljesedett a szelíd Károly, a magyarbarát, a kegyes Mária Terézia uralma alatt. Magyarország a nemzeti bukás és feloszlás örvényének szélén állott és a szendergő, álomkóros beteget csakis ellensége, József császárnak kényuri rohamai mentették meg.

József császárban a magyarfalás vágyát a pozsonyi nagyszerű jelenet teremtette meg, midőn a nemzet a kérő királynénak kardcsörtetve azt felelte: »Meghalunk Mária Terézia királyunkért«. A könyező királyné József fiát karján tartotta, a négyhónapos gyermek a kardcsörtetés-től megrémülve, sírásra fakadt és amidőn megnőtt, a betyár nemzetnek nemcsak megbüntetését, de eltörlését is elhatározta; míg azomban anyja élt, szándokát titkolni kellett, mert Mária Terézia a magyar nemzetet szerette, becsülte, tisztelte; becsületes nő volt, ki az eskü szentségét tisztelte: mint eszes nő, szolgálai tanácsára nem szorult és tudta azt, hogy az 1723-iki nőörökösödési törvény kétoldalú szerződés, mely kötelez és old vagyis hűséget és alkotmányos engedelmisséget parancsol addig, míg az első szerződő királynak királyi utódai köteleességüket teljesítik, de feloldja az engedelmisséget, ha a trónörökös, az örökség megnyíltával a biztosító királyi kötelezet ki nem adja, a koronázási esküt le nem teszi, ha bitörlésével forradalmat indít az ország ellen. József

császár azoraban, szabadelvű csuhája és vallástalansága daczára, magát az Isten mindenható helytartójának tekintette, nemzetet nem ismert, csak szolgákat, magát bölcsnek és csalhatatlannak tartotta Ezen kontár politikai bűvészen a kori ti an hatalmi vágygyal egyesült a Caesaro- és imperatorok korlátlan uralmi vágya; a német birodalmat nemcsak vezetni, de uralni akarta, a német rokonszenvének megnyeréséért áldozatul Magyarországot kínálta vagyis a magyar rabszolgákat a németekkel, a németeket a magyarokkal akarta fékezni. József trónra léptekor a szabad eszmék már a francia irodalmat uralták, a katolikus papokat, szerzeteseket, apácákat folytonosan gúnyolták; Frigyes porosz királyt József bámulta.

A koronát Bécsbe vitette. A latin és magyar nyelvnek a kormányzat, bírászkodás, közigazgatás, nevelés teréni használatát eltörülte és helyettük a német nyelv alkalmazását 1784-ben elrendelte, a német nyelv tanulására azonban 3 évet engedett. A monda azt meséli, hogy József a magyar cancellárt először a latin helyett a magyar nyelv használatára szólította volna fel, ez otromba hazugság, mert a német nyelvet már I. Miksa be akarta hozni, Lipót győzedelmei után tényleg használta, ha igaz lelt volna, József, midőn rendeleteit halálos ágyán visszavonta, mentségül a magyar kancellár visszautasító felterjesztését felemlítette volna, és későbbben, midőn 91-ben az országgyűlésen József bűneit elősorolták, a kormány képviselője a dinastia védelmére ezen gyalázatos okmányt, mert nem létezett, nem hozta fel, a német nyelvet a méltóságos világi és egyházi főrendek közönnyel fogadták, nem csoda,

mert a világiak közül már kevesen beszéltek magyarul, a megyék azonban kivétel nélkül tiltakoztak, Szabolcs ezt írta: »nem milliók teremtettek a királyért, de a király a milliókért, az ország jogai elévülhetlenek, állítsa vissza Ő felsége az alkotmányt«. Erdélyt 13 megyére osztja fel, a nemzeteket eltörli. 1786. A megyéket, megyegyűléseket eltörli, pecsétjeiket, címeröket eltörli, 38 új megyét alkot, a királyi városokat a megyékbe osztja be, a megyéktől az adóügyet, igazságszolgáltatást, katona-élelmezést elveszi. A hivatalnokokat a császár nevezi.

Minden adó a földet terheli és a birtokosok közt osztálykülömbőség nélkül osztatik fel, ez elvileg szabadelvű intézmény lett volna, ha a törvényhozás elfogadja, ha a császár az eddigi adó összegénél megmarad; de alig mondta ki ezen elvet, már is török adó fejében Magyarországra 56,666,000 forintot vetett ki, ez bizonyítja, hogy a császárt nem az elv, de a kapzsiság vezette.

Eltörült összes birodalmában 624 szerzetes és apácza-zárdát, ez szabadelvű intézkedésnek látszik, valósággal azonban nem az, mert a barátok és apácák a katolika vallás ártatlan, sőt sok tekintetben hasznos kinövései, ennél fogva a katolikus egyház beleegyezése nélkül meg nem szüntethetők.

1787-ben az úrbér ügyében rendelkezik, vagyis a Mária Terézia rendeleteit végrehajtatta.

A vallás ügyében türelmi rendeletet adott ki, melyben megengedi, hogy a protestánsok hol 100 család lakik, a helytartó tanács engedelmével imaházat, iskolát építhessenek, papot, tanítót tarthassanak. Ezen híres türelmi

rendelet kevesebb jogot adott a linczi békekötésnél és gyakorlatilag véve porhintés volt a protestánsok szemébe, mert a helytartó tanács nagy többsége körmönfont vakbuzgó katolikusokból állt, hol a folyamodást először is az iratok halmazába eltemették és midőn előkerült, külömböző állandokok alapján elutasították. A török háborúban az adót részben terményekben vetette ki, a termények a folyó ár felében számítottak 1 köből (mai 1 métermázsá) búzának ára 4, a rozsnak 3, árpának 2 fjt 45 kr, zabnak 1 fjt 45 kr, tehát a császár mint üzér működött és 50 perzent hasznot zsebelt.

789-be a megyék az adót megtagadták, az adófizetési rémület az udvarpárti főurakat a szabadelvűek táborába vitte, a százados hazaáruló családok fiai erősebben dühösködtek a becsületes hazafiaknál. Belgium feltámadt és a császári hadsereget megverte. A francia trón roskadozott, a föld ingott a királyok, a társadalom alatt, a forradalmi eszmék moraja már Németországba is hallatszott, a nagy bűvész megjijedt, a szabadságtúli félelem megölte.

VI.

A magyar nemzet győzelme, a király a szabadság előtt meghajlik, a valódi szabadelűlség kezdete.

József halála szerencse volt a dinastiára és Magyarországra, kedvezően hatott az európai politikára, nemzet ingadozó uralkodója iránt soha oly nemesen, hősiesen és önzetlenül nem viselte magát, mint Magyarország Mária Terézia iránt, a lovagiasság netovábbja volt ez, melyen túl már a nyomorult szolgáltság, a baromi butaság kezdődik. Mária a magyar nemzetnek és egyeseinek nemes magaviseletét elősmerte az országgyűlésen, kedves, igazán királynői leveleiben megköszönte a megyéknek és egyes magyar kitűnőségeknek. A szép és okos királyné azonban az alkotmányt több ízben megsértette és ez nem tetszett, de ezt részben a nő gyengeségének, részben a magyar királyi és a német császári udvari párt fondorlatának, baromi szolgáltságának tulajdonították, azt mondták: »a királynét megcsalták, elámították, íme, midőn a sértettek hozzájuthatnak, mindenkor igazságosan és törvényesen intézkedik« és ez igaz is volt, az elégtelenség ennél fogva nem vert gyökeret és ösmerve a királyné jóságát, erősen még azok sem szólaltak fel, kiket a törvénytelenység sértett, várjunk, a királyné asszony mindent nem tudhat, nem láthat, fia segíteni fog, ez volt a jelszó. A fia azonban a sértés, boszantás, jogtiprás nagymesterévé fejlődött, emberré csinálta még a magyar udvaroncokat, a kaucsuk emberek és majmok őseit is, elidegenítette még az erdélyi szászokat is, kiknek nyelvét az ország összes lakosaira reá akarta erőszakolni, meg-

haragította még a morva béreseket is, kiknek a császári mintaszántást újlag fel kellett szántani. A visszavonást a nemzet, ha betegségéből kiépül is, komolyan, bizalommal nem fogadhatta volna, ennél fogva a nemzet csak azon feltétel alatt ösmerhette volna el királyságát, ha oly biztosítékokat ad, melyek a merénylet ismétlését lehetlenné teszik, József azonban kevély, nyakas, képzelgő egyéniség volt, a bizalmatlanság által sértve, szétkergeti az országgyűlést, ez esetben kiüt a forradalom, a porosz, mely Józsefnek nyílt barátja, de titkos ellensége volt, a protestáns vallás ürügye alatt bele avatkozik, Józsefnek ügyei Belgiumban rosszul álltak, nem volt sem pénze, sem ideje, valamint tehát Basta felhasználta az oláhokat, Lipót a szerbeket, József császár ellenünk uszítja a szerbeket, oláhokat, a szerzett határőrvidéket, megveszi az udvari párti tőrendeket és egyháznagyokat, a poroszok segélyével vagy győz Magyarország iszonyú áldozatok árán, mert a vad oláh, szerb és határőr a félországot elpusztítja, vagy győz József, ez esetben, a győző és utóda az országot a győző jogán a végletekig kizsarolja és a németesítést rendszeresen erőszakolja, a győzelmértli vad küzdelem pedig mindkét félén halálos sebeket ejtett volna.

József kényuralma a politikai nemzetet, az osztályokat, a különböző fajokat egyesítette és pedig annyira, hogy ily egyetértés és lelkesedés Magyarorszában Nagy Lajos óta nem létezett, a szabadelvű párt vezetését mindenki elfogadta, a trónörökös Lipót toskániai fejedelem, József öcscse határozottan szakított József bátyja és elődei kényuralmi politikájával, bölcsen felismerte az európai és magyarországi helyzetet, békélni akart loyalian, min-

den utógondolat nélkül, erősen ragaszkodott azomban az anya által elfogadott közjogi alaphoz és a nem. et jogainak növelésére hajlandóságot nem mulatott. Az országos hangulat megpuhítása érdekében az országgyűlést Budára hívta össze. Megáradt a szó özöne, a felső házba a grófok latinul s a követek magyarul szidták a kényuralmat, a jobb hazafiak azomban kiakarván ösmerni a helyzetet, a követek háza indítványozta, az országgyűlés minden tagja esküdjék meg, hogy a királytul az országgyűlés beleegyezése nélkül hivatalt és ajándékot nem fogad el, az esküt a követek házának minden tagja letette, a főrendiház 268 tagja közül azomban 124 bátor férfiú, szemtelen volt az esküt megtagadni, tehát József merénylete és kényuralma daczára az udvari párt még a királyi biztosító oklevél előtt 124 nyílt hazaárulóbul állt.

A király a Mária Terézia kötlevelére ajánlkozott, az országgyűlés ezzel meg nem elégedve a következőt kívánta.

1. Magyarország önálló független ország, mely pántensek által nem kormányoztatik.

Az ellenállási jog az szágnak megadatik, egyesek ezen joggal nem fognak bírni.

2. Minden 3 évben Pesten országgyűlés tartandó, ha a király össze nem hívja, köteles a nádor, nem léteben az országbíró összehívni.

Az országgyűlés, ha a megyék többsége kívánja, magátul is össze jöhet.

3. A protestáns vallás szabad gyakorlata és öngazgatási kormányzata biztosíttatik.

4. A király hosszabb ideig az szágba lakik.

5. A törvények hozatala, magyarázata és eltörlése az országgyűlés és fejedelem közös joga, ha azonban valamely törvényjavaslat az országgyűlés által kétszer elfogad látván, a harmadik országgyűlés által harmadszor is a király elé terjesztetik, a király azt vissza nem vetheti és azonnal törvénné lesz.

6 Magyarország ügyei a magyar kormány által intézteinek, a kormány a magyar törvények szerint felelős.

7. A törvénykezés rende fejedelmi törvény által meg nem változthatik

8. Az adó és katonaadás joga kizárólag az országgyűlést illeti és ennek határozata nélkül minden más rendelkezés érvénytelen.

A só ára is csak az országgyűlés által emelhető.

9. A *vámok* az ország érdekében, a többi tartományokkal tartandó értekezlet után határozottassanak meg.

10. A közpénztárak feletti felügyelet a rendek joga, a posták, arany, ezüst, rézbányák kezelése, a bécsi kamarátul el vétetik, az arany és ezüst kivitele tilos, ágyuk az országban öntessenek, *hitelbank* alapíttassék.

11. A nádori és báni hivatal hatásköre visszaállíttatik.

12. A kő alapítványi, a papi vagyon más czélokra nem fog fordíttalni.

13. Magyar hadparancsnokság állíttassék.

14. A katonaság és határőrök az alkotmányra évenként eskettessenek fel, csak magyar tisztnek neveztessenek.

tő. A magyar katonaságnak csak fele vitethetik ki a helytartóság beleegyezésével.

Ha az országba idegen katonaság jön be, a határmegye határán a megyei küldöttség, előtt az alkotmányra eskettessenek fel.

16, 17, 18. A határőrvidék Magyarország kiegészítő része. Háború Magyarország beleegyezése nélkül ne indíttassék, a béke és hadügyek feletti tárgyalások a helytartóság tudtával történjenek.

19, 20, A korona az országban marad, a jászok és kunok jogaikba visszahelyeztetnek.

21. A csehekkel és osztrákokkal a II. Rudolf alatt kötött szövetség megújíttatik.

Erdélyt, mint magyar király kormányozza, Galiczia Magyarországhoz csatoltassék.

22. Soha idegen nyelv ne hozassék be, a felső megyék, Slavonia és Horvátország önnügyeikben és levelezéseikben saját nyelvöket használhassák.

Az iskolákban a magyar nyelv taníttassék. Szabad tanrendszer és szabad sajtó.

23. Az ó-hitűeknek szabad vallásgyakorlat bizlósíttatik.

25. A király halála után, a trónörökös az országgyűlést 6 hónap alatt köteles összehívni, melyen megkoronáztatván, az alkotmányos esküt leteszi, addig királynak nem tekintetik.

Ezen pontok a magyar nemzet szabadságszeretetének, függetlenségének és önérzetének fényes bizonyítékai, kevés uj vívmányt követelnek, miután a magyar törvényhozás az alkotmányos szabadság főbb biztosítékait már századok előtt törvénybe iktatta, nem zárkozott el azonban az újabb kor eszméi előtt sem, mert az 5. pont a király veto-jogát mérsékli és a közvélemény diadalát biztosítja. Nem alapítja ugyan meg a nemzeti hadsereget, de a 14. pont, mely a hadseregnek és a határőrvidéki

katonaságnak a magyar alkotmányrai évenkénti megesketését, a hadseregnél kizárólag magyar tisztek alkalmazását parancsolja, biztosította volna a magyar hadsereg magyar szellemét. A hadügyekben és diplomatiában befolyását biztosítják a 15, 16, 17, 18-ik pontok. Az örökös tartományokkal benső és méltányos viszonyra céloznak a 9. és 21. pontok, koreszme és a szabadság biztosítéka a 22., mely szabad tanrendszert, sajtószabadságot követel. A lelkiismeret és polgári jogokat biztosítja, a protestánsok és görög nem egyesültek vallásgyakorlatát biztosító 3. és 23 pontok.

Árnyoldalát képezik Erdély egyesítésének, a magyar nyelv alkalmazásának, mellőzése, mindkettő az udvari párt fondorlatának tulajdonítható, a főpapság Erdély egyesítését nem akarta, mert a kálvinista Erdély egyesítése a protestánsok hatalmát megszilárdította volna, a főrendek a magyar nyelvnek törvényhozási és kormányzati nyelvvé emelését ellenzték, mert közülök csak igen kevesen tudtak magyarul, ezek tehát a latin nyelvhez görcsösen ragaszkodtak. Az alkotmány visszaállításáig a gonoszokkal nyílt szakítást tiltotta az eszély, mert a főrendház 263 tagja közül 124 határozott aulicus volt, a többi német, ingadozott, ha tehát csak 10 németet megszereznek, a főrendházban a magyar párt kissebségé olvad.

Nagy hiánya a 91-iki szabadelvű programnak, a nép politikai jogainak teljes mellőzése, midőn azonban ezen szűkkeblúséget határozottan megróvjuk, tekintetbe kell vennünk a helyzetet. A jobbágyokat követválasztási joggal felruházni nem lehetett, mert a protestánsok

kivételével írni és olvasni igen kevesen tudtak, még a polgárok is a műveltség igen alacsony fokán álltak, az idegen fajok igen vakbuzgók voltak, az úrbéri viszonyoknál fogva, a jobbágy földesurától függött és az ország nagy részét udvarpárti főurak és egyháznagyok bírták, ha tehát a cosmopoliták szövetkeznek, a követválasztások által legyőzik a szabadelvű pártot és meg élik Magyarországot. Voltak azonban oly engedmények, a melyet az ország érdekei kockáztatása, a birtokviszonyok megzavarása nélkül meg lehetett és meg kellett volna adni a 10-ed dézsma eltörlését, a 9-ednek országos közvetitesseli megváltását, a nagyobb birtokosoknak a házi adóhoz segély (subsídium) címéni járatását, a nemteleneknek hivatalképességét és mindezt indítványozni kellett volna az ország jogainak biztosítása után. Kétségkívül mindezt 1791-ben nem lehetett volna a főrendiházban keresztül vinni, mert a főrendiház úgy vélekedett, mint Árvavármegye követe, ki, midőn a kormány nemesi felkelést és természeténybeni segélyt kért, felkiáltott: »vitam et sanguinem, sed avenam non«, vagyis »életünket és vérünket, de zabot nem.« Ha azonban ez 1791-ben kivihető nem lett volna is, több évi ismétlés után sikerülhetett volna.

Lipót a Rendekek által követett és fogalmazott királyi kötlevelet azon kijelentéssel, hogy mást, mint Mária Terézia oklevelét nem fogad el, visszaküldte és kijelentette, hogy a koronázást óhajtja és gróf Pálffy Károly kancellárja által az országgyűlés vezéreit értesítette, hogy törvény alakjában kész az alkotmány-biztosítókat nevelni.

A felsőház meghátrált, a követek háza engedett, de

feliratában kijelentette, hogy a királyi ház uralma kölcsönös szerződésben alapul. A kötlevel szerkesztése, az országgyűlés joga, most az egyszer azomban Mária Terézia köllevelét elfogadja. A kancellár megszámlálván a megvett és megvehető felsőházi szolgák számát, azon reményben, hogy ha a kedves, loyális, eszes király a méltóságok és vagyon után vágyó méltóságos bukfenczekkel beszélni fog, az alku gyorsabban és számosabb inasokkal lesz létesíthető, s mert a magyarok megsimulván, néni lehetett félni, hogy az országgyűlési nyilatkozatok a már császárnak választott Lipót császár francia ellenes politikájára Németországban kedvezőtlen hatással lesznek: az országgyűlést Pozsonyba tétette át, és igen helyesen is számított, mert az ellenzék naponta fogyott és 4hónapi küzdelem után októberben az országgyűlés hódolatát a királynak megküldte gróf Károlyi által; tehát ezen capitulációnál ugyanazon két név szerepelt, mint a Szatmárinál, a Pálffy és Károlyi. A pozsonyi olvasztó levegő gyógyhatását annyira megtartotta, hogy az országgyűlés a jelölés mellőzésével a király fiát Sándor herceget kiáltotta ki nádornak, vagyis a kiskorú fiú (18 éves) ellenőrizte apját és mint a helytartótanács elnökének, neki kellett volna a király, esetleg testvére, törvénytelen vagy káros rendeletei ellen tiltakozni. Következő fontos törvények hozattak:

10. Magyarország és kapcsolt részei függtlenségé-
rui a rendek felterjesztésére ő felsége kegyesen elös-
merni méltóztatott, hogy ámbár Magyarország és kap-
csolt részeinek uralma az 1723: 1., 2-ban megalapított
osztrák házi leányági örökösödési rend szerint azon feje-

delmet illeti, ki egyszersmind a megállapított örökösödési terv szerint az osztathatlan és elválaszthatlanul birloklandó német és Németországon kívüli országok fejedelme. Magyarország és kapcsolt részei mindezek daczára szabad ország, független kormányzattal bír, (ide értve minden törvényhatóságot vagyis semmi más országnak és népnek alávetve nincs, de önálló alkotmányos ország ennél fogva örökös törvényes koronás királyátul, ő felsége és magyar királyi apostoli királyi utódaitul is az 1715: 5, 1741: 8, 11. törvények rendeletéi szerint saját törvényei és szokásai, nem pedig a többi tartományok módja szerint országlandó és kormányzandó.

12. Ő felsége elösmeri, hogy a törvények hozatala, magyarázása és eltörlése, a király és az országgyűlésen törvényesen összejött ország karainak és rendelnek közös joga, mely országgyűlésen kívül nem gyakorolható és kijelenti, hogy az ország ezen jogát épen fenfogja tartani. Az országot nyílt parancsszerű rendeletek által nem fogja kormányozni, a törvénykezést meg nem változtatja, az ítéletek a valláskülömbőség nélkül nevezendő bírák által fognak hozatni, meg nem változtathatók és végrehajtások meg nem akadályozható.

13. Az országgyűlésről, az országgyűlések minden három évben, ha a szükség kívánja előbb is megtartandók, őfelsége gondoskodni fog a karok és rendek szabad megjelenhetéséről és az ország ügyeinek szabad tárgyalhatásáról, a sérelmek minden országgyűlésen megszűntetendők.

14. A helytartótanács a törvények végrehajtására, a törvénytelen ségek megakadályozására kellő hatalommal

bírjon, a törvénytelen rendeletek ellen őfelségéhez észrevételeit terjessze fel.

16. A magyar nyelvről. Idegen nyelv semminemű ügybe sem hozasson be, az egyetemen és akadémiákon magyar nyelv tanszékek állítanak fel.

17. A követségeknél az államminiszteriumba magyarok is fognak alkalmaztatni, a külügyek a magyarok meghallgatásával fognak intéztetni.

19. Az adórul, pénzsegélyről és újonczokrul Ő felsége adót a nemesekre és nemtelenekre sem pénzbe, sem természetményekbe, sem újonczokban önkényesen kivetni nem fog, sőt ezt országgyűlésen kívül az 1741: 22. és 1715: 6. kivételével szabad ajánlat útján sem fogja követelni. A rendes katonaság fentartására szükségelt adót, egyik országgyűléstül a másikig mindig az országgyűlés határozza meg.

18. A kormányzések tagjai (helytartótanács, kamara kancellária) a törvényekre eskettessenek, az esküszegőt az országgyűlésnek bepanaszolhatja.

66. 1741 törvény értelmébe 6,000 ujonczot ajánlanak.

26. A protestánsok vallás szabadságáruul szóló törvények ismételtettek és erősbitettek.

A sónál a kormánypárt szemtelen gazságát bizonyító eset történi, a törvényeket ez időben az ítélő mesterek szerkesztették, az országgyűlés azt határozta, a só ára a legnagyobb szükségbe sem emeltesék in extrema necessitate, a nec helyett azomban az ítélőmester *nonnisi* szót használt, mely *csakis*-t jelent, vagyis e szerint a király a só árát tetszése szerint emelhet, miu-

tán a szükség nagyságát a király bírálta meg. Ezen egy szó a királynak milliókat jövedelmezett a kerítő kormány sem volt háládatlan, mert a jómadárnak Aradmegyében 50,000 holdat ajándékozott, a zsidóknak a bányavárosok kivételével szabad lakást engedélyeztek.

Az aulicus párt rohamosan szaporodott, mi az országgyűlés küldöttségekből leginkább meglátszott. A külencz bizottságba ugyanis a királyiul függő pap és főrend 84, megyei követ 27, városi követ 16 választott, tehát még azon esetben is, ha városi követeket a megyei-ekhez számítjuk, 43 követtel szemben állott 84 és pedig országos küldöttségek nevezettek a következő ügyek tárgyalására. 1. Közügyi az országgyűlés, helytartóság, örökös főispánság, városok, egészségügy, könyvvizsgálat, közügyi sérelmek tárgya. 2. Adó: az adófelosztás, kezelés, házipénztár, katona élelmezés és elhelyezési ügyekben. 3. Urbéri szabályozás tárgyában. 4. Közgazdászati, kereskedelmi országos vámügyben, azaz a vámelvek szabályozásáról, az akadályok elmozdításáról, utak, csatornák építéséről, folyók szabályozásáról, gyárakról, kézműiparról, lovakról, selyembogarakról, mindezeknek országos közalapbuli segélyezéséről. 6. Bányaugyekről. 7. igazságügyről. 7. Irodalmi nevelés az irodalomról, akadémiákról, alapítványokról, ösztöndíjakról, tudós társaságokról, katona intézetről, a magyar nyelv kiműveléséről, a szobrászat és festészetről. 8. Egyházi; az eltörült rendek visszaállításáról, az alapítványok szabályozásáról, a katolikus egyházjavadalmak rendezéséről. 9. A sérelmekről és kívánalmakról.

Az elősoroltakon kívül külön bizottság küldetett ki

a nemtelenek hivatal viselésének és birtokvételek minősítésének tárgyalására. A bizottságok feladata mutatja a szabadelvű párt 91-iki programját és megvilágítja értelmiségek és szabad gondolkozásokat. Botránys hiányt képez azonban a magyar diplomaticai fensőségének és a nemesség közterhekbeni részvételének mellöz se. A bizottságok megalkotásának módozata azonban kettőt bizonyít és pedig először azt, hogy Pozsonyban már a budai szabadelvű nagy többség kisebbségre olvadt és a magyar udvari párt az országgyűlést többségével durván uralta, mert ha a többség kicsiny vagy bizonytalan, miután a theoreticus közjogi fogalmak szerint is a követek háza az országgyűlés fele részét képezte, ennélfogva a küldöttségbe nem 43 megyei és városi követ, de 63 lett volna beválasztandó, továbbá a kitűzött tárgyak kétségkívül helyezik azt, hogy a szabadelvű párt nem tette le a fegyvert, de kisebbségben maradván, kitűzte a jövőben követendő irányt, bizonyítja továbbá azt, hogy az udvari párt a magyar és az európai közhangulatiul félve, nem merte a szabadelvű kívánalmakat tárgyalni és leszavazni? de a bizottságok alakítása által a jövőre is lehetetlené akarta tenni a szabadelvű eszmék valósítását, mert a bizottságok vagy semmit sem végeznek, vagy a szabadelvű eszméket elejtik, a szabadelvű többségnek tehát vagy új küldöttségeket kellett volna kinevezni, vagy pedig némely eszméket kiválasztani és a többieket ideiglenesen pihentetni kellett volna.

VII.

**Az idegen eszmék és szokások befolyása. A reformatio.
A jezsuiták 1791. hatása.**

Az idegen eszmék 1830-ig igen kevés befolyást gyakoroltak, a szabadság eszméje Magyarországon erősebb volt, mint Angliát, Belgiumot, Hollandiát, Lengyelországot kivéve, bármely más országban, a három elsőül nem tanulhattunk, mert távol lévén, velök semmi összeköttetésben sem voltunk, a lengyelektől nem, mert Lengyelország anarchikus, Magyarország pedig monarchikus nemzet volt. Magyarország közszellemére legerősebb befolyást gyakorolt a reformatio, mert a protestáns vallás minden népnél nemzeti jelleggel bírt. Alapelvét a jogegyenlőség képezte, összehozta az úrral a polgárt és jobbágyot, tagadta a fejedelmek istenkegyelmi jogát, mely mindenütt a kényuralom alapját képezte, kizárt minden külbefolyást és a családi életreilletékei befolyást.

A reformatio Németországból került hozzánk, de a németek iránt rokonszenvet nem támasztott, mert a császári német zsoldosok az országot erősebben rabolták a töröknél, de külföldön is Németország kényuralmi állam volt szabadelvűségi tekintetben, tehát a németektől nem tanulhattunk. Nagy befolyást gyakoroltak azonban a jezsuiták, ez kétségkívül igen eszes, művelt, ügyes szerzet volt, az iskolákat kezükre kerítették, melyekben a vak engedelmességet tanítva, a papságból kiölték a függetlenségi érzetet és a római pápa volt szolgáivá, cosmopolitákká lettek, magokhoz rántották a főurakat, kiknek igen tetszett a jezsui-

ták jelszava: »finis sanctificat media, a cél szentesíti az eszközöket«, mit is magokra nézve úgy magyaráztak: »az önérdék minden«, vagyis annak szolgálunk még hazánk ellen is, aki uradalmakkal, pénzzel, méltóságokkal, címmel jutalmaz. A közművelődés Magyarországon igen sokáig pangott, mi nem csodálható, mert a nemzet és fiai 180 esztendeig létharczot vívtak; akinek tehát maga és nemzete fentartásáért folytonosan küzdeni kell, annak a tanulásra sem kedve, sem ideje; de 1710-től 1848-ig a valódi közművelődés nem is fejlődhetett ki, mert, a protestánsok kivételével, latinul tanították a közjogot, az észjogot, az erkölcsi bölcsészettant, a magyar és világtörténetet hamisítva, elferdítve adták elő, idegen, különösen francia munkákat csak drága pénzen, csempészve lehetett megszerezni. A francziákkal nagy nehézséggel lehetett érintkezni. Mária Terézia alatt azomban már minden megyében akadt egy, sőt kivételesen két úr is, ki nemcsak francziául beszélt, de Voltaire, Rousseau, Montesquieu munkáit is meghozatta és a fiatalságnak kikölcsönözte, bár Magyarországon a könyvolvasó közönség igen gyér, és pedig nem a könyvek drágasága miatt, de azért, mert semmiről sem szeretnek hosszasan gondolkodni, a szövirágokat, a politikai érzélgést szeretik, eltérő véleményt nem tűrnek, jobban kedvelik a beszélést, mint a tanulmányt. Főleg hárommal foglalkoztak: Verbőczyi tripartitumával, a protestánsok a szentírással, a katolikusok a szentek életével, a megyei választási és országgyűlési gúnyiratokkal, ezen verses gúnyiratokkal, melyek ugyan sületlen, unalmas művek voltak.

A francziák reánk nem annyira irodalmok, mint szabad

intézményeik, gyalázatos rémtetteik és nagyszerű harci dicsőségeik által hatottak A társadalmat, a családi életet azonban nagyban és hátrányosan befolyásolták az osztrákok, sajátlag a bécsi udvar szokásai. A magyar társadalom ebben is két részre oszlott. Az oligarchia először is rövidre lenyíratta haját és válig érő fürtös parókát nyomott a fejébe, a haját követte a lovagcsizma elvetése, a szakáll és bajusz száműzése, a csata kard, az atilla és magyarnadrág eldobása, a zsiros magyar konyhát német-franciával cserélték fel, az agarászattal felhagytak, a cigányzene elmaradt, divatba jött a hazard játék minden neme, a nagy családi hintók használata. Öltözék és társadalmi szokások tekintetében az egész világ Párizst majmolta, a vendéghajat a hajporos fehér hajtekerics váltotta fel. Mindez még nem nagy baj lett volna, ha az öltözék eldobását, a magyar nyelv, a hazaszeretet száműzése nem követi, ezen gyalázatos merényletet a főurak kezdték és III. Károlytól Józsefíg, 70 év lefolyta alatt, a főurak nem csak hogy elfelejtették a magyar nyelvet, de példájuk megmételyezte a magyar társadalmat, mert mindazok, kik körökbe jutottak, családokban is uralkodó nyelvvé tették a németet, a kereskedelmi osztály nem érezte a magyar nyelv szükségét, mert legjobb vevőik részint nem tudták a magyar nyelvet, részint, ha törték is a németet, hogy nagy uraknak látszassanak, németül beszéltek, az iparosok hasonló helyzetben voltak, a felföldi ügyvédek nélkülözhatték a magyar nyelvet, mert az oskolában latinul tanultak, latinul perelhettek, a felső táblák latinul fellebbeztek, megyebeli feleikkel németül beszéltek, ha pedig tőzsgyökeres magyar urakkal érintkeztek, latinul

leveleztek, az orvosok, gyógyszerészek hasonló okoknál fogva nélkülözheték a magyar nyelvet, a tót és német vidéki papnak németül gyóntak úri hívei, kiváló alkalmakkor németül szónokolt, felsőségével latinul érintkezett, az anyakönyveket latinul vitte, az iskolában latinul tanult és tanított. A németesítésnek 5 főtelepe volt: Bécs, hol az udvar németül és francziául beszélt, a miniszterek (kiknek a magyar kancellária tényleg csakis kiadó és iktató hivatala volt) németek voltak, a ki tehát magát németül nem tudta megkedveltetni, az sem méltóságot, sem címet, sem uradalmat nem hozott haza. A második telep volt Pozsony, hol a szegényebb, de összekötetésekkel bíró főurak laktak, Pozsony Bécs külvárosa volt, hol gróf Pálfiak gondosan ápolták a német birodalmi szellemet. Pest városában a német libériát a polgárság viselte, minden kereskedő, háziúr, iparos, zsidó németül beszélt, sőt magyarul nem is tudott, a magyarságot egyedül a királyi hivatalnokok, bírák, ügyvédek, a megyeháza és a rettenetes juratusok képviselték, kiktől minden háziúr és polgár rettegett. A harmadik német telep Kassa volt, hol a gróf Csákyak éltették és terjesztették a németiséget, Kassán teleltek a vegyes és tót lakosságú urak, a kis grófok, a kamarások és kamarási aspiránsok, ezek mind németül társalogtak s a ki a Csákyak borából ivott, az elfelejtette magyarságát, az ötödik német akadémia Temesvár volt, németek laktak, némelek uralták a töröktől visszahódítás óta, központját képezte Temes, Torontál, Krassó megyéknek, melyekből a nemesség és magyarság részben kipusztult, részben birtokait a neeaquistica comissió elrabolta, területét ide-

gen marhahajtsárok, sertés- és bőrkereskedők, várépítési földhordók nevetséges olcsó áron szerezték meg, a népesség oláhokból, szerbekből és sváb telepítvényesekből állt. Temesváron tehát aulicus szellem uralkodott, csak arra kellett ügyelni, hogy a szabadság szelleme a vak hívet meg ne rontsa. Mindezekhez járult még azon körülmény is, hogy Csongrád, Békés, Csanád megyéket hajdan Báthory, utánna Rikóczy bírta, utánna gr. Pallavicini, gr. Károlyi és Harukker német pékmester és szállító bírták; a nemesség még Báthory idejében kipusztult, a megyékből annyira hiányzott az értelmiség, hogy a megyéből a tisztviselői kar nem volt kitölthető és hogy idegeneket szerezhessenek, a földbirtokosok a szolgabírnaknak lakást és haszonélvezetre földeket adtak; e három megye tehát a tisztviselő kar által tég sokáig az aulicus párt és grófok hive maradt.

Az 1791. országgyűlés, Magyarország jövőjére és a szabadelvű párt későbbi diadalára nagy hatást gyakorolt, mert a közönség azt hitte, hogy Lipót megijedt, a hatalmas Magyarországnak csak akarni kell és előtte minden hatalom meghajlik. Az országgyűlés a magyarság és szabadság iránti hamvadozó lelkesedést feltámasztotta, a németesedés a nemességnél megállt, és a felső megyék ura fiaikat magyar oskolákba küldték, a felvidéki gyűléseken habár egy része tördelve, de latin helyett magyarul beszélt, az idegen fajú városoknak régi magyar érzelme, homeopaticus adagban ugyan feltámadt. A követek meggyőződtek, hogy az aulicus főrendi és egyháznagyok pártja nemesak királyi, de császári párt, császáriabb a cseh és osztrák inasoknál és királyiabb a királynál.

91-be megtanulták, hogy a nagy urakra a nemzet csakis adókérdésben számíthat, meggyőződtek, hogy a nemzet a császár és király nagy hatalma ellenében, sikerre csak azon esetben számíthat, ha magyar lesz, ha a polgárság és jobbágyok a nemességgel egyesülnek, mi azomban csak az elzáró és nagyrészben igazságtalan és sértő korlátok lerombolása, a kötelék megsimítása után lehetséges, belátták azt, hogy a népnek babonás vakbuzgó hitét, csakis iskolák és pedig magyar iskolák által lehet átalakítani, mindezt programmba nem nyomtatták, de hallottam a régi uraktól és olvastam nagyatyámnak (ki 1790 től 1830-ig Gömörmegye követe és alispánja volt) jegyzeteiből. A 91. törvények annyiba is használtak, hogy a tömegnek főbb kívánalmait kielégítvén, a monarchia eszméje megerősödött, miért azomban a nemzet éppen annyi hálába részesült, mint Mária Terézia megmentéséért. A szabadelvű párt az aulicusok javíthatlanságául meggyőződ-
vén, a megyékre fordította politikáját, mi nagyrészben sikerült, mert 3 papi és néhány a főurak által uralt megye kivételével, a megyék a szabadelvű zászlóhoz csatlakoztak. Az országgyűlésekre számos szegényebb fiatalokat vittek fel, ezek a juratusokkal csatlakozva, elrémítették az alsóházi papokat, a távollevők a városok követeit, az országos főbb bírakat, és csakis ilyen hadi műveletekkel bírtak a követei házánál tekintélyes többségre emelkedni és az aulicusok szolgásgát ellensúlyozni, különben ha a szónoklatok, panaszok, tiltakozások, sérelmek terén maradnak, az országot nem képviselő tagok által leszavaztattak volna.

VIII.

A francia eszmék. Napoleon. A szent alliance.
Az ország tespedése 1827-ig.

A jeles, az alkotmányos II. Lipóttal Magyarországot a balvégzet 92-ben megfosztotta. A francia eszmék minden műveltebb nemzetnél elterjedtek. Magyarországon kezdetben hódítottak, ezen hangulat azonban a király elfogadása, XVI. Lajos és nejének lefejezése, a rémuralom tömeges gyilkosságai, szemtelen rablásai után megváltozott. Nem tetszett a király és nővére, a királyné lefejeztetése, mert a magyar nemzet minden viszonyok közt monarchikus nemzet volt, egyszer elzárta Zsigmond királyt, de vele fogsága alatt is kellő tisztelettel bánt, csakis egyszer gyilkolta meg egy nyomorult lázadó és rablócsoport, a nagy magyar királynak özvegyét Erzsébetet, ezen rablócsoport azonban kizárólag horvát volt. A francia király lefejezését elítélte mindenki, mert igaz ugyan, hogy Franciaország ellenségeivel fondorkodott, de a gyáva bárgyú ember elfogatása előtt senkit sem bántott, elfogatása után szerencsétlen, rokonszenv nélküli fogoly volt, kiért senki sem lelkesült, ennél fogva a köztársaságot nem veszélyeztette, halála csakis a rémuralmat, a sepredék gazságait fokozta. A francia forradalom kezdetben az emberiségnek, a szabadságnak nagy szolgálatokat tett, mert a francziák mondták ki először a jogegyenlőséget, alapították meg a nemzet többségének felelős kormányát, a sajtószabadságot; ezen tagadhatlan érdemeket azonban későbbben bemocskolták a százazrek

élete és vagyona ellen intézett mérsárlások és rablások. Magyarországon a rémuralom csak egyszer kísértett. A francia eszmék honosítására Martinovics szászvárosi apát, kivetkezett barát és Laczkovics elbocsájtott huszárkapitány, vállalkoztak. Martinovicsot II. József leMBERGI tanárrá, II. Lipót udvari vegyészé nevezte, valódi feladatát azonban császári szellemű iratok gyártása képezte, dicsőíti II. Józsefet, ajánlja a királyi eskü megszüntetését, a király által önkényesen behozandó reformokat, a magyarokul 1792-ben ezt mondja: »a magyarok komolyra képtelenek, kedvüket a hosszú bajuszbán és zsinórban lelik, a koronához beszédeket tartanak, mintha ez a bolondok esztelenségét értené.« Laczkovics ur volt és kapitány, a Greven-huszárezred részéről az országgyűléshez hazafias folyamodást intézett, ezért elbocsájtották; a hatalom megpuhítására munkát irt, melyben I. Lipótot menti, II. Józsefet dicséri, a Bethlen-Bocskay mozgalmat pártoskodásnak nevezi. Martinovicsot Ferencz király elbocsátottá. Egyik sem kapott hivatalt. Martinovicsot a francia kormány 1773-ban ügynöknek fogadta, közösen fogtak a jakobinus magyar paradicsom megteremtéséhez. Martinovics a francia abbék könnyelműségével járt el; II(> levelet küldött szét és pedig a szabadelvű párt akkori fejeihez: gróf Illésházy Istvánhoz, Máriássy István gömöri alispán és követhez, Abafy árvái alispánhoz, Vay József szabolcsi követhez, gróf Széchenyihez és báró Splényihez. Az elősoroltak elégedetlenek voltak a helyzettel, óhajtották a tüntetést a reformok megkönnyebbítésére, de Dantonnal, Marattal, Robespierrel épen oly kevéssé rokonszenveztek, mint az absolutismus ministerei;

nem bíztak meg a szökött sárgafekete barátban, ki Józsefnek kopója volt, ennél fogva a levelekre nem válaszoltak. 1½ évi működés után a magyar jakobinusok csakis 75 tagot bírtak összetoborzani és pedig 9 urat, 14 hivatalnokot, 7 ügyvédet, 8 egyetemi tanulót, 5 juratust, 4 katolikus, 1 protestáns papot, 3 titkárt, 3 orvost, 3 tanárt, 3 nevelőt, 5 magán titkárt, 1 színészt, 9 iparost. Volt 5 igazgató: Martinovics, Laczkovics, Szentmarjai, Hajnóczy, gróf Zsigray. Az első programot Hajnóczy bocsájtotta ki, ez még a 91-iki szabadelvű programmtul csak keveset tért el, a következőkben: 1. a nemesi jogok a parasztokra kiterjesztetnek; 2. a polgárok a törvény előtt egyenlők, az adóhoz mindenki aránylag járul; 3. a jobbágyok uraikkal szabadon szerződnek; 4. a papi jószág és 10-ed elvétetik; ez szabad, de tisztán reform-programm volt. 1794-ben adta ki Martinovics a forradalmi programot

1. Köztársaság. 2. Országgyűlés 2 házbul, a nemesek és nemtelenek képviselőibül. 3 A parasztok bérletet fizetnek. 4. Általános adómentesség. 5. A papi jószágok elkobzása. 6. Az ország szükséglete az állami és papi birtokokbul és vámokbul fizettetik.

A közönség izgatására, 3 kátét bocsájtottak közre, az első így kezdődik: 1. Mi vagy te? Barom. 2. Ki barma? A császár barma és ily hangon megy tovább a 2-ik. Embert halállal semmi hatalom sem sújthat, mi a törvény? a nép akarata. A nép a monarchia alatt, a királyok boldogságáért munkálkodik, maga nyomorúságban teng. Vagyon-e különbség az igavonó marhák és barmok közt? épen semmi, a miképen hajtja az úr az igás barmokat, a királyok és főrendek épen úgy hajtják, kény-

szerítik jobbjáyaikat a magok kényére, a felzundulás a szolgáság határa, a szabadság kezdete, a nép nemzetgyűlést választ az erőszakos uralkodók megbüntetésére, mit kell cselekedni az erőszakos uralkodókkal, mindenkinek el kell veszni a szabad nemzet megmaradásáért, a felzundulás Franciaország és Helvétia kivételével mindenütt indokolva van. A felzundulás után köztársaságot kell felállítani. Vagyon-e egy nemzetnek jussa, hogy a királyokat a trónról letaszítsa? A nemzetnek nem csak jussa van, de tartozik is azt megcselekedni, ez a cselekedet azonban akkor szükséges, ha a királyok rosszak és erőszakosan uralkodók és nem akkor, ha a királyok igazságosak, bölcsök és jók, ha a királyok jók, a királyi igazgatásnak sistemája, mely természet szerint mérges és vétkes, maga mérget a mi fejünkre önti.

Mai fogalmak szerint Martinovicsot és társait csakis súlyos sajtóvétségbe lehetne elmarasztalni, nem pedig mint hűtleneket és felségsértőket, mert egyenesen, sem a magyar királyt és királyságot, sem Magyarországot meg nem támadták, sem nyilvánosan a kátét fel nem olvasták, az egész mozgalom veszedelmes nem volt, mert 1 és fél év alatt mindössze 75 igénytelen polgárt tudtak szerezni. Az udvari párt azonban reá akart ijeszteni a szabadelvűekre, nyomást gyakoroltak az engedelmes királyi és hétszemélyes táblára, Sándor főherczeg a halálra Ítétekért kegyelmet tört, a király 6-nak nem kegyelmezett, Martinovics, Laczkovics, gr. Zsigray, Hajnóczy, Szentmájjai és Szolártsik Budán a vérmezőn lefejeztettek, a többiek elzárattak.

A királyok és francia nemzet hosszú harcza meg-

kezdődött, miután azonban a francziák nem csak királyokat fejezték le, de a társadalmi rendet, a személy, a birtok szentségét is eltiporták és Franciaország a sepredek és egy bitang csoport önkénye alá került, a veres sipkás hóhéroknak a valódi szabadelvűek hátat fordítottak, a magyar szabadelvűek is támogatták az először támadó, de vereségei után folytonosan támadott Ferencz királyt. Napoleon uralmával sem változott a helyzet, mert Franciaország megszűnt alkotmányos állam lenni, hódító háborúiban a népeknek szabadságot ígért, de győzelme után egyiknek sem adott, a világalomra törekedett, midőn győzhetlen hadseregével Ferencz királyt tönkre verve, a Ferencz király örökös tartományait elfoglalva. Ferencz Erdélybe futott, Napoleon kiáltványt bocsájtott ki, melyben a magyar nemzetet Rákoson tartandó országgyűlésre és saját fiaibul magyar király választásra hívta fel. Ez azonban csakis politikai fogás volt, mert a kiáltványnak hatását nem várva be, Ferencz királyal békét kötött.

Ezen kecsgetető felhívás az idő rövidségétül eltekintve, azért sem gyűjtött, mert az egész országban sem népszerű, sem észbeli tehetsége, hadászati tudománya által társai közül kimagasló egyén nem volt egy sem, sőt a főrendek közül magyarul is igen kevesen beszéltek, a papok és növendékeik, a német főrendek gyűlöltek a francziákat és a szabad eszméket, de Napoleon komolyan a magyar királyságot nem is akarta, a nagy kényur a kosárt nem tűrte, nemzeti kételyeket nem ismert, az engedetlenséget nem tűrte, ha tehát a magyar királyságot akarta volna, egyszerűen királyt nevez és ezt kiáltványában a nemzettel tudatja. A szabadelvű párt vezetői tehát

igen okosan cselekedtek, midőn egy remek délibáb által nem hagyták magokat elragadtatni.

A szabadelvű magyar párt már az 1791. országgyűlés feloszlásakor kisebbségben volt, ezen kisebbség szemben a francziákkal és koreszméivel nem apadt, de nőtt, mert a városok a tárnokság és kincstár nyomása alatt szabad és magyar érzelmeiket levetkeztek, a német-magyar főrendek Napóleont még a szabadság harcosának tekintették és gyűlölték. A főpapok remegtek kincseikért és magyar érzelmekkel még azok sem bírtak, kik a porbul csúszva a magasra emelkedve, a magyaron kívül más élőnyelvet nem beszéltek. Ezen két osztály tehát Ferencz császárhoz, sőt az osztrák kényuralomhoz is ragaszkodott. A szabadelvű párt a franczia háború előnyeit nem használhatta fel, mert a főrendek, egyháznagyok, a távollévők követei, a főispánok, városi követek 300-an voltak, a szabadelvű magyar párt pedig 4-3 megye követébül és néhány főrendbül, vagyis összesen 100 tagbul állt, tehát még a követek házában sem bírt többséggel. A nemzeti eszméket azomban teljesen lábbal tiporni nem merték, mert a folytonosan megvert császár a katona és adósza-
poritást hetekig sem nélkülözhetette, ha tehát a követek a szónoklatok árját megeresztk, ez holnapokig is elhúzhatta volna az ügyet, mialatt Napoleon Bécsben köszöntette volna Ferenczet. Az ellenzék a magyar nyelvre nagy súlyt fektetett, mert a nemzeti nyelv felségének elösmerése, első főfeltétele az ország államiságának, ragasz a különböző fajok közt, a szabadelvű párt már 91-ben belátta, hogy a nemes Magyarország még fél tartományi állásának megvédésére is elégtelen, számított tehát a

népre, ennél fogva a nemesség vezetői komolyan gondolkozott a kiváltságos jogtalanság mérsékléséről, midőn azonban a valódi szabadelvűség terére akartak lépni, meg kellett gondolnia azt is, hogy Magyarország neve ugyan magyar, de a leggazdagabb osztály német, dús főpapsága római és cosmopolita, városai németek, a lakosságnak csak fele magyar, királya és uralkodója német, culturája latin, hadserege, kereskedelme német, ha a magyar nemesség a polgári jogokat a néppel, melynek többsége idegen nyelvű, megosztja, Magyarország megőrizheti-e magyarságát és államiságát? midőn azt a német hagyományok századok óta ostromolják és a főnemesség, mely az ország nagy részét bírja, az ellenséges táborban dőzsöl. Midőn ezt meggondolta, belátta azt, hogy e hazában mindennek előtt a magyarság hatalmát, befolyását, számát kell biztosítani.

A magyar nyelv tárgyában következő törvények hoztattak 1792. 7. A magyar nyelv minden iskolában tanitassék ezentúl, lassankint hivatalokban csak azok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelv tudását iskola bizonyítványokkal igazolják. 9. A rendes magyar és a határőri ezredeknél magyar tiszték alkalmaztassanak.

1807. 10. A királyhoz küldendő feliratok magyarul és latin fordítással küldessenek. A törvényhatóságok a cancelláriához hasonlóul írnak.

A megyék a helytartósággal magyarul levelezhetnek, ezeknek a helytartóság magyarul felel.

A bíróságoknál a perlekedés magyar, a királyi tábla azonban még most nem köteles magyarul ítélni

Kétségkívül 36 év alatt a magyar nemzet a nemzeti

nyelv terén is keveset haladt, ezt azomban nem a szabadelvű ellenzék tunyaságának és félénkségének, nem is a király ellenszenvének és konokságának tulajdonítható, mert a császári ház soha sem rajongott ugyan a magyar nyelvért, de ha az alkotmány valódítása vagy a magyar nyelv közt kellett választani, mindig a magyar nyelvnek adott előnyt, mert ezt az ország főtényezői, a főrendek és papság is ellenezték. A nemzeti nyelvérti lelkesedés 8 év alatt nagyon elcsendesedett, a cancellária helytartóság, a hétszemélyes, a királyi kerületi táblák szokásbul és tunyaságbul nehezen váltak meg. a latin nyelvtől, az egyetem, a katolikus akadémiák és gimnáziumok a római kámzsásoktul függtek, a tanszékek többségén szerzetesek tanítottak, kiket főnökeik felelőség nélkül berendelhettek, a világi tanárokat megfenyíteni nem lehetett, mert ezek kizárólag püspökeiktül, a helytartóságtul, a királyiul függtek, amiért tehát a magyar nyelv ily botrányosan haladt, ezért a nemzet előtt nem Ferencz király, nem német mesterei, nem a magyar cancellárok felelősek, de a magyar nevet negélyező udvari párt, mely a nemzet kívánalmait még a nyelv terén is megnyirbálva bocsájtotta Bécsbe. 1812. A szabadelvű párt a magyar nyelvben haladni akart, a felsőház sem ellenkezett, kívánták a törvények magyar szerkesztését, a helytartóság nyelvének 3 év utáni magyarságát, 1815-tül kezdve az iskolákban a magyaráító tanítás behozatalát. A király azomban a pénzsilányítás tárgyábani támadásért felgerjedve, az aulikusok tanácsára a nemzet jogos akaratát visszautasította.

A sérelmek orvoslásának követelése és a király általi mellőzése szokássá vált, mi azomban a jó egyetértést

nem zavarta; 1807-ben azonban a király az országgyűlési szóllásszabadságot sértette meg. Az országgyűlésen ugyanis felvetett azon kérdés, váljon egyesek a meghatározott adón kívül a királynak nagyobb összeget ajánlhatnak-e? ezt Ulászló törvénye erős büntetés terhe alatt tiltotta; ugyanekkor tárgyalatott a sérelmek kérdése, melyek orvoslását a király megígérte, de soha sem teljesítette; mindkét kérdésben báró Vay Miklós tábornok hazafiasan, erélyesen nyilatkozott a felső házban. A király ezért a bárót tábornoki állásátul megfosztotta. A követek háza ezen felháborodott és a királyhoz feliratot szerkesztett, melyben megilletődésüket fejezte ki; az okos főherczeg, nádor József főherczeg azonban a viták alatt a királynál közbenjárt és a tábornok visszahelyezését kieszközölte. Az ügy ezáltal tárgytalanná vált és a követek háza a nádorra bízta a felirat átadását vagy visszatartását; az eszes nádor, ki a törvény embere és jó hazafi is volt, a feliratot a királylyal közölte, a királynak adóra, katonára, a nemesi felkelésre égető szüksége volt, mind ezt egy kényuralmi tüntetésért nem koczkáztathatta; biztosította tehát a rendeket, hogy ilyesmi többé történni nem fog.

A sérelmi viták a magyar törvényhozásban századok óta szerepeltek. Miután a sérelmeket ma kevesen ösmerik, meg kell világítanom: sérelemnek tekintett minden, a király vagy kormányhatóságok által elkövetett törvénysértő rendelet, parancsolat vagy cselekvény, ezek több száz évekre terjedő sorozatában első helyet foglaltak el az ország közjogának megsértései, másodikat az törvényhatóságok jogainak megsértése, harmadikat az

egyes polgárok jogainak megsértése; aki azomban sértve érezte magát, annak első sorban a megyét kellett sérelmi kérvényének az országgyűléshez felterjesztésére megkérni, visszautasítás esetében saját személyében is folytathatott. Ezen törvényhatósági és egyes beadványok először is a sérelmi küldöttség által tárgyalattak és csakis akkor sorozták a sérelmek közé, ha az országgyűlés által elfogadtattak, ez azonban könnyen ment. Ferencz király idejében azomban már a sérelmek nagy része elavult, főhelyet foglalt el a deperditának nevezett sérelem, mely is állott azon fuvarok, természetvények, élelmezések árából, melyeket az adóbani betudás czíme alatt sarczoltak a néptől. Ez már 1807-ben 30 millió forintot tett, az országgyűlés mindég sürgette, Ferencz király azomban soha sem adhatott semmit, mert a III. Károlyféle petrezselyem gazdálkodás az udvarnál még mindig dívott.

A folytonos védelmi háborúk igen sokba kerültek, Ausztria államadóssága II. Lipót óta 327 millióval növekedett, a fedezetnélküli kényszer forgalmú fekete bankó 1,000 millió forinto tett.

A szabadelvű párt 81—2. országgyűlésen erősen felszólalt a jog és tulajdon mellett. Ferencz király az 1060 millió bankjegy értékét 212 millióra leszállította és a régi leszállított bankjegyeknek új, hasonló fedezet nélküli bankjegyekkelicserélését rendelte el, az ily műveletet a magán életben bűnös csődnek nevezik, különben az első feltaláló érdeme nem a császár és királyé és kormányáé, mert a francia köztársaság megelőzőleg hasonlóan járt el, leszállították a rézpenz értékét is, 30

krajczárral 6 krajczárra, ezen régi nagytallér nagyságú rézgarasokat Zichy pénzügy miniszterrel a bécsiek zitserlinek nevezték el és még a 40-es években is forgalomba voltak. Magyarországot ezen sérelem közjogilag és anyagilag egyenlően sértette, mert a pénznem és a pénzérték meghatározás a nemzet és király közös joga volt. Magyarország a fekete bankjegyet nem fogadta el, sőt meg sem kérdeztet, nem ellenezte, mert a király midőn kibocsájtotta a bankjegy értékét császári és királyi szavával biztosította, a király rendelete a múlt század kötelevényeire is kiterjeszkedett, midőn még a bankjegyeket nem is ismerték, az ily rendelet a nyílt parancsok jellegével bírt, melyek ellen az országot II. Lipót és Ferencz esküvel biztosították, anyagilag is nagyban különbözött Magyarország és Ausztria helyzete, mert Ausztriának kereskedelme és ipara ki volt fejlődve, a pénzt sokszor megforgatták, a forgalom általi nagy nyereség a tőkét annyira sokszorozta, hogy a kereskedő, gyáros, iparos a lőkéjéből semmit sem veszített, Ausztriának nyitva állt a világ, ellenben a magyar termények csak Ausztrián keresztül juthattak a külföldre, és midőn a magyar határt átlépték, a magyar király és osztrák császár által kettősen irgalmatlanul megvámoltattak. A kereskedelem és ipar, a hitel az utak hiánya miatt, élénk nem lehetett, az úr és paraszt eddig nem látott kincseket, bízva a király biztosításába, ládába raktak, vagy kikölcsönöztek, Magyarországra tehát a forgalom által a pénz nem szaporodván, a devalvatio a törzsértéket támadta meg, mi egy országra, melyben a pénztőke, különben is kevés volt, rombolóan hatott. Ezen országgyűlést már a nagytehetségű szónok,

a fiatal Nagy Pál vezette, a pénzérdek lehangolta még az aulicus főrendeket is. A feliratokkal győzni nem lehetett, a király akaratát megpuhítani csak az által lehetett volna, ha az országgyűlés az adót megtagadja, a nyílt parancs végrehajtását, a megyéket eltiltja a kancellárt feleletre vonását elhatározza, a szabadelvű párt azonban meghátrált, az adót megszavazta. A király, az adó megszavaztatván, a nemzet minden kívánalmait visszautasította a pénzjegyek és tartozékai tárgyában kiadott rendeletét királyi parancscsal végrehajtatta.

Az európai helyzet e pár év alatt teljesen megváltozott. Napoleon Oroszország ellen eszelős hadjáratot indított, a győzhetetlen francia hadsereget megdermesztette a hideg, eltörpítette az éhség, elpusztította az oroszok hazafias hadserege; Napoleon eszeveszetten futott a fagy hazájából, a hős ingadozását látva, az eltiprott fejedelmek mind kezet fogtak ellene, legyőzték, a császári trónt összetörték, mindenik visszanyerte tartományait, az elűzött Bourbonok fejét, XVIII. Lajost Franciaország trónjára visszahelyezték. Napoleon bukása egyszersmint az európai szabadelvűség bukása is volt, mert Napoleon ugyan Franciaországban a szabadságot nem tűrte, de Olaszországot mostoha fia, Beauharnai Jenő herceg és sógora Murat Joachim simán és kíméletesen kor ányozták, a lengyelek a varsói hercegségben szabadon éltek. Napoleon minden nemzettel kaczerkoddott, a megmaradt és leszállított fejedelmek népeiket nem bánthatták, mert nem tudván, hogy a falánk oroszlán mikor nyújtja ki körmeit, népeiket nem nélkülözhatték, Napoleon bukása után azonban a szabadságot, a népjogot, a kegyelmet

szótárokból kitörölték. A három győztes: az osztrák császár, az orosz czár, a porosz király szent szövetséget kötöttek, melyben nyíltan birodalmaik területi épségét, titokban azonban a szabad eszmék megsemmisítését is kötelezték. Anglia nem bírta a szárazon, csekély szárazri hadsereggel rendelkezett, de különben is mindig a hatalmasokkal tartott, a népekkel csak akkor fogott kezét, midőn szabadságokat magok kivívták és Anglia barátságát kedvező kereskedelmi előnyökkel megfizethették. — Franciaországban a Bourbonokkal visszatért a kivándorolt udvari nemesség és papság, ezen urak sem nem tanultak, sem nem felejtettek, azt hívék a királyság a Versaillesi nap megújulása, az új nemzedék éppen oly szolgálai mint a régi, a forradalmat csakis a söpredék csinálta, a polgárságot és népet vallási szertartások, vakhuzgó szónoklatok, buta tanítások által ismét barommá lehet aljasítani, lenézték a sajtó befolyását, mely Napoleon nyomása daczára óriássá nevededett, nem bocsájtották meg a népnek botlásait, sőt bűneit, mert a köztársasági kormányzatot a Napoleon uralmat bitorlásnak, a köztársasági kormányfőfiakat közönséges kalandornak, Napóleont közönséges, de szerencsés vasgyúrónak tekintették, ki nemcsak az ország fővárosát, de saját szabadságát is elvesztette, azt hitték, hogy a polgárság és nép elfogja felejtetni a 30 éves hadi dicsőség emlékét, és boldognak érzendi magát, ha a szabadság és dicsőség kárpótlásául, a papok segítségével biztosan a menyországba jut, ha a dicső fejedelmek a francia király, és a nemesség kedvéért, kegyelmesen nyugalomba hagyja a francia nemzetet, a rendőrség a birtokot a sepredéktől megfogja

őrizni. De ezenkívül bíztak régi imádottaikba a három hatalmas kényúrba, hogy ha a francia nép megtalálna örülni, seregeivel a kényszer-zubbonyt reá fogja huzatni. A helyzetet a visszatérő nemesség és XVIII. Lajos az eszes király uralta, a király belátta a Bourbon kényuralom lehetlenségét, ennél fogva korlátolt alkotmány adott.

A szent alliance kormányai a szabadság maradványai kiirtásában nemes versenyre keltek. A három közül a legokosabb és leghatalmasabb, Sándor orosz czár a keresztes hadjárat vezérségére nem vágyott, sőt a lengyeleknek alkotmányt is adott, mert Konstantinápoly és az európai török tartományok uralma után vágyott; célját biztosan csak úgy vélte elérhetni, ha, szemben a törökkel, a szabadság eszméjét hirdeti, ha a nemzetiségi eszmét lángra gyújtja és midőn ezen ádáz küzdelem a törököt meggyengíti, torkon ragadja és a szövetségek nélküli török nemzetet az élők sorából kitörli. Az egyszerű háború még ezen korban alig sikerült volna, mert ha Törökországban a kereszténység nyugodtan marad, a létéért küzdő, vallásáért rajongó török nép nagy erőt fejthetett volna ki, Konstantinápoly meghódítása nagy tengeri erőt igényelt, mivel az orosz czár nem bírta, a Napoleontuli félelem megszűnván, az alkotmányos Anglia, melylyel titkos politikát üzni nem lehetett, Törökország felosztásába, Konstantinápoly elfoglalásába nem egyezett volna. A politikai lázító aknamunka azonban kétségkívüli sikerrel biztatott, mert az aldunai török tartományokban a fejetlenség, a belviszály ezer esztendő óta divatozott. A gyengébb fejedelem vagy lázadó csoport Bulgáriában, Boszniában, Szerbiában, Moldvában, Oláhországban a

görög császárhoz folyamodott, midőn a magyar állam nagy hatalmassága alakult Görögország ellen Magyarország hűbéresévé ajánlkoztak. Magyarország alatt helyzetük kedvező volt, mert Magyarország őket minden kül-ellenségek ellen megvédte, belügyeiket saját fejedelmeik alatt függetlenül kezelték, de ekkor sem nyugodtak, meri időnként a moldvaiak és oláhok Lengyelországhoz, a bosnyákok Velenczóhez folyamodtak, a törökök bejöve-tele óta néha nyíltan, leginkább azomban titokba a törökökkel szövetkeztek. Mindenkor megbízhatlan hűbéresek voltak, a nemzetiségi mozgalom Ausztriát és Magyarországot is veszélyezte, a helyke miniszterelnök herczeg Metternich azomban a császárt kárpótolva látta, Magyarország beolvasztásával a császár német és olasz uralma állal. A porosz király a szereplésre nem vágyott, mert a napóleoni háborúk alatt legtöbbet szenvedett, közönyösen nézte a két jó barát fészkelődését, erőt gyűjtött.

Ferencz császár és király bizalmát herczeg Metternich bírta, ügyes, fürge, sima német, az abszolutizmus hagyományain; k keresztés vitéze, a Habsburg-ház régi politikájának végcéljét Németországnak a család jogara alatti egyesítése, Olaszországnak tényleges és politikai uralma Magyarországnak a német császárságban! beolvasztása képezte. Az elsőt megakadályozta a reformátio és Bourbonok, a másodikat a francziák, az olaszok dühös német gyűlölete, a harmadikat a magyarok vitézsége, szabadság szeretete és szívóssága, vagyis a kényuralmi hódításokat a szabadság szelleme semmisítette meg. A miniszter Ausztria fölényének emelésére, az angolok megijesztésére mint a szentszövetség megbízottja tervei vég-

rehajtója kívánt fellépni, 820-ban tehát Laibachban kongresszust tartottak, melyben Anglia és Franciaország gyenge ellenzésével a nyughatatlan olaszok megfélemezésével Ausztriát bízta meg. Ausztria választhatott Olaszország és Magyarország között, Magyarországon azonban csend és rend uralkodott, a szolga auliciusok jelentései és jelleme után Magyarországot rothadt almának tekintette, mely egyszerű érintésre is leesik. Olaszországban azonban a titkos társulatok, a szabadkőművesek, a carbonarik a heves vérű népet erősen izgatták, a nápolyi király kegyetlenkedett, Austria és az osztrák herczegek ott és úgy vették fel a kényuralom fonalát, mint mikor az uralmat elvesztették.

1821-ben az osztrák hadsereg Nápolyba bevonult, az alkotmányt felfüggesztette. A magyar alkotmány elleni merényletet Bécsben már a laibachi congressus után elhatározták; József főherczeg azonban, kit 1796-ban választottak nádornak, ki becsületes, okos ember, Magyarország és az alkotmány híve volt, testvére, Ferencz királynál mindent elkövetett a merénylet megghiúsítására. A végrehajtási módozatot a helytartó tanács visszautasította, herczeg Koháry cancellár végnapjait nem akarta hazaárulással beszennyezni, a merényletnél meg akarták a külalakot tartani, az ellenszegülő Koháry herczeg cancellárt Metternich herczeg sem el nem csapta, sem nem nyugdíjazta, de kerestek egy magyar hazaárulót és megtalálták az alkanczellár, gróf Almásy Ignác személyében, előlegesen Metternich megígérte neki a herczegi címet (mi ugyan elmaradt). Ferencz augusztus 12-én kelt és gróf Almásy Ignác által ellenjegyzett rendeletében az

eddig bankóban kivetett adót 500,000 levonásával ezüstre vagyis 140 százalékkal magasabbra emelte, 28,000 újoncznak, mint az 1802-ben megajánlott újonczok ki nem állított hátralékának kiállítását elrendelte és úgy az adónak behajtását, mint az újonczoknak kiállítását a megyéknek megparancsolta. A pénzre Austriának szüksége volt, de az ujonczokra nem. A herczeg igen jól tudta azt, hogy az országgyűlés akkori szervezetében mindent kivihet, nem nyílt célért lépett tehát a törvénysértés terére, de azért, hogy a magyar nemzet tettelesen ellenszegüljön és akkor ezen ürügy alatt az alkotmányt el törülje és Austriába bekebletse; de a régi táblabíráknak is volt eszük és a csapdába nem szaladtak be

A megyék nagy többsége az engedelmességet megtagadta és felírt a királyhoz, vakon csak Békés megye engedelmeskedett. Az erkölcsi teljes ellenszegülést 9 megye kezdte meg: Bars, Nyitra, Zala, Nógrád, Gömör, Zemplén, Sopron, Komárom, Vas, csatlakozott még 6 megye. Ezen 15 megye nemcsak tiltakozott az alkotmánysértés ellen, de a főispáni rendeleteket megsemmisítette és a tisztikart a rendelet végrehajtásául eltiltotta. Nógrád, Zemplén és Bars megyékben a tisztikar lemondott és az ügyek kezelésére bizottságot neveztek, a főispánok kivétel nélkül a császári aulicus gárdához csatlakoztak.

Az ellenszegülők megfenyítésére királyi biztosok küldettek katonai segédlettel; a történelem következő áruólkat sorol fel: gróf Cziráky Antal, báró Wenkheim József, gróf Amadé Ferencz, báró Eötvös Ignác, báró Malonyay, Lónyay Gábor és Almásy Józsefet. Nyitrában Eötvös az alispánt és egy szolgabíróat megvasaltatott, Lónyay Zem-

plénben az összes tisztikart 24 órára börtönbe záratta. A szokásos tiltakozások nem illettek be a képzelgő államférfi politikájának keretébe, és pedig annyival inkább nem, mert a jeles főherceg nádor, királyi bátyját a magyarok alkotmányos hűségéről előre biztosította, a banda magyar feje Almásy Ignácz alkanczellár, kit a király a merénylet alatti kormányzattal megbízott, Németh József állami főügyésznek, az ellenkező 15 megye alispánjainak és szónokló vezér-szónokainak hűtlenségi perbe fogását parancsolta, Németh az engedelmességet megtagadta, és engedetlenségét a törvények hiányával indokolta. A király hatalmát dobta a mérlegbe, és az engedetlen államügyészt Bécsbe maga elé rendelte, nyersen megtámadta latinul, »hogy mert ön királyi parancsom ellen cselekedni, most személyesen hallja akaralomomat, ezennel megparancsolom, hogy a lázadó megyei vezéreket azonnal perbe fogja«. Németh: nem tehetem, mert nincsen törvény, melyre a keresetet alapíthassam«, a király: kell lenni, keressen rá törvényt, — felséges uram én a törvényeket ösmerem, törvény erre nincs, keresetet nem indíthatok, erre a király szó nélkül elbocsájtotta. A király elé idézés Ferencz alatt jött divatba» sokszor igen nevetséges jeleneteket idézett elő, Ferencz egy gazdag ellenzéki nemest, (nevét elfelejttem) a királyi szó meghallgatására maga elé idézett, a helyet azonban kifelejtették. A nemes úr gazdag ember volt, idejével szabadon rendelkezett, befogatott 4 ökröt, s felczammogott Budára, beállított a városi bíróhoz, kérdezte: »hol lakik a király?« A bíró kijelentette, hogy itt nem lakik, erre a városbírótul hivatalos pecsét alatt kivette, hogy a ki-

rályt Budán kereste, de nem találta, innen elment Székesfehérvárra, Esztergomba, Visegrádra, mindenütt kereste a királyt, a bizonyítványt hűségesen kivette és hazafelé fordította a szekér rúdját, a főispán megkérdezte, mikor megy a királyhoz? voltam kedves öcsém uram, de nem találtam, ez lehetetlen, de igen és úgy van, kiszedte a bizonyítványokat, de hiszen uram bátyám is tudja, hogy ő felsége a bécsi várba lakik, azt tudom, hogy az osztrák császár Bécsbe lakik, de vele semmi közöm, engemet a magyar király rendelt magához, megkerestem a magyar királyok minden rezidentiáját, itt vannak legális testimoniumaim placeat elolvasni, hogy nem találtam, nem tehetek róla. Egyszer Ferencz király Fáy ellenzéki követet és alispánt rendelte magához, a király Fáy hangosan és haragosan megdorgálta, Fáy komolyan, de hidegen végig hallgatta, midőn a császár elhallgatott meghajtván magát ezt mondá: Eier Majestät nix deuts, a király elmosolyodván, szidását nem magyarázta meg és elbocsájtotta. Fáy csak másoktól tudta meg, hogy a király hazafiságáért szidta meg. Európa szárazán még egy szabad nép lélegzett a spanyol, ezt is össze kellett tiporni. Ferencz császár Veronába kongresszust hitt össze, melyben a spanyolok lenyűgözésével Franciaországot bízta meg. Angouleme herczeg fővezér VII. Ferdinánd kényuralmát helyreállította. A vihar jelei azomban az általános kényuralom dacára mutatkoztak, Manuel követet a francia kamara egy évre kizárta és a kamarából csendőrökkel vitette ki. Sardiniába oskolába csak az járhatott, kinek apja 600 trunk évi jövedelmet kimutatott. 824-ben az eszes és tartózkodó XVIII. Lajos meghalván, a francia trónra a szeles

vak buzgó X. Károly lépett, a kamarában ugyan a szabadelvűek 11-re olvadtak, de a szabadság hívei, kik a szabadelvű nevet a restauratio alatt vették fel, az országban milliókkal szaporodtak, titkos társulatok alakultak az olaszok, spanyolok, francziák közt, különböző társulatok az európai szabadság érdekében szövetkeztek, a veszedelmes akna nagyban készült, az osztrák Bramarbas létezését tudta, de nem bírta felfedezni. Károly király trónralépte az európai politikában nagy változást idézett elő. Sándor csár meggyőződött, hogy Franciaország sebeit kiheverte és ismét a régi hatalmas állam, melylyel az európai változásoknál számolni kell, Poroszországhoz családi kötelek, a régi fegyverbarátság fűttek, érdekeinek jobban megfelelt a porosz királytul vezetett Németország, megújította tehát a melegebb érintkezést Poroszországgal, melyet az osztrák barátkozás kellemetlenül érintett. X. Károlyhoz fordult és leendő török hódításai kárpótlásául megkínálta Belgiummal, a Rajna egy részével, ez a francziáknak kétszeresen tetszett, mert Belgium után a francziák még a forradalom előtt epedtek, mert Belgium a szabadelvűség fészket képezte. Belgium meghódítása tehát részben kielégíti a franczia nemzet hiúságát, részben a királyi kormánynak alkalmat nyújt a szabadelvű, sőt forradalmi központ szétrobbantására. X. Károlynak tehát tetszett az orosz szövetség. A dölyfös Metternich herczeg, ki magát az európai diplomatia Napeleonjának tartotta, azt vette észre, hogy Ausztria teljesen el van szigetelve, mellőzésével háta megelt szövetségek, tervek alakulnak, a szabadelvűek gyűlölnek, társai kicsinyük, a szabadelvűség a millióknál nagyban terjed, Olaszországot csakis a birodalom ereje-

nek teljes megfeszítésével tarthatja, a német birodalom osztrák eszméje foszlófélben van, a felcseperedett protestáns Poroszország Németországban erősebb a római pápa szövetségénél, az absolutismus keresztes vitézénél. Az orosz-francia szövetség által Törökország meghódítása időkérdés. A török hódítás által óriási hatalommá fejlődött orosz ellenében Galicziát meg nem védheti, Magyarország birtoklása kétséges. A német politika kis Napóleonja látva a veszélyt, az absolutismus lejtőjén megállt és megbánást színelve, az országgyűlést 825-ben összehívatta, ez volt az indok és Magyarország állami önállását a jó hazafiak erélyén kívül ennek köszönheti.

Magyarország 808-tól kezdve erősen hanyatlott. Az országgyűlés a devaluatio tárgyában meghátrált, 815-ben az újonczokat és adót már a király főrendi értekezlet által szavaztatta meg, bár az országgyűlés összehívását és megtartását semmi sem akadályozta. 13 évig a király országgyűlés nélkül uralkodott. A megyék és városok tisztválasztását teljesen mellőzték. Az Almásy merényletnél Békés és a Bánáti megyék, a királyi rendeletet szó nélkül teljesítették, de a többi megyék közül is csak 14 megye tiltotta el a királyi rendelet végrehajtását, a világrendítő francia eszmék daczára, a szabadelvű párt 91 óla megfogyott, mert 91-be József kényuralma ellen az egész ország felállott, sőt hazafiságukkal még az udvarpártiak is tüntettek. Ferencz merénylete ellen ugyan felírt a magyar helytartótanács, a kancellár félrevonult, felírt majdnem minden megye, de az adót és katonát mindenik behajtatta, és a hazaárulóknak a társadalom nem mutatott ajtót.

Kétségkívül ezen század első negyedében a hazafiság, a politikai merészség, a magyar önérzet úgy a közéletben, mint a társadalomban megrendült. Az ország a magyarságot biztosító törvényeket, bár minden más szabad eszmét mellőzött, nem bírta végrehajtani, a magyar öltözék 10 év múlva eltűnt, bár a női öltözék Ízléstelen és szemtelen volt, a komolyabb könyvek olvasását, a nevezetesebb kérdések tanulmányozását a magyar közönség ma sem szereti, mert ma is alig van megye, a városokat oda számítva, a melyben 3 magán-könyvtár van, e század elején még kevesebb volt, a 790-iki korszak ifjúságának műveltebb része szívesen foglalkozott 'a vakbuzgóságot, kényuralmat, a nemesiséget gúnyoló irodalommal, a rémuralom, az Isten száműzése, a forradalmi örület, a francziák népszerűségét lehütötte. A rokonszenvet azonban Napoleon dicső hadjáratai ismét feltámasztották, a magyar mindég hősiességű nemzet volt, a hadi tudományt és vitézséget tehát mindenkor és mindenkibe nagyra becsülte. Az ország azonban a napóleoni bálványozásban is két részre szakadt, az ország kénytelen-kelletlen megszavazta az adót és katonát, az az aulicus dühösködött a császári sereg kudarcaiért, a szabadelvű minden elvesztett csata hírért örömmel fogadta, mert minden elvesztett hadjárat egy időre biztosította az alkotmányt. Az akadémiák, egyetem szervezete a leggyarlóbbak közé tartozott, a katolikusok az autonómiának árnyékával sem bírtak, a tankönyveket a helytálló ságnak be kellett mutatni, a könyvvizsgálatot papi tanácsosok gyakorolták, ezen urak a királynál császáriabbak, a római pápánál vakbuzgóbbak voltak, kegyelem

nélkül kitöröltek minden szabad eszmét, és hogy a tanár a hiányt előadásain ki ne pótolja, kémeket tartottak, a közjogba a király örökös ura volt az országnak, örökösödési jogon, isten kegyelméből, vak és teltétien engedelmességet hirdettek, szerintök halállal és birtokkobzással büntetendő volt mindenki, ki a király rendeletéi ellen felszóllalt, a történelem két nagy királyt ösmert: Szent-Istvánt és I. Lipótot. I. Ferdinándig Magyarország féktelen chaosz volt, a jóllét Ferdinánddal kezdődött, Bocskay, Tököly, Betlen, Zrínyi, Rákóczyak hazafiatlan becsvágyók, közönséges kalandorok voltak, úgy a közjog, mint történelemben, Károly császár pragmatika sanctionalis rendelete alapján. Magyarország az osztrák birodalom részét képezte, a megyéket elavult, eldobandó intézményeknek festették, az erkölcsi észtanban a csudákat tanították, csakis a magasabb számtanra nem adtak, mert nem adhattak fekete-sárga libériát, de ezt sem tanították érthetőleg, mert nem értették, latinul adták elő a tudományokat, sőt latinul is magyarították, mert magyarul nem tudtak. A protestáns iskolák minden tekintetben ellentétét képezték a katolikusoknak.

A közjogi és magánjogi iskolai ismeretek hiányát azomban pótolták és pedig az elsőt a megyei tisztviselők melletti gyakorlat, a közgyűlések, a másodikat a pesti ügyvédek és királyi táblai bírák melletti gyakorlat, a királyi és hétszemélyes táblán a perek meghallgatása. A szabadelvűek megyei és országgyűlési mezei hadait képezték a megyei gyakornokok (patvaristák) és a juratusok (esküdtek); a fiatalság mohóságával szíttak ezek be minden szabad szót, ha aulicus emelt szót, kardjaikat csör-

gették, a vezérek intésére lekiabálták, hiába forgatta haragos szemeit a méltóságos úr, a fenegyerekek nem ijedtek meg és tüntetéseiket folytatták; többnyire a méltóságosak unták meg és a megye székhelyén csakis a tisztviselő-választásokra vagy különleges cancellári parancsokra jelentek meg. Hatalmasabb hadat képeztek a juratusok; ezek az ország minden részéből kerültek Pestre és néha 2000-re is felszaporodtak; a háziurak, kávésok, rendőrök rémei, a polgárnők heves seladonjai, a tüntetések tűzmesterei voltak; juratusnak neveztek, mert midőn bevétettek, esküvel kötelezték magokat a per és a bírák nyilatkozatainak el nem árulására, az országgyűlésen a követek patvaristáival a karzaton ültek; aki ezen érdemes testületbe került, ha esetleg aulicus érzelmeit elárulta, azt legfeljebb két hét alatt Pest városa határából is kikergették; a juratusnak egy év leteltével ügyvédi vizsgát kellett volna tenni, de még én is ismerem egy fiskálist, ki 15 évig juratuskodott és pedig nem azért, hogy a juratusi dőzsölést élvezze, mert háromszor vizsgázott, de tőkfeje a legegyszerűbb kérdésekre sem tudott felelni; bárhol verekedtek vagy hajigálták ki a filistereket az utcára vagy törték be az ablakot, a vizsgálatoknál, midőn a kezdőről és a vitézkedő legényről kérdezősködött, mindig azt felelték: Der grosser Herr Jurat, der Herr von Bot Pál. A personalist a sok zaj kezdte feszélyezni; vizsgáló bíró társainak kijelentette: ezt a vén nebulót (gazficzkó) át kell eresztetni, ne szóljanak a számárhoz, majd én kérdezem. Bot Pál úr, ki 35 éves korában lett juratus, hetykén összeütve sarkantyúját, szorongva várta a kérdést. A personalis: No, domine

Bot, mi volt, hogy volt a Rákóczy-nóta? (a jogászok a nóta alatt értették a király elleni hűtlenség bűnét) A jövőendő fiskális mosolyogva hallgat. A personalis: Nohát feleljen. Bot: Restellem, méltóságos uram. Personalis: No ne restelje. Bot Pál erre rágyújtott a nemzeti Rákóczy-indulóra és borízú hangjával hatalmasan elrecsegte; az egész commissió nevetett. A personalis: Jól van Bot Pál, elmehetsz, holnapután fiskális leszel.

Hihetetlennek látszik, de való, a szabadelvű párt a juratusok és patvaristák segélyével győzött; az aulicus párt már e század elején a követek tábláján is kisebbségben volt szemben a papokkal, a távollevők képviselőivel, a városi követekkel, a királyi tábla tagjaival; a szabadelvűek belátták, hogy a veres hasúak, a secretariusok, a filisterek és lateinerek egyesült hadával a törvény korlátái közt nem boldogulnak és a bukfencz sereg illő jutalomért kész az árulásra, a szabadelvűek a törvényes eszközök hiányában a rémítés fegyveréhez nyúltak, a követek vezetői megyéjök és szomszédjaik jelesbb, vagyonosabb juratusaikat elhívták és a jelszót következő biztatással adták ki: »fiúk, baj van, az aulicusoknak és németeknek, ha nem segítetek, többségek lesz, reá kell ijeszteni a hazaárulókra, ha valaki a kormány mellett nyilatkozik» lármázzátok le és mondjátok meg nekik a kellő titulusokat, vegyétek őket ha lehet az utcán közbe és mondjátok, hogy a hazaárulók ellen csak a kötél vagy Duna segít, és már erre 500 juratus megesküdt, sajnálom őket, mert van köztök néhány becsületes öreg mamlasz is, menjetek oda, hol esznek, isznak, kávéznak, ne féljete a personalistul, ha valamit merne tenni, képire má-

szunk, előre fiuk, erősen, okosan és gyorsan, a juratusok egész hévvel kezelték a rémítést, a polgárok nejeiket, a papok gazdaasszonyaikat nem vitték sem Pestre, sem Pozsonyba, az egész közönség vendéglő és kávéházban étkezett, Pozsony kis város volt, a legszámosabb közönséget a jurátusok képezték, ennél fogva a tántorgók nem különbözhatték el magokat. A labanczok értesülve a fenyegető veszélyről, a köszvény, az aranyér, a hideglelés ezen kor divatos betegségei ürügye alatt hazavonultak, főleg ennek tulajdoníthatók a magyar nyelv tárgyában hozott törvények. A jurátusok lelkesedése a jövőre is üdvösen folyt be, mert jurátus volt minden nemes fiú, kit apja képes volt kitaníttatni, miután a ki a megyéknél, a dicasteriumoknál akart szolgálni vagy ügyvéd akart lenni, jurátusnak kellett lenni, mert a törvényeket minden tisztviselőnek ösmerni kellett, miután az alispán, szolgabíró, ügyész, jegyző egyszersmind bírászkodott is, a kancellaria, helytartó tanács törvényes ügyekben is intézkedtek. Minősítvényi törvény ugyan nem volt, de a közvélemény a törvénytudást becsületbeli kötelességnek tekintette és valóban ezen időben, midőn még a nemzetgazdászsal, pénzügyekkel, az európai közjoggal nem foglalkoztak, értelmi koldus volt az, a ki a magyar törvényeket sem tudta Jurátusnak kellett lenni mindazon polgárimnak, ki ügyvéd akart lenni, vagy a királyi városokban kívánt szolgálni. A fiatalságnak tehát művelt részét a jurátusok képezték és pedig már azért is, mert a kereskedő elvégzett 4 iskolát és a politikával és közügyekkel általában nem foglalkozott, a művészek osztálya hiányzott, a jó orvost, a jó tanárt elfoglalta saját

szakmája, a kiszolgált katona a szolgálati és hadgyakorlati szabályzaton és a német nyelven kívül általában semmit sem tudott és a magyar közjogrul sötét fogalmakkal birt, a papok imádkoztak és nevelték a lakosságot. A jurátusok nyerseségéről, kihágásairul szóló beszédek nagyrészt mesék, a műveltséget a viszonylagos vagyis az akkori műveltségen mérve meg, nyers, műveletlen, kicsapongó kevés volt, mert az öreg urak illem és erkölcsi tekintetben szigorúbbak voltak a mostaniaknál, sőt talán tudni is tudtak annyit, mint a mostani tudorok, mert a ki az iskolába nem tanult, azt kicsapták, a ki mint patvarista vagy jurátus nem dolgozott, a gyűlésekbe, törvényszékbe mint juratus a táblákra nem járt, a főnöke által megrendelt perkivonalokat másolásokat meg nem csinálta, a levelezéseket el nem végezte, azt főnöke kellőleg megdorgálván, elküldte, mit igen nagy szégyennek tartottak, volt azomban akkor is és van ma is elég korhely naplopó.

Az ősi háztartás 830-ig fentartotta magát, miután ma már kevesen vannak, akik errül tudomással bírnak, leírom a múlt képét. M. ur 30 esztendeig alispán, 8 országgyűlésen követ volt, birt 8000 holdat, volt egy emeletes háza 12 szobával, maga lakott nejével földszint 2 szobába az egyikbe lakott maga, a másik volt az aszszony háló és nappali szobája 3 ágygyal, 1 pamlaggal és ebédlő, az ebédnél volt rendszeren 6 patvarista, 8 család tag, az emeleten volt egy díszfogadó szoba, 3 vendég szoba, földszinten 2, a nagy ebédlőbe azomban rendszeren almát tartottak és. csak ünnepélyeknél használták, 6 lóval batardba járt, tartott huszárt, hajdút és inast,

2 szakácsot, 1 kertészt stb. az ebéd állt rendesen 6 fogásból, gyümölcs és kávébul, a vacsora 4-ből, gyűléseken, törvényszéken töltött évenként 4 hónapot, naponta megvendégelt 18 urat, itta a maga borát. A háztartás tehát, tekintve a vagyont, igen egyszerű, különösen a lakás a mai viszonyokhoz mérve ridegnek mondható, így volt ez minden középszerű birtokosnál, ezen egyszerűség tartotta fel a függetlenség érzetét, mert az, aki másra nem szorul, büszkébb, konokabb, önérzetesebb a gazdag főrendeknél, a francia dísz, kényelem, konyha, kártya, választékos és drága öltözék, kocsik, kert, nagy cselédség már Károly alatt divatba jött. A gróf nem találta magát jól a család és ösmerősök által megtömött szobába, a zsír és borszag finom orrát sértette, a magyar nőekkel nem tudott társalogni, untatta a krajczáros tarokk, a borizú nevetés, az öblös pipák füstje, udvari meséire, a közönség, melynek jelszava «mindig hunczut a német» volt, nem sokat adott és pedig annyival inkább nem, mert tudták azt, hogy Becsbe akkor a cseh inasokat legjobban kedvelték, ezek után jött a német, háta megett állt a magyar, viszont a magyar középbirtokos nemesnek a sima parquetten vigyázni, az ebédnél sietni kellett, késsel metélte, mit kanállal kellett volna, a paprikás gyomor nem vette be a falánkságokat, a méltóságos asszonnyal és gróf, báró kisasszonnyal a társalgás kiss die handdal kezdődött és végződött, a tekintetes úr a nagy pompáival befolyásolva feszesen tartotta magát, hiába mondta a német a magyarnak »sicuti domi domine spectabilis«, a méltóságos úr csak németül tudott, magyarul semmit, a latint törte, a tekintetes úr németül

semmit a latint törte, a társalgás tehát latinul folyt. A régi családok szőgről, végről rokonok voltak és hajdan a tizedikfokú alyafiságot is rokonságnak tartottak, öcsém, uram, bátyámnak hívta egymást az egész vármegye, miután azomban a főurak birtokos társaik kardjára többé sem a török, sem a német ellen nem szorultak, a rokoni megszólítást csakis a tiszt és követ választásokra szállították le, nagy baj volt az is, hogy sem nagyban füstölni, sem köpdödni nem lehetett, nagyon különböztek az öltözékben, a méltóságosnak volt 10, a tekintetes úrnak két öltözet ruhája, a méltóságos úr öltözékét minden évben változtatta, a tekintetes úr minden 10 évben. A méltóságos úr aranyba kártyázott, a tekintetes úr krajczárba, a tekintetes urat érdekelte a haza és külföldi politika, némelyik olvasta a jelesebb francia műveket, ösmerte az ország törvényeit, némelyik foglalkozott hitelveivel, az ország törvényeivel, minden nemest (ideértve a főrendeket is) egyenjogúnak tartott, a főrendiházat visszaélésnek tekintette, magyar függetlenségi hajlamokat és vágyakat táplált, a méltóságos úr szerette a szépet, gondozta a színésznőket, balerinákat és fiatal udvarhölgyeket, sőt a szép polgárnőkhöz is leereszkedett, érdekelték a nők titkai, a csipős udvari és arisztokratikus kalandok és mesék, ismerte a sofát, Casanova emlékiratait, lihegett a császár és császárné, herceg Metternich után, a politikát nála a császár és ministerei nyilvánításai képezték, Magyarországhoz uradalmi, a nemesség adómentessége kötötte, a nemest gögös parasztnak, a polgárságot és népet az emberiség sepredekének tekintette. A tekintetes úr az arabs és arabs-ma-

gyár keverék tüzes zömök kis lovakat, a méltóságos úr a nagy normandi, meklenburgi, az elfajzott spanyol lovakat kedvelte, nagy vadra vadászott gyalog, a nemes nyulakra lóháton. A két osztály közt tehát különböző hajlamaik, szokásaiknál fogva teljesen hiányoztak a társadalmi hajlamok, szokások, érdekek, melyek a társadalmat összetartják és kedvessé teszik. A városi polgárság életmódja a szegényebb nemességhez közelebb állott, az alföldi városok azonban, nagy paraszt faluk voltak, a törzs lakosok és honoratiorok a mezőgazdasággal, marhakereskedéssel foglalkoztak, az ország fővárosa Pest és Buda a szó teljes értelmében osztrák gyarmat volt, mind nyelvére, mind érzelmeire nézve, a többi régi város Nagyvárad kivételével mind szolgálalkú német volt, mely egyedül anyagi érdekeinek élt, a nemesi társadalmat tehát a polgáritul elválasztotta a nyelv, a politikai fogalmak, lutheránusoknál némileg a vallás közös érdeke fűzte össze, elválasztotta ezenkívül a kiváltság chinai fala és az általanos gög, mely a nemzet sok nemes tulajdonai mellett a magyarnak minden osztályában még most is uralkodik, a nemes lenézte a polgárt, mert nem volt a szent korona tagja, ősei nem lóháton jöttek be Magyarországra, a polgár lenézte a szegényebb nemesi, mert kevesebb pénze volt mint neki. A nemesség és nép közti szívélyesebb viszony csakis a protestánsoknál létezett, a protestáns vallás democraticus alapelvei és szervezeténél fogva az urak nem nélkülözheték a nép millióit, a milliók nem tarthatták volna fel magokat az urak esze és tekintélye nélkül.

A legnagyobb baj volt azonban a magyar nyelv és

szellem vesztelése, az aulicus párt 91-ben megtért, azonban többsége, mert nyelve és szíve német marad, mert Bécsben a german szellem ismét kísértett, levetette a magyar álcát. A katolikus papok előtt minden időbe első volt az egyház, második a fejedelem, harmadik a haza, József megtámadta az egyházat 91-be, tehát magyar lett, 91-be biztosította jogait, érdeke tehát nem parancsolta a haza iránti hőséget, a római pápa Ferencz császárral nem csak kibékült, de a császár legkedvesebb fia lett, mert a császár a szabadelvűeket Olaszországba letitporta, tehát a pápa a magyar papságnak a szabadelvű magyar táborbuli kivonulását elrendelte, a papság kapva kapott az alkalmon és kedves növendékei az aulicusok táborába gyors léptekkel siettek, ismét együtt voltak a Mariánusok. A nemesek közül is sokan elfelejtkeztek kötelességeikről, ki a magyart fiatal korába nem beszélte jól, vénségére restelte tördelni, némelyik német lett, mert a pozsonyi és kassai grófok nem tudtak magyarul, a másik német lett, mert a magyar hazafiságot nem jutalmazták és egyszerre egész megyékben nem lehetett magyar szót hallani vagy keverve beszéltek és pedig a sárosiak következőleg: »servus öcsém, esi na forspontu, oder mit eigener gelegenheit«. Szégyen, gyalázat, de tény, a felföldi vármegyébe voltak nemes úri családok és papok, kik bizalmas körbe tótul, dísz alkalmakkor németül beszéltek.

Az aulicusok majom inasait képezték a kamarások, a mezei királyi tanácsosok, asztalnokok, a magyar születésű katona tiszttek, az emberek, nem lévén sem török, sem forradalmi tábor és vezér, olcsóbbá lettek, de a

császár sem volt többé hajlandó egész falvak, uradalmak ajándékozására, a bécsi igazgató udvari párt a Judásdíjat keresztekre, címekre, udvarképességre szállította le. A kamarás (melyet helytelenül a méltóságot jelző kulcs után aranykulcsosnak fordították le, mely sem a francia chambellánnak, sem a német kammerernek nem felel meg) a gróffal és báróval egyenlően méltóságosnak nevezetett, udvarképességgel bírt, megnyeréséhez sem ész, sem tudomány, sem munkásság nem kívántatott, csak apai és anyai ágon csak 13 ős vagyis Ferdinánd uralmáig felmenő származás bebizonyítása, ezen is segített azonban a császári kegy és körmöczi arany, minden hiányzó ősért fizetett a kérvényező 200 aranyat, reá nyomták a császári pecsétet és felibe írták unbekant (ösmeretlen), későbbben meg könnyebben ment, ismerem ugyanis 2 báró kamarást, kinek nagyapja még nyúl- és juhbőrrel házalt, leszármazását, ha lett volna József e'ólt anyakönyv és családi név, a Noé bárkájáig fel lehetett volna vinni, e miatt azonban a nagypapánál megfeneklett, a kamaráság nem magyar eredetű, mert a magyar királyoknak nem voltak kamarásai, nem is a magyar kancellár, de az osztrák császári fő kamarásmester útján nevezettek, és távolítottak el az akadályok, feltétlen hűséget az osztrák császárnak esküdtek németül, a díjat nem a magyar kormányzéseknek, de az osztráknak fizették le, mindezek dacára a gazdagabb nemes urak léha része a kulcsért rajongott, mert ez megnyitotta előttök a méltóságos grófok és bárók termeit és szembe bizalmas társalgásba is részesítette, háta megett a méltóságos majmokat ki nevelték, ha csak valamely főrend

őreg vagy csúnya leányát el nem vette, ha minden rossz élczet, ízléstelen tolettet meg nem bámultak, ha nemes társaikat ki nem gúnyolták, ha a császárt, Metternichet, az udvart, az aulicus pártot nem dicsőítették, ha tízszerte többet nem költöttek. Ezen fajankók az udvari párt és eszmék mellett mindent elkövetlek, nemzetiségeket megtagadták, a vallási rajongást negélyezték, és nagyon sok rosszat nem azért nem csináltak, mintha valaha a lelkiismeret, a kölelességérzet feltámadt volna bennök, de azért nem, mert a közönség gyenge velejüeknek tekintette, és hazafiatlanságuk, léhaságuk csak undort gerjesztett. Ezek után jöttek az asztalnokok, vagyis trugszessek, az arany sarkanyusok, a Krisztus-rend, a német herczegek a portugáli király keresztes vitézei, a trugszesseknek felényi őst kellett kimutatni, ezért is a kamarások fenségesen lenézték, az asztalnokságra csak az vállalkozott, a ki kamarás nem lehetett, de akart lenni és remélte, hogy a császár tekintve szolgálatát, az ősoket és díjakat el fogja engedni, az arany sarkanytyú és az idegen kis rendek csak tolett-díszítésül szolgáltak, csakis Bécsbe adtak tekintélyt és a méltóságos urak, csakis ezért kapkodtak, a könnyen megszerezhető játékszerek után. Ezen bogarak zsongása, az alvó oroszlánt nem háborgatta, sőt még Metternich herczeg ágaskodása sem veszélyeztette volna, ha a magyar udvari párt vagyoni és vallási tekintetben nem veszélyes tényező és nem csalogató tábor, így azomban minden, bár kis tényezőnek elválása veszélyeztette Magyarország és a magyar állam győzelmét, illetőleg fenmaradását.

A magyarságon sebeket ejtett a császári hadsereg

tisztikara. Az osztrák tartományok összességének állandó hadserege, soha sem volt nemzeti, de előbb Habsburg, később Habsburg-Lorrain hadsereg, a tisztikar már a zsoldos hadseregbe nemes volt, ezeknek fiaival, unokáival a németté vált cseh aristokraták, és osztrák nemesek fiait helyezték be tiszteknek, az eskü, az ezred, a hadsereg nyelve német volt, a ki tehát ezen hadseregbe lépett, ha hosszabb ideig tiszteskedett, ha mint debreczeni pusztai kálvinista gyerek ment is oda, mint német jött haza, hol is mikor lehetett, németül fecsegett. A németiségnek hathatós terjesztői voltak a Magyarországon állomásozó tisztek. A magyarnak nagy hiánya a hiúság, büszkesége a vendégszeretet, hiúságbul nem ösmeri el tudatlanságát, ezért tehát a agyar úr vagy úrnő bármi keveset tudott is németül, nevetségesen törte a németet és pedig annyival inkább, mert ezek idegen földön nagy potentátoknak (hatalmasság) adták ki magokat, a másik indok a szívesség volt, a magyar úr a vendég elsőségét negélyezte, beszélt tehát németül azért, mert a német magyarul nem tudott és midőn a német, mint egy duda, fellengős hangulatban eltávozott, az apa és anya mondván: »no apjok, te ugyan jól elkészítetted a kis grófot, 16 lábbul egy hüvely sem hibázott, az igaz, hogy Suzsa lelkem te is jól mulattattad anyanyelvén, de így kell, azt ne gondolják, hogy csak a grófok az urak, a falusi kisaszonyok pedig libák.« A gróf kijózanodva, kinevette a paraszt urakat, de hálásan emlékezett meg a nagy ebéd-ről, a jó borokrul, a szép asszonyokrul, a guter kerlhez elvitte a kapitányt és a hadnagy pajtást, majd az egész tisztikart és grófi cadettokat, néha elszerette az asszonyt,

megvett minden lovat az özönvízkori határidőre, németül megtanította a kisasszonyokat, (néha másra is) és ha a birtokban a leányág is örökölt, nőül vette a gazdag kis asszonyt, ha az ezred elment, a katona házakat a dragonyos hagyományozta az ulanusnak, a jager az infanteristának, hidásznak, a vasasnémet a canonirnak és viszont. Az ilyen katonaházakat ugyan rangtársaik kinevették, a nem gazdag házakbul az ifjúság elmaradt, de végre is ily labanczok minden megyében voltak, németesedést példájok különösen a polgárságra halott. Magyarországot minden hátráló lépés közelebb hozta a feloszlás örvényéhez. Voltak még királyi és császári titkos tanácsosok, a királyi tanácsos czímet az alispánoknak, bukott udvaripárti alispánoknak és követeknek, a valóságos tanácsosság előtt nyugalomba lépett kormányzékai hivatalnokoknak osztogatták. A tanácsosi oklevelek a magyar cancellár ellenjegyzésével adományoztattak. József főherczeg nádor csakis érdemes hivatalnokokat ajánlott, ezek tehát sem nem ártottak, sem nem használtak, titkos tanácsosoknak neveztettek ki azok, a kiktől a császár tanácsot soha sem kért, a magyar közjog és történelem titkos tanácsosokat nem ismert, a császári államban azomban rang tekintetében a ministerek után jöttek, titkos tanácsosoknak neveztettek, tehát a ministerek, cancellárok, érsekek, püspökök, zászlós urak, tábornokok, a dicasteriumok elnökei, főispánok, állami követek, császári méltóságok, aulicus főrendek stb. A kamarások, asztalnokok, tanácsosok, a különféle rendek lovagjai, a fertály mágnások, a német tisztek vendéglősei, nyugalmazott vagy kilépett katonatisztek, a főrendi aulicusok függelék-

két a megyében, a főispánok testőrségét, corteseit képezték. Ezen kis csoport rendes, alkotmányos viszonyok közt, hol sem a külbefolyás nem parancsolt, sem az ősz tály kiváltság és nemzetiségi különbség nem létezett, nem lett volna veszedelmes. Magyarország azomban nem volt ilyen, ezen csoport tehát a küszködő nemzet erejét nagyban gyengítette.

IX.

A nemzet ébredése. A Júliusi forradalom hatása. A valódi szabadelvű párt alakulása, Metternich fondorlatai. A nemzetiségi kérdés. Gróf Széchenyi István, Deák Fefencz, br Wesselényi, Kossuth Lajos. A magyar udvari párt szemben a magyar nyelvvel és alkotmánynyal. A választásoknál vesztegetések. A magyar nyelv. József főherczeg és Metternich. A szatmári 12 pont. Gr. Apponyi és a megyék Gr. Széchenyi és Metternich. Kossuth győzelme.

A külviszonyok a kényuralomra naponta kedvezőtlenebbül alakultak. Az orosz czár bizalmatlan lett Austria iránt, a porosz király felizgatta a német protestánsokat Austria ellen, Olaszország nyíltan nyögött, de titokban káromkodott, a nép késeit fente és amely pillanatban a sereg csatát vesz, kivonul, a fekete-sárga szolgákat meggyilkolja, a köztársaságot kikiáltja. Franciaországban a kényuralmi kamara és kormány bukását Metternich biztosan gyanította és ösmerve a francziákat a köztársaság kikiáltásátul félt. Magyarország nyílt megsemmisítésével felhagyott, a gögös erőszakot a vesztege-

léssel, a címek, rendjelek, anyagi előnyök adományozásával, az alkotmány szétszaggatását a nemzetiségek felhúztatásával cserélte fel, magyar aulicus liberiasait, a főrendeket és papságot a magyar és minden szabadelvű eszme megfojtására a felsőházba beparancsolta. A nemzetet a fekete-sárga borbélyok által kiköpölyöztetni és szemtelenül felpofozni nem lehetvén, országgyűlést hivatott össze.

A szabadság hívei keserű érzéssel és bosszúiuul lihegve jelentek meg, mert a merényletet a politikai szükség nem mentette, az országgyűlések, a megyei tisztválasztások szünetelését, a király esküszegését, a magyar nyelv tárgyában hozott törvények szándékos mulasztását semmi sem indokolta, sőt inkább a magyar nemzet Ferencz királytul és az egész uralkodóháztul hálás elismerést várhatott volna, mert a hosszas háborús korszakba a sereg zömét a magyarok képezték; a futó császárnak Magyarország kétszer adott menhelyet az európai forradalmi viharokban, midőn a császárok és királyok uralma tántorgott, Magyarország túlságos loyálisbul a nemzet felisége korlátlan elismerését nem követelte és mindég annyi katonát és adót adott, amennyit a király kívánt. A hazafiak keserúségét növelte a merénylet lefolyása is, mert a nemzet ereje József bitorlása óta tetemesen gyengült, 90—1. országgyűlésen az aulicus magyar párt tricolorrar fedte el sárga-fekete lelkét, József rendelete ellen minden megye tiltakozott, 22-ben csak 14; 90-be ki magyarul nem tudott, pirulva kért bocsánatot és beszélt latinul; 25-be az aulicus párt e társaságokba német beszédével tüntetett, a hazaárulók nemcsak a magas körökbe ragyogtak, de már a középosztályban is mutatkoztak. A magyar

nemzet tehát 36 év alatt gyengült és puhult, és pedig annyira, hogy míg 91-ben az új biztosítékok ellen senki sem mert felszállalni és Józsefnek minden rendeletét eltörölték; 25—27-ben már az osztrák csatlósok nyíltan mutatkoztak és a nyílt alkotmány támadás ellenében elégnek tartották, ha ezt a királynak sérelem alakjában felterjesztik és a király a sérelmet egyszerűen elősmeri; a többség az adófelemelés és újonczozás megszüntetése helyeit mindkettőt hallgatólag szentesítette, a követek tábláján az ellenzék nem tudta kivinni, hogy a hazaáruló gróf Almásy Ignác és társai gróf Cziráky Antal, gróf Amadé, báró Wenkheim, báró Ötvös, Malonyay, Almásy József és társaik mint hazaárulók, Ulászló törvényei és a hűtlenség! törvények szerint megbüntessenek? Almásy Ignácson kívül mindenik meghagyatott hivatalába, sőt fejük Cziráki Antal országbíró lett.

Gróf Széchényi István a magyar tudós társaság megalkotására 60,000 forintot ajándékozott.

A nemes gróf hazafisága azomban nem soká tartott, a 40-es években már akadémiai beszédében a szabadelvű párt nemzetiségi politikáját erőszakosnak, igazságtalannak mondta, akkor midőn még az iskolákba magyarul sem tanítottak, midőn még a községek saját nyelveken tanácskoztak, a papoktól és tanítóktól nemcsak a magyar szónoklatot, de a magyar nyelv tudását sem követelték, bár a politikai nemzet, tényleg és közjogilag magyar volt, és mondta ezt a magyar nemzet szentélyében, a magyar tudós társaság palotájában, melynek alapkövét ő tette le, de igen sokan hozzájárultak, kiknek áldozata nélkül sem a fal, sem a tető soha fel nem épül.

Bécsbe Stefferl grófnak szeszélyeit ösmerték, alapítványát fényes bogárnak tekintették, herczeg Metternich pedig, ki Széchenyi fényes tehetségét nem ösmerte fel, nevette a huszár-kapitány pazarlását.

Metternich államcsínja, az országgyűlési tanácskozá-
sok sovány eredménye, nagy befolyást gyakoroltak Ma-
gyarország jövőjére. A hazafias ellenzék belátta, hogy a
Magyarország beolvasztására, államiságának megszünteté-
sére célzó terv még most is létezik, hogy a nemzet
ereje gyengült, mert az udvari párthoz csatlakozott a
gazdág főnemesség és főpapság, sőt már a nemességnél
is vannak hívei, a polgárság, az udvari párt szolgálja,
belátták, hogy a császár nagy hatalmának a nemesség
ellentállni képtelen, hogy a kiváltság uralma lejárt, a
jogegyenlőség, szent igazság, a legerősebb fegyver, a
magyar nyelv naponta tért vesz és a nemzet nyelvét,
nemcsak a magasabb körökbe, de a polgárság és nép
között is erélyesen kell terjeszteni, meggyőződtek, hogy
a sérelmi politika haszontalan tüntetés, a heverés örök
álomra vezet. Nemzeti hadsereg, felelős kormány nélkül
az alkotmány délibáb, papiros biztosíték, melyet egy ked-
vencz minister bármikor szétléphet, felvették tehát pro-
gramjokba a szabad sajtót, az esküdtszéki bíraskodást, a
jobbágyváltásot, a nemzeti bankot, nép nevelési, vallás-
egyenlőséget. Ezen eszmék és elvek nem voltak egy szerves
programba foglalva, mert a 825—7. országgyűlés leg-
kitűnőbb szónoka Nagy Pál volt, de nem vezetett, a régi
nevezetességek részben meghaltak, részben hivatalt vál-
laltak, részben előregedtek; hol vezér nincs, ott még
szervesen tanácskozni sem lehet, a programkészítés pedig

épen lehetetlen, de szűkebb körű megbeszéléseknél az említett eszméket elfogadták, a főbb kérdéseket az ifjúságnak megmagyarázták, kik haza menve, az eszméket rohamosan terjesztették. Az eszmék elméleti elfogadása könnyen ment, mert ezen eszmék nem voltak újak, nagyrésztöket már a 91-iki országgyűlés elfogadta, sokkal nehezebb volt azonban az elveknek alkalmazása.

A városoknak az őket megillető országgyűlési szavazati jogot nem lehetett megadni, mert magyarul nem tudtak, a kényuralom szolgálói voltak, a jobbágyoknak a választói minősítvényt rögtön nem lehetett megadni, mert a jobbágy főleg földesurátul függött, a jobbágyságnak többsége, az egyháznagyok, aulicus főrendek, a kincstár birtokán lakott, ha tehát a parasztságnak a választási jog megadatik, a követek táblája a sárgafekete udvarpárt szolgájává süllyed és az első országgyűlés kimondja, az osztrák császárságba beolvadást. Az adóegyenlőség kimondathatott volna, de az adó nem fizetéséhez két osztály mereven ragaszkodott, a követ a megyének, illetőleg a megyei nemesség összegeinek feltételes megbízottja volt, ki csakis az adott utasítások szerint szavazhatott, az adó-egyenlőség elvét tehát előbb a megyegyűlések elé kellett volna terjeszteni, az adóreform tárgyalása pedig, miután a középosztály egy része is még ezen korban az adófizetésüül fázott, kedvelő alkalmat nyújtott volna a szabadelvű párt felrobbantására. Mindenek előtt tehát a pártot kellett tömöríteni. Az országgyűlés széteszlott vezér nélkül.

827-ben a szabadelvű párt szaporodott néhány főrenddel. Gróf Károlyi György, gróf Zay Károly, gr. Viczay, gróf Andrássy Károly, gróf Andrássy György, báró Lu-

zsenszky József, báró Vay Lajos, báró Prónay Gábor, gróf Keglevics Miklós, báró Wenkheim Béla, báró Wesselényi Miklós, báró Podmaniczky János, gróf Ráday Geodeon, gr. Wartensleben Ágoston a szabadelvű párthoz csatlakoztak. 828-ban Miklós czár Törökországot megverte, Austria és Anglia azomban Törökország mellett közben jártak. 829-ben Drinápolyban békét kötött. A török szultán Görögország függetlenségét, Moldva és Oláhország fél önállását elismerte. Oroszország meghátrált, mert Franciaország zavargott, ennél fogva Austriával, szemben X. Károly segélyére nem számíthatott. Franciaország 830. júliusban a szeles kényúr X. Károlyt elkergette, ez Ferencz király idegeire kellemetlenül hatott nevelte ezt még Olaszország nagyfokú izgatottsága. Ferencz király tehát fiát a lehető zavaroktól biztosítani óhajtván, az országgyűlést kellő időben összehívta és Ferdinánd trónörökösnek királylyá koronázását kívánta. Metternich azomban 27 óta nem hevert, a helytartó tanács és a nádor mellőzésével a 27-iki országgyűlés bezárta után megkezdte a lélekvásárlási rendszert, hivatalvesztés terhe alatt az alkanczellár, ki az öreg herceg Koháry helyett a bizalmas ügyeket vitte és Metternich herczeggel közvetlenül érintkezett, a szabadelvű pártnak a tiszt és követválasztásnál megbuktatására, a Bécsben dongó udvari pártiakat, a főpapságot négyszem közt vagy levél által felhívta a császár iránti hűségeknek tényleges bebizonyítására, a főispánok fogták a jóerejű ebeket, az öreg kétségkívüli hazafiak elmarására, ez szónoklatokkal, sőt kizárólag a jelelési erőszak alkalmazásával sem sikerülhetett volna, mert minden becsületes, okos ember

az ellenzékhez tartozott, a 27 előtti választásoknál a köznemességből a megye nagyságához arányítva, megjelent 100—400-ig köznemes, kik Magyarország alkotmányát jobban ösmerték, a méltóságos főrendekért és hazájokat 1 véka aranyért sem árulták volna el, ennélfogva az erőszakoskodó főispánt könnyen ki repítették volna az ablakon. A hivatalra pályázók nem faluztak, de kijelentettek a megyei értelmiség által, 827-ig az 1-ső alispán évi fizetése volt 280, a másodiké 140, a főszolgabíráké .125 frt., családom egyik tagja egy és ugyanazon időben Szepesnek 1-ső, Gömörnek 2-od alispánja volt, bizonyára, ha nagyon rajonganak a hivatal után és nem lettek volna az alkalmasak hiányában, erkölcsileg nem kényszerítették volna a Szepesben lakó, de Gömörben is birtokost a rangján aluli másodalispánság elfogadására. A választás előtti estén és a választás reggelén mindenik választó falatozott a tarisznyában hozott kenyérből és szalonnából, a választás befejeztetvén, a megválasztott 1-ső alispán rövid ebédre meghívta a választó közönséget, melyre mindenki hozott magával kést, kanalat és villát, miután már ekkor a villahasználat divatba volt, a szerény háztartással bíró urak azomban 400 pár evőeszközzel nem bírtak. A köznemesség nagy része tudatlan és elszegényedett magyarokból állott, a gazdag urakban is volt néhány nagyravágyó, többnyire buta, de gazdag áruló, herczeg Metternich a siker reményét ezekbe helyezte, a főispánok és udvarpartiak neki indultak a rókafogásnak, nehezen ment, mert I. Ferdinánd királyválasztása óta a nyílt vesztetés megszűnt és pedig a tisztviselőválasztásnál azért is, mert bár a megyei hivatalviselést hazafiú köte-

lességnek tekintették, mivel sok felelőséggel, fáradsággal volt összekötve, az urak érte nem versenyeztek. Magyarországra azonban a szerencsevadász, hazaárulók száma három század óta megnőtt, hatott az egyháznagyok és főrendek példája, az egész csürhe nép egyesült, a főispán és szövetségei elindultak gazdag szolga keresésre, a bitangokat felvilágosították, hogy a birodalom ura a herczeg Metternich ezentúl főispánokat, kúriai bírakat, helytartóság], kancelláriái, kamarai tanácsosokat az alispánokba fog nevezni, az alispán fia, veje, unokája a seregnél, a papságnál biztos gyors előmenetelre számíthat, reá mutatott a köznemesség szegénységére. A csinosan rajzolt csapdába sok nagyzó üres fő beugrott, A vesztegetés első babérait Gyürky Ábrahám, Abáfy Károly, Vay Ábrahám szerezték meg, az első a korcsmárost Nógrádba, a második Gömörbe, a harmadik Borsodba játszotta. Abafiaál az alispánság aljas anyagi üzlet is volt, a vesztegetést pinczetokkal kezdte eljárt a falukba a tekintélyesebb köznemesekekhez, a hajdú behozta a 4 üveget, az alispán úr nemes társaival iszogatót, mikor valamelyiket becsapta, küldte a bort és pénzt, a barkóknál (katholikus nemesség) a csapiáros és térítő tisztét teljesítette Scitovszky János rozsnói püspök Gyürky és Vay nem faluztak, de szórták a pénzt és öntötték a bort, vágatták az ökröket. Mind a három győzött, mert az ellenzék jelöltjei gyalázatnak és becstelenségnek tartották a vesztegetést, a két gazdag úr később főispán és titkos tanácsos, Vay ezenkívül gróf lett. Abafyt pedig mezei tanácsosnak nevezték. Az udvari párt 830-ban a követválasztásoknál győzött Beregben, Mármárosban, Sá-

rosban, Szepesben, Liptóban, Árvában, Turóczban, Észtergomban, Pestben, Baranyában, Fehérben, Békésben, Aradban, Temesben, Torontálban, Krassóban, Bácsban, Gömörben, Mosonyban, Pozsonyban az egyik udvar párti, a másik szabadelvű volt.

A 830-iki országgyűlésen tehát a megyék szabadelvű többsége csakis 18 megyéből állt, a távol levők a királyi városok követei, a papok, a királyi táblák tagjai, ha ezen testületek szavazatát csak 1-re, vagyis 5-re számítjuk és a követekéből levonjuk, maradt a többség 21, az aulicus. horvátok és slavon megyék levonása után pedig csak 12. A szabadelvű párt ügye tehát soha sem állt oly rosszul, mint az 1830-iki országgyűlés kezdetén és pedig annyival inkább rossz volt a helyzet, mert a többség, szemben a reakcióval, tömör testet képezett, a reformkérdésekben azomban már a szabadelvűek többséggel nem bírnak, a követeket pedig a megyei utasítás megkötötte, a reformkérdések erélyes keresztülvitele életkérdés volt, mert a tiszt és követ választások Metternich szándékát kétségkívül helyezték. Ezen országgyűlésen az ellenzékét már báró Wesselényi Miklós vezette a szabadság rettentetlen lovagja testestül, lelkestül magyar, ki soha sem mérlegelte az akadályokat, soha sem gondolt önére, nem vágyott a hatalomra, a csillogást és kitüntetések megvetette, forró szívvel magához ölelte a szegényt, az elnyomottat, nemcsak a magyar haza, de az emberiség lovagja volt, az igazat leplezetlenül megmondta a királynak, rangtársait kíméletlenül ostromolta, hősies alakja, dörgő hangja, merész szónoklata lelkesítette a közönséget, a kurucz ifjúság bál-

ványa és az aulicus labanczok réme volt. A főrendeknek 33-ban ezeket mondá: »Ti viadalra szálltatok a karokkal, levetettétek a keztyűt, jó, én felveszem, de oligarchák emléekben tartásotok a délutáni órát és emléekben tartásotok engemet, ha majd kényszerítve lépéseitektül, a számosabb nemesség az adózó népet kapcsolja magához, s javaitok nagy kiterjedésén azzal osztozik.« Ez Mirabói nyilatkozat volt Franciaország nélkül és ezt a nemes báró maga is megbánta, de hazafisága elragadta, a fiatal-ságnak tetszett és az aulicusokat megrémítette.

Ferdinánd királyá koronázását megtagadni nem lehetett, mert az 1723-iki alap törvény szerint Magyarország koronája, mint legidősebb fiút kétségkívül őt illette. A szabadelvű ellenzék a királyi kötlevelben a felelős kormányzatot, Ferdinánd király Budán lakását, a só árának az országgyűlés általi megszabását, a papiros pénznek ércpénzzel kicserélését, Galicziának Magyarországhoz csatolását követelte, de az alsóházba már megbukott. A magyar nyelv tárgyában ismét előre léptünk, a VIII rendeli: a helytartóság a magyarul levelező megyékkel magyarul levelezen, a királyi tábla a magyar nyelvű pereket magyarul tárgyalja és magyarul ítélje el, a kerületi tábláknál a megyei, városi, egyházi törvényszékeknél magyarul is szabad leszen perlekedni. Ezentúl közhivatalnok csak magyarul tudó lehet. 834. évi január 1-től a magyar nyelvet nem tudó ügyvédi vizsgára nem bocsájtatik.

A rendek köszönettel vették ő felségének azon rendeletét, melylyel a katonaságnak Magyarországba a magyar okmányok elfogadását elrendelte. Az ellenzék a magyar

nyelvet diplomaticai nyelvvé akarta tenni, az Újoncoknál ki akarta kötni, hogy a sereg külforradalmak ellen ne alkalmaztassák, a követek tábláját? az ellenzék győzött, a főrendiház azonban visszavetette a kormánynak és király állása a nemzet és a római kamzsás pribékek konok hazarúlása által kellemessé vált, mert a bukfenczek elzárták a nemzet kívánalmi előtt az ajtót, a király tehát meg sem tagadhatta, mert elé sem került. Kellemessé és biztossá lett ez által Metternich helyzete is, mert a császár összes magyar környezete herczeg Metternichet dicsőítette, egyedül József herczeg szolgált néha jó tanácsokkal, a nagyon közepszerű tehetségű Ferenczcel elhitették, hogy testvéréből a hatalomvágy beszél, és Józsefet gúnyosan kis Rákóczynak csúfolták. Metternich, ki Magyarországot el akarta tiporni, 30-ba magát az országgyűlés által honosította, Haynau 50-be követte példáját, valóban különös, hogy a német hóhérok az akasztottak honában, még népszerűknek is képzelték magukat.

A 827. országgyűlés harsogó szónokai Bartal, Somsich, Pongrácz, Szerencsy Plathy, Metternich agyemeleit a german-rómaiak minisztránsai lettek. Ez időben a kancellárt gróf Reviczky Ádámnak hívták, alárendelt állásából Ferencz császár kegye emelte fel, kancellársága alatt Metternich rendelkezett, nem volt áruló, csak szolgálta, a magyar nyelvet szívéből pártolta és ezen bűnéért Ferencz halála után a herczeg azonnal elcsapta.

Az országgyűlés a király kívánatát teljesítvén, feloszlatták, a szabadelvűek sem bánták, mert számuk fogyott, szívesen haza mentek tehát a jövő előkészítésére. Metternich a főispánoknak az erőszakoskodás a kerítők

üzelmét megparancsolta, a tisztviselőválasztásoknál a főispánosak az erősebb ellenzékietek nem jelölték, hol kisebbségbe voltak, verekedéseket rendeztek, a választást feloszlatták, a verekedés vagy törvénytelenység czimén, a kormány a király nevében királyi biztosokat küldött, a szegényebbeket elzárták, ijesztették, az elvtagadóknak pénzt, jutalmat, előnyöket ígértek, némely megyékbe a kisgyűlésen, a nagygyűlés határozatát, a megye utasításait megváltoztatták, az ellenzékinek perét évekig hevertették és midőn már a tárgyalást halogatni nem lehetett, a leghaszontalanabb ürügyök alatt megbuktatták, a választásokat évekig halogatták, Gömörben 1833 elején kellett volna választani és választottak 36-ba, és tartott a dínom-dánom 3 évig, a főispán kérelmére biztost küldtek, a ki a másodalispán, egy fő-, egy alszolgabíró választását megsemmisítette, bár egyhangúlag választattak meg, a megye kijelentette, hogy becsületes ember, az alispán-ságot el nem vállalja mégis akadt egy, kit a kamarai titkársággal nyertek meg, a szerencsétlent, főpatrónusa Scitovszki püspök kívánságára, 49-be felakasztották.

Hontmegye valamennyin túltett, mert itt a korteskedés 6 évig tartott. A köznemességet nemcsak a választásokra, de az utasítás készítésére is behozták. Tisza Lajos administrator, a többségben levő urakat a tanács-teremből a vármegye fegyveres hajdúival kergettette ki, gróf Keglevics Miklós Hevesbe csatákat vívott, a papság és főurak bérenczei ellen, a verekedést mindég és mindenütt az aulicusok kezdték, mert nagy pénzzel is nehezen ment az embervásárlás, józanon nem lehetett a nyomorult eszközöket a gyűlésterembe hozni, mert többször meg-

történt, hogy az ellenzék heves szónokaiktul lelkesülve, egy rész átment az ellenzékhez, vagy szépen haza kullogott. Midőn a választásoknál kissebbségbe voltak, verekedtek azért, hogy a kancellár a választás megvizsgálására királyi biztost küldjön, ez azután az ellenzék-ből a tevékeny befolyásos vezetőket perbe fogta, mindennemű ürügy alatt elzáratta, a vizsgálatot húzták hónapokig, az udvari párt itatott és néha az ellenzéki jelöltnék pénze elfogyván győzött is, a választási összeírásnál és szavazásnál azonban kevesebb visszaélés történt, mint az újabb korban, sőt a községekben is ritkán verekedtek.

Az ellenzék látván az irányt, minden megyében szervezkedett, a követ és alispán-jelöltek megnyitották az erszényt és mert az ellenpárton volt a pénz és hatalom, a szabadságérti küzdelemben sok család is tönkrement; mindezek daczára azonban a szabadelvű párt győzött és fentartotta Magyarországot.

Sokan e tekintetben azt mondják: aki költött, az önérdemből és hiúságbul azért költött, hogy követ, alispán, szolgabíró legyen, ha tehát személyes becsvágyból vagyont elköltötte vagy megrongálta, elismerést nem érdemel, ez nagy tévedés, mert már a harminczas évek óta mindig a párt jelölte az egész tisztviselői kart és alispánoknak, követeknek mindig azt jeleltek, a kinek legtöbb esélyei voltak, az értekezleteknél némely nagy szájú hazafiak ígértek is anyagi segílyt, de a nagyobb rész nem tartotta meg ígérétét és a közönség a költségekhez is csak akkor járult, midőn a közérdek valamely vagyontalan országos tekintély megválasztását kívánta. Az ellenzéki

szomszéd megyék valóságos szövetségen álltak egymással. Fontos kérdéseknél megjelentek a szomszéd nevezetességek is, részint mint birtokosok, részint mint táblabírák szónokoltak, tiszt választásoknál előlegesen szavazatot adtak a szomszédos megyék küldöttségeinek, ezek, ha baj volt, a küldöttségbe 50 tagot is beválasztottak. A tisztviselőválasztásokra bevittünk minden nemest, a kinek bármi csekély korcsma, malom, közös legelő illetősége, vagy parányi földbirtoka volt.

843-ba, mint 18 éves kölyök, Gömörmegeye 5 községéből összeszedtem 300 nemest, Szemere Bertalan segítségére és vittem Miskolczra, a 300 nemesnek összesen alig lehetett több birtoka 300 holdnál, a vezér birtoka is Borsodba egy szőlőbül állott, de azért szavaztunk mindnyájan és pedig a családom és az ügy iránti lelkesedésbe jöttek bor, pénz és lakmározás nélkül természetesen az útba és Miskolczon a választó urakat és lovaikat, igen szerényen, én élelmeztem, de miután a maguk vagy rokonaik lován jöttek, sem fuvarbért, sem napidíjat nem fizettem, pedig a távolság 32 kilométer, a választás és utazás 3 napig tartott; azt, hogy ily távolságra és három napra szegény ember a maga költségén jöjjön, nem lehetett kívánni.

Herczeg Metternich bűnei és politikai ostobaságai legnagyobbikát, a nemzetségeknek Magyarország elleni feluszítását a harminczas években kezdte meg. A herczeg úr, ki híres diplomata daczára, a finomabb politika eszméivel nem bírt és szűk láthatára Johannisbergnél végződött, a nemzetiség eszméjét Miklós császártól leste el, ki jakobinus elveket hirdető kozákjaival Törökországot

és szultánját alaposan megingatta. A cseh és magyar aristokraták, a római kámzsások bálványa meg nem gondolta azt, hogy a törökországi szlávokat az orosz birodalomhoz a fajrokonszenv köti, ellenben a magyarországi tótok, horvátok, szerbek és oláhok a császári német birodalommal nem rokonszenveznek és a megvett rész tel fogja használni magát ugyan Magyarország megbontására, de mihelyest bármi csekély erőre vergődik, az izgatást az osztrák császárságba is megkezdik, nem tudta azt, hogy Ausztriában a szláv elem 60 százalék, míg Magyarországon az összes nemzetiségi elem, hozzájuk számítva a főnemességet, a katolikus papságot, 50 százalék, meg nem gondolta, hogy az osztrák császárság nagy része önálló históriai jogokkal bíró országokból áll, hogy a horvát, szerb, oláh népség Európának leganarchikusabb eleme, mely, ha az idegenek békében hagyták, egymást marta; meg nem gondolta, hogy ha ezen elemek a magyar udvari párt árulása és a szabadelvű párt gyávasága következtében hatalomra vergődnek, a magyar és osztrák szláv tartományok védnökségével az orosz czárt meg fogják kínálni, és a porosz beleegyezése az osztrák német tartományok és a német császárság, Franciaország Belgium árán megszerezhető. A híres miniszterre leginkább alkalmazható Ochsenstierna kancellár ezen találó mondanása: »parva sapientia regitur mundus«, a világot kevés bölcseséggel kormányozzák. Metternich a magyarság elleni izgatás, a nemzetiségi igények melletti buzgólkodás, a fondorlatok táborhelyétül Zágrábot tűzte ki. A nemzeti-
 ségi izgatásokat Haulik, zágrábi katolikus püspök, Rajasich, szerb patriarcha, az aradi és temesvári püspökök

vezették, a felvidéki tót mozgalmat Bécsből intézték, Pesten vezette Kollár, Nyitrában Hurbán lutheránus papok; a tót apostolokat nevelték a nyitrai, besztercebányai és szepesi püspökök. A lutheránus papok és Gay újságszerkesztő voltak a legélelmesebbek, mert ezek az orosz czárnak is beajánlották magokat és onnan is kapták a Judás-bért. A nemzetiségi kérdésben a császár által kitüntetett cseh arisztokraták is buzgólkodtak és pedig nem azért, mintha a Csernahorá-bul lett Schwarzenberg hercegben a Csernahora vér feltámadt volna, de azért, mert a slavismus dédelgetése által hitelük emelkedett és a magyarokban Metternich feltétlenül nem bízott, miután ezek az adóegyenlőségnek, adófelemelésnek ellenségei voltak, melyet a herceg, diadala esetében, először is be akart hozni.

Gróf Széchenyi István a politika terén nem mert az ellenzékhez csatlakozni, minden kérdésben ugyan szabadon, de szemben Metternich és József hercegekkel igen simán nyilatkozott; ez nem hozott babérokat, gróf Széchenyi tehát az irodalom terére lépett és mert magyarul írni nem tudott és németül gondolkozott, eszméit titkárjának elmondta és a titkár magyarra fordítva a munkát magyarul leírta, a gróf pedig kiigazította és véglegesen így került sajtó alá. Három munkát írt; az 1831-ben forgalomba bocsájtott könyvében 12 törvény hozatalát ajánlja és pedig: 1. a hiteim), 2. az ősiség eltörléséről, 3. a fiskalitás megszüntetéséről, 4. az általános birtokképességről, 6. a házipénztár és országgyűlési költségek aránylagos viseléséről, 6 a törvény előtti egyenlőségről, 7. a nemtelenek által választandó védő ügyvédekről.

8. a vizek, utak rendezéséről és a belvámokrul, 9. a monopoliúmokrul, czéhekrul, a húsár megszabásának eltörléséről, 10. a magyar nyelven szerkesztendő törvényekről és ítéletekrul, 11. a király a megyékkel magyarul érintkezzék, 12. A tanácskozás és bíraskodás nyilvánosságáru.

A »Hitel« című könyvében sürgösen ajánlja a váltótörvény behozatalát, menti az asszonyok németségét és ezt a férfiak durvaságának tulajdonítja. Ajánlja a váltótörvény behozatalát.

Az országru: Magyarország a vezérek alatt született, István és László alatt gyermeki, Lajos és Mátyás alatt serdülő korát élte, Mária Terézia alatt lett ifjú, ma férfi, jövendőben lesz ember. Arrul kell meggyőződnünk, hogy elnyomásunknak és hátramaradásunknak nem a kormány a valódi oka, de értelmi súlyunk parányisága, önzésünk és privilégiumaink bálványozása.

Az asszonyok németségének védelme nevetséges, mert a durvaság nem a nyelvben, de a kifejezésben, a társalgási modorban rejlik és rangtársai, ha németül gorombák voltak (mert a főrangú asszonyok németül beszéltek) magyarul sem lettek volna gorombábbak, sőt valószínűleg simábbak, mert a magyar nyelv a németnél zengzetesebb. A magyar nemzet jellemzése nevetséges, úgy látszik, hogy a méltóságos úr a magyarok történetét nem ismerte, mert a magyar már mint szervezett nemzet foglalta el Magyarországot, a vezérek alatt a németeket folytonosan verte, a csecsemő bármily csodaszülött legyen is, erre képtelen, Lászlót már a keresztesek vezérnek választották, tehát gyermek nem lehetett, Lajos alatt már nagyon is férfi volt, mert Lajos Európának

leghatalmasabb királya, Magyarország Európának legnagyobb országa volt, az, hogy elnyomatásunknak fő oka nem a kormány volt, hazugság, mert a többit mellőzve, bizonyítják ezt József és Ferencz merényletei és törvénytelen kormányzatok. Az 5. pont részben már Mátyás alatt alkalmaztatott. A 8-ikról már III. Károly törvényhozása rendelkezett A 10, 11, 12-nél 830-ba a képviselőház többet követelt, a váltó-törvények behozatalát az osztrák kormány már e század elején sürgette, az V. pont nem állott a 19. század, sőt a magyar szabadelvűség színvonalán sem, mert már ekkor az adóhozi részletes járulás túlhaladott álláspont volt, miután már minden szabadelvű a terhek minden neméhezi aránylagos járulást követelt, a házi adóhozi járulás csakis porhintés volt a szabadelvűek szemében, mely által a méltóságos gróf a fő kérdés hosszú időrei elődázását kívánta és reménylette elérni. A hitel és az ősiség eltörlését ajánló két pont helyes eszme volt, de ezen két tételnél nem a hitel elvének és az ősiség eltörlésének kívánalma volt a fő, mert ennek szükségét nemcsak a világjárta méltóságos úr tudta, de tudták ezt az általa durvának és tudatlannak jelzett magyar nemzet politikai tényezői is, de egyedüli akadályul szolgált az ősiségnél oly módozat felállítása, mely a birtoklók és jogtulajdonosok érdekeit összeegyezteti, a hitelnél a gróf úr elfelejtkezett az elsőszülöttségi, a hitbizományi birtokokról, melyek a tulajdon természetével ellenkeznek és a birtoknak egyesek kezében felhalmozását elősegítik, de ehhez jogtudomány és teremtő ész kívántatott.

A törvény előtti egyenlőség azon egyedüli egy pont

mely szabadelvű és melynek kimondásáért elismerést érdemel, és pedig nem azért, mintha ezt ő találta volna ki, mert ezt a nemességnek biztosította Nagy Lajos királyunk, az ország minden lakosa egyenlőségét kimondta már 42 évvel előbb a francia törvényhozás, midőn azomban az egyenlőség eszméjét nagyhangon kikiáltotta, kegyesen mellőzte a főrendiház eltörlését, mely intézmény a jogegyenlőséggel mereven ellentétes, mellőzte az úrbérség rendezését, illetőleg pénzben, vagy földbeni megváltását, minélkül a jogegyenlőség csak ámitás, mert a magyar jobbágy és angol bérlő, teljesen urátul függve, politikai jogait nem gyakorolhatta, ezt azomban a gróf nem értette, és sem a bécsi udvari párttul, sem Londonba az angol arisztokrátiátul meg nem tanulhatta, elfelejtette a királyi városok lakosainak a kormány és vaskalaposak vesszőjévtüli megmentését követelni, mellőzte a protestáns, katolikus egyházak egyenlősége melletti érvelést, elfelejtkezett a zsidók emancipációjáru.

Alkotmányos tekintetben pedig a gróf egy színvonalon állt a magyar és cseh udvari párttul, mert sem felelős független magyar kormányt, sem a királynak időnkint Magyarországbani lakását, sem évenkénti országgyűlést, sem országos költségvetést, sem nemzetőrséget, esküdszéki intézményt, a bíróságok függetlenségét nem követelte, sem az iskolákban a szabad és alapos tanítást, sem Magyarországnak a külpolitikában! tényleges részvétét, az osztrák bank műveleteinek Magyarországrai kiterjesztését, a vámoknál és kereskedelmi szerződéseknél a magyar termelési érdekek méltánylását nem követelte, nem kívánta a sajtó szabadságát, az ide-

gen könyvek szabad behozatalát, mellőzte a magyar hadsereg magyarságát. Általában ha a kor kívánalmait és Magyarországnak kétséges helyzetét tekintjük, Széchenyit és könyvét sem szabadelvűnek, sem igazi magyarnak nem mondhatjuk. Könyveiben hiányzik az eszmék összefüggése, a logikai indoklás, hiányzik a magyar érzület, a szabadsághozói ragaszkodás, a történelem, a közjog ismerete, irálya darabos, unalmas, nehézkes és bár gróf Széchenyi a társadalomban valódi úr (parfaite gentleman) volt, könyveiben és különösen kisebb irataiban versenytársaival szemben sokszor nyers és goromba volt. Családjában, a közéletben és társadalomban az angol szokásokat negélyezte, magyarul jobban beszélt, mint irt, párszor láttam és hallottam a pestmegyei gyűlésen, férfias alakja, kellemes hangja megnyerte a közönséget, rövid beszédei azonban tartós vonzalmat nem idéztek elő, könyveit kevesen olvasták, mert azon korban a megyékben a kalendariomon és az első pesti újságon, a Jelenkoron kívül alig olvastak egyebet, de azért még is népszerű lett, mert a kik olvasták elharsonázták és a közönségnek az, hogy egy gazdag gróf a jogegyenlőség mellett szónokol és Magyarországnak nagy jövőt jövendöl,, nagyon tetszett, folytonosan várták a kényuralom megtámadását, miután azonban elmaradt, a közbizalom elporlott és Széchenyi mellett csak azon kis közönség maradt, a mely szegye-neit aulicusnak felcsapni és félt a szabadelvű programm gyors valósításátul.

A 832-iki választásokon a liberális párt győzött, kezdetben Nagy Pál vezetett, ki igen éles beszédeket tartott, a felségsértési perben a jószágvesztési büntetés el-

törlését így indokolta: Semmi sem alacsonyítja le a királyi méltóságot annyira, mint az, hogy miután a kivégzettnek javait a király, öltözékét a bakó sajátítja el, a király és bakó osztályos atyafiakká válnak. A tény igaz, de ez oly maró gúny, melylyel monarchiában a királyt megtámadni nem szabad. A felső házrul: mi nem szeretjük az oligarchiát, mely alkotmányunk megvetése által magát kevélyen az egész nemzet felé emeli, mely Mosenyban 300 birtokost 3-ra olvasztott, mely a törvény javaslat egyik pontjának visszavetése által azt akarja elérni, hogy midőn ablakából kinéz, mindent magáénak nevezhessen, a másik pontjának visszavetése által, mindenki pálczája alatt remegjen és kezét nyalja.

A követek háza a felsőtől magyar izeneteket és a törvények magyar szerkesztését kívánta, a felső ház vissza vetette. A követi tábla a vallás egyenlőségét határozta el, a felső ház ezt és az úrbéri törvény szabadelvűbb szakaszait részint törülte, részint visszavetette. A magyar nyelvürit azomban azon módosítással, hogy a két nyelven szerkesztendő törvényből a magyar legyen hiteles, elfogadta 2. §. A magyar nyelven hozott perekben a királyi tábla magyarul ítél, 4. hol a pap magyarul szónokol, az anyakönyv is magyarul vitessék, törvények hozattak az úrbéri ügyekről, a tagosításról, a nemesek által birt urbériségek megadóztatásáról, a nem nemesek perlekedést képességéről, büntető perekbeni feljebbezési jogaikról. A museumról, a Ludovica akadémiáról, a nemzeti színházról. A községi bírának és jegyzőknek a földes úr általi kijelöléséről és a község lakosai általi választásáról. A szabadelvűség zászlóját báró Wesselényi Miklós, a jeles és

erélyes hazafi Erdélyben h kitűzte. Erdélyben már 20 év óta nem tartottak sem országgyűlést, sem tisztválasztást. Wesselényi birtokain a törvénytelen újonczozást tetteleg megakadályozta, a megyék többsége önkéntes választásokat tartott, melyeket a kormányzék megsemmisített, a megyék a kormányzék kinevezett törvénytelen tagjai ellen tiltakoztak és lemondásra szözlítoták fel, a megyék egy része kijelentette, hogy ezentúl a kormányzéknek engedelmeskedni nem fog. 834. május 26-ra az országgyűlést a király összehívta, az ország termeibe a kitűz itt időre be nem eresztették, a templomba jöttek tehát össze, sérelmeiket felterjesztették, a király kívánalmaikat elutasította, az országgyűlést feloszlatta. Pozsonyban a küzdelem 4 évig tartott és pedig nem a Metternichvel küzdelem, de az udvarpárti főrendiház miatt, mely a szabadelvű reformokat nem engedte a király elé terjeszteni és pedig először küzdött az elvek, később a szakaszok ellen. 832-ben léptek fel Deák Ferencz és Kossuth, a szabadelvű Magyarország két legnagyobb magyarja. Deák Ferencz mint Zalamegye követe, Kossuth Lajos, mint az Országgyűlési Tudósítások szerkesztője és a távollevő báró Vécsey követe (absentium ablegatus).

Kossuth fellépése a kormány részéről jogsértéssel kezdődött és a szabadelvű párt fényes győzelmével végződött, Mérey királyi személynök a Pozsonyban kiadandó országgyűlési iratok feletti pensurát personalisi jognak vélte és ezen hatalmánál fogva Kossuthot a tudósítások kiadásátul eltiltotta, personalis uram erőszakoskodása kapóra jött, az ellenzék mint bős oroslán a gyenge bukfcenznek rontott, Mérey meghátrált, a tilalmat vissza-

vonta, Metternich elcsapta és kinevezte helyébe a 27-iki ellenzék egyik legszájasabb fiát, Sorasich Pongráczot. Az országgyűlési tudósító igen szükséges volt, mert ez időben megjelent ugyan a Jelenkor hírlap, melyet Pesten 832-ben Helmeczi ügyvéd adott ki, Helmeczi azonban hírlapírói képességgel nem bírt, anyagi érdekből adta ki, a censura a szabad eszméket kíméletlenül törölte, a szabadelvű eszmék mellett tehát erősen nem küzdhetett, ennél fogva leginkább a külpolitikai és a beltársadalmi hírekre szorítkozott. Pozsony messze volt Pestül, a beszédeknek a javát a pesti censura kitörölte volna. A Kossuth tudósításai nagy közönséggel nem bírtak, de minden megyébe néhányat megrendeltek és ez az érintkezés az ország és ország vezetői közt a hosszú országgyűlés alatt fentartotta. Deák Ferencz 30 éves korában lett követ, mint ember, mint politicus Magyarország államférfiai közt első helyet foglalt el, kitűnő ítélőtehetséggel, európai tudományossággal bírt Nemcsak Magyarország, de az egész művelt világ közjogát, indokolt törvénelmét ismerte, mindig tanult és soha sem felejtett, az indulat, az érzelmek hevélye soha sem ragadta el, de higgadt észszel mért meg mindent, számított az eshetőségekre, ismerte a politikai tényezőket, a nemzet jellemét, vágyait, szokásait, az ellen család, ámitó politikáját, a nemzet érényeit és gyengeségeit, a mely cselekménynek szükségét és időszerűségét belátta, annak végrehajtásával soha sem késett, nem hajolt meg sem a nép éljenei, sem a királyok és kedvenceik fenyegetései éj csábításai előtt, de minden korban, minden viszonyok között követte meggyőződését, és ha látta, hogy politikája népszerűtlen, önként, keserűség

nélkül visszavonult a helyzet emberei elül. Mint szónok tökéletes logikájával szétszedte ellenfelének indokait, a ragyogó szónoki bokrétákat és bemutatta a belsejében rejlő tüskéket és fonnyadt virágokat; a rajongást, pohintést, ámitást nem ismerte, ragyogó okoskodása nem szorult ezen szemfényvesztő, színpadi hatást vadászó silány eszközökre. Hazáját jobban szerelte magánál, hazája, a becsület ellen a viláért sem vétett volna, a hatalom után nem vágyott, sőt midőn vele megkínálták, el sem fogadta. Mint pártvezér az eszesek véleményét elfogadta, sőt igyekezett eltérő véleményüket megczáfolni, a buták bölcselkedését nem kedvelte, ellenfeleivel szemben a gúny, a megvetés, az elmagyarázás, a gorombaság, a gyanúsítás fegyvereit nem használta; nem fogadott el sem jutalmat, sem kitüntetést, a magas címekre, nagy vagyona semmit sem adott és legjobban érezte magát saját társadalmi osztálya körében, A királysághoz híven ragaszkodott, nem a fényért, mely körözte, még kevésbé történelmi múltjáért, de azért, mert tekintve a magyarok jellemét és Magyarország térképi helyzetét, Magyarországra a királyságot legjobb állami intézménynek tekintette. Mint ember, mindenki iránt barátságos, udvarias, megelőző volt, minden szívességet mindenkinek örömmel megtett, szerény jövedelmének nagy részét a szegényeknek adományozta. Nagy tehetségeit a szabadelvű párt azonnal belátta és már 1833-ban ő vezette az országgyűlést.

1834-ben Ferencz király meghalt, Ferdinand király észbéli gyengesége miatt nem számított, herceg Metternich politikáját József főhercegen kívül a császári királyi család helyeselte. Metternich tehát császár és király maradt

Metternich Ferdinánd uralmát beolvasztási merénnyel kezdte. Ferdinánd I. Ferdinand császár és király címét vette fel, törvényeink és állam-szerződéseink szerint pedig a magyar király csakis V. Ferdinandnak volt nevezhető. Egy a 30-as években forgalomba levő mese szerint, ezen merénnyelre a herceget egy álma vitte, a herceg ugyanis a jó johanisbergi fejedelmi bóráiul elkábulva egy rémes jelenetet látott, Rákoczy Ferencs táborában trónon ülve híveitül környezve, kiadta a parancsot Bécs szétrombolására, az induló kuruczoknak az esztergomi primás verte a nagy dobot, a püspökök teli pofával fújták a tárogatókat, az Eszterházyak, Pálfiak, Erdődiek, Gsákyak, Batyániak, Forgácsok Almásyak, Festeticsek, Károlyiak veres magyarba, veres zászlóval kivont kardjaikat villogtatva nyargaltak Bécs ellen.

A hercegnek ez fejébe szöveget ütött és elhatározta, labanceai hűségét próbára tenni, ha a beolvasztást elfogadják, akkor hűségek kétségtelen, ha nem, kikergettetnek a bécsi paradicsombul és 200 cseh, tiroli és osztrák főnemes honosítandó.

A követek táblája megilletődve dühösen tiltakozott a cím ellen és a közös tiltakozó felíratra felhívta a főrendiházat, a főrendiház azonban csatadalához (Germániának légy híve oh báró, gróf és cardinál, melynek jóvoltáért Péter is földre szállt), híven visszavetette a kuruczok üzenetét, Kelemen herceg a magyar király részére az V-ik címet hívei hűségérül meggyőződvén, kegyesen elfogadta. Kárpótlásul azonban 835-ben, báró Wesselényi Miklóst a Szatmármegyében mondott beszédéért, hűtlenségi pörbe fogatta, Balogh János barsi

követ, Lipovniczkyt, Kosztolányit, Tarnóczy, Máriássy és több barsi úr ellen becstelenségi és hűtlenségi pert indított. A követi tábla a szólásszabadság megsértéséért a királyhoz sérelmi feliratot kívánt intézni, a főrendiház visszavetette, vagy is az ország alkotmányának tervezett és valódi megsértését helyezte, a követek táblájának ezen és a magyarnyelv tárgyabani többszöri javaslatait ismételve visszaküldötte, és a felsőházban nem akadt egy püspök sem, ki az ország jogai mellett egyszer, csak közvetítve is felszólalt volna. 1836-ban a király az országgyűlést feloszlatta, Metternich herceg hűséges szolgáját az engedelmes Pálffy Fidel grófot nevezte ki cancellárnak, gróf Reviczkynek menni kellett, mert a magyar nyelv és nemzet iránti rokonszenvét nem titkolta és József főherceget nem rágalmazta.

A hajszát 4 jurátus elfogatásával kezdték meg. A hűtleneket Lovasy Lászlónak, Tormásynak, Lapsanszky-nak és Lovasy Ferencznek hívták. Lovasy Lászlót következő főbenjáró bűnökkel vádolták: A pozsonyi ifjak társadalmi egyesületének tagja három lengyel menekültet magánál tartott, egy emlékkönyvben magát köztársaságinak írta, Wesselényit lázító beszéddel üdvözölte, levélben a népfelleg mellett izgatott, a barsi követválasztáson a kormány ellen izgatott. Lovasy Lászlót és Lapsanszkyt 10 évre, Tormásyt 1 évre, Lovasy Ferenczet 3 óra ítélték, csakis 2 becsületes bíró Földváry Ferencz és Császár szavaztak felmentésre. Perbe fogták még Ujházy Lászlót Sárosbul, gróf Ráday Gedeont, Patayt Pestbul, Farkas és Ágoston pesti ügyvédek. Kossuth az országgyűlés után törvényhatósági tudósításokat írt, a nádor eltiltotta, a

megye oltalma alá vette, a nádor meghátrált, a cancellár azomban Kossuthot elfogatta. 39-ben a királyi és hétszemélyes tábla Wesselényi Miklóst, mint felségsértőt 3 évre ítélte. 4- becsületes bíró szavazott felmentésére, a hétszemélyesnél báró Perényi Zsigmond és Pécsy Imre, a királyi táblánál Földvály Ferencz és Császár Sándor. A rémitéstül a nemzet nem ijedt meg, a megyegyűléseken határozottabban, élesebben beszéltek, Magyarország megtámadása a felvidéki urakban feltámasztotta a szunyadó magyarságot Széchenyi várakozásában csalatkozott, az ellenzék előbb Wesselényit, majd Deák Ferenczet fogadta vezérének. Metternich nem ismerte fel tehetségeit, mint politikust lenézte, határtalan nagyravágyása ideiglenesen ellenzékvé tették, megkezdte a mágnás toborzást, 20-ra felvitte. A külpolitikai viszonyok nem tetszenek a herczegnek, Franciaország a harmadik forradalom felé mozgott, Ausztria Olaszországban gyűlöltebbé vált, Oroszország az aldunaiak érzelmeit meghódította, a görögkeleti egyház pap és tanító lakaiban a csárok képei szaporodtak, a porosz és orosz uralkodók barátsága nyárspolgári jellemet öltött. Metternich herczeg megijedt és régi szokása szerint meghátráll. Pálfyt elcsapta. Canczellárnak és országbírónak két Majlátot nevezett, az államfogyokat szabadon bocsájtották, a pereket beszüntették, vagyis ismételte a 27-iki bohózatot, az apa szív fájdalmának kijelentése elmaradt, mert Ferdinánd apánk jó szívét mindenki ösmerte, de azt is tudta, hogy a császár és királynak egyedüli uralkodási feladata az aláírás és mindent magyarázat és olvasás nélkül aláír, a Ferencz féle érzelgős nyilatkozat tehát csak közderültséget okozott volna. Az

ellenzék sőt a germánok és rómaiak kivételével (sőt talán ezek még előbb) tudta azt, hogy Metternich mint Talleirand azt tartja; »A beszéd a gondolat takarója, alig eszik tehát a békére, titokban már eszközei Magyarország ellen szítják a tüzet. Az ellenzék tehát nem lelkesedett a kegyelemért, de visszatörletésre gondolt és a fők a közönséget mindenütt lelkesítették, viszont Majlátokru tudták azt, hogy becsületes magyarok, de a kancellár tényleg politikai ügyekben az államminiszteriumnak csak kiadóhivatala volt, előterjesztéseket tehetett a királyhoz, de a kabineti iroda véleményezés végett áttette a minisztériumhoz és a király ezen véleményezés alapján határozott, a kancellár tehát csekélységének tudatában csak akkor feljebbezett a királyhoz, midőn a megrendelt rendelet merően ellenkezett az alkotmánynyal, a százados szokásokkal, de ez is csak azt eredményezte, hogy önkényes rendeletét az alkancellárral hajtatták végre. A szabadelvűek működését 40-be meglehetősen siker koronázta, megnyerték Pest, Trencsén, Békés, Szatmár, Sáros, Fehér, Arad megyéket, a 20 ellenzéki tag a felsőházban is tüntetett. Ez évben cserélték fél a hazafiak az ellenzék címet a szabadelvű, illetőleg liberális címmel és pedig igen helyesen, mert ezen korban már a hazafiak feladatát nem csak a törvényeknek és alkotmánynak fentartása, de a nép politikai és egyéni jog körének szélesítése a jog és teher egyenlőség képezte, czélszerű volt ez azért is, mert ezen nevet elfogadhatták az ósdi ellenzékiek, miután az ország szabadságáért ők is küzdöttek. Az országgyűlés Majlát alatt is jogsértéssel kezdődött, a perek beszüntetése nyilvános titok volt, de a választásokkor még nem

hirdettetett ki, gróf Ráday Gedeont Pestmegye követnek választotta, a kormány az országgyűléseni megjelenésüül eltiltotta, sérelmi vitával nem akarván az országgyűlést kezdeni, a szabadelvű párt Rádayt leköszöntette, a felső ház ezért a sérelmeknek a királyi javaslatokkali együttes felterjesztését elfogadta. A rendek censura nélküli lap kiadását a zsidók emanczipációját indítványozták, a felső ház elvetette. A magyar nyelvrül. A királyhozi feliratok a köztörvényhatóságok feliratai egyedül magyarul szerkesztessenek, a helytartótanács magyarul intézkedik, az egyházi hatóságok a világiakkal magyarul leveleznek, az országos pénztárak számadásai magyarul vitessenek, a királyi kamara a magyar törvényhatóságokkal magyarul levelezzen, a magyar ezredeknek kormányai a törvényhatóságokkal magyarul levelezzen. A jobbágyok örökösödéséről. A jobbágytelkek megváltásáról. A magyar színház a nemesek által fizetendő összegbül megalapítatik, a követek napidija a nemesek által fizetendő; ezenkívül több más magánjogi törvényeket hoztak.

84I. Kossuth Lajos, a magyar szabadelvűségben hírlapírói fellépésével korszakot alkotott, megalapította a »Pesti Hírlap«-ot, genialitását még ellenségei sem tagadják, első és még eddig meg sem közelített hírlapírója volt Magyarországnak, kétes és ingatag helyzetünk kitarást, lángoló hazafiságot, erélyt, önbizalmat kívánt, a polgárságot álmából fel kellett rázni, a főrendeket figyelmeztetni kellett magyarságára, figyelmeztetni, hogy a türelemnek is van halára és ha ellenséges állását folytatják, a nép milliói elfújhatják. Az egész nemzetet figyelmeztetni kellett a közeli örvényre, hogy

az egyesülés éré, a ziláltság halál. Kossuth nem akarta letiporni a nemességet, de a népet kívánta fel-emelni, az előítéleteket érvekkel támadta meg, nem lázított, de ostromozta a bűnt, szabad felelős magyar kormányt követett, a legváltóságosabb viszonyok közt hive maradt a magyar királyságnak, buzgott a megyei rendszer mellett, soha társadalmi osztályt, jellemet, tulajdont nem támadott, soha senkit, még legdühösebb ellenségét sem rágalmazta, figyelmét nemcsak a szellemi, de az anyagi ügyekre is kiterjesztette, a nemességet soha sem gyalázta, de bebizonyította, hogy 800,000 ember országa csak képzelt állam, szabad állam a nép milliói nélkül nem állhat fel. Rajongott a magyarságért, de az idegen fajokat sem átkozta el, czikkeit szóvirágokkal díszíté tel, lángoló szavakkal lelkesítette a nemzetet, mert ezt a nemzet szerette, a rideg ész fegyvereivel hatni lehet az értelmiségre, de nem a népre, a politikai hírlapirodalomnak pedig feladata a nép milliónak, a félértelmiségnek, megnyerése és lelkesítése volt. Kossuth határozottan nemcsak Magyarország, de az egész világ első újságírója, hírlapja erősen hatott a nemzet minden fiára, a jogegyenlőséggel kibékítette a táblabírákat, megnyugtatta a vagyoniadókát, felvilágosította a tudatlanokat, a kétkedőket, felbátorította a gyávákat.

Kossuth babérjai gróf Széchenyi Istvánt veszélyes epelázba ejtették, Kossuthról mindenki beszélt, gróf Széchenyi Istvánról kevesen, a gróf a felsőházi ellenzik megalkotásában buzgón fáradozott és a vezér gróf Batthyány Lajos lett, ex kapitány, politikai újoncz, egész közepszerű tehetség, Stefferli grófot pedig, nemcsak mel-

lőzték, de még tanácsát sem kérték ki, sem Metternich, sem József főherczeg nem ösmerte fel politikai bölcsességét. A nemes gróf tehát, középpártot akart alapítani, és mindenekelőtt Kossuth Lajost, a koldus nemest, a firkászt, a zugprókátort akarta agyonbunkózní. Kiadta a »Kelet népe« című röpiratát, mely hemzseg a gorombaságtul, tele van árulkodással és ferdítésekkel, hangja nem a pályázó minísteré, de egy régi labanczé.

Széchenyi következően támad: »Kossuth az érdekeket élíre állítja, a tömeget heves modorával szélsőségekre izgatja, az előljároság elleni tiszteletet csökkenti, a szegényt a gazdag ellen ingerli, a megyéket a kormány és tekintély ellen izgatja, az egyes szenvedőt, mint á hiányos társadalmi rendszer áldozatát tünteti fel, a tömeg rivalgását közvéleménynek tartja, másokat ezen rivalgással némít el, a népszerűséget bálványozza, a tömeg szenvedélyeit szítja, heves modora által ingerel és izgat, rossz taktikájával a haladását kockáztatja, a siker főtényezői érdekeit sérti, a főtényezők rokonszenvél eljátsza, vágatva rohan, bár elveink sokban egyenlők, míg én a békés reformot, Kossuth a forradalmat képviseli. Gróf Széchenyi ennélfogva Kossuth Lajos forradalmi áramlatai ellen egy közép párt alakítását ajánlja. Ezen labancznak egyetlen tétele sem volt igaz, mert először is a sajtószabadságnak Pesten még ekkor híre sem volt, minden cikket, illetőleg az egész lapot a budai censoroknak be kellett mutatni, ezek körmönfont labanczok voltak és Metternichtől függtek, ennélfogva minden veszedelmes mondatot kíméletlenül kihúztak; másodsor: minden királyi ügyész lesben állt, ha tehát Kossuth bármi olyat ír, a mely a felségsértés, hűtlenség,

becstelenség keretébe be lett volna vonható, Metternich Kossuthot azonnal elfogatta volna; harmadszor: nem igaz, mert én ez időben Pesten jártam az egyetemre, Kossuth lapját mindennap elolvastam és azok közül, a melylyel Széchenyi Kossuthot vádolta, egyetlen egy részét sem találtam. Széchenyi támadása tehát rágalom volt. A támadás nemcsak Kossuth, de az egész szabadelvű párt ellen irányult, mert a szabadelvű pártnak nem Kossuth volt vezére, de Deák Ferencz, a Kossuth lapja nem Kossuthnak egyéni lapja, de a párt közlönye volt, ha tehát a vádolt iránya uralta volna a lapot, ezért a felelősség nemcsak Kossuthot, de Deák Ferenczet és az egész szabadelvű pártot terhelte volna. Az új párt alkotásának valódi célja tehát a szabadelvű párt szétrobbantására irányult, mi ha az új párt alakulása sikerül, okvetlenül be is következik, mert a szabadelvű párt nem birt nagy többséggel és többségét Metternich és aulicus szolgái ellen csak nagy erőmegfeszítéssel tarthatta fel, a szabadelvű párt bukása pedig nemcsak a szabadelvűség, de a magyar állam bukását, nemzetiségek szerinti feldarabolását és az osztrák birodalombani bekebelezését eredményezte volna. Válgjon gróf Széchenyi már ekkor eladta-e lelkét herczeg Metternichnek, vagy a gonosz kísérlet népszerűsége hanyatlásából eredt irigység kifolyása volt e, ma senki sem mondhatja, mert erről naplójában mélyen hallgat. A szélsőségekre izgatás a tulajdon megtámadását megczáfolják. Kossuth indítványai: Az úrbériség megszüntetése, de tetjes készpénzbeli megváltás mellett, a jogegyenlőség, de úgy, hogy a megyegyűléseken egyénileg minden nemesnek egyéni joga meg-

maradjon és a megváltott úrbéresek közül 500 küldjön 1 bizottmányi tagot. Válgjon ha ezek is szélsőségek, mit akart a méltóságos szabadelvű gróf úr?

A forradalom iránynyali gyanúsítás nemtelen árulkodás volt, mert Kossuth épen ezért fogatott el a bécsi sátán által, a magyar nemzet gróf Széchenyi aulicus barátjain kívül alaptalannak az egyéni és nemzeti jog megsértésének nyilvánította, ezzel szemben a 60.000-es, az ellenzék pávatollaival díszeskedő magyar főrend Kossuthot forradalmárnak nyilvánította, vagyis herczeg Metternichrül az erőszak vádját saját méltóságos kezeivel lemosta, a méltóságos gróf úr azomban úgy járt vele, mint a Kinizsi szobrát nyilazó török, a dühös török nyila ugyanis a szoborrul visszapattant és a nyilazó szemébe fúródott. Széchenyi azomban a Kossuth elleni támadással nem elégedett meg, de pártalkotás üzlete meghiusulván, a magyarság templomában, a magyar akadémia dísztermében tartott gyűlésen a magyar nemzetet túlzással a többi fajok iránti igazságtalansággal vádolta és a magyarság fizetett testőrei közül nem akadt senki, ki ezen hazaáruló nyilatkozat ellen tiltakozott volna, az 52 vármegye közül nem akadt egy sem, a ki a nemes grófot figyelmeztette volna, hogy a haza közállományának megtámadása közjogunk szerint hűtlenségi bűnnek tekintetik; de a democratia hódításai daczára akkor még igen 3ok szabad volt, valamint még ma is, a világforradalmak daczára a grófot nemcsak szíve és esze, de vagyonával együtt mérik és a két első könnyűséget a harmadik súlya győzelemre és tiszteletre juttatja.

Herczeg Metternich magát lángszellemnek tekintve

semmit sem tartott lehetetlennek, elhatározta tehát Magyarországnak, a magyar irodalom, a törzsökös magyar megyék és a bevándorlóit és bent maradt idegen fajok általi megbuktatását. Famulusának nem sikerülvén a középpárt megalakítása, miután az udvari párt czímet minden magyar szégyenlette, gróf Desőfy Aurél helytartósági tanácsos által kikiáltana a conservatív pártot, ezen párthoz tartoztak: gróf Desewfy Emil, Andrásy (esztergomi, nem gróf, Somsich Pál, ifj. Majláth György, Török János, gróf Károlyi Alajos, gróf Andrásy György, gróf Széchenyi Antal és a régi udvari párt minden tagja, vagyis 20 kivételével az egész főrendiház, minden fertálymágnás, kamarás, királyi bíró, mezei tanácsos, asztalnok, nyugalmazott katonatiszt, hivatalnok, uj nemes. gr. Desewfy Aurél szerkesztősége alatt kormánylapot adtak ki. Aurél gróf páratlan vakmerőséggel az ellenzékét hatalmi fészkeben Pest-Pilis- és Zsolt vármegye tanácstermében fitogtatva megtámadta, a rágalom nyilait főleg Kossuth Lajos és a megyék ellen szórta, a fekete sárga had elterjedt az egész országba, károgozott a szabadelvű eszmék ellen, toborzotta az éhes, kulcsos legényeket, a politikai pestis csakis három megyét nem mert megközelíteni, pénzt adtak a nagy urak, papok és keveset a kormány, a papoknak és a főrendeknek azon jó szokásuk akkor is meg volt, hogy a gróf, a primás és püspökök, as egyháznagyok p3dig a grófok zsebeibül akarták a hadjárat költségeit fedeztetni, kétharmadát pedig a kortesvezérek ellopták. A magyar megyékbe a tisztviselők az ellenzéki eszmékért lelkesedtek, a fiatalság a főrendi németek és katonatisztek kivételével rajongott a szabadságért, Bécsbe Magyar-

országot a beamtervilág fejőstehénnek tekintette, de ir-
tózott minden pénzadományul a korteskedésekre, tehát
csakis a nemességi, tanácsosi, grófi, bárói, kamarási, asz-
talnoki címekért járó díjjakat fordíthatták, ez pedig sokra
nem ment, mert pályázó volt elég, de fizető kevés. A Pest-
megye termébeni birkózás nevetséges kísérlet volt, mert
a közvéleményt értelmes közönségnél csak akkor lehet
megváltoztatni, ha az új politikai viador több szabadsá-
got ígér, ha bebizonyítja ellenfele politikájának kivihet-
lenségét, ha az ellenfél többsége mesterkéltséggel és közönyös,
ha az ellenfél előélete és jelleme szennyes, ha az ellen-
fél tudatlan, gyenge szónok, félénk legény, a konzervatív
párt ezen feltételek egyikével sem bírt, mert míg Kossuth
Lajos a magyar alkotmány és Magyarország helyreállítá-
sát a kor kívánalmainak megfelelő intézmények általi
biztosítását követelte, a konzervatív párt Magyarorszá-
gnak tartományi állást biztosítékainak megnyirbálását
ajánlotta és még anyagi kárpótlást sem ígért, nem
bizonyította és nem bizonyíthatta be az ellenzéki poli-
tika kivihetlenségét sem, mert Kossuth közjogi politikájá-
nak alapját 1723. és 1791, képezték, az úrbériség eltör-
lését csakis kellő kárpótlás mellett szorgalmazta, a felelős
kormány természetes kifolyása az 1791, törvénynek, mely
azt mondja »Magyarország szabad és független ország
mely más államnak alávetve nincs, saját törvényei sze-
rint kormányoztatik« sőt a felelős kormány eszméje nem
is új, mert Magyarország már ezzel, mint bebizonyítottam,
bírt is, a felelős kormány felállításához csak is a magyar
király hozzájárulása kívántatott, az ellenzéki többség az
országban és Pestmegyében a kormány erőszakos halai-

maskodása ellenében alakult meg és pedig ezen erőszak ellenébe az ellenzék semminemű fegyverrel sem bírt, Pestmegyébe ezenfelül még a szeretett és tisztelt nádor népszerűségével is meg kellett birkózni, ki Pestmegyének sok évig korlátlan ura volt.

Pestmegyében minden értelmes úr Kossuth elveit vallotta, az ellenzék rendelkezésére állt a pár ezer juratus, az orvos-növendékek, tehát az összes fiatalság kitűnősége, kiket sofismákkal, rágalmakkal az osztrák sötétség barlangjába becsalni nem lehetett és Desőfyt csak azért hallgatta, mert az ellenzék akarta, Kossuth múltja tiszta volt, mint az arany, szabad eszméiért be volt zárva, tehát a mártírok dicsfényével is bírt, a vagyontalan nemeselek közé tartozott, de meggyőződését, hazaszeretet soha áruba nem bocsájtotta. Magyarországnak soha senki által utol nem ért első szónoka volt. Az elősoroltakon kívül még küzdött a jogegyenlőségért, az adó aránylagos fizetéséért, a sajtószabadságért és az esküdtszéki intézményért, ezeket nem Kossuth találta fel, a múlt század vívmányai voltak ezek, midőn még Kossuth nem élt, általában mind a négy oly eszme volt, melyet már ez időben minden becsületes, értelmes ember óhajtott, a jog és emberiség követelményének, az államiság biztosítékának tekintett Desőfy Aurél a conservatív eszmékért rövid ideig harczolt, mert a halál a herceg karjaiból kiragadta, a lapszerkesztéssel Metternich Andrásyot bírta meg. Bihar megye a honoratioroknak gyűlési és választási jogot adott, Pestmegye behozta a szóbeliséget és nyilvánosságot.

A nemzetiség első ágyúját Zdenecsay adminstrator lötte ki Zágrábban. A panszlávokat itt illíreknek hívták,

Zdencsay lisztválasztást tartott, a fegyveres illírek a fegyvertelen magyarokat kiverték, a turopolyai nemesség szavazatát elvették, Magyarországon a horvátok támadását egyedül gróf Széchenyi István, a magyar tudós-társaság elnöke merete helyeselni, a cancellár ugyan conservatív, de magyar és a törvény embere volt, ennél fogva a cancellár és a szabadelvű párt, mely ekkor Magyarországot képviselte, a törvényes nyugalom helyreállítását, a jogsértők megbüntetését követelte. Metternich herceg, bár piszkos csemetéit vad hévvel szerette, egy bandita csoportért a jövő országgyűlésen a kedvezőnek mutakozó játszmát nem akarta elveszteni, Majlát cancellár rendelkezéseit tehát helyeselte, gróf Haller erdélyi magyar tábornokot horvát bánnak, Rudics bácsi főispánt királyi biztosnak nevezték. Horvátországban a magyar pártot Josipovics Antal turopolyai gróf vezette, tisztalelkű, szilárd, szabadelvű, jellemes férfiú, ki a folytonos üldözés, vagyonának pusztítása daczára Magyarországnak és a szabadságnak megtörhetlen, soha meg nem ingatott hive maradt Zdencsajt a cancellár elcsapta. Josefí lutheránus superitendus, gömöri lutheránus, ki ugyan magyarul jól beszélt, de nagy szívét a herceg és orosz czár közölt egyenlően megosztotta, a kancsuka rendbe 200 lutheránus papot szerzett és a királyhoz panaszlevelet adott be, mely azt hazudja: 1. A tót papokra a magyar nyelvet ráerőszakolják, a tót elemi iskolákban magyarul tanítanak, a magyar lapokban a tót papokat, tanítókat támadják és védelmeket nem fogadják el. 2. Gróf Zay egyetemes főgondnok a kormány ellen izgat, a szláv litterátorokkal hazaárulással vádolja. Ezekben csak annyi volt igaz, hogy

gróf Zay, a ki becsületes, okos szabadelvű magyar ember volt, a lutheránus önkormányzat körében a magyar nyelvnek többséget szerzett, az ellenszegülők ellen a megyék a határozatokat végrehajtották és a szabadelvű, okos gróf, a hol lehetett a kormányt megmosta

Kossuth lapja a szabadelvű pártnak rendkívüli szolgálásokat tett, lelkesítette a fiatalságot, megnyugtatta az öregeket, rendszeresítette az eszméket. Szatmár megye utasításában 12 pontban fogalmazta a szabadelvűség követelményeit: 1. Az ősiség eltörlése. 2. Nemzeti bank, hiteltörvény, telekkönyv. 3. Köteles úrbéri váltság. 4. A czéhek és monopóliumok eltörlése, 5. Általános birtok- és hivatalképeség. 6. Közös adó. 7. Népinevelés. 8. Sajtószabadság. 9. A királyi városok rendezése. 10. Esküdtszék és bűnvádi törvénykönyv. 11. A törvénykezésnek a közigazgatásiul i elválasztása. 12. Népképviselő.

Gróf Sztáray Albert a házi adónak a nemesség általi fizetését javasolta úgy azomban, hogy az adó mennyisége a földbirtokosok által határozottassék meg; a méltóságos gróf a megyékben is felsőházat akart alapítani. A gróf maga maradt. Gróf Széchenyi minden hold nemesi birtokra 2 garas vagyis mostani érték szerint 4 krajczár (8 fillér) adót indítványozott úgy, hogy ezen alapra 100 millió forint kölcsön vétessék fel 35 évi törlesztésre, országos beruházásokra, ami beruházható nem lenne, abbul bank alapítottassék. Kossuth azt kívánta, hogy a bank tőkéjének feleslege úrbér-váltsági kötvényekre adassék; ezt Széchenyi könnyen elfogadhatta volna, mert 100 millió a szükséges és mellőzhetlen költségeket nem fedezte volna, Általánosan elvettetett, mert a conservatívek éppen nem.

a szabadelvűek közül a töredék nem akart fizetni, de különben is Széchenyi magyarellenes és Kossuth-faló nyilatkozataival népszerűségét teljesen elvesztette. Deák Ferencz az adófizetés elvállalására nagy súlyt fektetett és kijelentette, hogy ha Zalamegye az adófizetést utasításában el nem fogadja, sem a zalai, sem más megye követségét el nem fogadja; több barátjával szinte megígértette, hogy csak adófizető megyék követségét vállalják el, a nagyurak pénze azonban győzött. Forintos szolgabíró behozta a nemesség legaljasabb részét; az utasítási közgyűlésen, Deák bölcs szónoklata daczára, az adófizetési leszavazták. A szabadelvű párt, erős küzdelme daczára, az adókérdésben csak 19 megyében győzött; az ellenzék többsége ugyan nemcsak nem fogyott, de szaporodott, erős támadás, fényes vesztegetések esetében azonban a többség nem volt biztos. Kossuth nem lépett fel. Zágrábban a bán a magyar pártot csúfosan megcsalta.

1844-ben az országgyűlést Szentkirályi Móricz vezette. A szabadelvű párt vezérei azonban Deák Ferencz és Kossuth Lajos voltak; a felsőház, a kormánytul utasítva, a magyar nyelvben megadta magát. Elhatározott: a törvényeknek egyedül magyaruli szerkesztése, a kancellária, helytartótanács, országgyűlés nyelve egyedül magyar. A kapcsolt részek (Horvátország) követeinek megengedtetik, hogy ha magyarul nem tudnának, a közelebbi 6 év alatt latinul is szavazhassanak. A törvényszékek nyelve magyar, a kapcsolt részekben az akadémiákban és gymnasiumokban a magyar nyelv mint rendszerinti tudomány taníttassék, Magyarországon az iskolákban a közoktatási nyelv magyar. Ezenkívül szabadelvű törvények hozattak

a vallás dolgában, elhatározott a nemtelenek birtoklási és hivatalviselési joga

Ellenben a felső ház elvetette az esküdszéki intézményt, mely miatt a képviselőház az egész büntető törvényjavaslatot visszavette. Az ország közös szükségei közös fedezeti elvét mindkét ház elfogadta, a rendek vasúti kamatok és más szükségletek fedezetére a nemeség által fizetendő 2.500.000 évi adót ajánlottak, a főrendiház csak 1 millió forintot fogadott el, a követek háza az ajánlottal kívánásai vén, az egész javaslatot visszavonta. A képviselőház országos földhitel-intézetet indítványozott, az elnököt az általa kijelölendő 12 tagbul a kormány nevezi, az igazgató felelős az országgyűlésnek, a felső ház a szervezetet visszavetette, a képviselőház indítványát vissza vette. A kormány javaslataiban kívánta a királyi városok rendezését, a követek háza' elvben elfogadta, 16 szavazatot ajánlott, széles választási alapot tervezett, a felügyelők (főispánok) jogait erősen korlátozza és őket szigorú felelősség alá helyezi, a főrendiház teljhatalmú főnököket ajánl, a választók számát erősen leshállítja. A képviselőház nem engedett, a javaslat a lomtárba került, ekkor mondotta a felső házban a becsületes igaz hazafi gróf Pálffy József: »Én a felső táblát a nemzeti haladás valóságos gátjának tekintem, örömmel fogok eltörlésére szavazni, mert nem egyéb, mint a kormány eszköze.«

Metternich a sikerrel nem lévén megelégedve. József főherczeg nádort is hálójába akarta keríteni, hozzá levelet intézett, melynek lényege következő:

»Ferencz uralkodása a birodalomra semmit sem ho-

zott és pedig nem előterjesztéseim, de az alkalmas magyar férfiak hiánya miatt. 817-től kezdve Magyarország nyilvános élete paralizálva van, a nyilvános élet meg van bénítva, mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét. A király oly formaságok által bénítatik, melyek a védő hatalomra bénítók, a romboló elemre védők. Az alsó tábla a törvényhatóságok, a felső az alsó által meg van bénítva. A demokrat elem a magyar viszonyok összegé fel ellentétben áll. A kormánynak az alsó táblánál többséget szerezni lehetetlen és egy alkotmányos ország elvész, ha kormánya többséggel nem bír. Itt segélyre van szükség és ha ez kormánytól nem jön, a bajon csak socialis forradalom segíthet. Oly államban, hol az elemek ellentétesek, a nemzetiségek ellenségek, hol a harmadik rend csirában van, a segély csak felülről jöhet; erre mindenekelőtt szükséges alsóházi többség, a többségnek kormány általi vezetése, az országgyűlés új szervezése, a törvények alkotásának új modora.

A király javaslatok helyett nyújtson be kész törvényjavaslatokat A királyi javaslatokat bizottságokban és ülésekben királyi biztosok védjék.

Magyarországban eszközökről beszélnek a czél kijelölése nélkül, ábrándokat kergetnek és nem rettegnek a tátongó mélységtől.«

Az öreg német krokodilus, kinek fogait a szabadságfalas meggyengítette, elfeledte, hogy a szabadság szelleme a népek politikai szótárábul az istenkegyelmi jogot kitörülte, a kormány nemcsak a király, de a nemzet többségének megbízottja; el azt, hogy Magyarországot századok óta nem kérdezték meg, kit és mit akar, hogy a

kormányok csak eszközök és poroszlók voltak; az tehát, hogy a valódi, a többség alkotmányos kormánya többséget nem szerezhethet, rágalom és hazugság

József főherceg nádor válasza.

Azt hiszem, a kormánytöbbség jelen viszonyok közt sem lehetetlen, hogy eddig nem volt, oka az, hogy a megyék magokra hagyták, a követválasztásokra és utasításokra a kormány csekély befolyást gyakorolt, az erre használt eszközöknél a helyhatósági és személyi viszonyok kellő tekintetbe nem vétettek.

Azon tétel, hogy a tulajdonképeni Magyarországon a nemzetiségek ellenségek, nem bizonyítható, mert miután a latin nyelv használata egész Európában megbukott, az ország lakosai a hivatalos magyar nyelvben, saját nyelvük magánkörben! korlátozása nélkül, semmi nehézséget sem látnak. Ezen nézetben osztoznak minden fajok, s újabb időben az ifjúság a magyar nyelvet szorgalmasan tanulja. Helyes az ajánlt törvényalkotási modorodé szükséges, hogy készítői a magyar viszonyokat teljesen ismerjék; foganatosítását helyesli, ha előbb a megyék vezérlete és igazgatása kijavíttatik.

A kormánybiztosokra czélszerűnek tartanám, hogy a megyék utasításaikban erről nyilatkozzanak és erre ő Felségét megkérik.

A törvényjavaslatok a nemzet bizalmát kielégítőek legyenek, mert meggyőződésem szerint a javítás csak úgy sikeres, ha a közvéleménnyel találkozik s helyeslést nyer, mert igen fontos, hogy a kormány első lépése ezen fontos dologban sikertelen ne legyen.

Metternich herczeg megvette Landerert, a Kossuth hírlap nyomdászát és tulajdonosát, Ländlerer megsértette az érzékeny Kossuthot és Kossuth elvált Landerertől, napilap kiadási engedélyt kért Budán, visszautasították, elment a valódi kormányfőhöz, Metternich az engedélyt megtagadta, de fényes személyi ajánlatokat tett, Kossuthnak tollán kívül egyebe nem volt, a jólétnek felébe helyezte hazáját, becsületét és a fényes ígéretek nem fogadta el. Később heti lapot adott ki, a nagy közönség, mely az éljeneket mindenkor bőkezűleg szórta, midőn a hazafiség pénzbe került, erszényét görcsösen összeszorította, bálványát elhagyta és megmaradt az üzér szabadelvű lapnál, mely a híreket naponta hozta, míg a Kossuthé hetenkint csak egyszer; a szájhősök arra nem gondoltak, hogy a szegény bálványnak családja is van, az éljenek nem ruháznak és nem táplálnák, a nemzetnek kötelessége hű és eszes fiait támogatni, sőt még meg is jutalmazni, a Pesti Hírlap ezentúl is a párt. közlönye maradt, báró Eötvös József, Szalay László, Trefort Ágoston, Csenyed Imre és Antal doctrinair mérsékelt, eszes szabadelvű magyarok vezették, a lap azomban hatásábul sokat veszített*, mert Kossuth az irodalom óriása volt, ki érveivel tört, lángszellemével, magyar zamatu cikkeivel lelkesített, míg utódainak sokszor nehézkes, eszes elméleti okoskodásai a nagy közönséget gyakran hidegen hagyta, nem tetszett a megyék támadása sem, mert a magyar megyék közigazgatása és törvénykezése jobb volt az. osztrák és pestvárosi bureaucraliánál és ha a megyék nincsenek, herczeg Metternich aulicus híveivel már régen a magyar nemzet hullája felett tánczolta volna az osztrák kényuralmi cancant.

A 44-iki országgyűlés 53 évi szívós küzdelem után végre valahára kivívta a magyar nyelv diplomáciai fenségét, az irodalom, különösen a költészet terén bár, mely európai irodalommal sikeresen versenyezhetett, a társadalomban szégyenletes helyet foglalt el, az ország fővárosa valóságos sváb fészek volt, a kereskedők, iparosok, boltosok, polgárok magyarul nem beszéltek és pedig nem hazafiatlanságbul, de azért, mert nemcsak nem tudtak beszélni, de nem is értettek, a grófok, bárók közül, a protestáns főúri házak kivételével, a házi szolgátul kezdve fel a méltóságos grófig és grófnéig. Pesten és falun mind németül beszéltek, a férfiak közül némelyik kivételesen értett magyarul, a grófnék közül igen kevés, a gyermekek azonban már kezdtek tanulni, a középosztály Pesten a mágnásokat majmolta, alig volt úriház, a melyben a salonban magyarul beszéltek, a casinóban a mágnások nagy többségben voltak, ők voltak a gazdák, a befogadtak hízelgésbül a főurak nyelvét beszélték, a katolikus templomokba magyarul és németül, a zsidóba németül, a lutheránusba tótul, magyarul, németül beszéltek, csak az egy kálvinista templomba szónokoltak kizárólag magyarul, a bálók nyelve, a jogász és orvos bálók kivételével német volt, a gimnáziumokba, egyetemekbe latinul tanítottak, 2 másodrendű vendéglő, az arany sas és két oroszlán volt magyar, a magyar színházba a páholyokba, a zártszékek nagyrészebe németül társalogtak, a Pestre vetődött idegenek a főúri salonokba, a polgári és nemesi estélyekbe, a kassinóba és kassinó-bálba, azt kellett hinni, hogy eltévedt és nem magyar, de Németországba időz és ha erőszakkal magyart akart látni, be kellett neki mutatni

Pest megye hajdúit, a kúria és a magyar színház portását.

A felvidéken, a Dunántúl az alsó megyékbe a nőekkel és a nők együtt németül társalogtak, a társadalomba, bútorzatba, háztartásba, általában a főurak német szokásait majmolták, az igazi magyar szellem Pest, Heves, Gomőr, Borsod, Bihar, Szatmár, Szabolcs, Bereg, Komárommegyékbe maradt fel. Ezen elsatnyulást behozták a főrendek, a főpapság, a katonaság, elősegítették e század elején divatba jött nevelő-intézetek, ezekben az idegen nyelveknek könnyebb elsajátítása végett a leányoknak eltiltották a magyart, megszokták a németet és hazakerülvén a némettel tüntettek. A férfi-nemzedéknél azonban a magyarság nagyban haladt, a felföldi urak és német polgárok fiaikat magyar városokba adták oskolába, a polgárságnál bejött a csere-rendszer, a német fiukat magyar városokba küldték és helyökbe magyar fiukat fogadtak, a magyar megtanult németül, a német magyarul, sőt a magyar fiúktul a leánygyermek, asszonyok is tanultak magyarul, a német fiúk nem voltak ily ügyes nyelv-mesterek.

A magyar nyelvvel a szabadelvűség szorosán össze volt fűzve, a hol a magyarság terjedt, bukott az udvari párt, a győzelmet sok mellékes körülmény is elősegít ette. Sáros az aulikus pártnak erős fészke volt, míg nem egyszer a férfiakra reá jött a veszedelem, a nemes özvegyek 60-ra felszaporodtak, a nemes özvegyek szavazattal bírtak, a 24 éves eleven, eszes Pulszky Ferencz képviselőnek lépett fel, az özvegyeket meggyőzte, hogy érdekeiket senki sem képes úgy képviselni, mint ő, az özvegyek tehát rászavaztak és győzött. Herczeg Metternich megszagolva

a készülő vihari, győzelmét minden áron erőszakolni akarta, gróf Majlát kancellárt a törvény és alkotmány emberét nyugalmazta és kancellárnak kinevezte, a fiatal gróf Apponyi Györgyöt, kinek idegességétül és udvari hűségétül sokat várt. Apponyi pályáját a horvát, magyarság és alkotmány erőszakos megbuktatásával kezdte. A horvát tartomány-gyűlés szervezetét megváltoztatta, a luro-polyái nemeseknek eddig Zágrábmegyében használt szavazatjogát eltörülte, rendelete szerint a gyűlés felét a báni hiva'alosok, felét a megyék képezték, minden megye egyenlő szavazattal bírt.

Horvátország, Magyarországnak kiegészítő részét képezte, a magyar király tehát az 1791 törvények szerint az ország törvényeit és szokásait meg nem változtathatta, ennélfogva, miután a gyűlésen régi szokás és jog szerint minden nemes megjelenhetett, törvény nélkül ezen jogot a nemestül el nem vehet e sem a szavazatokat nem mérlegelhetette, a Turopolyak pedig nemesek voltak. Az új horvát olla potrida azonnal megtette a köteleességét, a magyartul független horvát helytartóságot kért

A szabadelvű párt 846-ban már megoszlott, a ezen-talisták az osztrák és magyar vámok eltörlését, és pedig a királynak fizetendő kárpótlással követelték, Kossuth pedig Ausztriával szemben is védvámokat kívánt. Kossuth a megyerendszert nagyra becsülte, a nemességet tisztelte, br. Eötvös és társai a megyéket rohamosan leakarták rontani, Eötvös két nemességellenes regényt is adott ki A Kreishauptmannok eldorádójának ajánlása pedig idéetlen politika volt akkor, midőn Galicziába czentralizáció közegei egy aranynyal fizették a szabadság hősei-

nek fejét, a magyar nemesség többsége ésszel és pénzzel dolgozott a sötétség german lovagai ellen a democrat!a mellett, gr. Apponyi kancellár az illirikkel nyíltan szövetezett, vállalkozott a megyék szétrombolására; a politikai eszély tehát nem a szakadást, de a tömörülést ajánlotta. Kossuth megkísérlette a védegyeletet, a czélszerű mozgalom azonban megtört a szabadelvű közönség hiúságán és önzésén, a honi kelme durvább, rosszabb, drágább volt az idegennél, a fukarok sajnálták a pénzázdozatot, a hiúk restelték társaik csinosabb öltözékét, a nagyközönség azt mondá: minek gazdagítsam a gyárosokat, csináljanak olyant, mint a német, akkor én is tőlök veszek. A közönség meg nem gondolta, hogy a folyók nagygyá a patakokbul lesznek, a hazafiság kötelesség is.

Metternich minden áron többséget akart, az udvari párt eddigi működésével elégedetlen lévén, hű szolgája gróf Apponyi kancellár hiveibül új szerves pártot alapított és behozta az administratori rendszert, a pártcsalogató programmal lépett fel: Conservatívek vagyunk, a kormányt pártoljuk, politikai létünk két sark körül forog, ezek egyike nemzetiségi, alkotmányos és közigazgatási önállásunk, a másika a közbirodalommali összeköttetés; minden intézkedésnek ezen két alapon kell alapulni, fontosabb teendőink a véleményszabadságnak minden iránybáni biztosítása, az úrbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyítése, a katonai élelmezés, börtönjavítás, büntető-törvénykönyv, a polgári törvénykönyv kiigazítása, a közszükségek fedezése, a megyei igazgatás javítása, a királyi városok országgyűlési szavazata, belszervezetők javítása, a nemesi birtokviszonyok czélszerűbb rendezése, a föld-

birtoknak nyújtandó olcsó hitel, a vám- és kereskedelmi ügyek, bányatörvény, az egyesületek és társulatokruli intézkedések.

A párt választmányába megválasztott 9 tag, és pedig ezek közül 7 hivatalnok, 1 püspök, 1 felfüggetlen gróf.

A magyar nemzeti politikát megvilágította a kancellárnak az illírekkel kötött zágrábi szövetsége, a függetlenséget jelezte a választmány 7 hivatalnoka, a megyék és tanácskozások iránti hazafiságot konstatálta az adminisztratori rendszer.

Apponyi mindenekelőtt a megyéket akarván megromtani, hol a főispánok tehetetlenek voltak, a tisztválasztásoknál az ellenzékiet is jelölték, az utasítás készítő gyűlésekre korlesek nem szereztek, kormánypártot alakítani, kormányjelölteket szerezni nem tudtak, adminisztratorokat (főispáni helyettes) nevezett 6000 forint évi fizetéssel, ez igen nagy fizetés volt azon korba, midőn egy hold földiül átlagba 1 forint 50 krajczár haszonbért fizettek, ehhez járultak még más javadalmazások is. Midőn gróf Apponyi az adminisztratori rendszert megalakította, szemei előtt valószínűleg neje nagyapjának Harukkernek tisztválasztási modora lebegett, a német pékmeszter Mária Terézia alatt a hadsereg élelmezési szállítója volt, a királyné 40,000 forinittal adósa marad a péknek és ezért kapta majdnem az egész Békés megyét és ráadásul a főispánságot és báróságot. Tisztválasztást kellett tartani, a nemes urak csak magyarul és latinul, a főispán csak németül tudtak, a tolmács szerepét a püspök vitte, az alispánoknál minden jól ment, a főjegyzőné

azomban a méltóságos úr az ajtóban kandikáló komornyikját meglátta és beintette azt mondván: »Hans, du wirst Obernotär« és németül kijelentette, hogy Hans főjegyzőnek kinevezi; a püspök elsápadt és magyarázta, hogy megyei tisztviselő csak magyar nemes lehet, Hans megijedt a nagy tisztességtől, kijelentette, hogy ő borotválgni, hajporozni, németül olvasni tud, de notár nem lehet, a választó urak megsejték az ügyet és nagyban ordították: »nem kell, ki vele, le vele«, ez már a főispánnak sem tetszett, ekkor Hans kijelentette, hogy ha ura mellett nem lehet, meghal; ezen hűségi nyilatkozat hatolt át, a méltóságos úr a tolmács jelöltjét nevezte ki. Apponyi is Jankókból akarta a tisztviselői kart alakítani.

Mindkét párt Pesten tanácskozott. Az ellenzék programját Deák Ferencz következőleg alkotta meg:

Bizalmatlanság az idegen befolyás alatt álló kormány iránt.

A sérelmek orvoslásának eszközlése, melyek közt főhelyet foglal el a terület kérdése; ugyanis az erdélyi részek megjelenése gátolhatik, a váltótörvényes törvényszékek a határvidéken nem foganosítatlak, a nemzetiségi sérelem, a magyar nyelvről szóló törvény a határvidéken nem foganosítatott, sőt az iskolákban a nyelv-művelő társulatok is eltiltattak, a Horvátországon elkövetett erőszak, az adminisztrátori rendszer.

Ezenkívül a párt következőket kíván:

Kormány felelősség, nyilvánosság, egyesülési jog, sajtószabadság, Erdély egyesítése, közteher viselés, a királyi városok országgyűlési szavazata és rendezése, törvény előtti egyenlőség, az állam közbenvetéséveli úrbéri

váltság, ősiség eltörlése, nevelés ügy, a párt a pragmatisa sanctióhoz ragaszkodik.

Szabad, józan ember már a programm lényegéből felismerte a lólábat, de nem bízhatott azért sem, mert a mit a bécsi miniszterterek és magyar kancellár kengyel-futóik megígértek, azt soha sem teljesítették, a zágrábi államcsíny, a titkos nemzetiségi mozgalmak, a politikai kerítő és pandúr adminisztrátorok szervezése lerántotta az álcát az új udvaroncok reactionárius pofájáról, szabad ember azonban igen kevés, részeges és a részegség után vágyó sok, szabad áldozatkész pedig kevés volt. A küzdelem sikerét megnehezítette a társadalmi ziláltság, az udvarpárti főurak magukat krémnek (tejszínnek) hívták, a nemeseket chinesereknek (chinai) és betyároknak, a királyi hivatalnokokat, ügyvédekéket lateinereknek (diákoknak), a polgárokat spiesbürgereknek, händelfängereknek (nyárspolgár, csirkefogó), a szegény nemeseket bocskorosoknak nevezték, a gazdag nemes lenézte a szegényebbet, a nemes a polgárt, az oligarchia a gazdag nemes kivételével maga közt vagy biztos körben a societéhez nem tartozókat sepredéknek hitta, a polgár az úrbérest, bűdös parasztnak hívta, a katolikus pap megvetette a szegény protestáns papot, ez irigyelte a vereshasúak kincseit, a gazdag pesti polgár lenézte a szatócsot, a kis városi kereskedőt, ez az iparost és úrbérest, a helyes gazda, a fertályos, a zsellért és cselédet. A főrendek a polgárokkal nem társalogtak, a nemességgel igen, de az úrfi alig tette ki a szalonbul lábát, irgalmatlanul szapulták a chinesert, valamint minden osztály az alantabb állót, különben ez a forradalmak, jogegyenlőség daczára

még most is meg van, csakhogy ma az embert pénze után mérik.

A 20 főrend iránti nagy alázatnál fogva, miután Deák Ferencz nyilatkozatához komolyan ragaszkodott, az ellenzék vezérének kikiáltották gróf Batthyány Lajost, kiben a hazafiság, büszkeség nem hiányzott, de nem tudott szónokolni, alkotmányos politikai képességgel nem bírt, a szent lelket Kossuth Lajosba fedezték fel és követté választását elhatározták. A vezető-bizottság gróf Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Szentkirályi Móricz, Szemere Bertalan, Pázmándy Dénes, Lónyai Gábor, Bonis Samu, gróf Teleky László, gróf Andrássy Gyulából alakult. József nádor az eszes, becsületes, jó magyar főherczeg időközben meghalt, Metternich herczeg maga állt a porondon. A király József fiát, István főherczeget ideiglenesen helytartónak nevezte. Gróf Széchenyi István levetette a liberális álcát, az aulicus párt bérruháját, mint a helytartó-tanács harmadik alelnöke felöltötte és Mosonmegyébe mint követ és utasítás csináló lépett fel. Az országos választásokat megelőzőleg foly a dinom-dánom, az ellenzék főerejét a lelkes ifjúságot lelkesítette, hol a kapcza szorult, a jelölt pénzzé tette ingóságait, irta a váltó', öntötte a bort és igazságot és kivétel nélkül győzött. Viszont Apponyi és pártja mindent elkövettek, a postások lovai sorvadásba estek a staféta hordástul, a kormány méltóságos kerítői az adminisztrátorok czímet, rangot, hivatalokat ígérlek, fenyegetőztek per és hivatalvesztéssel, rendes őrségek az esküdtekből és comissáriusokból (csendbiztosok) állt, ezek verekedéseket rendeztek és az ellenzékietek elfogták, a tőpapság és némely főrendek megnyitották erszényeket,

a rossz juhokat tömegesen vágatták, ajándékozták a rózsbort, használatra adtak legelőket, a szomszédoknak feles kukoricza földeket, a plébánosok izgattak a vallással, a kormánypárti megyékben a megyei tisztviselők tekintélyeket érvényesítették, ha elfogyott a pénz, küldtek Bécsből. Szerencsére azonban a nemesség ellenzéki és németgyűlölő volt, a tisztviselőktől nem remegett, nagyon sokat loptak a grófok és püspökök tisztjei, általában papiroson sok elfogyott, a lélekvásárlásra kevés maradt. Kossuthot Batthyányi nem nélkülözhetette, fellépte! ték tehát Pestmegyében, hol 6 év óta óriási szónoklatának diadalait aratta, a nemességet a kormányok nem merték az adókérdéssel izgatni, már azért sem, mert a jeles hazafi, József főherceg nádor nem engedte volna meg, de nem is sikerült, mert a köznemesség főbbjei értelmes egyének voltak. Az adminisztrátor, alkalmasabb nem léleiben, felléptette mostoha fiát, a győzelem mindezek daczára nem ment könnyen, bár az ellenzék minden erejét megfeszítette és a büszke ellenzéki vezér, gróf Batthyányi Lajos több rangtársaival együtt lóháton vezette be a választás helyére az ellenzéki sereget.

A nagy választási küzdelmek után az országgyűlés 47-ben Pozsonyban megnyílt, a helyzet, mióta az ország függetlenségét elvesztette, soha sem volt oly válságos, mint 47-ben, mert a kormány ugyan a követi táblánál csak 18 megyével rendelkezett, de részint némely megye, részint néhány követ ingadozott. Apponyi két referendáriusa, Virkner és Zsedényi az ingadozókat folytonosan kerítették. Gróf Széchenyi és Kossuth válaszfeliratot nyújtanak be és az ellenzék 4 szavazattal győzött, a

felsőház visszavetette. Kossuth válaszfeliratát letette, mert nem bízott a többségben A szabadelvű párt az adminisztrátori kérdésben fel akart írni és pedig követelte az adminisztrátorok rögtöni elbocsátását, a főispán hatáskörének ellenőrző minőségei leszállítását, Sopron követei utasítások ellen, Bereg, Bihar, Veszprém követei egymást leszavazták, az ellenzék 1 szavazattal megbukott oly kérdésben, mely programja egyik pontját képezte, melyben sajjálag többsége volt, mert 5 szemtelen követ utasítása ellen szavazott. Kossuthot túlzással vádolták, ezt azonban a következő nyilatkozatok megczáfolják: *A pragmatica sanctorul*: Senki jobban nálamnál ezen viszonyt nem tisztelheti és pedig nemcsak azért, mivel ez által fejedelmünk egysége az 1728. 2. törvényben megerősítve, szentesítve van, hanem azért, mivel én ezen viszonzyszövegben látom mind hazánknak, mind az uralkodó háznak biztosítását. *A nemességrül*. A nemesség vívta első sorban az ország léteiének harczail, ő volt Európának századokig táborszeme és minden viharok közt nem tűnt tel nagy epochalis eszme, mely a nemesség hatása által. Magyarországra át nem ülettelett volna, hogy Magyarország lett, hogy van, ez az ő műve. — *A megyékrül*: Esküszöm Istenre, ki a jelen mozgalom vezetője, hogy amely pillanatban az országnak municipiuma nem lesz, én megszűnök magyar polgár lenni, a nagy hazafi állalába nem bírt Talleyrand zárkózottságával, sőt inkább a túlságig nyílt volt, aki így nyilatkozott .48-ban, az pályája kezdetén sem forradalmár, sem republicanus, sem túlzó democrat nem lehetett.

A házi adót, országos pénztárt, az állam közvetité-

seli úrbéri váltságot az alsóház elfogadta, a hadi azomban megbukott. Az administratori kérdés határozott pártkérdés volt, az időközben küldött leirat, melyben a király az administratoroknak csak kivételes esetbeni kinevezését a főispánoknak az akadályok megszüntéveli visszahelyezését ígéri, a kérdés élet nem vette el, mert a főispán a megye kérelmére elmozdítható és megbüntethető volt, ellenben administrator a törvény nem ismert. Az administratori kérdés elejtése által az országgyűlés a választási visszaéléseket szentesítette. A helyzet tehát nagyon válságos lett és pedig először azért, mert eddig a képviselőház azt mondta: én képviselem az országot, ezen kudarcz után pedig a főrendiház mondhatta ezt, mert betű szerint a képviselőház nagyszámú kisebbsége, ha hozzávesszük a tényleg egész szavazataiktól megfosztott királyi városokat, papokat, a távollevőket, többség volt, másodsor veszedelmes volt a helyzet, mert Szemere Bertalan, Lónyay Menyhért és más névtelen aprószentek igen hajlottak Metternich felé. Az administrator! kérdésbeni diadal után, az utasítások meg nem változtatására biztosan számítani nem lehetett. József nádor az alkotmány és a magyar érdekek védője meghalván, herczeg Metternich és jó szolgája gróf Apponyi szabad kézzel bírtak, gróf Széchenyi a hitel és közlekedés aranyalmáival biztatta a butákat, Apponyirul feltételezni lehetett, hogy a juratusok megtörésére a cukkermandlin pandúr testőrséget alapít, a Kraxlhuberek városát katonasággal megrakja, a tót kapásokkal a szabadelvűek ellen tüntetéseket fog rendeztetni.

Apponyi diadalának hallattára örömárban úszott a

Casino, anyanyelveken kijelentették: »Ugye mindig mondtam, hogy George famosus ember, remélem, hogy a vinkliscált emberségre tanítja és az országot a sok liberális canailltul megtisztítja.« A német példabeszéd azonban azt mondja, »midőn a veszély legnagyobb, Isten legközelebb van.« Páris Lajos Fülöp királyt elkergette, Kossuth felelős magyar ministeriumot, az osztrákoknak szabad alkotmányt kívánt, kijelentette a lehető közös érdekeknek méltányos kielégítését. Bécsben a forradalom márczius 8-án kiűtött. A császári hercegek tanácsa Melternichet és Sedniczky rendőrfőnököt leköszöntette, sőt Lajos főherceg hatalmi társát Bécsből szépen kiutasította. A Nádor 15. márcziusban Kossuth feliratának elfogadását indítványozta, egyhangúlag elfogadták, a tántorgók bocsánatot kértek és nyertek, az aulicus grófok Nápolyba, a főpapok Rómába kerestek szállást.

Az erélyes Nyári Pál Pestmegye alispánja az írókat, színészeket, iparosokat, boltos legényeket, orvos növénydekeket, fiatal ügyvédek összeszedve, tekintélyes tömeget szedeti össze, kik az ellenzéki körben Pest városa nevében kérvényt írlak az országgyűléshez, melyben az ellenzék programját, az évenkénti országgyűléssel, nemzetőrséggel, esküdtszékkal, nemzeti bankkal, a foglyok szabadon bocsáztatásával, a katonaság alkotmányos esküjével, az idegen katonaság kivitelével megtölték. Nyáry Pált, Klauzált és többeket bíztak meg, hogy a helytartósággal beszéljenek és kérelmüket az országgyűlésnek adják át, a helytartóságnál gróf Zichy Ferencz gazdag, telivér aulikus elnökölt, a katonaságnak báró Lederer parancsolt. Gróf Zichy magánúton Lederert

a zavargók szétverésére felszólította, Lederer kijelentette, hogy magától nem teszi, lessék a helytartóságnak megparancsolni. Zichy azonban megijedt, a beavatkozás, mely mészárlássá fajulhatott volna, elmaradt. A pesti tüntetés a liberalismus győzelmét elősegítette. Bécs messze van, a tüntetést Bécsben már forradalomnak képzelték. Az ország kívánalmait Kossuth Lajos 59 követtel és 13 mágnással vitte fel Bécsbe Kossuthot, kísérte a juratusok serege. Nagy volt az ölelkezés, Kossuth a bécsi népet lelkesítette, de egyszersmind csendesítette is.

Márczius 17-én V. Ferdinánd az országgyűlés kívánalmait elfogadta, gróf Apponyi herczeg Melternichchel elpályázott. A király a ministerium megalapításával István főherczeg nádort bízta meg; a főherczeg az elnökséggel és a ministerek ajánlásával gróf Batthyány Lajost bízta meg. A király azonban 23-án a teljes ministeriumot visszautasította és a Zsedényi által ellenjegyzett leiratban kívánta: A kancellária megmarad és általa neveztetnek a papi és királyi méltóságok, az országgyűlés csak az egyenes adókrul rendelkezik, a többi adók, melyek eddig a birodalmi kincstárba folytak, ezentúl is oda fizettetnek. A hadseregről ezentúl is a király a ministerium tudta nélkül rendelkezik. Ezen szennyes leiratot csak Zsedényi fogalmazhatta, ki köztudomás szerint hetenkint csak egyszer mosdott Gróf Széchenyi Istvánban is feltámadt a hazaárulással határos nagyravágyás ördöge, saját naplója szerint magát a következő feltételek alatt ajánlotta fel: 1. Gróf Széchenyi István neveztesék kancellárnak vagy királyi biztosnak, 2. Évi fizetése 70,000 forint

3. Szent István nagy keresztjével díszíttessék. 4. A királyi leiratot Széchenyi szerkeszti. 5. A királyi hivatalnokokat Széchenyi nevezi, a hadsereg és hivatalnokok felett feltétlenül rendelkezik. 6. Hat hónap múlva országgyűlés. 7. Mély titoktartás. Ez által az uralkodóház eltaszítja magátul István főherceget, Magyarországra az elégületlenséget fokozta ez, midőn Bécs, Németország, Olaszország forongott, egy határozatlan, elvtelen, népszerűtlen egyéniségért nem tehetette, a katonaság feletti rendelkezésnek polgári egyénre átruházása, a Habsburgház hagyományaival ellenkezett.

Kossuth Lajos kijelentette, hogyha a leirati eszmékhez ragaszkodnak, Apponyi, Virkner, Józsika száműzetését fogja követelni, István főherczeg nádor közbenjárását felajánlotta és kijelentette, hogy állását a ministeriura kinevezéséhez fogja kötni. A fenyegetés és István főherczeg győzött, 31-én a ministerium kineveztetett. A ministerium lelke Kossuth Lajos volt, a szabadelvűség diadalát Kossuth Lajos vívta ki, mert ha a mozgalom élére nem áll, ha Bécsset fényes szónoklatával meg nem hódítja, az országgyűlést Apponyi feloszlatja, a nép az urbériség kötelékében marad, a polgárok egysége nem létesül, a 48-iki eszméket és Magyarországot a nemzetiségek viaskodása megöli. A ministereket, herczeg Esterházy kivételével, kifogásolni nem lehet; herczeg Eszterházy ministersége azomban helytelen combinatio volt, mert ministeri tárczája a legváltóságosabb tárcza volt, melyre oly egyén kívántatott, ki egyenlően ragaszkodik Magyarországhoz és a magyar királyhoz, ki az ország viszonyait, a pártokat és egyéneket ösmeri, ki finom modora és diplomaticai ügyessége

által a főhercegeknek, az öreg és fiatal trónörökösnek a befolyásos főhercegnéknek bizalmát megnyeri, a fondorlatokat éles szemmel kíséri és a magyar ministeriumot mindenről híven és idejében értesíti. Herczeg Eszterháznak egyéni jellemét és szak-eljárását kifogásolni nem lehetett, mert a ministerium felterjesztéseit, kívánalmait a királynak beterjesztette, a ministerium, sőt minislerlár-sai által ajánlottakat ellenkezés nélkül, serényen kinevezte, de családi hagyományait követve, jobban szerette a császári családot és az osztrák császárságot, mint a magyar királyt és királyságot, egész idejét Bécsben és Angliában töltvén, a magyar viszonyokat, ministertársait nem ismerte, ennél fogva a királyi ház fejeit és a befolyásos udvari kegyenczeket sem a valódi hangulatrul fel nem világosíthatta, sem ministertársaiért és az országgyűlés többségéért jót nem állhatott, sem a királyi házat a nemzetiségekkel kötendő álnok szövetség veszélyeiről és következményeiről fel nem világosíthatta. A minister elnök, az udvari viszonyok ismeretlensége miatt, futár és sarkantusz báb lelt a királynak Bécsbüli elvonulása után, a legsürgősebb viszonyok közt napokig várakoztatták, a király-császárhoz utasították, ki semmiről sem tudott, de nem is tudhatott, mert súlyos betegsége miatt szellemileg az élőhalottak közé tartozott, egyenlő szívességgel fogadta Batthyány és Jellasichot, alig tért meg azomban a minister, csakhamar az adott ígéretekkel ellenkező nyilatkozatokra!, cselekményekről, rendeletekrül értesüllek, elannyira, hogy a nemes gróf az utazásbul valóságos sportol üzött, utazásai az udvari hölgyeknek kedves multságul szolgált, az udvar titkaiba be nem

avatott polgárnök azt hívék, a szép grófnak szeretője van bámulták fűrgeségét és hűségét. Herczeg Eszterháznak lett volna kötelessége felvilágosítani Batthyányit és a ministeriumot, de úgy látszik, úri közönnyel vette hivatását és nem tudott semmit, de különben ha az ellenséges táborban semmit sem bírt kikapasztalni, nem lehetett csodálni, midőn az ország szívében, a ministerium székhelyén, a kormány István főherczeg árulásáru csakis a nádor szökése után értesült.

A 48-iki kormány kezdetben Kossuth-ministerium volt, mert a felelős kormányt Kossuthnak erélye szerezte meg, Kossuth pozsonyi és bécsi fellépése által az egész országban eddig nem ismert népszerűségre emelkedett, a polgárság a jogegyenlőséget, a nép az urbériség eltörlését Kossuthnak tulajdonította, Deák Ferencz Kossuthot a helyzet emberének tekintette, gróf Batthyányi politikai képességgel nem bírt, Szemerét még az ország nem ismerte, Eötvösnél az erély, a politikai bátorság hiányzott, gr. Széchenyinél az uralmi vágyat, a Kossuth iránti irigységet elnyomta a rémület érzete, mindenütt véres forradalmat látott, habozott Magyarország és a dinastia között, de különben is az aulicusok vezérszónokára a ministerség már maga kegy és megtiszteltetés volt, István főherczeg nádort Kossuth elbűvölte. Minden nevezetesebb ügyet tehát Kossuthoz utasítottak, a törvényeket Kossuth, Deák és Szemere fogalmazták.

Kossuth kétségkívül a népszerűséget megérdemelte és Magyarország legjelesebb államférfiúi közé sorozható, tudományos, eszes fő, a szónoklat terén pedig első helyet foglal el, genialis szónoklatával a közönséget nemcsak

megnyerte, de lángra lobbantotta, nem csüggedt el és nem riadt meg semmitül és senkitől, a hazáért és szabadságért rajongott, az önzést, anyagiságot nem ismerte, hatalma fénykorában is önzetlen és szíves volt mindenki iránt, a fényűzés nem háborgatta, meghallgatott mindenkit, sőt környezete által sokszor befolyásoltatta magát, segített a szegényeken, megadta a kellő tiszteletet mindenkinek, de nem hajolt meg a felfújt nagyságok előtt, szerette a népszerűsége, de nem vadászta, az emberekben túlságosan bízott és ezért számításaiban gyakran csalatkozott, midőn a fővárosba és alföldi városokba nagy lelkesedéssel fogadták, azt hitte apraja, nagya fegyvert fog, pedig midőn a határbul kilépett, megszűnt a készülődés, a csaták nagyságát és eredményét túlbecsülte. Már Pozsonyban szemben a szerbekkel és a határőrvidéki tisztekkel hibásan járt el, a szerbek azokat követelték, mit nekik később a nemzetiségi törvényben Deák Ferencz megadott és ezenfelül mint nemzetnek a törvényekbe iktatását, a nemzet címét nem lehetett megadni, de ehez komolyan nem is ragaszkodtak, ellenben a többit módosítva meg kellett volna adni, mert szabadelvű kormány az egyházi és iskolai autonómiát csak azon esetbe tagadhatja meg, ha azt az államra veszélyesnek látja, a határvidéki katonai szervezet megszüntetése pedig (melyet ők maguk kívántak) Magyarországnak épen úgy érdekében állott, mint a határőrvidékieknek. Kossuth azonban a kérvényezőket elutasította, hibázott abban is, hogy megbeszélés végett a főbbeket egyenkint magához nem rendelte, de fogadta nyilvánosan. Hibázott továbbá akkor, midőn a határőrvidéki tisztek kijelentették, hogyha azon föld-

nek, melyet eddig haszonélvezet czímen bírtak, tulajdonképeni átadását Kossuth kieszközli, Magyarországért mindent el fognak követni, Kossuth megtagadta. Hiba volt pedig ez, mert ha a határőrvidéket polgárosítják, ők tisztí állásokat elvesztve, koldussá lesznek és azon czímen és alapon, a melyen a közembernek a használt földet odaigérték, a tiszteknek is odaadhatták volna. Hibázott, midőn ösmerve az oláhok földosztási hajlamait, Erdélyben a magyarságot nem szervezte és nem fegyverezte fel, hibáját azonban menti az, hogy a kormánynak Pozsonybuli eltávozása után a ministériumban kisebbségben volt.

X.

A 48-iki alkotmány.

A 48-iki alkotmány a nemesség végrendelete és soha osztály a hatalomtul oly szépen nem vált meg, mint a magyar nemesség, mert a jogi és anyagi áldozatokra általában kényszerítve nem volt és ha az igazsággal és a kor szellemével ellenkező jogainak egy részét megakarja tartani, ha az úrbéri szolgalmaklul csak túlságos kárpótlás mellett akart volna lemondani, megtehetette volna, mert a nép nem követelt, nem nyugtalankodott és a bécsi kormány leste az alkalmat a nemesség megnyerésére. A nemesség azonban a hazát, a jogot jobban szerette önmagánál, egyenlően osztozott a becsületes néppel és úrbéri kötelezettségeitől valódi biztosíték nélkül felmentette.

A 48-iki törvények megalkották: 1. A magyar kor-
 ín nyt. 2. A ministerium felelősségét. 3. A nép képvisel-

letet. 4. Az évenkénti országgyűlést 5. Az adónak évenkénti országos megállapítását. 6. Az adóban aránylagos részvéte. 7. Megrendelte az úrbériség eltörlését. 8. Erdély egyesítését. 9. A papi 10-ed megszüntetését. 11. Az ősi-ség eltörlését. 12. A sajtószabadságot. 13. Felállította a nemzetőrséget. 14. Kimondta a vallás egyenlőségét és ezenkívül alkotott még 17 fontos törvényczikket.

A 48. törvények kétségkívül fontos vívmányok, több kérdést azomban megoldatlanul hagytak, melyek a későbbi bonyodalmak magvát képezték, a reactionak ürügyül szolgáltak, sőt magában Magyarorszában is zavaros fogalmat alkottak.

A magyar törvények 48-ig közös ügyeket nem ismertek, a 48. II. ezt mondja: A nádor ő felségének az országbuli távollétében az országban, a korona egységének, a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat gyakorolja, tehát ez már birodalom-rul beszél, a III. 13. a ministerek egyike folyvást ő felsége személye körül lesz s mindazon viszonyokban, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelőség mellett képviselj váljon mi lehetett, ezen közös ügy? Törvényileg, illetőleg törvény hiányában közös csak a külpolitika lehetett, de ha ez volt, ezen ruganyos kifejezés helyett meg kellett volna nevezni a gyermekei.

Második és igen nagy hiánya a hadügy: Magyarorszában a hadsereget régentén a nemesség, a király és királyné zászlóaljai, későbbben a zsoldosok, III. Károly óta az állandó hadsereg képezte, ez azomban kizárólag a császárnak esküdt hűséget és a hadügyministertől

függött, a 48-iki törvénynek nincsen hadügyministere, de van honvédelmi ministere, a törvényt nem ismerő magyarok azt hitték, hogy a honvédelmi minister hadügyminister, pedig nem az, mert a III. 8. ezt mondja: A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülömben a katonai hivatalokra! kinevezéseket ő felsége fogja a 13. szerint folyvást oldalánál levő minister ellenjegyzése mellett kinevezni, a 6. § ismét megkülömböztetve hozza elő a hadügyet és honvédelmet, vagyis a honvédelmi minister 48. szerint csakis a nemzetőrökről rendelkezett, a császári sereg pedig az országban tanyázhatott. Ezen hiányon segitendő, a kormány felállította a honvédséget, ez azonban nevével lógva is, mert új intézmény is volt, a honvédminister alá tartozott. Ez meg az udvari pártnak, a német ministereknek nem tetszett, mert a honvédség magyar katonaság, felállítását tehát minden áron megakarták akadályozni.

Harmadik hiánya 48-nak a külügyek kezelésébeni határozatlanság, a külügyek kormányzatát Magyarország királyi jognak tekintette és a magyarországi ügyeknek a magyarok tanácsával, meghallgatásával elintézését a külügyminisleriumba és követségeknél magyarok alkalmazását követelte; a külügy kezelése tehát, miután az alkotmányos fogalmak szerint a külügyeket sem a király, sem a császár felölös kormánya nélkül nem kezelhette, közös ügy lett volna.

Erre azonban a császári ház tanácsa azt mondá, a 48-iki törvény nem ösmer külügyministert, a király rendelkezik és ha tetszik a külügyekről vagy maga beszél, vagy beszéltet az osztrák külügyministerrel, az oldalánál levő magyar ministerrel, vagyis a magyar minister csak

szalma-ember. Ezen hiányokért azomban sem Kossuthot, sem Deák Ferenczet vádolni nem lehet, mert Deák látván a helyzetet, a vezetést Kossuthnak átengedte, de minden országos és szabadelvű kérdésben támogatta. Kossuth sem vádolható, mert már mint említém, a magyar ministeriumba kisebbségbe volt, nem hivatkozhatott a közhangulatra, mert ez nagyon is csendes volt, mirül gróf Szécheni és társai bécsi barátaitak felvilágosították. A 48-iki törvényeket elfogadta, mert ez a jövő időnkénti reformoknak alapul szolgálhatott. A bécsi reactio elfogadta, mert a hadsereg és a római rendelkezés kezei közt maradt. Valódiilag 48. egyik felet sem elégitette ki, még azokat sem, kik királyiabbak voltak a királynál, mert félték Kossuthlól és népszerűségétül és belátták a liberalismus rendithetlen hatalmát

A hangulat az országban komoly volt, a nép és polgárság köszönettel fogadta jogai ajándékát és a feudális terhek eltörlését, de nem ujongott és nem tüntetett, a ministerium fényes nevekkel tündökölt, a nemzet minden ministert nagy hazafinak és geniének képzelt, herczeg Metternichet a kényuralom egyedüli sátánjának tekintették, az értelmiség a nemzetörséget győzhetlen erőnek hitte, kezünkben a fegyver, a magyar, a legjobb katona, szabadságunkért megverekszünk az egész világgal; fezt kiáltotta az egész ifjúság, azt nem tudták, hogy a nemzetörség Párisban azért győzött, mert a francia katonaság kedvetlenül harczolt testvérei ellen és hogy Franciaországban sem idegen katonaság, sem idegen faj nem volt és nincs, sőt még a papság sem függ Rómáiu, arra nem gondoltak, hogy az országban fegyver

nincs és a fegyvertelen katona ágyútöltelék. Az aulicusok letették a fegyvert, a tett teréről elvonulva, őszintén, utógondolat és keserőség nélkül semleges állást foglaltak el, sőt két vezér-tag Somsich Pál és báró Vay Miklós őszintén a szabadelvű párthoz csatlakozott. A képviselőválasztások a legnagyobb csendben és rendben folytak le, az ítatások, vesztegetések megszűntek, megválasztották azt, kit a megye vagy város értelmisége jelölt. A nép előtt a választási joggyakorlat egészen új volt, bízott régi uraiba, a választáson megjelent az, akit bevezettek. Némely kerületekben azonban voltak nagy férfiak, kik a haza veszedelmét látták meg nem választatásokba, hol két ilyen nagy férfiú csapott össze, olt etettek, itattak és hazudtak, mint azelőtt, a kormány és egyes ministerek azonban sehol semminemű nyomást sem gyakoroltak.

XI.

A szabadelvű ministerium kormányzata, osztrák államadósság, reactió, nemzetiségi mozgalmak és gyilkosságok, István herceg szökése, Jellasics támadása, a magyar minisztérium leköszönése, V. Ferdinánd leköszönése, olmücsi kiáltvány, országgyűlési nyilatkozvány.

Az országgyűlés feloszlatása után a ministerium István főherceg helytartóval Budavárba vonult és élvezte a hatalom mézes heteit, kedves andalgásából a császári kormány szerelmes levele ébresztette fel, a háladatlan osztrákok nem elégedve meg a Kossuth által szerzett alkotmánnyal, évenként 10 millió adóssági kamat fizettetését követelték, a magyar minisztérium úri grandezzával tár-

gyalás nélkül félretette. Május 5 én az árulás zászlóját Rajasich szerb patriarcha tűzte ki és kimondta a Magyarországtuli elszakadását, szerb vajdaságot állítottak fel, a Banáttul, a bánáti határőrvidékből, Bács és Baranyamegyékből, Jelasics bán kikiáltotta Horvátországot, Horvátországbul, Slavóniából és a határőr szomszédos ezedek területébül. Az erdélyi oláhok Balázsfalván kimondták az orosz osztrák zászlókkal díszített gyűlésen.

1. Erdélynek magyarországgali egyesítését el nem fogadják.
2. Oláhok Erdély 4-ik nemzetét képezik.
3. Az oláhok külön politikai területet képeznek.
4. Erdély tanácskozási nyelve német, oláh, magyar, ő. Szabad föld, az uraknak az urbériségért kárpótlás nem adatik. A nemzetiségekkel egyetértettek az aradi, temesvári, gyulafehérvári várparancsnokok, a szebeni főparancsnok, a kormánynak, ha mesterségét csak kicsit érti, fel kellett volna fegyverezni a székelyeket, a magyar nemzetörségből 30,000 önkéntes nemzetőrt kellett volna kiállítani, felfegyverezni és 100,000 népfelkelővel a szerbeket megtámadni és a szerblázadás két hét alatt le lett volna verve, mert a szerbeknek sem fegyverek, sem erődítményeik nem voltak, a székelyek, ha felfegyvereztetnek, szenvedélylyel elbántak volna a rómaiakkal. Nem így gondolkoztak a gróf ministerek; gróf Batthyány, Széchenyi, Ötvös, Eszterházy, Klauzál azt mondák, minek a pénzt pazarolni, mit fáradozunk mi a fegyverkezéssel, Lajos gróf elmegy jó királyunkhoz, jó királyunk a lázadókra reá parancsol, á lázadó parasztok meghódolnak, az izgatók megszöknek, jó Batthyány Lajos gróf el is utazott jó Ferdinánd királyhoz, szépen meghallgatták a nagy premiért, helyeselték nézeteit, kiadták a

dörgedelmes rendeletet és jó Ferdinand nagy fáradtsággal aláírta, ugyanakkor a vezető hercegek az ellenrendeletet titokba megküldték, István főhercegnek, Jelasicsnak, Rajasicsnak, Puchnernek és Shagunának és a várparancsnokoknak, jó Ferdinánd királyon és jó Lajos grófon kívül az utolsó lovász is tudta, hogy a magyar királyi rendelet csak is bohózat, alig tette be azonban a gróf lábát palotájába, a lázadók még jobban kiabáltak, a jó gróf ismét elutazott, a magyarok jó barátja szívesen fogadta és a miniszerelnök elhitte, hogy rend lesz. Kossuth bízott a francziákba, kik nem mozdultak, bízott az olaszokba, kik maguk sem bíztak magukba. A magyar minisztérium pedig tényleg mindaddig semmit sem tett, míg a szerbek és oláhok fel nem fegyverkeztek, a legvadabb gyilkosságot, pusztí ást, rablást még nem kezdték, a minisztérium ismét a királyhoz folyamodott és Olaszország meghódítására 200,000 katonát ajánlott. Ezen ajánlat azonban nem volt őszinte, mert a pénzügyminiszter csak 42,000 katona kiállításának felfegyverzésének és zsoldjának költségeit irányozta elő, júliusba egész Magyarországra mindössze 13,000 rendes katona volt a honvédek és nemzetőrség szervezése, rák módon haladt. Erdélybe júliusban kormánybiztosnak báró Vay Miklóst küldték, pénz és katona nélkül. Shaguna Oláh érsek négy szem közt Vaynak kijelentette, hogy ahhoz fog csatlakozni, a ki jobban fizeti. Pesten a fiatalság nagy veres tollakat hordott, mi Széchenyit annyira megijesztette, hogy dunaparti lakásából titkos menekülő alagutat készített a Dunához. Végre meggyőződtek Szentkirályi Móríc aldunai kormánybiztos tehetetlenségéről is, ki

becsületes ember volt ugyan, de bachus papjai közé tartozott. Mámorában a német tiszteket becsületeseknek tartotta, kebléhez ölelte a szerbeket, a gondolkozásra kevés ideje maradt, mert déltől hajnalig ivott, azontúl pedig aludt, a kormánybiztosságból tehát elmozdították és helyébe Beöthy Ödönt nevezték. Végre valahára Kis Ernő a ráczokat Perlasznál 2. szeptemberbe szétverte. A ministerium a haza megmentésére elég erősnek nem képzelvén magát, támogatásul egy országos bizottság kinevezését kérte. Ferdinánd király augusztus 31-én István főherceghez egy emlékiratot küldött és azt a ministerium figyelmébe ajánlotta. Ezen emlékirat szerint a *pragmatica sanctio* nem csak a király és a császár azonosságát, de Austria és Magyarország birodalmi egységét alapította meg, melyről a császár jogosan nem mondhatott le. Az V. Ferdinándhoz menesztett országos küldöttséget jó Batthyány Lajost és főrendi társait jó Ferdinánd király magához nem bocsájtotta, de kérelmükre következő választ adott: 1. A tanácskozásba Jellasics jelen legyen, Magyarország részéről a horvátok elleni ellenségeskedés szüntessék be, a Jellasich és Rajasich elleni intézkedések szüntessenek be, a határ őrvidek ideiglenes osztrák ministerium alá rendeltessék.

Herczeg Eszterházy, a választ megelőzőleg leköszönt. Szeptember 10-én Ferdinánd a horvát bánt hivatalába nagy dicséretekkel visszahelyezte. A Magyarországnak és ministeriumának adott pofonok és rúgások daczára a három nagy államférfi, gróf Batthyány Lajos, gróf Széchenyi István és báró Eötvös József azon dőre hitben éltek, hogy jó V. Ferdinánd királyunk még uralkodik,

csak is a sepredék scribler fiskálist, Kossuth Lajost gyűlöli, és ha ezt a bársony székből kitessékelik, meg lesz a szent béke. Deák Ferencz pedig lemondott azért, mert belátta a bécsi kormány szándokát, meggyőződött a békés kibontakozás lehetetlenségéről, átadta tehát a helyet a válság emberének, Kossuth Lajosnak, Klauzál gyenge, becsületes ember az erélyes politikát nem értette. István főherceg a Batthyány és társai lemondását elfogadta és erről az országgyűlést, az alkotmányos alak mellőzésével, 11. szeptemberben értesítette. Levelében kijelentette, hogy a kormány megalakulásáig az ügyeket ő fogja vezetni. A ház ezen iratot törvénytelennek nyilatkoztatván, az új ministerium kineveztéig a haza kormányával Kossuth Lajost és Szemere Bertalant bízta meg.

Az izgalom Pesten a legmagasabb fokra hágott, 12-én népgyűlést tartottak, melyben a nádort a pártütés elfojtására és a hazabani maradásra felhívták. A számos küldöttség nagy kísérettel felvonult Budavárába, a nádor megkezdte a csomagolást. Batthyányt a minislenum megalakításával bízta meg Jellasich összekergette horvátjait és Magyarország meghódítására megindult. A kormány gróf Teleky Ádám tábornok vezénylete alatt 2400 rendes katonát és 24 ágyút, Csányi kormánybiztos alatt pedig nemzetőröket és népfelkelést küldött ellene. Teleky az ellenség elől Bécsbe szökött. 15-én Madarász honvédelmi bizottságot ajánlott, bevásztattak: Kossuth Lajos, Madarász László, Pálffy János, Patay József, Sembery Imre, Nyári Pál. — Batthyány minisztereknek ajánlotta Ghiczy Kálmánt, báró Vay Miklóst, Szentkirályi Móriczot, báró Kemény Dénest, báró Ötvös Józsefet, Mészáros Lázárt, gr. Erdődy Sándort

Batthyány feltételeit Bécsben visszautasították, Jellasich közeledett, István herceg megszökött, Batthyány eltűnt, a kormányzatot a honvédelmi bizottság megragadta. A reactio feleslegesnek tartván a kíméletet, jó Ferdinánd császárral gróf Lamberget főhadparancsnoknak nevezette és elrendelte az országgyűlés feloszlatását, báró Vay Miklóst pedig tudta nélkül a magyar kancellársággal bízta meg. 27-én Kossuth mindkettőt megtudta és az országgyűlés mindkét kinevezést érvénytelennek nyilatkozta. Az országgyűlést Lamberg 28-án szándékozott feloszlatni; mindkét rendelet feltűzelte az ifjúságot, az értelmiség többi részét és iparosokat, a forrongó nép a hidat elfoglalta, az átvonuló tábornokot megrohanta és megölte. A rémuralom alatt szigorú vizsgálatot tartottak, de semmit sem tudtak kisűtni. Az országgyűlés az eseményekről értesülvén, Batthyány Pesten nem lévén, az ország kormányával a honvédelmi bizottságot bízta meg. A felsőház a honvédelmi bizottságba beválasztotta báró Perényi Zsigmondot, báró Józsika Miklóst, gróf Eszterházy Mihályt, idősb Pázmándy Dénest, gróf Somsich Pongráczot, a két utolsó azonban sohasem tanácskozott. Október 6-án Bécsből katonaságot akarlak küldeni Magyarországra ellen; a nemzetőrség és nép a katonaságot nem eresztette, a katonaság a bécsiekhez csatlakozott, gróf Latour hadügyministert felakasztották. A császári udvar Linzbe menekült, ezt megelőzőleg Jellasichot Móra megverte. Jellasich Bécs felé vonul. Október első napjaiban V. Ferdinánd ismét egy rendelettel szaporította a kényuralom okmánytárát; a király Récei tábornokot magyar miniszterelnöknek nevezte és általa ellenjegyezve a követ-

kezüket rendelte: 1. Az országgyűlés feloszlattatok. 2. Az országgyűlés végzései érvénytelenek. 3. Jellasich főparancsnoksága alá rendeltetnek a magyar, erdélyi, horvát seregek, nemzetűrök, önkéntesek. 4. A rend és béke helyreállításáig az ország hadi törvények alá rendeltetik, a gyűlések betiltatnak. 5. Biztosul báró Jellasichot küldöm ki. 6. A polgári igazgatás egyéb folyó tárgyai a ministerium tisztviselői által, a törvények szerint fognak vezetni. Október 6-án azonban Récseyt a bécsiek elfogták, leköszönt és a királyt rendeletének visszavételére kérte.

Kossuth Lajost az országgyűlés a honvédelmi bizottság elnökének választotta. Kossuth gróf Teleky Lászlót párisi követnek nevezte, a horvát nemzetőrök és népfelkelők a fegyvert lerakták. Jellasichot a magyar sereg a határig kergette. Bécs alatt herczeg Auersperg és Jellasich egyesültek. V. Ferdinánd herczeg Windischgrätz tábornagyot bécsi és magyarországi teljhatalmú biztosnak nevezte. Először is a közvetlen veszély Bécset fenyegette, a magyar hadseregek tehát Bécs segélyére kellett volna menni. A régi katonatiszteknek nem volt kedvök a császár és régi tisztársaik ellen harcolni, Bécset tehát részben a bécsi védelem rászervezte, főleg a magyar sereg késedelme miatt Windischgrätz herczeg meghódította.

December 2-án V-ik Ferdinánd és Ferencz Károly főherczeg Ferencz József főherczeg javára az osztrák császárságrul és a magyar királyságrul lemondtak, Ferencz József császár herczeg Svarzenberg minister által ellenjegyzett nyilatkozványába mint császár beszél a birodalomról, Magyarországot azonban teljesen mellőzi, de

mellőzte a magyar országgyűlést és kijelentette, hogy el van határozva a birodalom csonkítatlan fentartására.

Erre a magyar országgyűlés következő határozatot hozott:

Magyarország és részei az osztrák birodalomnak részei soha sem voltak, úgy most sem azok, hanem független önálló országot képeznek.

Ezen függetlenség képezi az austriai háznak a sanctio pragmaticában meghatározott magyarországbani uralkodásának sarkalapját.

Az austriai császári trónus iránti családi intézkedések tehát a magyar országgyűlés hozzájárulása nélkül érvénytelenek.

Nehogy tehát a hallgatás a nemzet jogainak sérelmére magyarítsassék, az országgyűlés kinyilatkoztatja:

A magyar királyi szék halál esetén kívül csak a nemzet beleegyezésével ürülhet meg.

Halál esetében az örökös köteles a nemzettel kötelelet kölni, a törvényekre és alkotmányra megesküdni és magát megkoronáztatni. Máskülömben a nemzet beleegyezése nélkül trónváltás nem történhet.

Miután a magyar királyság kétoldalú kötésen alapszik.

Miután, ha a király erőtlén, az ideiglenes kormányzatnál a nemzet intézkedhet.

Miután az olműczi családi lemondások iránt a nemzet előlegesen meg sem kérdeztetett.

Annálfogva az austriai császári székrül önkényes lemondás Magyarország ellenállásán, alkotmányán semmit sem változtathatván, az országgyűlés, mint Magyarország és a hozzákapcsolt részek és országok orgánuma, ezennel

kinyilatkoztatja, hogy az országgyűlés híre, tudta, meg-
egyezése nélkül a magyar királyi székről senki egyolda-
lúlag nem rendelkezhetik.

És azért az országgyűlés az ország minden lakosai-
nak meghagyja és parancsolja, hogy senkinek, kit az
országgyűlés el nem ismert, ne engedelmességen, az
ország dolgaiban beavatkozást jogtalan bitorlásnak te-
kintsék és az ország és alkotmány zászlója alatt hazánkat
mindennemű uzurpációtól megvédelmezni hazafiul szent
kötelességének tekintsék. Senki, a hazaárulás büntetésé-
nek súlya alatt másképen nem cselekedvén.

Ezen határozatnak a hadseregekkel és hatóságokkal)
közlése és megtartásának eszközlésére a honvédelmi
bizottság, mint az ország ideiglenes kormánya utasítatik.

Magyarországban tehát két hatalom küzdött egymás
ellen, a királyi, melynek nevében kormányzott az ország-
gyűlés és védte Magyarország területét és alkotmányát és
a császári, mely a magyar királyságot mint az osztrák
birodalom egyes részét tekintette. a magyar alkotmányt
tudomásul nem vette.

A magyar hadsereg decemberben állt 73,000 katoná-
bul, a nemzetőrségből, Benyiczky szabad csapatjából, a
komáromi, eszéki, lipótvári várőrségből.

A császári, az erdélyi, aradi, temesvári, szent-tamási
hadosztályokba. Nugent horvátaibul, vagyis összesen
54,000 katonából.

A közhangulat az országban magyar monarchicus
volt, nem akartunk megválni az uralkodó családiul,
de készek voltunk életünket, vérünket, vagyonunkat
feláldozni Magyarorszáért és alkotmányunkért, a lel-

kesedést Magyarországon nem Kossuth Lajos lán-
goló szónoklata teremtette meg, de Magyarország fel-
darabolásának terve a szerbek és oláhok vérlázító gyil-
kosságai és rablásai. A békét a nemzet többsége a Deák
Ferencz által később megkötött alapon elfogadta volna,
de ezen alap akkor lehetetlen volt, mert az osztrák ha-
gyományos politikának végcélját Németország császár-
sága és Magyarországnak a német birodalombani bekebe-
lezése képezte, óhajtották pedig ezt azért, mert Magyar-
ország 13 millió lakosa a német mérlegben Austriának
igen nagy túlsúlyt biztosít és ha Austria Magyarországot
a nemzeti vágyak pártolása által összetöri, nagy birodal-
mában megszűnik azon egyedüli hely, hol eddig szaba-
don gondolkodtak és beszéltek, mely ország történelmi
joggal bírt. Svarczenberg hercegnek ezen cél kivételére
az idő alkalmasnak látszott, mert a porosz királyt népei
szorongatták, tehát Németországban Austriát nem aka-
dályozhatta, Napóleoniul, ki még ekkor állását biztosnak
nem tartotta, nem félhetett, Oroszország hátát fedezte és
segélyére minden eshetőségekre számíthatott. A magyar
seregek eddig a rendes katonasággal szemben sikert nem
mutattak. A magyar sereg az osztráknál csakis 19 ezerrel
volt számosabb, vagyis ha Windisgrätz bevonul, az osztrák
hadsereg többségben lesz, számított ezenkívül a magyar
szolgálatban levő volt osztrák tisztek árulására, a szláv
és német parasztek csatlakozására, Metternich herceg
növendéke nem hitte el, hogy a hadnagyok és kapitá-
nyok által vezényelt újonczok sikeresen megbírjanak
küzdeni a Svarczenberg herceg és gróf Radeckzy tábor-
nagyok iskolájában képzett, tábornokok által vezényelt

veterán osztrákokkal. De ezenkívül a magyarokul nem tehetett fel semmi jeleset sem, mert a magyarokat gyűlölte és a forradalom után még a sima báró Vay Miklóst is akasztófával kecsgettette. A cseh herczeg mindezeknél fogva azt hitte, hogy farsang közepén Pestet elfoglalja, a képviselőház és kormány szétszalad és a magyarok commandó szóra berukkolnak a reichsräthba. A ki a világtörténelmet ismeri, az tudhatja, hogy az absolutismus az egyénnek néha megkegyelmez, a legyőzött államnak azonban soha. Békélni tehát nem lehetett, mert feltétlen hódolatot (unbedingte Unterverfung) követeltek, ez pedig nem béke.

Az önvédelmi politika nem azonos a forradalmi politikával, mert ugyan mindkettő a szabadságért küzd, de a szabadelvű politika a királyságnak nem ellensége és megelégszik a szabadságot biztosító monarchiával is, ellenben a forradalmi politika legtöbbször köztársasággal végződik Angliában I. Károlyt követte Cromvell protector, Amerika az angolok kikergetése után köztársasággá alakult. Franciaország XVI. Lajos halála, X. Károly, III. Napoleon elkergetése után mindháromszor köztársaságot alkotott. Az olműtzi nyilatkozvány és az országgyűlés határozata után Magyarországnak a szabadelvű politika helyét a forradalmi politika foglalta el, ennél fogva 49-ről, bár ezen hősiesség a magyar történelem fényes lapját képezi, tüzetesen nem szólhatok, mert ezen korszak a kettős forradalom keretébe tartozik, de nem szólok, mert nem tartom czélszerűnek a régi sebek felszakítását, mert ez lázt és fájdalmat okoz nekünk, pedig higgadságra van szükségünk, 28 év alatt a kedvező

viszonyokat nem használtuk fel, ha élni akarunk, a múltban nem merenghetünk, de tennünk kell, a szemrehányásokra időnk nincs. Végre nem szólok és nem szólhatok, mert felséges királyunk fátyolt vetett a múltra és a biztosító oklevelet nemcsak aláírta, de annyira meg is tartotta, hogy 9 század óta Magyarországnak sem alkot-Hiányosabb, sem magyarabb királya nem volt, annyit azonban kötelességem konstatálni, hogy ezen válságos korszakba, midőn életünk, vagyonunk, szabadságunk 24 óráig sem vala biztosítva, igen kevés nyomorult pribék kivételével kötelességét minden magyar híven, sőt mondhatjuk, hősieen teljesítette.

A szent alliancenak nevezett szerződés értelmében Miklós orosz czár Magyarország ellen 200,000 katonát küldött, vagyis a szövetséges hadsereg tett 300,000-et, a magyar 140,000-ret, — a csudák kora lejárt (sajátlag csak a papok hirdették), — a magyar hadsereg férfias küzdelem után 1849. augusztus 13-án a fegyvert lerakta.

XII.

A rémuralom. Az olasz háború. Egyességi kísérlet. A 861. országgyűlés. Közhangulat. A 65-iki országgyűlés. Porosz háború.

Megkezdődött a rémuralom, a személy, vagyonbiztonság megszűnt, báró Haynau tábornagy Brescia hiénája tetszése szerint kegyetlenkedhetett, a megyei szervezetet felrúgták, idegen csőcselék garázdálkodott az országban, azt hitték, a magyar nemzet, melynek hadse-

rege fegyverét Világosnál, Komáromban, Péterváradon lerakta, most már érzéketlen, tehetetlen hullá, butául csalatkoztak, az elvesztett háborút követte a szellem harcza és e téren határozottan mi voltunk az erősebbek, mert a gondviselés ezen, a buták által barbárnak hirdetett ország népét erős ítélőtehetséggel, lelkes hazaszeretettel, önérzettel, nagy adag büszkeséggel, az önkény elleni heves gyűlölettel áldotta meg, a nép bizalommal viseltetett régi urai iránt, kik úrbéri kötelezettségeitül felmentették, kikkel együtt harczolt a nemzeti zászló alatt, a polgárságban feltámadt a haza és szabadság szeretete, az elvesztett jogok iránti vágy, magyarnak tartotta magát az is, a ki magyarul nem beszélt is, a magyar magát a legvitézebb mondhatjuk legyőzhetlen katonának tartotta, a vesztett csatákat és hadjáratot az ellenség túlságos számának, Görgei árulásának tulajdonította; a németet gyűlölte és szentül meg vala győződve, hogy ha az orosz nem jön, a világbul is kikergeti. A nép zömének gyűlöletét erősen , emelte, a trafik, a bélyeg, a fogyasztási adók különböző , nemei, Kossuthról a nép valóságos legendákat mesélt | Az ellenszenvet nevelte a kalucsnis és esernyős beamterek goromba nyeglesége. Az urak elkerülték a beamtert és ha magyar volt, csak azok ismerték, kik magánügyeikben kényszerültek velök érintkezni. Párt a rémuralom alatt nem volt, mert az aulicus pártnak sem tetszett a német kényuralom, kis kivétellel az egész csoportban feltámadt a magyar haza szeretete, de nem tetszett a rémuralom azért sem, mert a győzelem után az udvar, a cseh és német aristocrazia, a barrikad hősokbül és ellenzéki szónokokbul lett ministerek és főemberek lenézték a magyar

aristocratiát és csakis azokat alkalmazták, kik 48-lul kezdve Magyarországbul megszöktek, kik a hódérságra is vállalkoznak, ha a hódérság anyagi előnyökkel lett volna összekötve.

A rémuralom erkölcsi tekintetben hazánk magasztos korszaka volt, mert szegény és gazdag, tudatlan és művelt a jobb idők, az elismerés reménye nélkül teljesítette hazafiul kötelességét; de szomorú korszak volt, mert alig volt család, melynek legalább egy tagja a számúzetés keserű kenyerét nem eszi, vagy rablánczra fűzve nem kínlódik, vagy birtokát el ne kobozták volna, vagy életét csatában vagy bitófán ne végezte volna. Életünk, vagyunk hajszálon függött, mert a zsandár egyszerű feladására vasra vertek és hetekig, néha holnapokig piszkos egészségtelen börtönökben kínoztak, kivált kezdetben hemzsegték a bujdosók, de szerencsére az árulás, sőt még a közöny is a fehér hollók közé tartozott, gyakran beállítottak hozzánk ismeretlenek különböző öltözetben, megmondták kitül jönnek, nem kérdeztük hogy hívják. Isten hoztall fogadtuk és ha a kopók közeledtek, elküldtük tovább, a cselédséget kitanítottuk, nem állta útját a szűrös vagy gubás vendégnek, ha a nép fia a faluban vagy a falu felé zsandárt, beamtert látott közeledni, szaladt jelteni a vendéglátó urnák, jó híru tanyákba vagy erdei csószházakba a bujdosó beállított, ha ura nem volt is jelen és az általános utasítással ellátott csósz vagy gazda szívesen látta, tovább kalauzolta. Sok művelt szegényebb ember sebekkel terhelve tért haza gyakran kipusztított házához, hivattal becsületes hazafi nem vállalhatott, várt a jobb időkre és néhány év alatt vagyonkáját darabonkint

eladva, családostul koldussá lett, sok az oskolából ment honvédnek, besorozták és már mint élemedett ember végezhetette oskoláit. A birtokos helyzete is kedvezőtlen volt, az urbériség megszüntetése után a birtokokat fel kellett szerelni, a pénz kevés lévén, a nagy uzsora elhatalmazott, a két császári sereg sok helyt pusztított, a károk a kényszer szolgálmányok felvétele lassan, a fizetés rákmódra haladt, az úrbéri kárpótlás értéken alul alapított meg, a papirosok 40 perczent vesztéssel árusítottak el, 851-ben 1 pozsonyi mérő vagyis $\frac{1}{2}$ métermázsza búzáért fizettek Pest közelében 1 frt 50 krajczárt, ugyanennyi rozsért 1 forintot, a zabért 50 krajczárt, az adót kicsinyei kezdték. 5 év alatt azomban száz perczenttel felemelték. A 17 éves fiatalság már fegyvert fogott, ezeket kevés kivétellel a császári seregbe sorozták, midőn haza bocsátották, egyik sem tért vissza az iskolába. Az újabb nemzedék 850-től 865-ig, a kényuralom iránti gyűlöletből, jogot és németnyelvet semmiképen sem akart tanulni. Az élénkebb társadalom szünetelt, a szokásos névnapokat, agarászatokat nem lehetett megtartani, mert nagyobb társaságok csakis a megyei, vagy városi főnök engedelmével jöhettek össze, de azért sem, mert a gyűlölt tisztikar a társaságokba tolakodott, vadászatokat csak az aulicusok, a beamter-csoport és atyafisága rendezhetett, mert fegyverengedélyt csakis a (jó érzelműeknek) gut gesinnteknek adtak. A fináncz a dohány ellen valóságos hajszát indított, 1 fontért fizetett a szerencsétlen pipás 8 forint büntetést, 1 mázsáért 800 forintot, a beamterek, zsandárok, finánczok, katonatisztek baromiséga, kivált kezdetben, határt nem ismert, Gömörben egy 60 éves, te-

kintélyes úrnőt a zsandár megvakítatott, parasztszekérre tette és így küldte a 96 kilométer távolságba fekvő Kassára, mert korhely szakácsát megpofozta. A fegyvereket be kellett adni, ha fegyvert találtak, ha a fegyver haszonvehetlen volt is, tulajdonosát elfogták és megbüntették, egy rokonom udvara közepén egy régi nagy golyó (bomba) és egy kis szüreti mozsár ágyú díszelgett, megláták, elfogták és három hétig Kassán elzárva tartották, ha valamely utazó úr véletlenül az étterembe feltett kalappal lépett be és ott tiszték voltak, szemtelenül boszantották. A zsandárok a jó hazafiakkal gorombáskodtak, a betyároktól azonban féltek, az alföldön sok menekülő bujdosott, mert a szegény legény sem akart német katona lenni, ezeket szívesen élelmeztük, mert kárt nem tettek, kértek és nem követeltek, sok bitagnak azonban ezen könnyű életmód megtetszett, a betyárok megszorodtak, ezeket is élelmezni kellett, mert a ki nem adott meglópták és néha fel is gyújtották, a régi gendarm pedig senkinek sem szerezte vissza sem lovát, sem pénzét, sem semmimű marháját, mert a legbuzgóbb is jobban félt a betyártól, mint az ördögtől. A népet a bélyeg-zsarolások keserítették el, kezdetben alig volt írásbeli ügy, melyben a tudatlanokat meg ne büntették volna, a népnek a legcsekélyebb ügyben is, a német törvény szerint, ügyvédhez kellett folyamodni, az örökösödés tárgyát szándékosan magasabba becsülték, a párbér teljesen megmaradt, a családnak legalább egy tagja a katonaságnál szolgált, tehát a családra hosszú időre elveszett egy erős munka, tényező, a besorozottakat a hadnagyok és altiszték Kossuth-kutyáknak gúnyolták és ütlegették, mindezt megírni nem lehe-

tett, midőn azomban a faluba, különböző czímen, hazajött egy katona, azt a falu összes népessége körülfogta és hogy érdekessé tegye magát, a valót még egy csomó hazugsággal is megtoldta, az értelmiség soha sem czáfolta meg a hazugságot, de röviden azt mondta, no látjátok hogy bánnak fiaitokkal. A rémuralom a nemzetiségekkel is hasonlóan bánt el, a pap és tanító az oláhoknál éppen olyan szegény maradt, mint volt a forradalom előtt, a hivatalokat németekkel töltötték be, vagyis a közönség a hivatalos nyelvet nem értette. Erdélyben a tribunusok által követelt négy nemzet helyett lett egy nemzet, a német. A magyarországi oláhok és szerbek ugyanazon elbánásban részesültek, mint az erdélyiek, hivatalt is igen kevesen kaphattak, mert a barrikad ministereknek cseh és osztrák híveit, a tábornagyok és beamterek rokonságát az új paradicsomba el kellett helyezni, Erdélyben a hű szászok előnnyel bírtak, az oláhok és szerbek közt kevés minősített egyén volt, a birodalmi nyelvet, a németet, nem értették. A tótok Magyarország hívei voltak a forradalom előtt is, Hurbán és pajtásai keveset, a forradalom után éppen semmit sem számítottak. A horvát nagyzók nagy horvátok óhajtottak lenni és lettek az osztrák-német birodalom zsámolyai, a kiknek szemeire a nagyzás és önzés hályogot rakott, szemeiket megvilágította a rémuralmi politika és mennél tovább húzódott a német rémuralom, annál inkább terjedt a magyar hazafiság eszméje, vagyis a mit a szabadság rontott, azt helyrehozta a rémuralom.

Aus triában, Magyarorszá gban, Németorszá gban, az Orosz birodalomban, Francia- és Olaszorszá gban síri

csend uralkodott; éltek a fejedelmek, ministerek, a seregek tisztjei, a beamterek, a papok, a hadsereg szállítói, a hóhérok, porkolábok, az államkölcsonök üzerei, a fizetett újságírók, kémek, zsandárok és végrehajtók, a népek milliói tengődtek és lézengtek. Az egyformaság kedvéért Bach úr, az excellentiás demócrata minister az osztrák országgyűlést, mely Bécsben még Kossuthal ölelkezett, de Kremsierben már maga elé sem bocsájtotta, feloszlatta. Bach a legaljasabb szolgálékek egyike volt, ki a magyarokat mint egyén is gyűlölte, az osztrákokat, cseheket, olaszokat, lengyeleket gyűlölnie kellett, mert az első bécsi forradalomban a népet vezette, bünbánatát és javulását tehát a szabad eszmék kíméletlen üldözésével, a szabadság levelek széttépésével, a kegyetlen végrehajtásokkal be kellett bizonyítani. Társa, illetőleg parancsolója herczeg Svarczenberg Felix ministerelnök volt, kinek nem volt mit elsimítani, mert mióta Csernahrabul Svarczenberggek lettek, derekok soha sem bírt kiegyenesedni és Felix herczeg nemcsak a szabadságot, de különösen a magyarokat is gyűlölte. Míg azomban Bach úr a magyarfalás tervét készítette (Svarczenberg meg 50-ben meghalt), mi sem pihentünk. A magyar nemzetet századok óta a békés szabadelvű párt vezette, az önvédelmi harcban Kossuth a vezetést magához ragadta, a szövetségések által Kossuth legyőzetvén, a hatalom által széttépett vezetőfonalat ismét felszedte, összekötözgette és megkezdte a szabadelvű, a magyar politika működését. Zajos tüntetésekre, nagyszámú tanácskozásokra gondolni sem lehetett, mert az értelmiség színe, virága részint be volt zárva, részint külföldön bujdosott, a fiatalság be volt sorozva,

az ország kémekkel, katonákkal meg vala rakva, fegyvereinket elszedték, a tekintélyesebb, értelmesebb hazafiakra a rendőrség különlegesen felügyelt; legalább 5 év betelt, míg a románok, szerbek, horvátok álmaik kivihetlenségéről s arról meggyőződtek, hogy vezetőik együgyűségeket saját érdekekben használták ki és érdekük a magyarokéval azonos. Az ostromállapot szabályai igen világosak voltak, a golyót és akasztóiét még csekély kihágásra is lehetett alkalmazni, a rajongók is nyugodtan viselték magokat, mert arrul meg voltak ugyan győződve, hogy Kossuth Lajos egy szép napon egy hatalmas amerikai hajóhaddal kiköt Pesten és az egész világot leveri, de kezdetben Kossuthal és az emigratioval senki sem érintkezhetett, mert a külföldről légmentesen elvontunk zárva. A forradalom sikere a lehetetlenségek közé tartozott, mert minden vár meg volt rakva idegen katonasággal, hiányzott a kard, puska és ágyú, Austria és Magyarország határát fedezték Orosz és Poroszország, kezdetben Románia, Szerbia. Austriával jó viszonyban voltak, Magyarországot csakis Olaszország kedvelte, de ez maga is ingadozott. A szabadelvűség teendője tehát 6 pontban összpontosult: 1. A fajok és osztályok közt a rokonszenvet fentartani, a hol még hiányzott megteremteni. 2. A népbe önbizalmat önteni, a magyar szellemet és magyarságot fentartani, sőt nevelni. 3. A kényuralom és rendeletéi, a németek ellen a gyűlöletet, a hivatalnokok a katonatisztek ellen a bizalmatlanságot, a gyűlöletet szítani, 5. kimondani és a közönséget meggyőzni arról, hogy a hivatalvállalás hazaárulás, minden tisztelkedéseket, hivatalos ünnepélyeket mellőzni, a meg-

jelenőket kigúnyolni, a birodalmi pénzügyekről, politikáról a rossz híreket terjeszteni. 6. Az emigrációt, a Kossuth-dollárok megvétele által támogatni, a száműzöttek ügynökeiket védeni. Ezek mind egyszerű igazságok voltak aknamunka, melynek vezetése sem központot, sem szerves vezetést nem igényelt, az egyszerű, zártkörben megbeszélések sikeresebb voltak a legfényesebb szónoklatoknál és 10 év alatt a nemzetet elannyira tömörítették, hogy a 61. országgyűlési választásoknál egy udvarpárti képviselő sem bírt fellépni. Deák Ferencz ugyan az országos nevezetességek legjelesbike Pesten lakott, az izgatásokat tudta, de azok vezetésébe nem avatkozol!

851-ben Ausztria Magyarországnak, Galicziának és olasz tartományainak Németország kötelékében bevitelét megkísérelte, Poroszország azonban határozottan ellenetzte, Miklós császár rosszal la, Napoleon pedig, a belépés létesülése esetében háborúval fenyegette. Austria ennek következtében meghátrált, ez volt első kudarcza az egy-séges osztrák birodalomnak, mit mi nagy örömmel fogadtunk. 851. aug. 20 án a császár az osztrák alkotmányt eltörülte, új alkotmánynyal azonban a birodalmat nem biztatta meg, a kölesönt Austria Oroszországnak 54-ben visszaadta, a török háborúban Oroszország ellen szövetkezett, ez által teljesen elszigetelte magát, mert Napoleon a régi francia hagyományok, a napóleoni politika alapján vele nemcsak nem szövetkezhetett, de az olasz forradalmárokat azért is pártolta, hogy őket Párisból eltávolítsa, a porosz orrolt a német fensőségi politikáért, miután erre már Nagy Frigyes óta leselkedett. Az osztrák pénzügyek, a Habsburg-ház megalakulása óta, a spanyol birodalom-

ban és Austriában ész nélküli ragados kezű főnökök és hivatalnokok által kezeltettek, nem változott ez a Lorrainház alatt sem, Mária Terézia férje ugyan a hadsereg élelmezéséből nagy vagyont szerzett, Ferencz császár ezen tőkét többszörözte, az államnak azonban soha sem volt pénze és a császári királyi hadsereg élelmezése, ruházata, hadi-felszerelése Európa minden seregei közt legtöbbe került, a kölcsön-kamatok nagyságában csak Oroszország és 78-tul kezdve, Magyarország versenyzett vele (sőt le is győzte). A magyar és olasz forradalom sok pénzbe, illetőleg adósságba került, a Svarzenberg Bach-rendszer és nagyzó politika mellett, a hadsereg számát leszállítani nem lehetett, mert Bécs, Prága, Magyar- és Olaszország fékentartása legalább 300.000 katonát igényelt, a német és török ügyekben, Ausztria valódi és képzelt érdekeinek és hatalmi nagyságának megóvása igen sokba jött, vagyis a fegyveres béke alig került kevesebbe a háborúnál, a kiadásokat nagyban emelte a hitel-hiány, a pénz értéktelensége. Az osztrák császárságot a világ közvéleménye haldokló birodalomnak tekintette, s mert azt tudták, hogy a halálozás esetében a nevető és vérző örökösök a papa váltóját nem fogják tisztelni, a kölcsönökből 30 érték százalék is elmaradt, a kamatokat arany és ezüstben kellett fizetni, az arany és ezüst agiója, miután a bank jegyeit, aranyat és ezüstöt nem váltotta. 20—50 közt változott, vagyis 100 forintért átlagba kapott 70 forintot, fizetett 5 forintot, vagyis átlagba 6 fit 25 kr., mely is tett 8½ százalékot, midőn Anglia vagy Franciaország felénél többet nem fizet, az agio hasonló arányban emelte a fegyver és ruházat szükségletek árát.

A török háború után az emigrációval érintkezés megkönnyebbült, mert az aldunai tartományokat a török háború eredménye nem elégítette ki, sőt az oroszok a bukást Austriának tulajdonítva, az oláhok, szerbek Auszriára haragudtak, nem akadályozták tehát a Kossuth és Klapka ügynökeinek bejövetelét, a határszéli lakosok az oláhok, szerbek és horvátok, részint haragudtak mellőzetősükért, részint a söpredék vágyott egy kis rablólázadás után, a nemzetiségek tehát nem csak beeresztették és jó pénzért élelmezték is a szegény ügynököket, de izgatásaikat meg is hallgatták, a pénzzel (ha volt) nem lehetett dicsekedni, mert ezen vad népség, az elkobzás mesterségét századok óta jobban érti a cs. kincstári ügyészknél, financzoknál. Ezen ügynökök különben a dollárügy kivételével keveset használtak, mert nagyrészt kevés értelmiséggel bírtak és sok haszontalanságot összebeszéltek, különben sokat nem követeltek és az ügyet nem árulták el. A közszellemet legjobban megvilágítja a dollárügy, Kossuth Lajos Magyarország közjóvedelmeire pénzjegyeket állított ki, 1 dollártul 100 dollárig, (1 dollár 2 forint), ezen pénznemeket Kossuth ügynökei árulták, a dollárok létezése köztudomású volt, egész titokba nem is lehetett kezelni és még is én nem tudok reá esetet, hogy valakit feladlak volna. Sok azomban alig jöhetett be, mert sem nyíltan nem lehetett árulni, sem a reá beszélésre nem volt idő, tehát csak is a biztosabbakat, vagyonosabbakat lehetett megkínálni, pénz is kevés volt, mert a 60 millió magyar-bankó eltörlése és az olcsó gabnaárak miatt igen megfogyott.

A török, orosz hadjárat Európa politikájára döntő

befolyást gyakorolt, Oroszország kiadta a jelszót Austria ellen Magyarországra, az aldui tartományokba, Austria ellen izgatott. Napoleon elhatározta Austria megtámadását. A magyar emigratio két részre szakadt, az egyik gróf Teleky László, Klapka György és gróf Andrássy Gyula alatt Napoleon császárt akarta megnyerni, a másik kisebb rész Kossuth alatt Londonban székel, Kossuth Mazzinival, Ledrü Rollinna), Cavourral szövetségbe és az angol radikálisokat megnyerte. Napoleon császár miniszterei tudta nélkül 858. márcziusba gróf Cavour olasz miniszterrel kiegyezett. Austria hatalmának megosztására Magyarországon forradalmat akart előidézni, ösmerve Kossuth népszerűségét kijelentette, hogy vele akar beszélni, a szerbek deczemberbe Austria hívét Karagyevicset elkergetve az öreg Milost választották meg, ki Napóleonnak hódolt, a moldvaiak és oláhok 859. januárba Cousát választák fejedelmeknek, ki Napoleon kegyeiért esengett. Kossuth május 5-én Napóleonnál megjelent és Napoleon pénzt és katonát ígért azon esetben, ha Kossuth Anglia semlegességét kieszközli.

Mihály szerb herceg és Cousa Napóleonnak hódolván, Napoleon által Kossuthoz és az emigratiohoz utasítottak, a gyűlölet és szenvedélytől megvakítva hazaelenes szerződést kötöttek Mihálylyal és Cousával, és pedig

1. Mihály herceg Kossuthnak és az emigratioinak a forradalmi sereg szervezetét megengedi és segédcsapatokat ígér.

2. Kossuth Horvátország önállóságába és Magyarországtól elszakadásába beleegyezik, ha Horvátország Magyarországgal együtt harcol Austria ellen, ha Szerbia a

magyar emigrációnak serege szervezését megengedi és a magyaroknak segéd-seregeket ad.

Klapka Cousával májusban következő egyezséget kötött: 1. Cousa a magyaroknak fegyverraktár-alakítást engedélyez. 2. A magyarok a hadjárat megindultakor a nemzetiségeket biztosítják

a) a múltak feledésérül, az oláhokkal és szerbekkeli őszinte békérül;

b) jogegyenlőség nemzetiség- és valláskülömbőség nélkül;

c) megyei és községi önkormányzat, a vegyes fajú vidékek közigazgatási nyelvüket maguk határozzák meg;

d) teljes vallási és közoktatási függetlenség minden vallásnak és nemzetiségnek;

e) a szerb és oláh csapatok külön szerveztetnek, saját nyelvökön vezényeltetnek, minden fajnak egyenlő előléptetés biztosítottatik;

f) a hadjárat befejezte után gyűlés hívatik össze, mely Erdély administratív egysége felett határoz; ha a többség Erdélynek régi administratív állásábani visszalépését határozza el, ez nem elleneztetik.

Ezen nyomorult szerződéseknél becsületes és okos hazafiak bárgyúbb és hazaellenesebb művet még nem alkottak, mert a szerb szerződés megfosztja Magyarországot Horvátovszágtul, a Határőrvidéktül és Fiumétül, mert ez időben már Slavóniát, a határőrvidéket és a tengerpartot is Horvátországnak tekintették; és alkot egy tekintélyes Szerbiát, hogy ez orosz pártfogás alatt időközben a Bánátot, Bácskát megszerezhesse és a pánszlávoknak központot alkosson Zágráiban, és tették ezt akkor,

midőn a horvátok már határozottan Magyarország felé hajlottak.

A másik szerződés Magyarországon a magyaron kívül önálló szerb, oláh, tót, német, orosz, vend, horvát törvényhatóságokat és községeket szervez vagyis Pozsony, Mosony, Sopron, Nyitra, Trencsén, Turócz, Zólyom, Árva, Liptó, Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Mármaros, Bács, Temes, Torontál, Krassó, Nógrád, Hont, Bars, a visszacsatolt 3 erdélyi megyéből, Aradmegyéből és a városok nagy részéből idegen gyarmatokat csinálunk, vagyis Magyarországon a magyar állam magyar individualitását, jellegét elveszti; lesz az *e)* pont szerint 3 sereg, magyar, oláh, szerb, mely egymást nem érti, egymáshoz nem simulhat, mert a magyar tiszt az oláh csapathoz, az oláh a magyarhoz ki nem nevezhető, vagyis lesz minden téren veszekedés, irigység és torzsalkodás Oxenstierna azt mondá: *parva sapientia regitur mundus*, ez sokszor való, aki azomban ezen zúrjét be nem látta, az *minima sapientiával* sem bírt. A szerződés azomban tovább ment, mert az *f)* pont megengedi, hogy ha az erdélyi többségnek úgy tetszik, Erdély régi kormányzati alakját visszanyerje, vagyis, miután Erdélyben 1,2.00.000 oláh áll szemben 800,000 magyarral és némettel, először is lesz oláh, azután csatlakozik Moldva Oláhországhoz, Oláhországhoz csatolnak még 10 határos megyét; Szerbhorvátországhoz pedig az alsó szomszédos megyéket-Raadásul elvesztjük az alsó-dunai szabad hajózást, a tengerrel közvetlen összeköttetést.

Szerencsére erről Magyarországon igen kevesen tudtak, mert ha megtudják, kétségkívül sok ember meg-

hátrál, a magyar nemzet fölényét, a magyarnyelv vonzerejét elveszti.

Kossuth Angliába utazott és Anglia semlegességét kieszközölte. Kossuth távolléte alatt az emigratio szervezkedett, szökésre hívta fel a magyar katonaságot, azt hitték tömegesen átmennek az olaszokhoz, ebben azomban csalódtak, de kedvetlenül harczoltak és ez a vereséget elősegítette, míg Kossuth Angliában győzött, Napoleon és Viktor Emánuel kétszer győztek, Magentánál és Solferinónál, főleg a foglyokbul megalakult a magyar légió, iüely a két főcsata után 4000 emberbül állt, mi azt hittük, az osztrák hadsereg megsemmisült, ez azonban nem volt igaz, mert igenis 13,000 halottat és 9000 foglyot vesztett, de a szövetségesek halott és sebesült vesztesége is alig volt kevesebb. Kossuth a győzelem után érkezett a táborba. Napoleon megígérte, hogy a forradalom szervezésére pénzt ad, segítségül sereget küld, de csak akkor, ha a Rajna melletti sereget szervezi, olaszországi hadseregét kiegészíti és Velenczét elfoglalja. 4 nap múlva azonban Magyarország érdekeinek megemlítése nélkül békét kötött.

Az osztrák kormány a Solferinónál ejtett csorbát a protestánsok jogai megsértésével akarta kiköszörülni, gróf Thun minister 859. szeptemberben kiadta a jogainkat, sértő vallásügyi pátenst, a patens kiadását megelőzőleg a minister a protestánsok egyházi papelügyelőivel értekezletet tartott, többeket elkábított a kilátásba helyezett püspöki czím és minister tanácsosi fizetés reménye, a világiak azonban és a papság a kevés kivétellel sem javítást, adományt nem fogadott volna el az absolut német

kormánytul, a gyűlésen tehát a nyílt parancsot (patens) visszavetettük, ezen kérdésben lépett fel először Tisza Kálmán, eszes és tüzes szónoklatával az egész közönséget elragadta, a kormányt legjobban telbőszítette, a lutheránus Zsedényi Ede, ki három országgyűlésen az aulikus kormány kerítője volt és 6000 forint évi nyugdíjat húzott, a kormány a hű szolgát 6 heti börtönre és fizetése elvesztésére ítélte. A reformátusok kedvezőnek találván a lelkesítésre a patens ügyet, tiltakoztak, bizottságot küldtek Bécsbe, megjelentünk 15-en: Lónyay János, gróf Degenfeld Imre, id. Gyürky Ábrahám, ifj. Gyürky Ábrahám, gr. Teleky Gyula, gr. Teleky Sándor, gr. Vay Ádám, Tisza Kálmán, Tisza Lajos, Vályi János, Sárközy József, Máriássy Béla, Balog Péter 2 superitendus társával. A ministerekkel nem érintkeztünk, nem tartóztattak bennünket.

A kálvinisták tiltakozása volt a magyar liberálisizmus első ágyúlövése, a férfias hang az egész országot felvillanyozta, a legvakbuzgóbb katolikusok üdvözölték az eretnekeket. Austria császára kellemetlen tapasztalatokat szerzett Olaszországba, meggyőződött, hogy Austriának nem a francziák, nem Kossuth és Mazzini legnagyobb ellenségei, de a bureaucraticus osztrák kormány, melynek paizsa alatt a sereg szállítói a seregnek festett vizet adtak bor helyett, az ökröket és élelmiszereket elfogatták és kifizettették az ellenség által és nemcsak árát megfizettették a kincstárral, de a sereg is éhezett, a magyar csapatok kedvetlen harczolási modora meggyőzte arról, hogy nemcsak a magyar nemesség értelmiség gyűlöli a rendszert, de maga a nép is a császár, tehát alkotmányos hajlammal jött vissza. Az időváltozást az aulikus

maradványok megérezték, a császárnak meg kellett mutatni, hogy megélnék, az országot meg kellett vakítani, e végett magokat mint magyarokat mutatták be, Scitovszky János esztergomi primás és cardinális (kit mint igazi Svatopluk ivadékot, Janó herczegnek hívtunk), Jellasics hű szövetségését, ki Világosig Németországban imádkozott a szövetségesekek diadaláért, 25 éves püspöki jubileumára meghívta Albrecht főherceget, Rauscher bécsi érseket, Thun ministert, Bartakovics egri érseket, gróf Apponyi Györgyöt, báró Jósika Sámuel, a hajlongásokban meggörbült gróf Cziráki Jánost a 851-iki fekete-sárga országkirót, Majláth Györgyöt, gróf Szécheny Antalt, gróf Károlyi Lajost, br. Orczyl, gróf Karácsonyit, több főpapot és főurat, az októberi diploma jövendő oszlopait egy szabadelvű jelenléte sem boszantotta, gróf Cziráky János Magyarországért poharat emelve, köszöntőjét e szavakkal végzé: »megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán.«

A szabadság szelleme naponta erősbödött, a rémuralom felvillanyozta a nemzetet, az úri casinóban, mely eddig a németség fészke volt, magyarul kezdtek beszélni, minden úri társaságban magyarul társalogtak, Pesten minden bolt, vendéglő magyar lett, az egész ország ifjúsága, sőt az egész értelmiség megmagyarosodott, minden nemzetiség őszintén csatlakozott hozzánk, a horvátok meggyűlöltek a németet és hozzánk szegődtek, márczius 15-én Pesten az ifjúság tüntetett, 60-ban magyarba öltöztünk, a bálakat a csárdás uralta, Széchenyi István meghalt, halálával a nagy közönség az osztrák kormányt gyanúsította, 20 éves árváit Janó herczeg megáldotta.

Az emigratiót Magyarorszáiban Komáromy György képviselte, sok pénzt elköltött, az emigratiót a hangulatrul tévesen értesítette, a forradalomrul azt írta, hogy francia vagy olasz támadás esetére felkel az egész nemzet és az osztrák házzal soha ki nem békél, ez nem volt igaz, mert a kényuralmat mindenki gyűlölte, de a forradalomra még a tüntető ifjak sem gondoltak, a köztársaság pedig általában nem vonzott. Tüntetni majdnem mindenki tüntetett, ha azomban magunkban maradva azt mondom, igazán szépen nyilatkoztál, pedig gyermekeid is vannak, adósságod is van és nem is vagy már mai csirke, beírhattak-e tehát valósággal, mert ezzel nem lehet mókázni, erre azt felelte: ömsersz pajtás, hogy jó hazafi vagyok és ha minden ember felkel, ha itt lesz Kossuth vagy Klapka, akkor én se maradok itthon, szép, de hátha minden ember nem fog fegyvert, ha a támadó hadsereg Simontornyán, vagy Temesvárnál lesz, elmegy-e oda, — tudod pajtás, én jó magyar vagyok, de hát ezt még is meg kell gondolni. 100 közül így nyilatkozott 99. Végre megszületett az októberi diploma, ez Magyarország államiságát nem ismerte el, sőt a birodalomba bekeblezte, a birodalmi gyűlést csakis az új adók elvetésére jogosítja fel, nem állapítja meg a ministerium felelősségét, nem állítja vissza Magyarország területét, Magyarországnak önállólag csakis a belügyekről és igazságügyekről jendelekezést adja meg. Kancellárnak báró Vay Miklóst, országbírónak gróf Apponyi Györgyöt nevezték, a megyéket visszaállították, báró Vay 48-at kívánta. Apponyi az októberi diplomával megelégedett, hozzá csatlakoztak a főpapok és aulikus mágnások, a kancellár a 48-iki főispánokat felszólí-

tolta, mint Kossuth, mint Deák a 48-iki tisztikar, főispán és megyei bizottság visszaállítását követelték, az októberi diplomára 48-al válaszoltunk, a ki osztrák hivatalt viselt, halottnak nyilvánítottuk, ennél fogva le kellett köszönni, az eljárás azonban különbözött, Pestmegye kivételével, a bizottságok 48-iki alakulása megmaradt, Pestmegyébe azonban Nyáry Pál 48 ba az urak és értelmiség mellőzésével megbízhatlan egyéneket hozott be és 1,000 tagot választott, a bajon segítő egy barátja az egész bizottság nevében lemondott, a gyűlés elfogadta, a bizottság számát tetemesen leszállította, némely megyében megkegyelmeztek azoknak a császári labanczoknak, kik a pénzt felszedték, de lehetőleg becsületesen viselték magukat, minden megye egyhangúlag 48 mellett nyilatkozott még gróf Ciráky János is parolázott Madarász Józseffel, a megyék felírták a törvénytelen adók és kormányzat ellen. Garibaldit, Mazzinit megyebizottsági tagoknak választották, Pestmegye a szász királyt és kormányát megdorgálta. Kossuthot és Klapkát minden megye bizottsági tagjának választotta. A megyék egyhangúlag nyilatkoztak az októberi diploma ellen és 48 mellett. Magyarország és területe visszaállítását követelték, a kancellárt törvényes kormánynak el nem ismerték, kívánták a felelős kormányt, a király esküjét és koronázását, a törvénytelen adónál és újonczozásnál a segédkezést megtagadták. Janó herczeg kebelbarátja gróf Cziráky János és aulikus pajtásaik a közönség előtt 48 mellett nyilatkoztak, Albrechth herczeg Budavárral elvonult és helyébe Benedek tábornokot neveztek, ki a magyarságot negélyezte. Országos zajt csinált gróf Teleky László elfogatása. A jeles

hazafi magányügybe álnév alatt Dresdába utazott, Austria kívánatára a szász kormány elfogatta és Austriának kiadta, Vay kancellár mint magyart magának követelte és ő felségénél közbenjárt. Napoleon császár és az angol kormány erélyesen követelték szabadon bocsájtását. A bécsi Landesgericht elibe állították, Teleky tiltakozva a bíróság illetékessége ellen a feleletet megtagadta, rövid faggatás után azt mondván, hogy báró Vayhoz viszik, a császári várba vitték és ő felsége elé állították, jelen voltak: báró Vay Miklós, gr. Szécheny Antal, gr. Szapáry László, ifj. gr. Ráday Gedeon. Teleky annyira zavarba volt, hogy azt sem tudta hol van, a császár belépett és mondá: »Ön ellenem, családom és birodalmam ellen évek óta mindent elkövetett, ennek daczára én önnek megkegyelmezek, reménylem és elvárom, hogy eddigi üzelmével felfog hagyni és magát nyugodtan viselendi«, a megzavarodott Teleky akadozva, majdnem érthetlenül felelt, midőn a császár távozni akart, »miután a politika tere Magyarországon megnyílt, szabad lesz e ebben részt vennem«, a *császár* forduljon e tekintetben kancelláromhoz. Vay vitte a szállodába, útközbe megkérdezte, el mehet-e Pestre, Vay azt válaszolta, csak menj te édes Laczim Samu bátyádhoz Gyömrőre. Teleky a szabadelvűség és Magyarország gáncs nélküli lovagja volt, a szabad eszmékhez és hazájához kora ifjúságától kezdve önzés és becsvágy nélkül forrón ragaszkodott, tudományos, éleseszű, politikus, ki soha senki és semmi előtt meg nem hátrált, eleinte hallgatag állást foglalt el, akadtak azonban rangtársak, kik a nemes lovagot gyanúsították, elkeseredve megakarta mutatni, hogy ő még mindég Vik-

tor Emanuel szövetségese, belemerült tehát a politikába, megválasztatta magát képviselőnek régi kerületében Abonyban, feltartotta összeköttetését Kossuthal és az emigrációval, az országgyűlésen átvette a 49-es párt vezetését.

A választásokat a cancellária és helytartótanács semmi tekintetben sem befolyásolta. A törvényes működés megkezdődvén, a szabadelvű párt vezetését Deák Ferencz nyíltan átvette. A sajtót ez időben a Pesti Napló vezette, br. Kemény Zsigmond szerkesztése alatt, Deák Ferencz 48-nak feltétlen helyreállítását követelte, gróf Andrássy Gyula és minden hazajött emigráns Deákhöz csatlakozott, az aulicus maradványok közül 48-as zászlóval néhányan szinte bejutottak. Az országgyűlésen azonban a szabadelvű párt ketté szakadt, gróf Teleky László, mellőzve a trónörökösrel, vagyis a tényleg uralkodó királylyal az érintkezést, határozatban ki akarta az országgyűlés által mondatni, hogy a trónörököszt mindaddig királynak el nem ismeri, míg törvényszabta kötelességeit nem teljesíti, a Irodalmi köteléket pedig teljesen mellőzi.

Deák Ferencz ellenben fel akart írni a királyhoz, a feliratban tiltakozni kíván a jogtalan uralom ellen, ki akarta fejteni az ország törvényes követelményeit és a trónörököszt felakarta szólítani törvényes kötelességei teljesítésére, szemben Austriával pedig a méltányos, törvényes egyezkedésre hajlamát jelezni kívánta.

A határozat ország felségi nyilatkozat jelleggel bírt, melyben az ország a trónörökösnek szemére hányván bűneit, neki feltételes bocsánatot ad és kötelességének teljesítésére felhívja, az osztrák birodalommal bár-

minemű szövetséget, a közjog legcsekélyebb módosítását hallgatólag visszautasítja. A határozat elősorolván a bitor önkényt, az országot az adófizetéstől és az ujonczok kiállításéiul eltiltotta, a határozat európai congresszus összehívásának és a magyar ügy tárgyalásának alapjául is szolgálhatott volna és ha egyhangúlag vagy nagy többséggel elfogadtatik, Napoleon császárnál a Habsburg-ház elleni gyűlölet csalhatlan bizonyítékául szolgált volna.

A pártok főbbjei, az országos nevezetességek Deák Ferencz szállásán találkoztak, a viták megkezdése előtt néhány nappal Deák Telekynek ezt mondta: »Édes Lacczim, én téged nagyra becsüllek, feltétlenül bízom jellemedben és szavadban, ha tehát te szavaddal biztosítasz engemet, hogy ha a határozat következtében törésre kerül a dolog, Napóleon Magyarországot seregeivel támogatni fogja, nem adom be felirati javaslatomat, ha azonban nem biztosítasz, nem vonulhatok vissza, mert hazámat nem koczkáztathatom« Erre Teleky nem felelt, az alkudozások béfejeztettek, gróf Andrássy Gyúla és minden hazajött számúzótt a felirat mellett működött, a közönség félre vezetve, Komáromy és társai azt híresztelték, hogy Napoleon Olaszországban az osztrák hadsereget összezúzta, Napoleon Magyarországnak több százezer segélyt nyújt, az orosz és francia a románokkal, szerbekkel Austriát megtámadtatja. A határozati pártnak tehát az országban többsége volt. Teleky azonban azt kívánta, hogy a határozat vagy egyhangúlag, vagy igen nagy szótöbbséggel fogadtassák el, ezen reménye azonban folyvást fogyott, mert hívei egyenkint szökdöstek a látszólagos nagy többség a vita napja előtt leolvadt 16-ra, pedig

az alelnökök választásánál Tisza Kálmán gr. Andrássy Gyula ellen 31 szavazattal győzött. Gr. Teleky László ideges természetű volt, bélrákban szenvedett, elkeserítette a párt apadása, feszélyezte a zavarában ő felségének tett nyilatkozata, éjjel még beszédével foglalkozott, valószínűleg a rohamos testi fájdalom hatása alatt, főbelötte magát. Midőn Deák Ferencz remek felirata felett a vita bezárult, a Tisza Kálmán által vezetett pártnak még két többsége volt, gróf Szapáry Gyula azonban átnyergelt, két kaszinói pajtása elutazott, a felirat tehát két többséggel győzött. A császár októberi álláspontját fentartotta, báró Vay látván működése sikertelenségét, leköszönt; a második feliratnál a felirat ellen már csak 31 engesztelhetlen 48-as szavazott. A felirati pártbul beszélt 38, a halározatibul 48. Tisza Kálmán a függetlenségi nyilatkozatot jogosnak mondta, Ivánka a császárt trónkövetelőnek nevezte, Szilágyi Virgil a forradalom jogosultságát bizonyította, Révész Imre hódítónak nevezte Ferencz Józsefet, Grabarics Ernő kimondá, hogy az ország király nélkül is el lehet.

A felsőház a feliratot, gr. Ráday László kivételével, elfogadta, Janó herczeg azonban már hátrálót fűjva, ezt mondá: »a fejedelemmel *mindenáron* ki kell egyezni, ha azt akarjuk, hogy Magyarország Magyarország maradjon és hazánknak azon alkotmányyszerű önállása biztosíttassék, mely azt az 1848. szerint az ősi törvények megillették. Én tisztelem a 48-iki törvényeket, de némelyeket közülök, mint ideigleneseket, provisoriumként tekintendőket, *mélyek tehát urunk kívánata* s tulajdonképeni ideiglenességek tekintetébül is revisio alá veendőek.« A király a feliratot a cím miatt visszaküldte, kiigazított-

ták »felséges császárrá«, így elfogadta, de a nemzetnek jogos, az első és második feliratban foglalt kívánságait visszautasította. Az országgyűlés feloszlata csak rövid idő kérdése volt, hogy tehát meg ne lepéttessék, Deák Ferencz óvást, Tisza Kálmán határozati javaslatot adott be.

Austria császára kilátásba helyezve egy új országgyűlésnek 6 hónapi összehívását, az országgyűlést feloszlatta. Kárpótlásul kaptuk kancellárnak gróf Forgách Antal, Bach hűséges labanczát, miniszternek a telivér aulicus, magyarfaló, ultramontán gróf Eszterházy Móriczot, ezt követte a megyék feloszlata. A kényuralom folytatása senkit sem lepett meg; a vérmesek Kossuth és Napóleonba kezdtek reménykedni; az aristocraták türelmetlenebb része párisi útjában elrándult Kossuth Lajoshoz Turinba. Az izgatottság és türelmetlenség a nagy közönségnél fokozódott, az urak java megtagadta az adót, ezért kaptunk 6—40-ig terjedő adóvégrehajtó katonát, a katonaság száma az illetőnek hazafisága, befolyása, népszerűsége szerint határozott meg, a behajtási költség tetemesen növelte az adót, különösen súlyos volt ez a szeszadónál, hol a nemfizető négyszeresen büntettetett, 125 forint egy havi adóért 500 frtot zsaroltak rajtam.

Az urak példája hatott a népre, tömegesen kimaradtak az adófizetések, az árverések keztek csütörtököt mondani, Hevesbe, midőn szeszadóba ökreimet Gyöngyösre behajtotta a polgármester, kidoboltatta: Máriássy Béla úr ökreit adóba behajtották, becsületes ember nem fog Hezitálni és csakugyan nem vállalkozott egy gazember sem; báró Lopresty Árpád bánati 4000 holdas birtokát be nem vetette 4 évig, hogy az adót rajta meg ne

vehessék. Ujhelybe egy szegény ember hízó malacját állították ki, egy zsidó kivált a bámulók közül, a malacz megmentésére kiállt a kárt szenvedőnek sógora, egy hazafi csizmadia, a házalót leakarta beszélni, nem engedett, kivett egy árt és a jövő milliomosán egyet bökött, a házaló csípésnek gondolta, törte, a magyar megunta és hátulsó központján egy nagyot lökött, erre az árverelő »nem kell nekem ilyen árverés«, a nép hahotájátul kísérve elszaladt, az árverés megszűnt.

Az absolutismus lyukas bárkáját Smerling jogtanár gróf Móricz és Tóni segélyével az önkény tengerén kormányozta a deficit örvénye felé. A magyarság meghódította az egész országot, mindenki elégedetlenkedett, a magyaroktól várta megszabadulását. Közhelyeken, nagyobb társaságokba szabadon és fesztelenül nyilatkoztak az uralkodó, a rendszer, a kormány ellen. A tót primás, a lovag fiskális, a római gróf, a horvát Szerencsei!, a beamter gróf, a halva született birodalmi tanács mellett korteskedtek, a fogatlan Germánia azonban nem hódított. Az emigratiót Cavour és Victor Emánuel tartotta, Magyarországra a Klapka-töredéket Komáromy György fényesen képviselte, 135,000 harcvágyó önkéntest mutatott ki, ezek közt Gömörbe, hol tényleg 10 ember lovagolt, a leendő huszárok számát többre tette az összes lóállománynál. A kaszinó fesztelenül hirdette az osztrák császárság halálát, a börze sarkantyút kötött, a papok Magyarorszáért imádkoztak. A szellemi harcot 4 lap vívta, a »Pesti Napló« báró Kemény Zsigmond, a »Hon« Jókai Mór, a »Jövő« többek vezetése alatt, »Magyarország« az első Deák Ferencz, a második Tisza Kál-

mán, a harmadik a 49-es érzelmű 48-asok közlönye volt, a »Pesti Napló« csakis kiegyezési tekintetben képviselte Deák nézeteit, mert szabadelvűségi tekintetben báró Kemény nem állt Deák Ferencz magaslatán, a magyar államisági tekintetben is Deák Ferencznél szerényebb alkotmányos igényekkel bír; »Magyarország«-ot Pompery János adta ki, doctrinair Lónyay színezettel birt. A „Jövő« az engesztelhetnek, egymáslul sokszor eltérő nézeteit képviselte, kezdetben szerkesztője Szilágyi Virgil Kossuth Lajossal szoros összeköttetésben állott, a nemzetiségi cikket is Kossuth sugallatára írta, ezt azomban Kállay Ödönön kívül senki sem tudta, midőn Szilágyit elfogták, Kállay csomagolt, Kövér Lajos szerkesztőt magára hagyni nem lehetett, én Pesthez 2½ órányira laktam, szükség esetén a lapnak előlegezhettem, erkölcsileg kényszerülve voltam a lap vezetésének elvállalására, de kijelentettem, hogy Magyarország független és magyar államisága ellen senkiül és senki sugallatára el nem fogadok egy sort sem, midőn mégis 63-ban ily szellemű cikk csempésztetett be, azonnal el is hagytam. A német lapok közül a »Pesti Loyd« is magyar alkotmányos szellemben írt, a politikai lapok vezetése keserű foglalkozás volt, mert a censor a cikkeket vagy egészben visszalökte, vagy lelkét és velejét kihúzta, a lelkesezés, a zaj nem hiányzott, a pénzt azomban a közönség sajnálta, ennél fogva a lapok a vagyonosabb urak segélyéből tengődtek. Az országgyűlés bezárakor minden okos ember belátta, hogy az alkotmányt a bécsi doktorok mindaddig vissza nem állítják, míg az európai események és pénzviszonyok az osztrák birodalmat alapjában meg nem rendítik. A száműzettek azom-

ban megunták a várakozást, 864-ben forradalmat akartak indítani és a szervezéssel Almásy Pált bízták meg. 64-ben az országgyűlés összehívására! beszéltek, a jövő adóságait rendezni kellett, ezen két tárgybani intézkedés végett barátaimat Pestmegyében, bényei házamban tanácskozássra hívtam, a tanácskozás reggelén Szeleslyei László barátunk betoppan és a 48-as pártot az Almásy Pál által indítandó forradalombani részvételre hívta fel, eszeveszett vállalat volt ez, mely semmi esélyekkel sem biztatott, Kállay Ödönnel összenéztünk, kimentünk a más szobába, no mit mondasz hozzá, azt, hogy ebbe nem lehet bele menni. Kállay: én is azt tartom, de valami okosat kell kitalálni, mely barátaink hevét fékezze, legjobb lesz, ha azt mondd, mi Kossuthoz tartozunk, az ő véleménye, meghallgatása nélkül semmit sem lehelünk, ennek megtudására kiküldjük Turinba Böszörményi Lászlót, én pártolni foglak, barátaink véleményünket szó nélkül elfogadták. Én barátaimat kimentettem a bajból, a végzet azonban engémét mégis belesodort. Almásynak nem tetszett az üzenet, a 48-as pártot minden áron be akarta rántani, kiizent tehát, hogy Bényére nem jöhet, kér, menjek be hozzá, miután tudtam az ügyet, gyávaság lett volna be nem menni. Almásy elbeszélte az ügyei, mind szép ez, édes Pálom, de a ribillióhoz pénz és katonaság kell, hány millió skudid és hány százezer fegyvered lesz. Almásy: Skudi mennél kevesebb, puska 80.000, a legjobb esetben tehát 80 ezerre számíthattunk 200,000 katona ellen, az olasz segély is bizonytalanná vált, mert Tirolon át a majdnem legyőzhetlen természeti akadályok, a Magyarországtul távolság czélszerűtlenné tették a berohanást,

Dalmatia felül akadályozta a császári hajóhad, Anglia Auszriának egyedüli barátja és szövetségese volt, ha tehát az Adriára hajósereget küld, ezzel szemben a dalmát partokon kiszállítás lehetetlenné tette volna, a világ minden forradalmárja rajongó, az akadályokra és veszedelmes eshetőségekre nem gondol. Ekkor már gróf Pálffy Mór kormányzott, azon gróf, kit a magyar kormány hazaárulónak nyilvánított és midőn 5000 katona élén Miskolcra bevonult, a szepegő polgármestert így fogadta: »én vagyok a hazaáruló gróf Pálffy Mór, Kossuth kutyák fogjatok el« és ezután rendelkezett és nemteljesítés esetében megmagyarázta, mit jelent a pulver és blei és a sträng büntetés magyarul.

Nekem is volt vele egy párbeszédem. A »Jövő« óvadeka nem volt szabályszerűleg betáblázva. 63-ban komolyan követelték, Kállay Ödön találkozik velem, nagy baj van, ha Pálffy nem enged, a jövőt három nap múlva beszüntetik; ez reám nem tartozik, én a mi a cautióbul reám esik, azonnal kifizetem, leszünk tehát Csernovicsal hárman, a többinek ismerheted arany hazafiságát, de fizetési ellenszenvét, itt csak halasztás segíthet, tessék az urnák ezt a nagy mandarinnál kieszközölni, hogy ez így van hiszem, de nem látom át, miért kell ezt nekem uraságod helyett megkísérteni, ne mókázzunk, te jobban kiviheted, kérlek, tedd meg ... ő exelentiája udvariasan fogadott, azt mondta ő minden lehető szívesen megtesz, az alkotmányt érti, mert ő felsége akarja, de hogy az ország ügyeibe minden suster, sneider beleavatkozik, az nem járja és nem értem azt sem, hogy lehet egy Máriássy, Kállay democrata; erre, te-

kintve a »Jövő« sorsát, azt feleltem: »a democratiára csak annyit mondhatok, hogy azt ő felsége is elfogadta és az országra nézve mindenesetre jobb, ha urak vezetik, kiknek neve, érdeke, múltja az országéval össze van fonva.« Ebbe belenyugodott, ígéretét megtartotta, de rólam sem feledkezett meg, mert midőn 864-ben elfogatásomat elrendelték és a becsületes főispán, személy-tévedés cziraén, el nem fogatásom érdekében felírt, szokott orrhangján ezt mondá: »Ja, der ist der von Jövő, den muss man einkasteln.«

Az Almásy-mozgalom a kormány tudomására jutott; egy vasi hazafi a fegyver-szállítmányt nem fogadta el, a fuvarosok a gazdátlan ládákat a töltés árkába hányták; egy nagyobb vasúti szállítmányt Váczon felfedeztek, a címzett vasúti hivatalnok megijedt, feladta Almásy Pált és Benyiczky Lajost. Elfogtak tehát 16-ot. Akinek pénze volt, az nem koplalt és nem fázott, szabad volt a seprő és könyvbehozatala, aki a tisztaságot szerette, megtanulhatta a csizma, a ruhatisztítást, a padlómosást, négyünet bizonyíték hiányában 100 napi fogság után hazabocsájtottak, 12-öt 5—15 évi fogságra ítélték, 2 év múlva azomban kegyelmet kaptak. Smerling 31.000 labancz hadat alkotott, ehhez járult 6000 ügyvéd, az első számban szerepelnek a jegyzők, bírák, nyugdíjas katonák. Ezen urak a társadalomban szerepelni óhajtottak, élvezni kívántak, csekély fizetésökből és törvényes keresetükből csakis szerényen élhettek, a hivatallal és szakfoglalkozással visszaélés mindennapivá vált, a 36,000 szerencsés szerencsétlen állásának elfoglalására vágyott 100,000, a labanczok és pályázók ugyan Smerlinget és rendszerét nem

szerették, mert fizetéseket keveslelték, hazáját nagy része szerette, a Smerling-uralmat rothadtnak tekintették, de óhajtották a kiegyezési és 48-bul készek voltak engedni.

Az Almásy-mozgalmat megelőzte IV. Endre összeesküvése. Jámbor Endre becsületes szabómesterséget űzött Pesten, azonban Árpád-örületbe esett, elhitette magával, hogy III. Endre király egyenes ivadéka; néhány bitang a szabó rögeszméjét felhasználta, egy holdvilágos éjjel a Pesttel határos Gubacsi pusztán királylyá kiáltották, nádort választottak. IV. Endre pénze azonban elfogyott. A nádor és tábornokok a szegény parasztokat zsarolták, végre a parasztok megunták és egy gyenge hazafi IV. Endrét és főméltóságait feladta. Smerling alatt többet lehetett fecsegni, megszűnt a golyó és akasztás, a bilincs és béklyó, de a bebörtönzés és boszantó ítéletek nem maradtak el. — Gróf Zichy Ferdinándot egy igen mérsékelt hírlapi cikkért 6 heti fogságra és nemességvesztésre ítélték; egy igen békés szepesi urat egy bálbani megjelenésért, hol az ifjúság hangosan mulatott, több hétig fogva tartották, alig volt hét, melyben a társadalom különböző rétegeiből a Károly-kaszárnyába foglyokat ne szállítottak volna, majdnem minden tekintélyesebb egyéniség titkos rendőri felügyelet alatt volt.

A kitűnő hangulat dacára azonban a kényuralom továbbra is megmarad, ha Austria és Poroszország a német császárság után nem vágnak, Poroszország biztosan számított Oroszországra, az olaszokra, az alduai tartományokra, a háború tehát 65-ben már csak hónapok kérdése volt. ő felsége felösmerte az abszolút kormányzat bűneit és tarthatlanságát, békülni akart.

865-ben tehát Majláth Györgyöt kancellárnak, báró Sennyey Pált (a szúnyog királyt) tárnokmesternek, Bartalt a szógyártás Niagaráját helytartósági alelnöknek nevezték. A nemzet igen nagy többsége megunta a meddő, csiklandós hazafiságot, habár kis körben is élvezni akarta az alkotmányos szervezetet és gyümölcseit. A békepártnak két táborhelye volt, Deák Ferencz szerény szobája az angol királyné vendéglőben és az úri casinó. A régi megyei tényezők, Nyáry Pál és Ghiczy Kálmán kivételével, Deák Ferencznek hódoltak, a főrendek és fertályok gróf Andrássy Gyula körül csoportosultak, Andrássy élvezés társalgásával, szívélyes modorával, udvariasságával mindenkit megnyert, eszével főrangú társai közül kimagaslott, hazafisága, jelleme kétségen felül állt, Párisban és Londonban nemcsak mulatott, de tanult és mert Napoleont jól ismerte, meggyőződött, hogy Napoleontul Magyarország soha semmit sem várhat, Franciaország nélkül pedig a magyar forradalom sikere lehetetlen. Andrássy nál a hazafiság erősebb volt a hiúságnál, ennélfogva magát Deák Ferencznek alárendelte.

Andrássy és Deák a békés többségben kételkedtek, Deák tehát húsvétkor a pesti naplóban cikket adott ki, melyben kijelentette, hogy nem kell épen a 61. képviselőkhöz ragaszkodni, de másokat is lehet választani, ezzel nyíltan hadat üzent a határozati pártnak és az egész országban megindult az etetés, itatás, e nélkül szépen megválasztják a 61-iki képviselőket, kiknek nagy része már a Deákhozi kanyarodásról gondolkozott.

Ezen harci felhívás tehát a többséget nem szaporította. de kaput tárt a vesztegetésnek. Szabadelvűségi

tekintetben Deák Ferencz és a többi pártok keveset különböztek, mert Deák Ferencz a jogegyenlőség, az emberiség (humanizmus) feltétlen, törhetlen híve volt, a párt pedig Deák Ferencz esze után gondolkozott, vagyis szavazott. Ő felsége beszédében már Magyarország területi épségét elismerte és a *pragmatica sanctio* álláspontjára helyezkedett, mindezek daczára azonban a Magyarország és Austria közötti hatalmi egyenlőség (paritás) eszméje, a kiegyezés egyedüli biztosító alapja, még elfogadva nem volt és Becsben a birodalom mindenhatóságára támaszkodó eszme kísértett.

A porosz király Németország hatalmi felosztására szólította fel Austria császáriját és Dél-Németország vezetésével kínálta meg, Austria visszautasította. 866 februárban Poroszország Olaszországgal szövetkezett. A háború kiütvén a magyar országgyűlést bizonytalan időre felfüggesztették. Klapka Bismark segélyét felkérte, Bismarkkal azonban csak is a Königrätz után beszélhetett.

Bismark kijelentette, hogy Auszriát megsemmisíteni nem akarja, mert Austria szükséges tényező Oroszország és mások ellen, ennélfogva Magyarországnak Auszriátuli elszakítását nem akarja, kész azonban Magyarországot a 48-ki törvények visszaállításában segíteni és e célra a magyar felkelésre pénzt ad, Klapka az ajánlatot elfogadta, Bismark 1 milliót haladó összeget azonnal utalványozott. Klapka ezen összegét a magyarországi vezetőknek azonnal által adta. Komáromy György a tette kész vitéz felkelők számát 112,000 emberre tette Klapka a königrätzei magyar foglyokbul magyar légiót szervezett, a találkozási napot és helyet Komáromy seregé-

nek kitűzte, Klapka és serege diadalérzettel lépték át Magyarországot határát, a kitűzött faluban azonban a százezer helyett csak így I. Smerling labancz a szolgabíróval találkozott, ki nem forradalmi, de adóvégrehajtási szándékkal utazgatott, a hős forradalmárok és vezérek pedig a hús lúgosokba heverték és örültek a kedves nyugalomnak. Klapka a szélrózsa minden irányba fegyveres futárokat küldött a magyar forradalmárok felkérésére, nem láttak azonban senkit és nem hallottak semmiről, szomorúan és pirulva kivezette csapatját és Morvába a porosz sereghez csatlakozott. A csalódások szomorú játéka a drága bakancs utójátékkal végződött. A poroszok a pazarlást soha sem szerették, Bismark tehát a számadást követelte, Klapka magát a fővezető nyugtájával igazolta, felelőssége tehát megszűnt, Bismark lisztekkel küldött be, ezek a vezetőket zaklatták, összetakoltak tehát egy nyomom kimutatást, ebben a forradalmi bakkancsok párját 30 forinttal számították, ilyet még porosz soha sem látott, (de devalvatio óta magyar sem) a takarékos és makacs nemesek tehát azt követelték, hogy legalább néhányat ezen remekekbe mulassanak be, elmentek az állítólagos bakkancs-szállítóhoz, ezen uraság kijelenté, hogy a cipészret remekeit szívesen bemutatná, de miután ezen időben Magyarországra mindenki csizmába járt, a bakkancsokat a pinczébe rejtegette, a nedves pinczében megpuhultak és a falánk patkányok megélték.

A trencsényi támadás meghazudtolta a száműzötteknek a magyar forradalmi szellemi meséit és a királyt meggyőzte, hogy azon nemzet, melynek határán 300,000 fegyveres jóbarát katona áll és a szabad közle-

kedés daczára nem mozdul, azon nemzetül a Beamterek forradalmi jelentései irányzatos mesék.

Klapka beütése előtt június 24-én Albrecht herceg Custozánál az olaszokat megverte, de ez csak félgyőzelem volt, mert a győző az olaszokat a Minción túl üldözni nem merte, Németországban a poroszok, a bajor, hesseni, bádeni seregeket megverték, a hannoverieket lefegyverték. Német- és Magyarország sorsa július 3-án és 4-én Königgrátnél és Sadovánál dőlt el; az osztrák hadsereget Benedek, a nagy pipájú, kevés dohányú magyar tábornagy vezényletté, a poroszokat a nagy hadvezér Moltke, a vitéz király és fia, a merész hercegek vezérték, jobb volt a rendszer, a fegyver, jelesebb a tisztikar; a poroszok Németország egységéért, az osztrákok a német birodalom ősdi eszméjéért harcoltak, mely a magyarok, csehek, szlávok, szerbek, oláhok érdekeivel ellenkezett, 174 ágyút és 18,000 sebesíttetlen osztrákot fogtak el, a sereg vad futásnak eredt, egyesülési pontját Komárom vára képezte, Prága és Bécs a poroszok mellett tüntettek.

A béke előfeltételei megálapítván, július 22-én Nicolsburgban megkötötték.

Austria olasz birtokairul lemondott, a német szövetségből véglegesen kilépett, Poroszország Slezviget, Holsteint, a hannoveri királyságot, Hessent bekebelezte. Ezen béke a kiegyezés nehézségeit mindkét részről elosztatta. Magyarország megsemmisítése nélkül csakis a hatalmi egyenlőség alapján egyezkedhetett ki, ez, ha Austria Németország ura lesz, lehetetlen lett volna, mert ez esetben 44 millió állt volna szemben 15 millió magyarral, Austriának nem saját, de német politikát kellett volna kö-

vetni, a kényuralmi politika Austria-Magyarország szolgátságának fentartására a német fegyvereket is felhasználhatta volna. A sadovai csata után a Habsburg-Lotharingia ház uralmának fentartása az eddigi német politika megszüntetését követelte, mert a császár leghívebb szövetségeseit a 10 millió németet uraló kis fejedelmeket elvesztette, Németországban az osztatlan közvélemény Poroszország mellett nyilatkozott, az orosz czár Ausztriát gyűlölte, az olaszok minden pillanatban készek voltak támadni, Oroszország a panslavizmus palástja alatt a szláv népeket izgatta, közvetlen szomszédjában alakult a minden tekintetben nagy hatalom Poroszország, mely 26 millió porosz és 10 millió német, vagyis 36 millió német felett rendelkezett, ha tehát Ausztria még mindig német politikát akart volna követni, beüt Magyarországba, az emigrációval szövetkezik és Ausztriát szétzúzza. Ausztria császárjának érdeke tehát nemzeti, ha tetszik birodalmi politikát követelt. Ezen politika csak is magyar, osztrák lehetett, miután Magyarország a birodalom területének felét képezte, Magyarország lakossága az osztrák, németekkel együtt 23 millió, az 5 millió lengyel lakosság Magyarországgal rokonszenvezett, ellenben sem a cseheket, sem a németeket nem szerette. Szláv politikát nem fogadhatott el egyszerűen azért, mert az elszórt szláv lakosság 10 millió és a szlávok Oroszországnak uszályhordozói. A császári királyi politikának tehát létalapját a magyarországgali méltányos és igazságos kiegyezés képezte.

XIII.

A kiegyezés. A pártok. Az első magyar ministerium. A 69—72-iki választások. Gróf Andrassy külügyministersége. A liberális pártnak ellentétes töredékei. Deák Ferencz betegsége. Belviszály. Fúzió 75-ben. A kormánypárt politikája liberális volt-e?

A prágai békekötés után az osztrák politika egyik alapját a poroszokkal! őszinte barátság képezte, ezen barátságot kétségkívül csakis Magyarország államisága biztosította, mert Magyarország érdeke azt követelte, hogy a német császárság utáni vágy véglegesen szüntessék meg, hogy az osztrák-magyar politika kelet felé irányuljon, a Közép-Európát fenyegető panslavismus fékeztesse, Poroszország érdeke azt kívánta, hogy ha Franciaország Németországnak a Hohenzollern ház alatti egyesülését megakarná akadályozni, legyen egy hatalom, mely hátát Oroszország ellen fedezze és ezen hatalomban legyen egy ország, mely nagysága és befolyása által ezen politikát biztosítsa, ezen ország Magyarország volt. Bismark herczeg ennél fogva Magyarország visszaállítása iránti kíváncsalmát Klapkának nyíltan megmondta és ez irányban a lépéseket Bécsben meg is tette és Poroszország kíváncsalmi Bécsset nagyban befolyásolták, nemcsak azért, mert Poroszország Austriát megtörte, de főleg azért is, mert a porosz király nemes eljárása Austria és Magyarország lovagias császártját és királyát lekötelezte. A kiegyezést tehát egyrészt a király őszintén siettetette. Deák megtette a szükséges munkálatokat, már az országgyűlés

megnyitásakor, a ministerium névsorát ösmerték, a képviselő urak nagyrésze már törte magát a jövendő nagyságok kegyeiért.

A kiegyezést egy kis félreértés zavarta meg, december 28-án újonczozási rendelet adatott ki, erre az egész ház felzúdult és ő felségéhez felírt. A király február 17-én rendeletét visszavonta és a ministeriumot kinevezte. A Deák-párt állott 267, a Tisza-párt 104-bül, a szélsőbal 13-bul. Ministereknek kinevezettek: miniszterelnöknek és honvédelminek gróf Andrassy Gyula, pénzügyőrnek Lónyai Menyhért, belügymisternek gr. Wenkheim Béla, vallás és közoktatásnak báró Eötvös József, közlekedésnek gr. Mikó Imre, kereskedelem és földmivelésnek Gorove István, igazságügyimisternek Horvát Boldizsár, ő felsége személye körüli miniszternek gróf Festetics Györgyöt. Az első ministerium a szónokok, a politikai tehetségek, a nagy urak kormánya volt, társai közül kétségkívül kimagaslott gróf Andrassy Gyula, gáncs nélküli hazafi, híve a hazának és királynak, eszes, művelt, kellemes, élezés, szívélyes, gazdag főúr, az egyedüli miniszter, ki az igazságot és meggyőződését ő felségének minden viszonyok közt nyíltan megmondta, szavában mindenki bizhatott, mert a mit Ígért, mindig teljesítette, minden viszonyok közt. Bécsben mint Pesten mindig magyar maradt, a külpolitikát teljesen ösmerte, a népszerűséget nem vadászta, mindig okosan beszélt, szónoknak azomban nem mondható, mert sokszor akadozott, a szóvirágok kertészetéhez nem értett, a második helyet foglalta el Lónyay Menyhért eszes, művelt államférfi, ezen kor egyedüli pénzügyi tehetsége, kényes körülmények közt

gyakran meghátrált, az osztrákoktól általa kieszközölt vívmányokat nem érvényesítette, mint 50,000 hold ura lépett a ministeriumba, igen szorgalmas minister volt, állását vagyoszerzésre nem használta fel, jó szónok volt, Miko és Gorove gazdag, művelt urak, jó szónokok voltak, Miko azonban mások által hagyta magát vezetetni, Gorove a földművelés érdekeivel nem gondolt, báró Eötvös a legjobb szónokok közé tartozott, sokat olvasott és tudott, de politikai bátorsággal nem bírt, a tekintélyekkel szembeszállani nem mert, az életet nem ismerte, az elmélet paripáján nyargalt, törvényeit végrehajtani nem tudta. Wenkheim jól beszélt, fiatal korában alispán volt, a közigazgatáshoz nem értett, ezt sem a kor igényeihez idomítani nem tudta, sem szervező, sem végrehajtó képességgel nem bírt, gróf Festetich gazdag főúr, a kormányral soha sem ellenkezett, a reá bízottakat, tehetősége szerint elvégezte. Horvát Boldizsár a népből származott, democratára játszotta magát, de demagóg volt, a különtézményeket majmolta, az urak iránt ellenséges indulattal viseltetett Austriával szemben sem önérettel, sem önállással nem bírt, az állam mindenhatóságát bálványozta, a valódi szabadelvű eszmék mellett felszólalni nem mert, a nemzetiségi izgatókat simogatta, az országgyűlés kitűnő szónokai közé tartozott. Gróf Andrassy Gyula Magyarország követe volt Konstantinápolyban és Londonban hazajöveteléig, az emigratio vezetői közé tartozott 49-ben arczképét a hóhérral az akasztófa alatt égettették el Lónyay a forradalomban mint pénzügyi államtitkár működött, szerencsésen megszökött, fél év múlva kegyelmet nyerve jött haza, Gorove az emigratio-

ban is szerepelt, Horvát Boldizsár a honvédségnél kapitányságig vitte, Bach és Smerling alatt ügyködött, ennél fogva a birodalomnak is hűséget esküdött, báró Eötvös Batthyányival együtt miniszterkedett és köszönt le, 48. szeptemberben hazáját elhagyta és egy év múlva jött haza, gróf Festetics György eddig nem szerepelt, báró Wenkheim Béla mindig az ellenzékhez tartozott, menekült és kegyelemlevéllel jött haza. A miniszteriumból az országos nevezetességek közül kimaradnak Tisza Kálmán, Nyáry Pál és Ghiczzy Kálmán, ha a két elsőt kinevezik, megszűnik az ellenzék és az igazságügyet Nyáry Pál szabadabban és erélyesebben kezelte volna, Tisza Kálmánt nagy tehetsége bármely tárca vezetésére minősítették, Ghiczzyt a ház elnöksége kielégíté. Országos szerencsétlenség volt az, hogy Deák miniszterséget nem vállalt, mert ha miniszter, értesülhetett volna az egyes tárczák rendetlen kezeléséről, a végrehajtás gyengeségéről és azon üzeméről, melyeket képviselői csoportok, miniszterek és miniszteriumok, egyes képviselők gyakoroltak. A párt vezére, Deák Ferencz egész életében Magyarország legszabadelvűbb és legfüggetlenebb embere volt, ki a haza, a szabadság, a humanitás ügyét soha semminemű hatalomnak alá nem rendelte. A miniszterium és többség szabadelvűnek mondta magát, de tettei és politikája, mint azt később be fogom igazolni, ellenkezőt bizonyítanak.

A kiegyezést Magyarország érdeke is követelte. Magyarország tényleg az osztrák császár által leigázott tartomány volt. A hódító ugyan nagyon ingadozott, de hódításának fentartására elegendő erővel bírt, mert Ma-

gyarországnak nemcsak katonája, de fegyvere sem volt, de nem volt egy nagy városa, de erősített helye sem, hol a forradalom összpontosulhatott volna. A nép, az értelmiség, az urak gyűlölték a rendszert, a kormányt, de, mint Klapka beütése mutatta, a lelkesedés csak is az adó-megtagadásig terjedt, vérét mindenki gondosan kímélte. Franciaország nem gondolt velünk, Németország nem óhajtott Austria kettészakítását, Olaszországot belső szervezése foglalta el, de nem is volt tényleges katonai hatalom. Oroszország támogatására vagy éppen nem, vagy igen drága áron számíthattunk volna, mert az orosz politika főcélját az aldunai tartományok tényleges, vagy politikai uralma képezte, Ausztriára haragudott azért, mert ezt Austria császára megakadályozta, ha tehát Austria császára, Magyarországiul fenyegetve, Oroszország török-faló politikájának támogatását megígéri, Oroszország inkább szövetségessé volt a tényleges osztrák hatalommal, mint az ideális Magyarországgal, melynek támogatási képességét előbb orosz-osztrák háborúval kellett volna megalakítani. De tegyük fel a másik esetet, Magyarország az erkölcsi ellentállást folytatja, Poroszország Németországot felfalja, Austria Magyarország erkölcsi ellenállása, összes népei elégedetlensége, rossz pénzügyi kezelése miatt felbukik, a német és osztrák császárok Magyarország államiságát Horvátország a határvidék Erdély elszakításával elismerik, váljon a 11 millió lakossal bíró Magyarország képes lett volna-e önállását szemben Német, Oroszországgal fentartani? kétségkívül nem, mert 1 ember 4 embert, a fizika törvényei szerint, ha az a négy ember erős és egészséges, le nem győzhet. A Kossuth-politika

hívei erre azt mondják: ha az aldunai fejedelemségek felszabadulnak, akkor Magyarország ezekkel szövetezik, e szövetségnek pedig, nagysága és értelmiségénél fogva, feje Magyarország lesz. Először alig feltételezhető az, hogy Oroszország ezen szövetségbe beleegyezik, miután az alduna uralma Oroszországnak kétszázados vágyát képezi; feltéve, de meg nem engedve ezen délibáb valószínűségét, ezen szövetségben 12 millió szláv faj, 7 millió oláh állott volna szemben 7 millió magyarral, először is igen nagy kérdés, hogy váljon ezen zavargó, műveletlen többség alárendelte volna-e magát a kisebbnek? de ha alárendeli is, Magyarország a többség iránti tekintetből a magyarság érdekében nem tehetett volna semmit, vagyis ezen szövetség a magyarság feloszlását vonta volna maga után. A felséges királyunkkali kiegyezés által ellenben nemcsak a király és ország közti gyászos viszály egyenlített ki, de szoros szövetségbe léptük Austriával, melynek érdeke a szövetséget épen úgy kívánta, mint Magyarországé, mert ezen szövetség nélkül hatalmi állást sem egyik, sem másik állam Európa politikájában nem foglalhatott volna el, amely állam pedig nem számít, annak állása ingatag, kárpótlási, kiegyenlítési osztály-tárgy. — Austriának az egyezés biztosította alkotmányát, a kiegyezés szétrobbantotta azon udvari köröket, melyek eddig a sötétséget mesterségesen fentartották, a királyt és Austriát Magyarország ellen ingerelték. A kiegyezés a panslavizmusra mindkét államban halálos csapást mért, a magyarországi nemzetiségek elvesztették legbiztosabb támaszukat. Austriában a magyarok iránti bizalom és rokonszenv megnyerte a németek, lengyelek rokonszenvét, miáltal a

német párt 13 millióra emelkedett 7 millió szlávval szemben, míg különben a szláv elem állt volna 12 millióbul, a német 8-bul. A kiegyezés biztosította egyrészt a magyar befolyást a keleti ügyekben, másrészt Austriában az alkotmányos kormányzatot megteremtve és biztosítva, a német birodalombai beolvadás vágyát nagyban leszállította. A kiegyezés a haderőt oly magasra emelte, melylyel eddig Austria sohasem bírt és nem bírhatott volna, ma ugyanis ő felsége 300,000 honvéden felül rendelkezik, a régi bizalmatlanság mellett a honvédséget nem merték volna felállítani. Magyarország nyerstermelő, Austria gyáros ország, ennél fogva egymásra vannak utalva, mind a két félre jobb, ha egyik a másiktul veszi szükségletét, mert a fuvar olcsóbb, és jobb, ha a pénz a szövetséges és nem az idegen zsebébe megy.

Három javaslat terjesztett be: a Deák Ferenczé, a Tisza Kálmáné és a szélsőbalé.

A Deák Ferencz és a Tisz.-Ghiczy javaslata közt lényeges különbség nincs, alapja mindkettőnek a pragmatica-sanctionnak nevezett 1723-iki törvény, Tisza az 1. pontban épen úgy elismeri, mint Deák Ferencz, a külügy, hadügy és ezek költségeinek közösségét

Tisza a 2. pontban a magyar önálló hadsereg eszméjéről lemond, mert kiveszi a honvédelmi, illetőleg a 48. szerint az ő felsége személye melletti minister rendelkezése alul és feltétlenül ő felsége rendelkezése alá helyezi, bekezdésében ő felsége egész hadseregéről szól; a magyar zászlót, a magyar esküt, magyar ezredeket, magyar tiszteket, magyar vezényletet, az idegen csapatoknak Magyarországbuli kivitelét mellőzi. Deák szerint a

közös hadügyminister felelős, Tisza szerint a főhadparancsnok a király lévén, senki feleletre nem vonható

A közös ügyek tárgyalását az országos küldöttségekre és ministeriumokra bízta. A végérvényes határozatok hozatalát azomban az országgyűléseknek tartja fel, mit azomban az országnak megmenteni látszik és akar, azt elrontja. Az V. 4. §-al: »ha pedig a két országgyűlés egymással kiegyezni nem tud, akkor a kérdést ő Felsege az előterjesztett adatok alapján ő fogja eldönteni.« Ez a visszaéléseknek tág tért nyit, mert ha a király Austriához hajlana, minden kérdést Austria javára döntene el és miután a király nem felelős, az okozott bajokat és sérelmeket sem a ministerium, sem országgyűlés nem orvosolhatná.

A szélsőbal az ország Önállása mellett harcol, ki akarja ezt a *pragmatica sanctio*bul is magyarázni, az osztrák államadósság részbeni elvállalását sejteti és végre kimondja az országgyűlés törvénytelen ségét, melybe már 9 hónap óta tanácskozott Ezen nyilatkozat a nagy eszmét igen gyengén védelmezte.

A kiegyezés csak keveset különbözik 48-tul. A 48. törvény előbeszédében ezt mondja: »A karok és rendek nem késték figyelmeket azokra fordítani, miket az összes magyar népnek jogban és érdekekben egyesítése, az ország törvényes önállása és függetlensége, *a pragmatica sanctio által véle válhatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai megkívánta.*«

A III. 2. Ó felségének az országbóli távollétében a nádor, *a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett*, a végrehajtó hatalmat gyakorolja.

13. A ministerek egyike folyvást ő Felsége személye körül lesz és mindazon viszonyokban, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik befolyván, az országot felelősség mellett képviseli.

A külügy és hadügy kezelésében a kiegyezés már lényegesen eltér a 48-tul.

A külügyek kezelésére Magyarország semmi különleges döntő jogokat nem szerzett. Az elősorolt törvény az ő Felsége személye melletti ministert felhatalmazza a közös ügyekbeni részvételre, de nem mondja ki, hogy a külügyek csakis a magyar minister tudtával és beleegyezésével kezelhetők. Ellenben a 67-es kiegyezés egy közös külügyministerre bízta a külügyek vezetését, költségvetését a magyar delegáció elé is terjeszti, a közös külügyminister felelős mindkét delegációnak, a külügyminister politikáját, intézkedéseit, a kötendő és kötött nemzetközi szerződéseket köteles a magyar ministeriummal közleni és csakis a ministeriummal egyetértve intézkedhetik.

A közvetett adóknál a kiegyezés megtévedt, 48 minden adónemről feltartotta rendelkezési jogát. 67 azonban némely adónemeknél közösséget hozott be. Ezen jogfeladást nem ajánlotta a czélszerűség, nem parancsolta a szükség.

67 eltért 48-tul, a hadügyek terén 48 a nemzetőrségre nagy súlyt fektetett, a honvédelmi minister sajátlag nemzetőri minister volt, a nemzetőrség már régen leélte magát, ennélfogva visszaállítható nem volt. A magyar nemzeti hadsereg a nemességből állott és 48-ban megszünt. Volt azonban királyi hadsereg, mely a király és

királyné zsoldosaibul állott, ez nemzeti jelleggel nem bírt, a legénység és tisztikara idegen lehetett. A zsoldosokat III. Károly alatt az állandó hadsereg váltotta fel, ezen hadsereghez az újonczokat az országgyűlés adta, az eskü, a vezénylet, a zászló német volt. 48-ban a király személyénéli minister volt a hadügyminister, mert a király az ő ellenjegyzésével nevezte a tiszteket, ő rendelte el a külföldre küldést, a fegyelem, a gyakorlat, a felszerelés azonban már a bécsi hadügyminister köréhez tartozott. Miután pedig a császári ministerek csakis a császártul függtek, cselekményeikért sem ők, sem a seregarancsnokok Magyarország által feleletre nem vonathattak. A kiegyezés politikai előnyei következők: 1. A király bizalma. 2. Austria alkotmányának, Magyarország követelménye általi helyreállítása és a kiegyezésben foglalt biztosítása által a szabadelvűségnek Ausztriában diadala. 3. A nemzeti mozgalmnak legerősebb támaszátul megfosztása. 4. A külpolitikai befolyás. 5. Az Austria nemzeteivel őszinte szövetség. 6. Az önuralom és általa anyagi és pénzügyi viszonyainknak, hitelünknek és kereskedelmünknek emelése.

A kiegyezés után az országgyűlés 3 pártra oszlott, a Deák pártra, a balközépre Tisza Kálmán alatt és a szélsőbalra 13 tag, 13 vezérrel. A pártokat a közjogi fogalom választotta el, az ugyan a balközépnél komoly létalapul nem szolgálhatott, mert a balközép álláspontja, mint megvilágítottam, csak kevésbé tért el a Deákéiul, erre kellett azonban a pártnak támaszkodni, mert a választó közönség tekintélyes része nem elégedett meg a kiegyezéssel ezeket csak is 48-asnak látszó programmal

lehetett megnyerni, de különben meg a személyi párt is jogosult, mert a kik magokat a kormánypártnál okosabbnak és jobb hazafiaknak tartják, azoknak természetesen a kormány és pártja megbuktatásán kell törekedni, a 48-as párt politikáját pedig nem fogadhatták el, mert ezen politika nem kormányképes.

A kiegyezés után az országgyűlés megkötötte a horvátokkai egyességet, megalkotta a nemzetiségi törvényt és pedig mindkettőbe nagyon is sokat adott, de helyzete kényes volt, mert Kossuth a Mihály herceggeli egyeségben Horvátországrul lemondott, a Cousávali egyeségben pedig Magyarország felségi jogait áldozta fel, egyik sem hajtatott ugyan végre, de mind a horvátok, mind az erdélyi oláhok fenyegetőleg Kossuth ígéretére hivatkoztak. A kiegyezés után a váci kerület Kossuthot képviselőnek választotta, a választás érvénytelen volt, mert Kossuth nem volt választó, Kossuth nem fogadta el a képviselőséget, az einem fogadást a választási elnökhöz intézett nyilatkozványszerű levélben indokolta. Böszörményi a levelet lapjában kiadta. Kossuth levelében a kiegyezés hiányait tárgyalja és a megyéket felhívja, hogy az országgyűléshez az adó nagysága ellen írjanak fel és jelentsék ki, hogy a kiegyezésnek az 1790: 10-el ellenkező tételein a nemzet megütközött. Eger városa a levélért Kossuthnak bizalmat szavazott, a kormány Hevesmegyének megparancsolta a bizalmi nyilatkozat megsemmisítését.

A megye nem engedelmeskedett, az igazságügyminister Horvát Boldizsár meg akarta mutatni Bach-féle minősítvényét, Böszörményit perbe fogatta és elzáratta. Hevesmegyébe királyi biztost küldött, ez csak kényúri

tüntetés volt, mert a község bizalmat bárkinek nyilatkozathat, ki nem lázadó, az országgal nem háborúskodik, a királyi biztosság külömben is tárgyalanná vált, mert a gyűlés a kalpagos úr megjelenése előtt meghátrált és a kormányrendelet végrehajtását elrendelte.

A Böszörményi ellen indított per jogtiprás volt, mert ismerték a szerzőt, a levél sem a királyt, sem a királyságot, sem Magyarországot nem támadta meg, az eljárás régi aulicus színnel bírt, az új kor keretébe nem illett. Böszörményi fogságában meghalt, az Irányi által az igazságügyminister által felhozott üldözési vád azonban nem igaz, fogsága kényelmes volt, kívánságát teljesítették, nekem, bár gyakran meglátogattam, soha sem panaszkodott, de meghalt, mert nyargaló sorvadásban szenvedett. A közönségre Kossuth levele nem hatott, Böszörményi perbefogása után az előfizetők száma 50 százalékkal fogyott. 868-ban a kiegyezés koronáját képezte a honvédségi törvény, a király ezen törvény által a magyar hadsereg jogosultságát elismerte és részben megalakult a magyar hadsereg, melynek zászlója, nyelve, tisztikara magyar és a magyar honvéd ministertül függ.

A kormány a 69-iki választásoknál nagyban győzött, a balközép leesett 80-ra, a szélsőbal emelkedett 33-ra, 69-től kezdve a szélsőbalt Kossuth sugalmazta, a 70-iki felirat már Turinban készült, 72-ben br. Sennyey Pál alatt kis aulicus pártcsoport alakult, állott 20 tagbul, ekkor választották be gr. Apponyi Albertet is, Sennyey azonban nem mert zászlót bontani csakis a megyéket rágalmazta, egyik hive a honvédséget támadta, Apponyi a zenedénél maradt.

A választások a kerületek nagy részében árveréssé fajultak, a pénz legnagyobb részét a kortesvezérek lopták el, a tisztviselők és bírák korteskedtek, fenyegettek, ebbe azonban az ellenzéki megyék sem különböztek. Az erősebb kormánypárti választások 30,000 forinttal kezdődtek, közhír szerint báró Vodjaner Albert 60,000, gróf Apponyi Albert 60,000 forinttal győztek, Kállay Béni 30,000 frrtal bukott. Ezekkel szembe legolcsóbbak voltak a szélbali választások, Boborié Czegléden 18 frrba került, a Madarász Józsefő sem sokkal került többbe. A balközépi választások a kormánypártinál csak ott kerültek kevesebbe, hol a megye is balközépi volt, 72-ben az ellenzék volt 140, a kormánypárt 280 és pedig ezek közt hivatalnok 48, állami bérlő és vállalkozó 52, ezeket a kormány nem segélyezte, ezenkívül volt 30 úr, kik segélyt nem kérlek, a ministereket ingyen választották, segélyezni kellett tehát 200-at, mi 5000 írtjával 1.000,000 frrt. Ezt fedezte: 1. A rendelkezési alap fele és pedig két évi 200.000 frrt. 2. A grófsági, báróság, nemesség, kamarásság keresztek ára és pedig a nemességért 10—20,000, báróságért 15—30 ezerig, grófságért 20—60,000, a keresztekért 5—15.000 frrtig. 3. egyesek, intézetek, vállalkozók segélyei, báró Sina maga Lónyay rendelkezésére 72-ben 100,000 frrtot adott. 4. A püspökök, káptalanok önkéntes kényszeradományai, Hajnal maga rendesen 40,000 forintot adott. Az esztergomi érsek már 72-ben elugrott, Sennyeynek azonban 60,000 forintot adott. 5. A megyei pártpenztárak kis számítással a többség költsége 2,600,000, a balközépé 400,000 frrintra tehető. A kormányt és képviselőházat mindjárt kezdetben a vasútörület szállta meg, az országot kime-

ríthetlen kincsbányának, kevés tisztességesek kivételével minden képviselő és főrend vasúti engedmény után futkosott és miután az engedmény nem pénz, a törvényhozó urak háta mögött idegen bankárok állottak, kik a törvényhozó urakat csekély borralalóval kifizették és milliókat zsebeltek. A vasúti tanácsosi állások jól jövedelmeztek, a tiszai évenként 6000 forintot hozott. Az államkölcsönöknél a kormánypárti törvényhozóknak Szindikatusi áron, vagyis 20 perccel olcsóbban adták a kötvényeket, ezekért más halandónak 10 perccel biztosítékot le kellett tenni, a képviselőktől nem kívánták, a szindikatusi határidő leteltével a többletet, amennyivel a papiros emelkedett, hűségesen kifizették, 8 hónap múlva tehát az illető risico nélkül több ezer forintot zsebre vágott. A jutalomnak meg volt a saját díjszabása, sőt mindenki nem is juthatott a bankócsináló műhelybe. Voltak bérletek, melyeknél a korcsmabér fedezte az uradalom egész bérletét, általában minden állami bérlet legalább 50 perccel olcsóbb volt a magánbérletnél. A Bánátba egy állambérlő holdankint 2 forintért vett ki egy nagy uradalmat és 20 esztendeig bért nem fizetett.

Főrendeknél az arany bornyú szeleteiben sokkal kevesebben részesültek, nem hallottam egy püspökről sem, de különben is a felsőház tagjai csak kevesen jelentek meg, azok azonban, a kik tudták, nagy hibát követtek el hallgatásokkal. A kormányok menthetetlen hibát, sőt bünt követtek el a magyar nyelv, a vallás jog, a népnevelés terén. Az iskolákban magyar nyelvet tanított a 844. 2. t-cikk elrendelte. Az 1848: 20. ki mondta . a vallás felekezetek közti egyenlőséget és viszo-

nosságot, elrendelte a bevett vallás felekezeteinek egyházi és iskolai költségeinek az állam által fedezetét. A magyar nyelv* rüli törvényt nem alkalmazták, az egyenlőséget és viszonyosságot mellőzték, a népnevelés tárgyában hozott törvények félénkek. A püspökök a chovinista protestánsok előtt meghajoltak, a nevelés ügyét kellőleg nem karolták fel, csakis port hintettek a szabadelvű közönség szeméibe. A magyar nyelvről szóló törvényt a vegyes fajú községekben semmi sem akadályozta, a tisztán idegen fajú községekben törvényileg ki kellett volna mondani, hogy a magyar nyelv kötelező tantárgy. A népnevelésnek 4 mellőzhetlen kelléke van.

1. Tankönyvek.
2. Jó tanító anyag.
3. A törvény végrehajtása.
4. Az iskolák szigorú ellenőrzése.

Az elemi iskolák tankönyveinek fogalmazására a ministeriumnak nem volt esze, szorgalma, pénze és hazafisága.

2. A tanítók javításához szükségeltetett a buták, korhelyek kiselejtezése, fizetősök kellő emelése, az elsőt elhagyta a báró félelemből, a másodikat azért, mert a népet és tanítót lenézve, azt gondolta a szárnak a csépett szalma is jó. A 3-ikra erély és észély kívántatott, a báró nem szerette az izgalmat, utódai a báró hajlamait osztották. Az ellenőrzés csakis azon esetben lehető, ha az ellenőrző közeg szigorú felügyeletet gyakorolhat, a bűnösöket megbüntetheti, ha a legfőbb közeggel egyenes összeköttetésben áll, a báró törvénye ezen hatalom egyikét sem adta meg. A törvényjavaslat minden megyébe állított ugyan egy tanfelügyelőt, de ezen tanfelügyelő hatalma megszűnt, a katolikusok és protestánsok iskoláinál ez csakis állami iskolákra terjedt ki, hogy még nehezebben mozoghasson, alárendelte a megyének, mely erre teljesen alkalmatlan. A kineve-

zésnél nem figyelmeztet a lakosság számára a terület nagyságára. A tanfelügyelőnek törvény szerint minden esztendőben meg kellene vizsgálni minden iskolát, váljon lehetséges-e ez oly megyében, melyben 350 község van, hol a tanfelügyelő fizetése 1600 forint? ez teljes lehetetlen, mert az idő nem adja ki, ha mindennap kocsin van, irodai ügyeit nem végezheti. Az első félév fizetését felemészti, a másodikba már felváltva, krumpli és bablevesen élhet, hogy tehát a községeket a mellőzéssel meg ne sértsék, egyikbe sem mennek. A választók számát erőszakosan leszállították, elvették ugyanis azon nemesektől a választási jogot, kik 72-ben nem voltak beírva, elvették a szavazati jogot azoktól, kik múlt évi adójukat le nem fizették, ez erőszakos törvény, mert a magyar választó nem adója, de birtoka tőkéje után bir szavazati joggal, igazságtalan volt azért is, mert a gazdagok kijátszhatták, ugyanis a holdas csak egy helyen bírván, ha nem fizetett, elesett a választási és választhatósági jogtul, ellenben a nagy úr, kinek 20.000 hold birtoka volt és több választó kerületbe bírt, ha 19880 holdtul nem fizetett adót, de 20 hold különválasztott más megyében fekvő birtokaiul az adóját kifizette és ott magát beíratta, választó és választható lett.

A Deák-párt nem bírt önérzettel, mert a ministereket meghallgatása és beleegyezése nélkül nevezték, időközben a miniszterelnök kegyvesztett társát, a párt megkérdezése nélkül, elküldhette, felebbezni ugyan lehetett Deákhoz, Deák azonban már ekkor igen el volt betegesdedve, a panaszkodókat a miniszterelnökhöz utasította. Gróf Andrassy Gyula és Lónyay Menyhért közt a fülbe-

súgók bizalmatlanságot támasztottak, a közös pénzügy-minister meghalt, a király Budán időzött, gróf Andrassy Lónyayhoz egy reggel ezzel állított be: »ő felsége azt izeni, hogy közös pénzügyministernek fog nevezni, mit mondjak?« Lónyay: »nem óhajtom a cserét, 14 napi gondolkozási időt kérek.« 14 nap múlva Andrassy pontosan eljött, Lónyai azt kérdezte: »nélkülözhet-e engem a magyar pénzügyministeriumban?«, Andrassy igennel válaszolt és Lónyay eltávozott, ha Andrassy van a Lónyay helyén, nem mozdul, vagy leköszön és a Deák-párt legszélső padjába helyezkedik, az ellenzék szomszédságában. Midőn Andrassy külügyminister lett, a pártot nem kérdezték meg: kell-e Lónyay, de kinevezték ministerelnöknek, úgy azonban, hogy tartsa meg az összes ministeriumot, alig elnökösködött félévig, ministériuma titokban ellene mindent elkövetett, sőt megbuktatására az ellenzékkel is szövetkezett. Lónyayt, az ellenzékkel szövetkezve, kilőtték, Deák ajánlatára, de a párt megkérdése nélkül, Szlavy lett ministerelnök. Lónyay megbukván, az elégedetlen Lónyay-pártiak 120-an, Sennyeyek 24-en fondorkodtak Szlavy ellen, de csak 20-an léptünk ki a kormánypártbul és foglaltunk el pártonkívüli állást, az egész névleges Deák-párt állott 300-bul, levonva 144-et, maradt a kormánypárt 160, ebbül vállalkozó állambérlő hivatalnok 100, kik lesték a koczka fordulását és Deák Ferencz betegségének haladását, Szlavy, a sok ármányt megunva, leköszönt. Szlavy után Bittó alakított ministeriumot, ezen alakításnál sem kérdezték meg a pártot. A vajúdas folytonosan tartott, sem Lónyay, sem Sennyey nem adtak programot, nem mertek nyíltan fellépni. Sennyey és

g. Lónyay 4 hónapig alkudoztak Tisza Kálmánnal a fusió iránt, a Lónyay és Tisza közti egyesülést én közvetítettem, Tisza késznek nyilatkozott, megtört azonban a Lónyay határozatlanságán, ki rövid 24 óra alatt is meghátrált. A költségvetési vitánál nem bírtam sem Lónyayba, sem Sennyeybe lelket önteni, hogy legalább pártjukkal a költségvetést leszavazzák, pedig ha határozottan kiadják a jelszót, az ellenzéki szövetségnek lesz 264 szavazata 156 ellen. Lónyay és Sennyey gyengesége következtében azonban megfordult a koczka, a kormány ellen szavaztunk: 20 pártonkívüli, 90 Tisza-párti, 30 szélsőbal! — 140. A kormány tehát 140 többséggel győzött. Gróf Andrassy Gyula a belpolitikával nem sokat gondolt, a külpolitikában azonban nagy viharok készültek, már ezen időben el volt határozva Törökország felosztása és az osztrák-magyar birodalom kárpótlása, Andrassy ismerte a magyarok török rokonszenvét és politikai érzelmét. A magyar képviselőháznak csak egy erélyes embere volt: Tisza Kálmán, sem Lónyayt, sem Sennyeyt nem szerette és bennök nem is bízott, az öreg Deák nagyon beteg volt, Bittónak erélyében kételkedett, értesült a mellőzésével folytatott és valószínűséggel bíró párt-egyezkedésről, felszólította tehát Tisza Kálmánt a fűzőóra. Tisza szívesen elfogadta, ez volt tisztán a fűző oka és semmi más és megtörtént azon furcsaság, hogy a miniszerelnöknek, ki 140 szavazattal győzött, 8 nap múlva ministertársaival együtt lemondását be kellett adni. A kisebbség lengő zászlókkal vonult be az ellenség táborába és bár a kisebbség az egésznek egy negyedénél is kevesebb volt, 3 ministeri tárczát kapott.

A többség a fusio előtt nemcsak a választási vesztegetést, de a vasúti és kölcsön-üzleteknél, az állambérleteknél, eladásoknál behozta a kendőzetlen erkölcstelenséget és még az országgyűlés méltóságát sem tudta megövní; Csernatoní képviselő botrányosan rágalmazta a minísterelnököt és a ház megelégedett azzal, hogy a képviselő mellözve a minísterelnök megsértését, bocsánatot csak a háztul kért; a tanácskozások alatt, midőn az ellenzék beszélt, a kormánypárt tagjainak egy része tüntetve járt ki a házbul, az elnöki állvány körül néha 30 képviselő is hangosan társalgóít és társalogtak a padokban is, sokszor hangzott az »eláll«; a legzajosabban kiabáltak szent Simplicíus fiai, kik hűségükért többnyire főispánsággal jutalmaztattak. A képviselők nagy része nemcsak az ülésekben nem vett részt, de még Pesten sem időzött. — A catasteri törvényjavaslati vitákban csakis 110 képviselő vett részt és ha a képviselő hivatalnokok nem számosak, tanácskozni nem lehetett volna és daczára az elősoroltaknak, gróf Apponyi Albert ezen korszakot az alkotmányosság mintájaként tüntette lel; az ízlés fogalom különbözö, én, ki a politikában 1869—75-ig mint képviselő részt vettem, az embereket és viszonyokat ösmerem, ezen olla potridábul nem kérek.

A szabadelvűségnek egyik támaszát és tényezőjét a szélsőbal és balközép képezte, az ellenzék ugyan főleg az elfogadott kiegyezés támadásával foglalkozott és ezt a kormánypárt tagjai élesen szemére hányták; én beösmérem azt, hogy ezen örökös támadás felesleges volt, mert a viszonyoknál fogva jobbat alkotni nem lehetett, alap ez és nem zárkó, ha tehát a törvényhozás reá többet

nem épített, annak nem a kiegyezés az oka, de a többség, mely az időt és alkalmat kellőleg fel nem használta. Az időpazarlásért én az ellenzéket nem vádolom, mert a törvényhozás eddig is igen sok és rász törvényeket hozott, az ellenzék tehát támadásai által az idő egy részét elfoglalva, a többséget a rász törvények szaporításában meggátolta. Az ellenzék mindkét része szabadelvűnek vallotta magát és az is volt, mint kisebbség eszméit nem érvényesíthette és ezért meg nem róható. Nagy érdeme az, hogy sem anarchistává, sem cosmopolitává nem fajult, de mindenkor, minden téren a szabad eszmék, intézmények és a magyar államiság mellett harczolt. A polgári házasság tárgyában nagy érdeme van Irányi Dánielnek, mert míg élt, minden évben felelevenítette. A balközépi ellenzék a fusióval megszűnt, az Apponyi-ellenzék csakis személyi ellenzék, a régi ellenzék sorába nem tartozik, a csodagyermekrül születése után fogok szólani. A fusio nagy változást idézett elő, a kormánynak óriási többségét még nagyobbra emelte, mert kilépett ugyan Sennyei 46-tal, de a beolvadt Tisza-párt 80-bul állt, tehát a kormánypárt 342 tagot számlált. A szélsőbal a szabadelvű Tiszával szemben simább állást foglalt el, mert szabadelvűnek hitte; a 80 tagbul álló ellenzék egymással nem is érintkezett, báró Sennyei, az aulicus, hitszegésnek tartotta szolgálai-german elvei iránt, ha a 49-es ellenzékhez csak alakilag is közeledett volna, miniszterelnök akart lenni, ezt a papság, az aristocratia, az udvar kegye által reménylte elérni; a szélsőbalok nemcsak aristocratának, de reactionáriusnak tekintették, gögös, hideg modora a szélsőknél ellenségeket támasztott, senki sem

akarta elhinni, hogy ezen jégpánczél alatt hazaszere-
tet, önállás, emberi érzelem létezhetik. Lónyay meg-
köszönte híveinek eddigi barátságát, kijelentette a politi-
káróli lemondását és Tuzséra utazott, a vezér elszag-
gatva a még soha sem látott eszményi zászlót, a közlegények
Tisza generálisnak őszintén meghódoltak.

XIV.

Tisza uralma. A bosnyák hódítás. A személyi párt Gróf Apponyi Albert.

Tisza Kálmán győzelmét a szabadelvűség győzelmé-
nek is tekintették, mert a kormánypárt szabadelvűnek
mondta ugyan magát, de részint szabadelvű intézmé-
nyekért nem törte magát, részint a mi jót alkotott, nem
tudta végrehajtani, az osztrákok kívánalmai előtt nagyon
meghajolt és ő Felségét a magyar érdekekről, a paritás
követelményeiről nem tudta, vagy talán nem merte fel-
világosítani. A liberalismus egész Európában megerősö-
dött. Franciaország lábra állván, bebizonyította, hogy a
legsabadabb kormányforma a renddel nincs ellentétben,
a fiatal német birodalom császára és vaskancellárja a
szabadságot sem Németországban, sem más államokban
meg nem támadhatták, mert a hódítások megemésztése
időt és nyugalmat kívánt, a szabadságellenes politika a
nagyszámú tudákos német munkás-osztályt a francia
köztársaság karjaiba löki, Magyarország királyát a sza-
badelvűség ellen nem ingerelték, mert az osztrák-magyar
birodalom szövetségére súlyt fektettek, tudták azt, hogy

ezen szövetség legerősebb támasza a szabadelvű Magyarország. Bismark tehát a biztos barátot nem akarta ellenségévé változtatni. Oroszországot részben erősen elfoglalta a nihilizmus, részben a liberalizmus békében hagyta, mert a császár- király és magyar minisztere az orosz háborút elfogadták, a múltakon okulva, nem kívánt az abszolutizmus Rolandjaként fellépni és a törökbarát Magyarországot megsérteni, sem a beavatkozást nem tűrő osztrák-magyar császár- királynak tanácsokat osztogatni. A liberalizmusnak azonban a magyar nemzet szabad érzelmein kívül legerősebb oszlopa volt a magyar király, ki nemcsak fátyolt vetett a múltakra, de az alkotmányos eskü letétele után azonosította magát a nemzet érzelmeivel, a régi hízelgő, hazug csúszó-mászó férgeket a german érzelmű bukfeneczeket tanácsából kitiltotta. Kétségkívül a császári vár levegője egészen nem tisztult meg, maradtak itt még aulicus múmiák, orosz biztosok, ultramontan apostolok, frakkba és kámzsába öltözött mefistók, de zümmögések nem varázsolt, henczegésők nem ijesztett hazugságuk nem ámított, mert ő Felségénél hitelük megszűnt. Az ellenzékhez csaptak Lónyay, Bittó, Kerkápolyi volt miniszterek, de Lónyay, midőn még barátjai voltak, meghátrált, midőn ismét a porondra lépett, a hitelvesztett viadorhoz senki sem csatlakozott, Bittó a lemondási felhívást engedelmes odaadással fogadta, senki sem bízott jövő szereplésében, ennél fogva egyedül állt. Kerkápolyit becsülték mint államtitkárt, midőn két hétig miniszterkedett, kételkedtek képességében, két év múlva hirtelen rosszabb volt nálánál, ő is tehát a komor bika szerepére süllyedt, báró Sennyey Pál mint szónok első, mint államférfiú

10-edrendű helyet foglalt el, bálványozta a császárt és az osztrák birodalmat, egy eszméje volt, a megye-rendszer gyűlölete, főjellemvonását a habozás, a határozatlanság képezte, pártjában embernek, tehetségnek önmagát, társait szolgálóknak tekintette, a loyaltással ellenkezőnek tartotta a költségvetés megtagadását

Határozatlanságát fényesen bizonyítja 74-iki politikája. 74-ben én szólítottam fel a Lónyaivali egyesülésre, késznek nyilatkozott, miután azonban egymást a magánéletben nem nagyon kedvelték és Lónyay éppen oly habozó és határozatlan volt, mint ő, félszövetségbe éltünk a Bittó-budget szavazás előestéjén elmentem hozzá felszólítani a szavazásra, nem teheti, mert beszédében elfogadta, ha te, Apponyi, Ürményi nem szavaznak is ellene, nem bánom ne szavazzatok, a többi 19 pedig szavazzon ellene, mert ha kormány a költségvetésnél megmarad, ezentúl csak azon kérdéseket fogja kormánykérdésnek kitézni, melyben a horvátok is szavaznak, ennél fogva egy évig a nyakunkon marad, ez igaz, majd meggondolja, de ő nem tudja, bízhatik-e Lónyayba, Tiszába, 8 hólnapos alkudozás után előhoztam a bankügyét, igaz, hogy az önálló bank jó volna, de ő semmi olyast nem pártol, mely Magyarországot Austriálul elszakítja és csak azon esetre fogadná el a magyar önálló bankot, ha a közös bank felállítható nem lenne.

Ez első fuzionális kormánynak elnöke báró Wenckheim Béla lett és Tisza az elnökséget csak szeptemberbe vette át. Tiszának (mert az egész párt, feltétlenül alárendelte magát), főteendője volt: a corruptió megszüntetése, az egyensúly helyreállítása, a hazafias külpolitika érvé-

nyesítette, a megyei rendszer lentartása, a szabadelvű intézmények fejlesztése, a magyar nyelv és rokonszenv terjesztése.

A corruptió megszüntetése és az egyensúly helyreállítása nehéz munka volt, mert az erkölcstelenség nem csak a képviselőháznál, de a kormány közegeinél, a törvényhatóságoknál a társadalomnak majdnem minden rétegeiben el volt terjedve, az államnak mindent drágán adtak és tőle mindent olcsón vásárlottak, a nagy állam vagyron aránylag neveltséges kis összeget jövedelmezett. A vízszabályozásokat drágán és rosszul teljesítettek és ha valakit vagy valamely művet be vádoltak a bűnösök védelmére, az egész banda összeröfönt. Az államszerződések hibásan voltak szerkesztve, a hiányok pótlásánál már a vállalkozókat és a kormány a társulat közegeit a pályázat, a szerződés nem feszélyezte, a drága pótegyeségeket igen könnyen megkötötték és pedig 40, sőt 50 százalékkal drágábban a pályázati, szerződési áraknál és adtak rossz anyagot, ha a kedvencz vállalkozó ellenében olcsóbb ajánlatot tettek, reá fogták, hogy erkölcseleg nem megbízható bajon nehezen lehetett segíteni, mert sokszor a legmegbízhatóbb egyén is gyengének, részrehajlónak bizonyult, Rohonczy Gedeon képviselő a Tisza szabályozásnál erősen vádolta a vállalkozót, mérnököt és minisiteriumot, egyenesen Tiszához ment, Tisza megkérdezte, kit akar vizsgálóbiztosnak, a Tiszához kinevezte a Rohonczy ajánltját, a Dunához Pestmegye ellenzéki alispánját, a látszat Rohonczy mellett bizonyított, ösmerve az általános viszonyokat, hiszem, hogy Rohonczynak volt igaza, a biztosok azomban a vádlottak szemüvegén vizsgáltak

és Rohonczy megbukott, pedig a miniszterelnök minden lehetőt megtett, de a corruptió erősebb volt a hatalomnál. Ezen kor nevezetességei közé tartozott a nyitrai kerék per, egy paraszt meg vett 4 szekér kereket, mi legmagasabban számítva 20 forintot érhetett, nem fizetett, a pör és ügyvéd a szegény embernek 500 forintjába került. Az uzsora büntetést eltörölték, Rorvát Bodi nyargalva követte az osztrákokat és pár év múlva, midőn Pauler az uzsora ellen fellépett, kisült, hogy Mármarosba és Beregbe a telekkönyvbe évi 1200 százalék is volt betáblázva. Az újonczozásnál a pénzest mindig alkalmatlannak találták, egy alispán megunva a sok igazságtalanságot, 100 felmentett ellen reklamált, az orvosok legyőzték kötelesség érzetéért 700 forint költségbe marasztották el.

Biráknak ha kitűnő kortések voltak, kinevezték 6 iskolát végzett fajankókat is, ezért a felelősség nem Bittó ministert terheli, mert a kinevezések előtt pár héttel nevezték ki miniszternek, az igazságügygyel soha sem foglalkozott, de hibáztak a képviselők, fő- és alispánok, kik párt- és magánérdekből haszontalan egyéneket ajánlottak és hibáztak Bittó utódjai, kik az utólagos bírói vizsgát nem követelték, a bírák és ügyvédek ellen panaszkodni nem lehetett, és nem lehet, mert a bűnvádi törvények a bírót és ügyvédet a sérthetlenség páncézljával ruházták fel. A felsőbb iskolákban a tanárok szigort nem gyakoroltak, a törvény ellenére a tanárok nagy része a tanári vizsgát nem tette le, az ifjúság a tudatlan vagy gyenge tanároktul nem tanulhatott, de nem is kellett, mert közhír szerint a barátságos tanárok a tudatlant olcsó pénzért minősítették.

Ily viszonyok közt tehát a mellőzhetlen reform gyorsan nem haladhatott, legégetőbb volt a kölcsönök rendezése és a deficit megszüntetése, mert hitelünket Kerkápolyi gavalléros kölcsön-üzletei igen megingatták, az eddigi törlesztési-kölcsönöket Tisza és Széli átváltoztatták a divatos járadéki-kölcsönökké, ezek olcsóbbak és a visszaélések könnyebben ellenőrizhetők, a deficit megszüntetését előkészítette 180 millió forint évi adóemeléssel, mi főleg a földbirtokot terheli és ez annyival súlyosabb, mert az adó aránylag nem egyenlő a termelés különböző ágainál. A földadónál aránylag legtöbbet fizet a kisbirtokos, holdankit felényit fizet a nagybirtokos. A corruptiót Tisza minden téren lehetőleg megszüntette, Tisza még, mint ellenzéki vezér, soha sem vett részt semminemű államüzletben sem, nevével nem találkozunk a vasúti engedélyesek nagy erdejében, hosszú kormányzata alatt senki sem tud oly esetet felmutatni, mikor kortesszolgálatokért párthíveit nagyban jutalmazta, természetesen hivatalokba saját híveit nevezte, ez azonban az alkotmányos élet természetes követelménye, mert alkotmányos országban a kormány uralma nem a miniszterelnök, nem a kormány, de a párt uralma, a pártnak erőt és léteit az érdekek összpontosulása, a politikai hitelveinek egysége ad, bárgyú az, a ki hatalma várába trójai lovat visz be, eszéyles kormányelnök tehát csakis elvbarátait alkalmazhatja, a kormányelnök megrovást csak akkor érdemel, ha közhivatalokra pártérdekből vagy személyes vonzalombul tehetetleneket, butákat, resteket, erkölcsteleneket alkalmaz, vagy ilyeneket kétségtelen vádak ellenében tárogat, ezt Tisza nem tette, sőt egy barátját egy ellen-

zéki megyében főleg azért ejtette el, mert főispán úr magát, szemben az ellenzékkel, ildomtalanul viselte. A párt solidaritás meg van Angliában, Franciaországban, sőt a magyar ellenzéknel is, egy ellenzéki megyében egy főszolgabíró a bekövetkező tisztválasztásnál azért mellőztek, mert, mint ellenzéki, a megelőző választásnál kormánypárti képviselőre szavazott és pedig helyesen, mert a ki a hivatalt nem mellőzheti, az legyen pártonkivüli, ha ezen álláspont mellett is megválasztják, vagy kinevezik, tetszése szerint szavazhat a kire tetszik, ha pedig időközben politikai véleménye megváltozott, mondjon fel, de egyszersmind mondjon le azon előnyökről, melyet eddigi pártjátul nyert.

Két év alatt sokan nem nyerték meg azt, a mit vártak, másoknál megújult a régi ellenszenv, a kereskedelmi szerződés és bankügy megújításánál megkezdtek a támadást. Tisza ellen szavazott 183 és pedig 76 Deák-párti, 49 szélsőbal, 54 régi színezetű balközép.

Tisza mellett 219 és pedig 108 Deák-párti, 95 régi balközép, 16 horvát távol volt, 9 régi Deák-párti, 10 balközép, 21 nemzetiségi és horvát. A bankkérdésben az osztrák-bankot elfogadta 210, ellenezte 109, vagyis az elvi ellenzék állott a szélsőbalbul és Simonyi Lajos régi balközépi kuruczaibul. A Somsich-Apponyi-Senyei párt a Simonyi Lajos és szélső bali-párt között hiányzott az elvközösség. A valódi ellenzék önálló magyar bankot, önálló vámterületet, esküdszékét, a honvédség felszerelését és függetlenítését, a megye rendszer megtartását kívánták, a másik párt megalégedett a kiegyezéssel, a megyéket megakarta semmisíteni, nem kedvelték az esküdt-

székeket, ragaszkodtak a vámszövetséghez, Tiszátul tehát őket csakis a személyi gyűlölség választotta el, az ellenzék nem győzhetett, mert Sennyeivel nem egyesülhetett a szélsőbal színezetű Simonyi Lajos, mert Tiszát is osztráknak tekintette, Sennyei és pártja nem egyesülhetett br. Simonyival, mert nekik Tisza is túlzó magyar volt, a szélsőbalhozi közeledést pedig Sennyei és benső hívei istentelen kísérletnek tartottak. Tisza tehát csak nevelte a fenegyerekeket és már ekkor feltette magában, hogy Sennyeit legközelebb becsapja.

Tisza politikájának koronáját a keleti, illetőleg bosnyák politika képezte. A Törökország kétségkívül őszinte hívünk volt, de Konstantinápoly a vallási babona, a butaság, a kényuralom, a lopás fészke volt, a nagy birodalom földterületét a szultán és török papok bírták, ebből tehát megtudtak élni, a hadsereg ruházatára, élelmére azonban nem jutott, a sereg koplalt és didergett. A magyarelleses izgatások búvóhelye Románia, Szerbia és Bosnia volt, a török kormány hatalma a két elsőben teljesen szünetelt, Bosniában nem tudott parancsolni, a török vitézsége daczára az oroszsal sikeresen nem mérkőzhetett, mert a szultán a vonagló hatalmat nem merve kockáztatni, a török nemzetet nem hívta fel hazája védelmére, mert a táborban muszka náthat is kaphatott volna, mert a papság a pasák, ministerek ideiglenes hatalmukat az államjólétért nem akarták kockáztatni Törökország tehát a haldoklók közé tartozott, fentartása igen nagy és örökös terheket rótt volna a magyar-osztrák birodalomra. A magyar államférfiaknak tehát arra kellett gondolni, hogy szomszédunkban egy hatalmas szláv-állam, vagy

oroszl vezetés alatt, egy alduai szövetség ne alakuljon, hogy Ausztria-Magyarország a török területből oly területet foglaljon el, melyből mindennemű magyar, vagy osztrákellenes mozgalmat és izgalmat rögtön eltíporhasson, az orosz cászár a Sanstefanói békében a keresztény Törökország ura lett, congresszust kellett tehát összehívni, hogy az európai congresszus a Sanstefanói békét kijavítsa és az osztrák-magyar birodalomnak az érdeke megóvására teendő műveletekre, illetőleg birtokfoglalására megbízassék. 4 század óta először szerepelt Magyarország mint egyenjogú hatalom az országok gyűlésén. A sikert a genialis minister fellépése még nem biztosította, de a világnak meg kellett mutatni, hogy a minister háta mögött egy nemzet áll, mely még soha semmiféle hatalom előtt nem hátrált meg. Tisza Kálmánnak tehát támogatni kellett gr. Andrássy Gyulát és pedig annyival inkább, mert Ausztriába ezt csak a király akarta és a hájfejű ministerek, a bölcs doktorok be nem látták azt, hogy a 8 millió német kevesebb 12 millió szlávnál, hogy Csehország nem Bécs, de Szent Pétervár felé hajlik, Galiczia épen oly közel van Oroszországhoz, mint Erdély Oláhországhoz. A Montenegróval egyesített Bosniából Dalmáciában, Karinthiában, Krajnában, Stájerben egész kényelmesen lehet a pansláv izgatást szervezni. Gr. Andrássy Gyula és Tisza Kálmán Bosznia elfoglalásáért tehát köszönetét érdemeltek volna, majdnem ellenkező történt, a szegény török bukása feletti szomorúság a nemzet tekintélyes részének ítélőképességét elhomályosította. A szélsőbal a ministerium vád alá helyezését indítványozta. A személyi ellenzék bizalmatlanságot

nyilatkozat gr. Andrassy és Tisza Kálmán ellen, Tisza Kálmánt ámitással vádolja. Bosznia elfoglalását magyar ellenes politikának nevezi, ezen állítás valótlan, mert Tisza több alkalommal következőleg nyilatkozott: »Nem követünk sem orosz, sem török, de érdekpolitikát és érdekeinket, ha kell erővel is megfoglaljuk védeni. Nem lógjuk megengedni, hogy érdekeinkkel ellenkező államalakulások történjenek. Szándékunk nem lehet, hogy a keleti keresztények egyik járómbul a másikba jussanak. A San Stefánói békének oly feltételei vannak, mik a monarchia érdekeivel össze nem egyeztethetők. Ha hiba volt, menni hagyni a dolgokat a vég stádiumig, ez nemcsak a mi, de összes Európa hibája, midőn Lord Derby angol minis-ter, bosnyák nyilatkozata alapján, Simonyi Ernő kérdést intézett hozzá, hallgatott és az országgyűlés a hallgatással megelégedett. A kormány 60 millió rendkívüli összeget kért, gróf Apponyi kitalálta, hogy nem Vagner zenére, nem Péter fillérre kérik, egy határozati javaslatot nyújtott be, tehát a képviselőház a 60 milliót megszavazva, károsnak tart oly politikát, melynek célja nem az orosz tulhatalmi terjeszkedésnek meggátlása, hanem a török birodalom területéni osztozkodás, ennélfogva helytelennek tartaná a török birodalom bármely területének megszállását, Bosznián és Macedónián kívül más megszállható terület nem lévén és Macedóniába is csak Bosnián keresztül juthatván, a megszálló sereg ez alatt csak Bosniát lehetett érteni, midőn tehát ezen korlátozó határozatot a többség elvetette, hallgatólag Bosnia megszállásába beleegyezett. A szabadelvű pártot hasonló veszély még nem fenyegette, mert miután a szélsőbal nem volt kormány-

képes, ő felsége a kormánnyal csakis az aulicus párt maradványait bízhatta volna meg. Tisza azonban ösmerte a Sutyomberki Dariusokat erős kézzel kezelte az ügyeket, a válaszfeliratnál győzött 22 szavazattal, a kerge bárányok lassanként szégyenkezve megtértek a régi akolba.

A fanatizmus és uralom viszketege, megszállta a katólikus papságot, elakarták törültetni a reverzalisokrul szóló törvényt és Göndöcs plebánus képviselő több folyamodványt nyújtott be, de egyedül maga maradt, a ház a védő plebánus kivételével egyhangúlag visszavetette, a polgári házasságot a képviselőház elfogadta, a felsőház azonban visszavetette. A felsőház reformjára is végre rákerült a sor, ezen kérdésben azonban a minislernök meghátrált az aristocratia előtt a tagságot ugyan adóminősítvényhez kötötték, de az örök jogot meghagyták az indigenáknak, a magyar báróknak, grófoknak, herczegeknek, a minősítvény kijátszható, mert az illető adósággokkal eláraszthatja, a cenzus-alapot, az összeférhetlenségi törvényt a főrendekre nem terjesztették ki. A költségvetés visszavetési jogát is meghagyták, vagyis miután költségvetés nélkül kormányozni nem lehet, a minisleriumot, bármily nagy többsége legyen is, a képviselőháznál a méltóságos dilettáns törvényhozó urak megbuktatthatják és az ország kívánalmait ismételve visszavethetik, mint azt hajdan a magyar nyelv tárgyában Pozsonyban 32-szer megtették, most ugyan a főispánok nem főrendek, de a főrend főispán is lehet és sok más hasznos hivatalt viselhet, ennélfogva a hajlékony, érdekhajhász főrend sem függetlenebb a régi főispánnál.

A papság is túlságos számmal van képviselve, mert

a papok főrendiházi joga a vallások jogainak ellenőrzésén alapul, erre pedig egy millió után 1 pap és 1 világi felügyelő elegendő volna, vagyis 30 püspök és felügyelő, ma pedig van 11 felügyelő, 42 püspök és apát —53, ellenben a 900,000 izraelitának sem felügyelője, sem rabbijnusa nem bír szavazattal.

A szabadelvűség fényes vívmánya a magyar nyelv tanításáról törvény. A magyar nyelv iskolai uralmát már ugyan az 1844-iki törvény elrendelte, ez érvényes volt, mert csak Bach és Smerling változtatták meg, az eddigi gyáva ministerek nem merték magyarságukat bevallani, Tiszának jutott tehát a szerencse a magyar nyelv uralmát biztosító törvényt indítványozni. Tisza e tekintetben nagyon is simán járt el, mert a 2. § azt mondja: 3 év múlva tanító csak az lehet, aki magyarul tud. 5. §: Hat év múlva a magyar nyelv minden iskolában tanköteles tárgy lesz. A szabadelvű párt és vezére a liberalizmus ellen hűtlenséget követtek el, midőn a honosítási törvényben a honosítandót a király és alkotmány iránti eskü letételére kötelezték, mert ezt Kossuth Lajos, miután az alkotmány egyik sarkkövét a birodalmi közösség képezi, mint becsületes ember le nem tehetette; az eskü tehát Kossuth Lajost, a modern liberalizmus apját, Magyarországból tényleg száműzte. Az eskü különben is felesleges, mert a magyar törvények a magyar polgárt, akár esküszik, akár nem, ha a haza vagy király ellen hűtlenséget követ el, szigorúan bünteti; valószínűleg arra számítottak, hogy az aggastyán 10 évig nem fog élni. A joghasználat fogalmával ellenkezik még azon szakasz is, mely a honosítottat 10 évig a képviselőségből kizárja

mert a honosság minden polgári jogra képesít. A szabad-
elvű párt a bosnyák kérdésben! győzelme után ismét
260-ra emelkedett és ezen többség a polgári házasság
kitűzéséig megmaradt. A Tisza-pártnál azonban a nagy
Deák-párt epidémiája, az alattomos fondorlat betegsége
ismét feltámadt, igen sokan képesítve érezték magokat a
ministerelnökségre, ministerségre és más fő- és hasznos
hivatalokra. Tisza többször újíttotta ministeriumát és el-
bizakodva erélyébe, a párt ragaszkodásába, ministeriu-
mába, nagyravágyó, nyílt és titkos ellenségeket hozott be.
Az ellenzék látván, hogy az országgyűlésen Tiszát le nem
győzheti, az utczai néppel szövetkezeit, az utczán tün-
tetéseket szervezett, az országgyűlésen folytonos szemé-
lyes támadásokat rendezett. Tisza, ha a jogot, a polgárok
szabadságát többre nem becsüli saját személyénél, ha a
belügyministeriumba erélyes, ügyes államtitkárt nevez, a
katonaságot nagyobb számmal alkalmazza, a csőcseléket
könnyen szétverethette volna. Tisza azonban elveit nem
áldozta fel és igen kíméletesen járt el; a szenvedélyek,
a fondorlatok árja hatalmát elmosta. A 10 év eltelvén,
a szélsőbal Kossuth polgárjogát felhozta; Tisza azt felelte,
hogy Kossuth polgárjoga kétségkívüli, mert a törvény
hozatala előtt több város tiszteletbeli polgárnak válasz-
totta ez ugyan téves fogalom, mert a tiszteletbeli pol-
gárság csak tisztesség, de nem jog. A ministerium erre
ministertanácsot tartott, a melyben Tisza véleménye
ellen nyilatkozott és az országgyűlésen kijelentette, hogy
senki számára kivételes törvényt hozni nem lehet, Tisza
megunta az ellenzék személyeskedését, ministertársa örö-
kös fondorlatait, az aranyhídon visszavonult.

Sennyey a Tisza bukása előtt összevonta lobogóját, melyen semmi egyéb nem volt, mint Allah, az igaz Isten és Sennyey az ő prófétája, miután az igaz hívők nem szaporodtak, Tiszával kiegyezett, a zászlót a főrendiház elnökségével cserélte fel. Sennyey meghátrálása után a próféta szerepére gróf Apponyi Albert vállalkozott Apponyit választói nem feszélyezték, mert először is az ellenzéki Pestmegyában igen sok pénzzel, a papok segélyével meghódított egy balközépi kerületet, választását magának köszönhette, a megvett választóknak felelősséggel nem tartozott, a papok a 47-es gróf Apponyi György fiához, a jezsuiták növendékéhez vakon ragaszkodtak. Másodszor megválasztották Bobrón, Árvamegyében, e kerületben az árvái osztatlan uradalom parancsol, az uradalom birtokei részint rokonai, részint telivér aulicus főrendek. A vezér a csiklandósabb kérdésekben még Pestet is kerülte, helytartója a fiatal, eszes, tevékeny, merész gróf Apponyi Albert volt. A keresztény Magyarországon a név egyik minősítvénye lévén a polgári jog gyakorlásának, a pártot elkeresztelték mérsékelt szabadelvű pártnak, ezen elnevezés alá az aulicus és ultramontán, a szabadelvű egyiránt befér, mert az első a mérséklet alatt a veszteglést értik, a szabadelvűt is kielégítheti, mert alaptétele a szabadelvűség, a mérséklet fogalma a haladást nem zárja ki, mert a szabadelvűség az intézmények javításában, a hiányok pótlásában, a kormányzat hiányainak megszüntetésében, a kiváltságok eltörlésében, a szabadság biztosítékainak szaporításában nyilvánul, mindent pedig rohamosan rögtönözve létesíteni nem lehet, de ugyanakkor, midőn a párt vagy vezér a mérsékletet írja

zászlójára, a mérsékelt szabadelvűségnek czélját és esz közeit is meg kell jelölni és nem elég azt mondani, hogy a pártnak, melynek válfaját ő is képezi, politikája és kormányzata erkölcstelen és tehetetlen. Bármí volt is a czég évek során, bebizonyult, hogy a mérsékelt szabad és később a nemzeti címet felvett párt kezdetben és most valódílág Apponyi személyi pártja. A kormány hívei a személyi párt létjogát tagadták, én ezen nézetet nem osztom, mert minden képviselő magát a legbölcsebb politikusnak tarthatja, azok a kik róla ezt hiszik, hozzá jogosan csatlakozhatnak és ha pártja a többségre emelkedik, ő Felsege bizalmát megnyeri, kormányt is alakíthat, az ily kormány azomban mindég az értelmi gyengeség és közöny csalhatatlan bizonyítéka, midőn azomban ezen pártrul szólunk, csakis gróf Apponyi Albertrul szólhatunk, gróf Apponyi kétségkívül jeles szónok, nagy tudományú, művelt politikus, nem bír azomban Deák Ferencz nagy-szerű logikájával, higgadtságával és szerénységével, szónoklatában hiányzik Kossuth Lajos ragyogó, bűvös varázsa, mint politikus távol áll a genialis gróf Andrassy Gyuláitul Szónoklata szép bokréta, mely távolrul nézve meglep, ha azomban szétszedjük, sok fonnyadt virágot találunk. Vádolni szokott és tud, de nem mondja meg a baj orvosságát, gyakran oly dolgokat állít, melyek külföldön a nemzet erkölcsi hitelét is rontják, az országban pedig nem csak a kormány, de a parlamentárizmus iránti hitet is megintják.

Az első közé tartozik a kormány és a szabadelvű párt ellen 15 év óta szórt corruptió vádja, ha ezt egy közönséges halandó, újságíró vagy nemzetiségi igaztó

mondja, semmit sem adnak rá és a kaján irigység rágalmának tekintik, ellenben ha egy gazdag művelt gróf a szabadelvűséget negélyező párt vezére évek óta hirdeti, ez gyanút támaszt és sok ember azt gondolja, a politikai corruptió a legnagyobb bűn, ha ezt magyar ember hirdeti és az ily vádlónak tisztos pártja van, ezen vádnak igaznak kell lenni, mert ha a vád rágalom volna, sem őtsem pártját képviselőnek meg nem választanák, a parlamentarizmus iránti hitet a hazában megrontja, a kormányok ellen 15 év óta szórt politikai és anyagi pressió vádja, a valódi többséget tagadó ismételt nyilatkozatok, mert oly alkotmány, melyben egy politikai üzletcsoport hosszú évek során a nemzet valódi közvéleményét képes meghamisítani, hol nemcsak pénzzel üzérkednek, de a választókat a hivatal hatalmával lebunkózzák, nem alkotmány, de a szabadság paródiája, azon országgyűlés, mely ezt tűri, sőt ápolja, nem erkölcsi képviselő, de nyomorult üzletcsoport, a ki tehát ezen vádat elhiszi, annak nemcsak a többséget kell megvetni, de meg kell hűlni az alkotmányos szervezet iránt is. Apponyinak egyéniségét (individualitása), a nagyravágyás eszméinek csallhatlansága uralja; a nemzeti párt vezérének bálványa gróf Apponyi Albert, született miniszterelnöknek tekintette magát, 24 éves korában és 6 év múlva nem csak Ő hitte ezt magáru, de alakult körülte egy csoport is, mely őt Magyarország egyedüli prófétájának hirdette és hirdeti, a miniszterelnökségtől ugyan még távol van, mert 90-el kezdte és ma pártja 30-bul áll, kik közül vízzel és lelkesedéssel egyet sem választottak meg. Az azomban bizonyos, hogy azon esetben, ha a szabadelvű pártot az

akna munka, belfondorlat, tunyaság vagy élhétetlenség felrobbantáná, a romok közt az elnöki széket csakis a szabadelvűség köpenyével fedett arisztokrata foglalhatná el, ettől azomban még távol vagyunk, a Zelenyákok imádsága még eddig nem hatolt az égbe. Gróf Apponyi Albertnek titkos jelszava: »finis sanctificat media vagyis a cél szentesíti az eszközöket«, a gróf követte ezt a boszniai kérdésben, szemben ő felségével, midőn a magyar kormányt vagyis közvetve a magyar királyt megtámadta, mert a boszniáruli intézkedést maga a király fogadta el, illetőleg határozottatta el gróf Andrassy által, ösmernie kellett ő felsége azon nyilatkozatát, melyben azt mondá: »a bosznyák foglalás nemcsak császári és királyi, de az uralkodó ház politikája, sőt nemcsak királyi, de tősgyökeres, hagyományos, kiválólag magyar politika volt, mert minden nagy király és Hunyady János keletfelé terjeszkedett, be kell azonban ösmernünk, hogy első fellépése merész volt, mert először is a királylyal birkózott meg és a csekély áldozatokkal elfoglalható Bosznia helyett Oláhországot ajánlotta, melyet az orosz már megszállt és csak orosz háborúval lelt volna megszerezhető akkor, midőn már a török elvérzett és Magyarországra ugyan a török mellett tüntettek, emlékkardot küldtek, de segélyre sem egy aranyat, sem egy Önkéntest nem küldtek. Ezen politikát követte, midőn a kiegyezési alapon álló liberális kormánypárt ellen a szakadár szélsőballal szövetekezett, kétségkívül, aki a vezéri paripára akar ülni, minden segítséget fel kell használni azok ellen, kik ma még a paripán ülnek, arra azomban ügyelni kell, hogy úgy ne járjon, mint a hajdani vitéz magyar, ki törököt akart fogni, hátul-

ról felugrott a lovára, de a nagy ugrásban kardja elesett, megölelte tehát a törököt és le akarta a nyeregből lökni, a török azonban megsarkantyúzta tüzes lovát és csakhamar a török sereg közé vitte, a vad futásban a magyarok is megközelítették a szaladókat, egyik pajtása rákiáltott: mit csinál kend, János vitéz? János vitéz nagy szomorúan visszakíáltott: törököt fogtam, de visz a kutya. Ez Apponyival is megtörténhetnék, ha a korona még ez országgyűlésen ultramontán orosz kezekbe kerülne; még ez országgyűlés alatt, mert ma még van 35 embere, ha azonban népszerűsége így fogy, a jövő választásoknál pártja már csak ministeri és államtitkári jelöltekből fog állni.

Apponyi céljainak kivívására nemcsak a kormány személyeit, de a kormány hatalmát is megtámadja, nem méltatja a viszonyokat, a haza szolgálatában szerzett érdemeket. Horvátországban néhány éretlen suhancz minősíthetetlen betyárságot követett el, ezen eszelősek ugyanis a magyar király zágrábi időzésekor egy háromszínű zászlót szereztek és azt szent Jelasics szobránál, a magyar nemzetet káromolva elégették, gróf Apponyi ezért megtámadta a jeles Héderváry-Khuen Károly horvát bánt, ki a szakadárak szemtelenségét megfőkezte, alkotmányos többséget alkotott, megtámadta a miniszerelnököt, ki csak akkor lett volna köteles intézkedni, ha a bán kötelességét nem teljesíti. Először is az a kérdés, közjogilag mi a zászló? szigorúan véve zászló az, melyet Magyarország czimere díszít, közszokás szerint zászlónak tekintetik mindazon veres-fehér-zöld lobogó, mely a kormány és hatóságok, országgyűlés épületeire, hajóira ki van tűzve, vagy általok használtatik, a betyár suhanczok által összevert

rongy tehát zászló nem lévén, nyomorult tüntetések csakis a kihágás jellegével bírt.

A bán a törvényes lépéseket azonnal megtette, a horvát miniser és horvát követek az országgyűlésen rostálásukat kijelentették, három nevezetesebb város sajnálatát, megbotránkozását fejezte ki, ha Apponyi indítványát azomban elfogadják, a bán, a ki Horvátországba rendet hozott be és a horvát országgyűlésen a szakadár söpredéket megfékezte, leköszön, hiányozván az erős kéz, a vizsgálat árulók kezébe kerülhet, ezek a botrányt elfedik és Magyarország Európa gúnytárgya lesz és lévén a horvátoknál a zavargás, henczegés, lázadás 5 százados hagyomány, a fejtelenség, zavar, botrány ismétlődik és mindez azért, hogy a miniserelnök és szabadelvű párt megrendüljenek, egy veszedelmes vetélytárs örökre eltemetessék.

Apponyinál a vallás uralja a politikust. A nem szereplő egyéneknek a buzgó, de türelmes vallásosság nem rosszalható, mert ha a kereszt-falás (crucifix beiser) és vezeklés nem üdvözít is, de nyugalmat és megelégedést szerez és elvégre a vallás egyéni jog, mindenki dicsérje az Istent meggyőződése és szokása szerint. A vezér politikusnál azomban a nagy buzgóság veszedelmes, mert a fanatizmus soha sem méltányos, a catholica vallás nemcsak catholica, de római, vagyis cosmopolita, az érsekek és püspökök milleniumos pástorlevelei szerint a polgárnál első a római catholica vallás, második a kereszténység, harmadik a haza, Magyarországot ezer évig nem a magyarok hősie vitézsége, esze és pénze tartották fel, de a keresztény római catholica vallás. A ki tehát

túlbugzó és buzgósága a templom falain is túl terjed, midőn a jog, a világosság, a humanismus, a szabadság, a méltányosság szemben áll a kiváltsággal, a hatalmaskodás a magyarsággal szemben, a közöny, a cosmopolitizmussal, a vallási összetévesztve az egyházzal, legtöbbször az idegen hagyományok pártjára áll. A magyar politikában ilyen összeütközés újabb időben csak egyszer történt, a polgári házasság ügyében. Gróf Apponyi a polgári házasságot, midőn ez néhány év előtt szőnyegre került, elfogadta most azonban, midőn az elv végrehajtása javaslatolt, a valószínűséget időelőttinek találta és a küzdelem élessé az, ő fellépése által lett, mert ha ő ellene nem nyilatkozik, pártja és a szélsőbal töredéke is valószínűleg hallgat és a főrendi kereszties vitézek nagy része honmarad.

Ezen előzmények után ítélve, több mint valószínű, hogy a felekezetek tényleges egyenlősítése, az iskolák államosítása, a congrua szabadelvű, a nép kívánalmainak megfelelő rendezése, a magyar nyelv biztosítása, a katholicus autonómia jogos és gyakorlati szabályozása eseteiben a gróf ismét a szabadelvű eszmével ellenkező állást fog elfoglalni.

Gróf Apponyi, pártjának pillanatnyi érdekeltül vezelve, az országos képviselők igazolása eseteiben is az ország souveren jogaival ellentétes állást foglalt el, midőn a magyar kúriára akarta és akarja ruháztatni a képviselők igazolását. Az igazolásnak ugyanis két része van: politikai és jogi. Az elsőrül, vagyis az igazolásról a képviselőház le nem mondhat, mert ez esetben alárendelné magát a curiának, illetőleg a kormánynak, nem teheti ezt azért, mert a kúria mióta fenáll, szemben a kor-

mánynyal, soha sem volt független. A jogi rész, mely a visszaélésekről, csalásokra, erőszakoskodásokról szól, miután ezek bűntények, a kúria bíraskodása alá tartoznának, sőt a nyomozások, vizsgálatok is a kúria kiküldöttje által teljesítendők.

Apponyi soha sem személyeskedik, nem kiabál közbe, híveinek személyeskedését azomban soha sem igyekezett mérsékelni, a tanácskozás elfajulásához is tehát részben hozzájárult, bár ebből az oroszlánrész főleg a többséget illeti. Apponyi a népszerűséget bálványozza; a népszerűség kétségkívül kellemes az egyénre, mert a tömeg helyeslése az ünnevelt érdemeinek, tehetségeinek, munkásságának, hazafiságának elismerése, a siker eszköze, mert aki elszigetelve áll, lehet okos ember, kitűnő hazafi, de soha sem juthat kormányra, mint ellenzéki vezér sok rosszat megakadályozhat, de igen kevés üdvösét létesíthet, mert az országot a ministerium kormányozza, a törvényhozást a többség kormánya vezeti. A tömeg megnyeréséért és bizalma megőrzéséért azomban soha sem szabad a rendtelenségre bátorítani, az anarchiára célzó eszközöket táplálni, vagy a féktelenségre szemet hunyni, komolyan meg kell mérni, mi szabad a kövezen és azt kell szem előtt tartani ma neked, holnap nekem. A katona-törvényrűli vitában, a közhír szerint, mindkét ellenzék, nemcsak a képviselőházban, de az utcán is a tüntetéseket a személyi-párt és az ellenzék vezette és pedig, tekintve Apponyi gazdagságát és egy nagy rész szegénységet, a gazdagok fukarságát, a költségek oroszlán része Apponyit terhelte, a költsékezt ugyan úgy Apponyi, mint a többiek kereken tagadják és ezt bebizonyítani nem

lehet, annyi azomban tény, hogy a vidéki nagy számú ifjúság sem a maga pénzén nem utazhatott, sem Pesten nem mulathatott, mert az ifjúság általában pénz-sorvadásban szenved, másodsor pénz kellett Pesten a tüntető tömeg szervezéséhez, mert a háziúr, a bankár, kereskedő, boltos, ügyvéd, iparosmester nemcsak maga nem tüntet, de a tüntetést a tüle függő segédeknek sem engedi meg, tehát proletárokat kellett szerezni, ezek pedig naprul-napra élnek, tehát ingyen nem abczugolhatnak, tojással és narancscsal nem hajigálhatnak. Hogy költöttek, ez az ő dolguk, mert pénzt ha tetszik akárki a Dunába hajigálhatja, hogy azomban a mesterséges árvizet medrében nem tartották, ez már a hibánál is több, mert ez a bűntelen zavargás a fejetlenség installatiója volt. Sőt ezen erkölcstelen zavargásért a felelősség az összes ellenzékét és Apponyit még azon esetben is terheli, ha nem költöttek is, mert Apponyi ez időben az utczának annyira ura volt, hogy ha tisztelgést rendeltet magának és ezen kijelenti, hogy a nemes ifjúság megtette köteleességét és a többit bízzák a hazafias ellenzékre, a zavargás egyszerre megszűnt volna. A népszerűség vadászat országos egyénre és veszélyes üzlet, mert ez szabad ipar, az árverés heve a vezetőket oly ígéretekre tüzeli, melyek helytelenek, veszélyesek és kivihetetlenek.

Az Apponyi politikának egyik jellemvonása a kisorsúság, kis dolgokat nagyra felfúj és a nagyobbát elhallgatja, ezek közé tartozik a királyi udvari méltóságok kiegészítése, kétségkívül az ország a magyar főudvarmesteri hivatal betöltését és működését követelheti, ez azomban oly csekélység, melynek szünetelése a kor szelleme

szerint nem sérelem, betöltése nem előny és legfeljebb a rangos főurak ambícióját elégítené ki és csak akkor lesz mellözhetlen, midőn a budai királyi lak kiépülvén, a magyar király Budapesten hosszabb ideig fog udvart tartani. — A magyar katonaiskolák felállítása helyes eszme, de Apponyi a cél elérésére rossz utat választott; van nekünk Ludovica akadémiánk, mely kiválólag magyar, azt kellett volna tehát indítványozni: a Ludovica akadémia a szükségletnek megfelelőleg bővítettessék ki, az évi fedezet költségeit szavazza meg az ország; a bécsi Terezianum vagyona, mely ma magyar intézetnek nem tekinthető, de Magyarország részére is alkottatott, a quota irányában osztassék fel, a magyar hányad és a magyarországi uradalmi azonnal adassanak át a Ludovica akadémiának, a miniszterelnök és honvédelmi minister ő felségénél a Ludovica akadémia növendékeinek a magyar hadseregnéli alkalmazását eszközölje ki, — ez csakis így elérhető; aki pedig azt hiszi, hogy a császári törzstisztek és tábornokok a régi iskolákban az osztrák tiszték fiai által használt helyekről lemondanak vagy ez az ő ellenkezésükkel szemben kivihető, az vagy nem ismeri a tényleges helyzetet, vagy ámit.

XV.

A szabadelvűség jelenje. Az országgyűlés felosztatása. A quota. Bánfy nagy győzelme.

Tisza leköszönése nagyban megváltoztatta a szabadelvű tábor pártállását, mert elméletileg ugyan az országgyűlési többség szabadelvűnek volt nevezhető, mert keveset fogadott el olyat, a mi az európai vagy magyar

szabadelvűséggel ellenkezett. Deák, sőt Tisza Kálmán szabadelvűségéhez sem fért kétség, az azomban kétségkívüli tény, hogy a párt a Deák idejében a Deák Ferencz, Tisza alatt a Tisza Kálmán eszével gondolkozott, kezdetben tehát valóságos Deák-párt volt. mert az aulicus maradványok Pesten hallgattak, a vidéken is csak titokban tanácskoztak, a közönség előtt három szintit lebegtetek, a kedves emlékű fekete-sárga parányi rongyot csakis zsebekben rejtegették, a közönség tehát az egész pártot színaranynak képzelte. Tiszát a conservatívek már félszakadár múltjáért sem szerették, a fúziókor tehát csakhamar ki is vonultak, a nagy többség azomban tunyaságbul, tiszteletből és érdekből szavazott és nem gondolkozott, bár a szabadelvűségnek egyik főelve a gondolat és cselekvési szabadság, a többség tehát valódiilag Tisza-párt volt.

Tisza elvonulása azomban a helyzetet megváltoztatta, utóda gróf Szapáry Gyula, a sárga-fekete hagyományok szerint az első loyális ministerelnök volt, mert a többiek 48-ért száműzettek, elítéltettek, egy be volt zárva, Tisza pedig a bezárási minősítvényhez igen közel járt és csakis a véletlen mentette meg a börtön élményeitől. Gróf Szapáry azomban tiszta volt mint a fehér lilium, aulikus ultramontán granitsár körben nevelkedett, 61-ben átnyaralása buktatta meg a határozatot, mint főispán és kormánybiztos, a hatalmat kellő szigorral kezelte, az ultramontánokkal benső viszonyban állt, nemcsak azért, mert a szatmári püspökségtől 20,000 holdat kedvezményes áron bérelt, de mert apárul, anyárul a római catholica valláshoz ősi buzgósággal ragaszkodott, tehát a szaba-

doknak gondolkozni kellett. A Deák és Tisza rendszere azért sem volt fentartható, mert Szapáryra, mellőzteté-
seért 2 minster haragudott, 1 liberális democrata mi-
nister nem bízott elveiben. Tiszának pártvezérségét a
ministerelnök nem fogadta el, mi méltánytalan eljárás
volt, mert önként mondott le, mert az ellenzék, nem
elégedve meg kormány-politikájának rosszalásával, sze-
mélyes hajszát indított ellene és ezáltal megsértette a
tanácskozás szabadságát és a pártot, a vezéri megbízás
pedig érdemeinek elismerése lett volna, igaz ugyan, hogy
a Kossuth-kérdésben, melynek ürügye alatt Tisza vissza-
vonult a ministerium ellentétes állást foglalt el, a szabad-
elvű alapon nem a ministerium, de Tisza Kálmán állt.
Szapáry a párt megkérdezése nélkül lett ministerelnök.
sőt programot sem adott, ezen lealázó eljárás a párt
kiskorúságára mulatott és a párt lenézése volt

Szapáry, a hatalmat átvéve, igyekezett személyi
pártot alkotni a párton belül és kívül, mindenekelőtt az
aulicus és ultramontán maradványokat akarta megnyerni
és Tiszául menekülve, a szabadelvű pártot conservatív
párttá átalakítani, erre legalkalmasabbnak találta a megye-
rendszer felrobbantását, miután ezt Apponyi is kívánta,
abba reménykedett, hogy ha ez sikerül, Tisza pártjával
kivonul, Apponyi pedig belép, céljának kivitelére a királyt
is bevonta, szándoka azonban a szélsőbal erős ellen-
állásán megtört. Az elkeresztelési botrányok elmérgesed-
tek, a gyenge gróf Csáky rendeleteit nem tudta végre-
hajtani, gróf Szapáry nem akart meghalni, a polgári
házasságot egyrészt biztos elhajtó szernek tekintették,
de különben is a polgári házasságul és az izraeliták

receptióját halogatni nem lehetett, mert az egyházi házasság válfalat képezett. A 900,000 izraelita és a többi lakosság közt, a méltányosság, a józan politika ezen váltál lerontását követelte, mert az izraeliták az utolsó években mind megmagyarosodlak, a kereskedelem és ipar fő tényezői, az eddigi lealázó helyzetet tehát meg kellett szüntetni, ennél fogva a párt főbbjei a polgári házassági törvényjavaslat betérjesztését követelték. A ministerium az elkeresztelési ügyet más módon kibonyolítani nem tudván, a polgári házasságot elfogadta, Szapáry, ellenkezően ez vallási érzületével, ellenezte, azt hitte azonban, hogy ha a ministeriumból kilép, egy tekintélyes töredék (60 képviselő) zászlója alá sorakozik, a szélsőben és Apponyi ellenzeni fogják tehát míg a képviselőházban megbukik, ha ott nem, biztosan visszaveti a felső ház, rosszul volt értesülve ő felségéről is, azt hitte, hogy a király mindenestre visszaveti, a ministerium lemond és ő felsége a lelépő ministerelnököt fogja az új ministerium alakításával megbízni, a papok híveiből, az aulikusokból, a bérlőkből és biztos képviselőkből, az Apponyi pártból többséget, új ministeriumot és conservatív pártot alakít, ezen reményben tehát leköszönt. Ezen alkalom az Apponyivali egyesülésre is kedvezőnek látszik, mert Apponyi ugyan a ministerelnökségi követelményekről nem mondott le, de Szapáry Apponyinak római katolikus érzelmeit ismerve, biztosan hitte, hogy a személyi párt vezérének a vallási rajongás a nagyravágyást mérsékelni fogja. A Szapáry uralom alatt azonban a szabadelvű párt hangulata nagyban megváltozott, az engedelmes labanczok is gondolkozni kezdtek, nem elégedtek meg a névvel, de sza-

badelvű politikát is kívántak. Tisza nemcsak a kölcsönt kívánta Szapárynak visszaadni, de a pártot meg is akarta az aulicusoktól és clericálisoktól tisztítani és a felsőháznál is szervezni akarta a szabadelvű pártot. A hírlapok verték a szabadelvűség nagy dobját, a pártban megvolt az alkalmas szabadelvű miniszerelnök. A királynál Tisza Kálmán hitele és befolyása nem csökkent. A loyális aulicus aranygyapjas gróf miniszerelnök helyére ő Felsege kinevezte a polgári származású Wekerle Sándor pénzügyminiszeret, ki soha nem csúszott, nem hajlongott, de kitűnő tehetsége és szorgalma által emelkedett a pénzügyminiszeri székbe, a hírlapok a szabad politika mellett erőlesen izgattak, azonban az ellenfél sem aludt, gróf Zichy Nándor és gróf Eszterházy Móricz kitérték a római keresztény zászlót, a főpapság és főrendek megújították a régi szövetséget, felkérték a római pápa áldását, illetőleg az udvar és papságnáli befolyását. Az egyesült párt népgyűléseket tartott, a fehérvári gyűlésen hűséget esküdtek a királynak, a kit senki sem fenyegetett, az öreg és fiatal grófnék és bárónék lelkesítették a fiatal sportmeneket és a podagrás méltóságos urakat, a marianusok a népgyűléseken a szentvallás iránti hűségre hívták fel a népet, a pártgyűléseken kimondták, hogy mindenben a katolikusokat kell pártolni, a más keresztény pedig csak azon esetben elfogadható, ha marianus katolikus nem akad.

A szabadelvű kormány hasonlólag mindent elkövetett, a fővárosban az országbíró elnöke alatt nagy népgyűlést tartott, a kormány kerekerei erősen működtek, időközben Kossuth Lajos meghalt, a

nagy halottnak hazahozatalát és ünnepélyes eltemetését Wekerle a királynál kieszközölte, Kossuth iratait a kormány 100.000 forintért a múzeum számára megvette, mindkettő kedvezőleg hangolta a nagy közönséget, bár az utolsó Wekerle kegyvesztését idézte elő. A kitűnő Wekerlének bukása azonban megpáncélozta, az erkölcsi erő és hazafiság magaslatára emelte a szabadelvű pártot, Wekerle Sándor miniszterelnököt az udvarnál több másodrendű alkalomnál mellőzték, a jeles hazafi a miniszterelnök kicsinylését a magyar állam megsértésének tekintette s mert nem a csúszó-mászó állatok, de az önérzetes, szabad magyarok közé tartozott a miniszterelnökségről leköszönt. A miniszterelnök leköszönvén, a ministertársaknak is le kellett köszönni. Bécsben a fúzió eszméje kísérlet, Ő felsége a lelkes derék magyart, a jeles, eszes, erélyes horvát bánt, gróf Héderváry Khuen Károlyt bízta meg a kormány alkotással. Héderváry kijelentette, hogy fúziót akar és a ministeriumot a párt előleges megkérdezése nélkül fogja megalakítani, a polgári házasságot azonban elfogadja. Ezen programra a szabadelvűség alapelveivel: »semmit rólunk, nélkülünk« ellenkezett, mert a kormányelnök ajánlja ugyan öfelségének ministertársait, de csakis azokból ajánlhatja, kiket a párt elfogad, a polgári házasság sem volt biztos, mert gróf Apponyi Albert a polgári házasságot elfogadta, de végrehajtását ellenezte, tekintve Apponyinak becsérzetét, tekintve azt, hogy a fúzió esetében pártja 100 tagból áll és a felső ház elveti, a kérdés a fúzióval csak úgy lelt volna elintézhető, hogy ha az alsó házban elfogadják, a felső házban pedig visszavetik, másodszor a béke ked-

véért a képviselőház, mint a megyék államosítása kérdésében történt, elfogad általánosságban egy törvényjavaslatot, melyben az 1-ső §-ban a polgári házasságot elfogadja, a 2 § azomban, tekintve a végrehajtás akadályait, a képviselőház és főrendiház vegyes bizottságot nevez és a receptiót is ezen bizottsághoz utasítja, 50 évig gondolkozik a polgári házasság czélszerű módozatán, a polgári házasság egyenértékeül pedig a reversalisokrul szóló törvényt előlegesen, egyszerűen eltörli. A kérdés ily módoni kiegyenlítése után gróf Apponyi minster a megyéket agyonbunkózza, gróf Kálnoki folytatja magyarellenes külpolitikáját, Agliardi pápai nuncius magyar kéjkirándulásokat rendez, a fiatal papokbul, grófokbul és bárókbul fekete sereget alkot, a pápátul kieszközli a kegyes alapítványoknak a keresztény vallás védelmérei fordítását, Apponyi a fekete sereggel az új főispánokkal, az udvari méltóságokkal a nagy többséget megcsinálja és egészségi szempontbul a minsterelnököt és a szabadelvű pártot hazaküldi zabot hegyezni és misét hallgatni.

Gróf Héderváry meggyőződve a helyzetrül, a kormány alkotásrul lemondott és őfelségét a közhangulatról értesítette. A szabadelvűpárt elkezdett gondolkozni a leendő ministerekrül, minsterelnöknek a szabadelvűek egyhangúlag báró Bánfy Dezsőt jelölték, őfelsége a kormány alkotásával báró Bánfyt bízta meg, a báró értekezvén a párttal, jelöltjeit ajánlotta. Most először jelölte a többség a kormányt, mert az első kormányt Deák Ferenci ajánlotta, Lónyayt Andrássy küldte, a későbbieket Deák Ferencz elbetegesedvén a nevével visszaélő udvaronczi segítették a piros székekbe. A fusiót Andrássy csinálta Ti-

szával. A fusió óta Tisza lemondásáig Tisza Kálmán minisztértársait tetszése szerint nevezte. Szapáry minisztártársait megtartotta, minister lett, mert gyengének tekintették, Wekerle ministerelnök lett, mert a fiatalabbak közt legkitünőbb és legnépszerűbb volt. A sajtó megtette kötelességét A megyék egyhangúlag a szabadelvű ministerium mellett nyilatkoztak. A ministerium élete azomban az országos szabadelvű párt ellenzéki részétől függött, mert a kormánytpárbul 4-8 jelezte kilépését, 47 pedig kint csavargott és leste kerülete hangulatát, várta az események fejlődését. Az ellenzék állt 100 szélsőbalibul, 55 Apponyistából és 478 szakadárbul, vagyis 203-bul, a kormánypárt 170 berukkolt katonából, és 47 kertelő, mezei legényből, ba a szélsőbal eddigi ellenzéki rendszerét követve, a kormány ellen tömörül, a csángók, nem jönnek be, a kormány megbukott. A függetlenségi párt gondolkozó része azomban belátta azt, hogy szabad embernek bárki lobogtassa is a szabadság zászlaját, mindig a szabad-zászlót kell követni, hogy Bánfy után csak Apponyi jöhet és reá az Apponyi-aulicus-ultramontán szövetség Bánfynál sokkal veszedelmesebb, 70 a polgári házasság mellett nyilatkozott, ez döntött, mert már ez által, még ha a csángók megtántorodnak is, a kormánynak a horvátokon kívül 20 többsége van, ezt látván a szakadárokbul 10 vissza szivárgott, az 50 kertelő hűségét és szolgálatkészségét bejelentette.

A főrendiháznál azomban a szabadelvű papirosok rózsz értékfolyammal bírtak, a marianusok Komárom mindíg a felsőház volt, most is tehát a főrendekben és a királyban reménykedtek, «sőt a vezetők a király ellen-

szenvére hivatkoztak, bár a Habsburg-ház katolikus vakbuzgóságát illetőleg úgy látszik, hogy ezen urak történeti ösmereteiket a papok és jezsuiták történelméből merítették, kik elhallgatták I. Miksának protestáns rokonszenvét, III. Ferdinándnak a protestánsok nyílt pártfogását a templomok ügyében, III. Károly türelmes uralmát, Mária Terézia kegyességét, József császár papgyűlöletét, a jeles II. Lipót pártatlan igazságos nézeteit, vagyis a Habsburg-Lotringen királyokbul a türelmetlenség fekete kámzsáját csak Rudolf, I. Lipót öltötték fel, kik nemcsak az eretnekek, de Magyarország, a magyarok és a magyar alkotmány ellen folytattak irtóháborút. Az ultramontánok erejét meggyengítette a főpapság ziláltsága, a papság élén rangjok és tehetségeknél fogva Vaszari cardinális érsek, Schlauch cardinális püspök, Samassa érsek állottak, ezen nagy tehetségek a római pápának engedelmeskedtek ugyan, de egymást nem kedvelték. A szabadság szelleme a múmiák palotájába is elhatott, a győzelmet nagyban elősegítette a polgári házasságrul szóló törvény azon szakasza, mely az anyakönyvvezetőknek meghagyja, hogy a házassulókat eddigi vallási szokásaik teljesítésére figyelemztessék, báró Bánfy ministerelnök a főrendi szabadelvű pártot erélyesen szervezte, sokakat különböző módon megnyert, többeket semlegesített, a pesti közönség tüntetett és rémített. 40 főrend hon maradt és a törvényjavaslatok győztek. A néppárt nevet felvett aulicus ultramontán párt a küzdelmet megújította, a megüresedett képviselő, a megyebizottsági és tisztviselői választásoknál, az elsőnél 4 helyen bukott, 1 helyen győzött, állítólag a lócsei választásnál egy községben éjjel a plébános a

templomban a papjelölt hűségére a jámbor tótokat fel- eskette, ha ez így volna, ez a vallással, az egyházi ha- talommal csúnya visszaélés volna, váljon ez a hír igaz-e? igen nagy kérdés, mert a vadászok és kortesek igen so- kat hazudnak. A megyei bizottsági tagok választásánál a néppárt csakis két megyében győzött, de a virilisták ál- tal ellensúlyoztatván, a megyei tisztválasztásoknál min- denütt bukott. Mindez azt bizonyítja, hogy a szabad el- vekeket nemcsak a vagyonos osztály, az értelmiség, pol- gárság, de a nép tömege is vallja. Ezen győzelem főleg azért is nagy horderejű volt, mert az ellentábort azok képviselték, kik a néppel folytonosan négy szemközt is érintkeznek, kik szent Péterrel a nép hite szerint össze vannak kötve és a paradicsomban! bejutásnak urai. A képviselőházban a szabadelvű párt egyik része a közjogi ellenzék, régi politikai helyzetét, a közös szabadelvű tör- vényjavaslat elfogadtatván, elfoglalta és a kormányt épen úgy támadja, mint az Apponyi párt, a szakadárok, a fe- kete szélsőbal, mint azorában a szavazás mutatja, a kor- mány többsége 30—60 és a közös győzelem után biz- tosan számíthat arra, hogy ha a kormány és pártja szabadelvű politikájához hű marad, 70 szélsőbal minden szabadelvű reformot támogatni fog és ellene gróf Apponyi- val és gr. Szapáryval nem szövetkezik.

A polgári házasság és anyakönyvvezetés kétség- kívül vívmány, mind tárgyilag, mind következményeire nézve, mert meghagyva a vallási szokásokat, átvette a család alkotása feletti államjogot, melyet eddig egy kiváltságos osztály gyakorolt, ez által megszün- tette a korunk szabad eszméit sértő lélek vásárlást,

melyért a vallási háború megindult, megtörte az egyház keresztényi hatalmán lovagló papságot, behozta, illetőleg lehetővé tette az izraeliták és keresztények közötti házasságot, megadta az egyenjogúságot az izraelita lakosságának, kik ma majdnem kivétel nélkül magyarok, az irodalomba és journalistikába a szabadelvűség erős hívei, a magyar kereskedelmet és ipart megalapították, Pestet megszépítették, számok 900,000, figyelmeztette a fajokat a magyar nemzet minden hatóságára, kétségkívül helyezte a király valódi alkotmányos érzelmeit, leálcázta az aulikusoknak és ultramontánoknak az alkotmányosság megdöntésére, a magyarság visszatartására irányuló szövettségét. Egyesítette a szabadelvűpárt millióit és kimutatta az ellenzék törpe kisebbségét, lelki szegénységét és gyengeségét.

A liberálizmus győzelme nemcsak magába fontos, de következményei is nemzeti diadalnak tekinthetők, a Magyarország és Austria között kötött állami szövetségnek alapját minden szabad és magyar ember előtt a paritás vagyis hatalmi egyenlőség, vagyis mindkét szerződő állam érdekeinek és jogainak egyenlő tisztelete és közös védelme. A külügyekben gróf Andrassy Gyula külügyministersége alatt nem hiányzott, mert Andrassy jó hazafi volt és Magyarországra is támaszkodott, a porosz szövetséghez őszintén ragaszkodott, tehát részint saját, részint hatalmas szövetségesnek tekintélye által is Romániába, Szerbiába és Bulgáriába a panslavizmust, a magyar nemzetiségeknéli szereplési és izgatási vágyat megfékezte, az aulikus csoportot pedig szétrobbantotta. Utóda gróf Kálnoky tábornok, magyar nevű morva gróf ellenkező

irányt követett, szentpétervári követsége alatt megkedvelte a kancsuka mestereket, behunyta szemeit az oláh, szerb, montenegrói izgatásokra, a magyar aulikusok és ultramontánokkal szövetkezett és Agliardi pápai nunciust a szabadelvűpárt és kormány ellen Magyarországra küldte, ha a pápai nuncius látogatása tisztán egyházi vagy magán jelleggel bír, ha kizárólag a katolika vallás hitelzeit tárgyalja, nem lehetett volna sem a nunciust, sem gróf Kálnokit megtámadni, a nuncius azonban egy ebédnél azt mondta, hogy a kormány többségé nem valódi, de erőszakolt többség, ezért báró Bánfy gróf Kálnokytul elégtételt kért, Kálnoky nem tudott vagy nem akart elégtételt adni és leköszönt, első eset volt ez, midőn Pest bécsi ministert buktatott. A császár gróf Kálnoky helyére Goluchovszky lengyel grófot nevezte, osztrák ministerelnöknek pedig Badeni lengyel grófot, mindkettő már mint lengyel, de egyénileg is rokonszervez Magyarországgal és ha Kálnoky az orosz barát marad külügyminister, alig nevezték volna ki osztrák ministerelnöknek a magyar szabadelvű kormány barátját és a hármasszövetség hívét.

Kálnoky gróf bukása Magyarországra és a szabadelvű pártra nagy vívmány volt, azért is, mert nemcsak a magyarellenes vagy legalább is a magyar érdekek iránt közönyös külügyministertül megszabadultunk, de igen sokat nyertünk az által, hogy utóda nem pártjából, az osztrák, cseh udvari főnemességből neveztetett, kik Magyarországnak is ellenségei és nem a katona diplomatiából, kik a szabadelvű követelményeket felfogni nem tudják és orosz barátok tehát Magyarországgal nem rokonszenveznek, nagyot nyertünk általa, az európai közvélemény-

ben is, mert gróf Andrassy Gyula bukása után a diplomaták az osztrák-magyar birodalmat Porosz és Olaszországokon kívül még mindig osztrák birodalomnak tekintették, ezen változás azonban a diplomatiát meggyőzte, hogy ezen birodalom nemcsak osztrák, de magyar birodalom is, hogy aki ezen birodalommal viszonyba akar lépni, Magyarország beleegyezése, a magyar érdekek mellőzésével szerződésre nem léphet. Meggyőzte továbbá arról, hogy Austria megsértését Magyarország, Magyarország megsértését Austria nem tűri el, vagyis szemben az idegenekkel, Magyarország-Austria egységes politikai állam.

Magyarország az ország határain túl soha oly helyesen képviselve nem volt, mint jelenleg. A kiegyezésiül kezdve a király személye körüli minist ért díszmesternek. hivatalát gondúzőnek tekintették, kinek feladatát a ministerium felterjesztéseinek átadása, ajánltjainak beterjesztése képezte, az ország állásáról pedig időnként a királyt a ministerelnök világosította fel; az udvari hangulatról és viszonyokról, az osztrák viszonyokról, az osztrák ministerium n és politikai viszonyokról gróf Andrassy ministerelnök távozása után csakis sötétben tapogatózott, miután a bécsi magyar minister, a törvényt betű szerint véve és talán diplomaticai ügyesség hiányában is, eddig nem érzett hivatást arra, hogy a királyt a magyar ügyekről felvilágosítsa és a ministerelnököt az osztrák és bécsi ügyekről értesitse, a kiegyezés óta egész mostanáig egy magyar bécsi minister sem bírt diplomaticai képességgel. Főleg és véglegesen a magyar király felvilágosítása a ministerelnök feladata, de a ministerelnök Pesten lakik és hónapokig, sőt egy hónapig sem lakhatik Bécsben, sem

ő felségét utazásaiban nem kísérheti; igen czélszerű tehát, ha egyrészt ő felsége fel van világosítva nemcsak a törvényjavaslatról és politikájáról, de annak titkos indokairól és irányáról, másrésztül kell, hogy a miniszterelnök (ismerhesse előre ő felségének kételyeit, mert bármily lángész legyen is a miniszterelnök, a nehézségeket, kételyeket sokkal könnyebben eloszlathatja, megvilágíthatja, ha azokról előleges tudomással bír. A viszonyok ismerete szükséges azért is, mert a politikában tényező az időszerűség is, vagyis nem elegendő valamely törvényjavaslatnak, intézkedésnek észszerűsége, de szükséges kivihetősége vagyis sokszor nem szabad a szükségést is erőszakolni, de várni kell addig, midőn az egyszersmind kivihető is.

Magyarország ma van először Becsben tökéletesen képviselve, mert báró Jósika Sámuel, ő felsége személye körüli miniszter valóságos diplomata, éles eszű, sima, művelt, komoly, tudományos férfiú, ki a helyzetet, az embereket ismeri, udvarias szívélyességével mindenkit megnyer, hazájának hű fia, ő felségének bizalmát bírja, szerénysége, tehetségével egyenlő, nem tüntet, de mindenre figyelmeztet, mindent mérlegel, hazájának, a szabadelvűségnek érdekében szembeszáll a közvéleménnyel is. Bizonyítja ezt a kétfejű sas tárgyában! nyilatkozata is báró Jósika nagyon jól tudja azt, hogy a magyar miniszterium, a magyar delegatio palotáján a kétfejű sasnak nincs helye, de ha ezt ma, a Lueger hangulat korszakában eltávolítják, a kétfejű sas elröpítését a keresztény próféta felhasználhatta volna a két miniszter, Goluchovszky és Badeni elleni botrányos merényletekre, a közös szerződések megnehezítésére. Goluchovszky a mi ministe-

rünk is, mindkettő a hármas szövetség híve, mely főleg magyar politika, Badeni rokonszenvvel és tisztelettel viseltetik Magyarország iránt, ha Jósika az öreg Bach-sas eltávolítását elrendeli, kétségkívül tapsokat nyer, de árt barátainknak és Magyarország érdekeinek. Báró Jósika egyéni érdekét feláldozta a haza érdekének és ezt helyesen tette és pedig annyival inkább, mert a sast nem ő tette fel, le kellett volna ezt az országgyűlésnek vettetni még 67-ben, ha tehát eddig ott fityegett, ott maradhat még pár hónapig, míg a bécsi levegő megtisztul. Nemcsak eszélyesen, de férfiasán is járt el, mert ha ki akarta volna magát menteni, titkos ülést kérhetett volna és ebben elmondhatta volna titkos indokait. Ezt azonban nem tehette azért, mert a titoktartást a magyar politikusok nem kedvelik és ha ez a házbul kiszivárogo, a Luegerek azt mondják: »íme a magyar zsidó-párt legkedvenczebb eszméjét is felfüggeszti azért, hogy szolgálja, Badenit és ministeriumát fentarhassa, le a zsidó szolgálkakkal«, a magyar ellenzék pedig azt mondja: »íme oda jutottunk, hogy a gyáva ministerium még a nemzet czímerét sem meri a magyar állami palotára kitűzni, az állami paritás tehát ámitás és mi az osztrák ministerium szolgálai vagyunk.« A minister tehát hazája érdekében hallgatott

A szabadelvűség fő biztosítékát báró Bánfy és ministeriuma képezi. A vallási hadjárat diadala főleg a ministerelnök erélyének, fáradszatlan szorgalmának, elvűségének tulajdonítható, nem bír a szónok politikusok varázsával, de helyes ítélő-tehetsége, szívóssága, szabadelvűsége, erélye, önérzete, magyarsága és buzgalma, po-

litikai bátorsága kétségbevonhatlan lény. A számos támadások ellenében kétségkívüli bizonyíték a vallás ügyben ő felségének megnyerése, az Agliardi és Kálnoky ügy, a felsőházi többség, gyenge, a szabadelvűséget szíven nem hordó egyéniség visszavonul vagy fusionál, mi különben egyenlő lett volna a szabadelvűség retirádájával. A nemzetiségi izgatás rugóit senki sem ismeri úgy, mini báró Bánfy, testestül, lelkestül magyar, s mert akarata erős, a bukaresti ármányok szálaít eddig is szétvagdalta, a magyarság biztosítására tehát senki sincs annyira hivatva, mint báró Bánfy. Az ellenzék, a minisiterelnök elleni gyűlölettül elragadtatva, magyar nyelvismeretét is megtagadta, ez nevetséges mese, mert azt mindenki tudja, hogy az erdélyi főrendek, Magyarország meghódításéiul kezdve, a családban, a társaságokban, a politika életben, kivétel nélkül, magyarul beszéltek, a calvinista iskolában magyarul tanultak, 10 év óta ismerem az erdélyi főrendek nagy részét, ismertem br. Bánfyt, soha egygyel sem találkoztam, a ki magyarul jól ne beszélt volna, báró Bánfy azomban főispánbul lett a ház elnöke, a szónoklatban tehát gyakorlata nem volt, lehet tehát, hogy néha elszólja magát, ezért azomban a magyar nyelv nem tudásával vádolni nem lehet, mert ez a leggyakorlottabb szónokkal is megtörténik.

Az ellenzék minősítettlennek hirdeti a kormányt, mert a minisiterek nem szónokok, kétségkívül a minisiterium egyedüli ragyogó szónoka Wlassics közoktatási minisiter, de a minisitereknek fő kellékek nem is a szónoklat, de a helyes és szigorú kormányzat, a czélszerű közigazgatás, egészséges pénzügy, a törvények hamisí-

tatlan végrehajtása, az ország tekintélyének és érdekeinek mindenkiel szembeni megóvása, ehhez a szavak zuhanya felesleges, mert a cselekmények, számok beszélnek, új javaslatoknál elegendő az egyszerű logical érvelés és indoklás, mivel a ministerium és egyes tagjai bírnak. Általában a politikai érzélgés és lelkesedés megszűnt, ma pártok szerint szavaznak és sem Deák logikája, sem Kossuth óriási szónoklata nem tántorítana meg egy közvitét sem De különben a pártnak van annyi szónoka, mint az ellenzéknek, ott van Tisza Kálmán, Tisza István, Jókay Mór, Szilágyi Dezső, Berzeviczy, Láng, Pulszky, Széli Kálmán, Fáik, Gajáry, Chorin, Hieronymi. De váljon ha ezen urak mindenike, a ministerek és államtitkárok minden kérdéshez, törvény, cím és egyes szakaszhoz, szó-kás szerint, 4-szer beszélnének, a költségvetésen kívül alig hoznának évenként többet két törvénynél.

A szabadelvű pártnak tekintélyes részét képezi a közjogi ellenzék azon része, mely a polgári házasságot elfogadta, a clericális rész, mely azt ellenzetté, szabadelvűnek nem nevezhető, mert ez a babona a privilegialt papirend mellett harczolt, a vallástgyenlőség ellen. A függetlenségi párt egy magasztos eszmét, Magyarország önállását tűzte ki zászlójára, ez kétségkívül elméletileg jogos eszme, mert minden állam bír az önállás jogával és Magyarország 640 évig hatalmas önálló ország volt. Az újabb korban azomban az államok helyzete változott, Magyarország területe majdnem felére leapadt, míg a francia, német állam területét megkészszerzte, az orosz pedig négyszerte is növekedett. Austria helyzete Magyarországéval egyenlő, vagyis különállva a 40 milliós álla-

mokkái szemben önállását egyik sem képes fentartani, politikai, nemzetiségi tekintetben is egyenlő a helyzet. Magyarorszában a magyar és magyar érzelmű lakosság 9 millió, a román, szerb, tót, horvát 7 és $\frac{1}{2}$ millió. — Austriában a német 8, a szláv 12. Mindkét államot a panslavismus fenyegeti. Az egyik főleg nyers termelő, a másik iparos ország, mindkettőnek egy és ugyanaz uralkodója volt. Ezen indokokkiul vezérelve, a két ország megkötötte az állami szövetséget és bizonyos tekintetben az egységet. A függetlenségi párt és szabadelvű párt tehát sem mint párt nem egyesülhet, sem együtt kormányt nem alakíthat, mert a kormány egyes tagjainak az egész belkormányzatban egy azonos politikai iránynyal kell bírni, már pedig ezen irány ellentétes, mert a szélsőbal önálló Magyarországot kíván és a kötelező állami szövetséget ellenzi, a függetlenségi pártnak ez a helyzete szemben az Apponyi személyi és néppárttal, azon különbséggel, hogy ezek nem szabadelvűek, tehát már a belügyek terén sem egyesülhetnek, de nem egyesülhetnek azért sem, meri. Magyarország állami önállását Rómának alárendelik, a külpolitikában Magyarország természetes szövetségeseinek, a németeknek és olaszoknak ellenségei. A jelenlegi kormány bukása s az Apponyi kormánya a függetlenségi pártra minden tekintetben vereség, mert a függetlenségi pártot három irányeszmé vezet, a magyar állam függetlensége, Magyarország magyarosodása és a szabad eszmék érvényesítése. Az elsőhöz a személyi párt kormánya nem hozza közelebb, mert az ultramontánok nem ösmernek külön hazát, de egy közös keresztény birodalmat, melynek feje a ró-

mai pápa, az aulicusoknak alapelvök a szolgaság, légkörök a nyílt vagy jezsuita absolutismus, vonzalmok orosz, azt, hogy Apponyi jezsuita, orosz barát aulicus, nem állítom, de pártja ezeknek keveréke és ha ezek többségben lennének, tudna-e pártjának többségével ellenkező politikát követni, ez nemcsak nem valószínű, de teljesen lehetetlen is. Azon okoskodás pedig, hogyha Apponyi is megbukik, Kossuthnak kell következni, alaptalan, valóságos délibáb, mert az államszerződés megváltoztatása nemcsak mitőlünk, de Austriától, a magyar királyiul, az osztrák császáriul függ, mindaddig, míg a négy tényező a kiegyezést el nem szakítja, a függetlenségi kormány lehetetlen, ezen esetben tehát változás kedvéért megkísértenék a protestánsok ellenségét, a kis gróf Eszterházy Móriczot, de semmi esetre sem a szélsőbal. — Ellenben ha a szélsőbal a kormányt szabadelvű kérdésekben támogatja, személyes kérdésekben semleges állást foglal el, három vezéreszméjét diadalra juttatja és a szabadság légkörében függetlenségi eszméinek vagy azok egy részének valóditását inkább reménylheti, mint a Schvarzenberg Bach csoport hagyományosainak és pater Luegernek légkörében. A szélsőbal tehát a szabadelvűpárthoz közelebb áll, mint a személyi párthoz. A szabadelvű pártnak két alapeszméje van, a 67-iki kiegyezés fentartása és a viszonyokhoz irányított javítása a szabadeszmék megvédése és fejlesztése; az elsónél a szabadelvű pártnak az ellenzéki töredékek támogatására nincs szüksége, mert ezt ma csak 60 szélsőbali ostromolja. A szabadelvű intézmények fentartásában és fejlesztésében a szélsőbal ellentétet, sőt támadó állást sem foglalhat el,

mert ez esetben választói hagyják el, mint ezt az Ugron-párt gyászos bukása bizonyítja. Miután azomban a szabad-elvűség főfeladatát, az alkotmányosság biztosítása a szabad intézmények fejlesztése képezi, kell, hogy az országgyűlési vitákban a kormánypárt a valódi ellenzékei le ne lármázza, az ellenzék az országgyűlési tanácskozásokban és sajtóban a kormányt és pártot ne rágalmazza, mert mindkét eljárás illetlen és veszélyes is, mert mindkettő illetlen és a Parlamentarizmus hitelét rontja, a parlamentarizmus iránti bizalom pedig az alkotmányosság alapja.

A Bánffy-kormány többsége a mindennemű izgatások-daczára 60-ra emelkedett, a sarokba szorított ellenzék Bánfyt erőszakoskodással vádolta, a többség valódiságát tagadta, alkotmányos országokban ezt kétségkívül csakis új, szabad választásokkal lehet megczáfolni, egyrészt tehát ezért, másrészt a quota megállapítása is a nyakunkba szakadt, a közös terhek arányának megállapítása pedig nehéz munka, melyet sikeresen csak úgy lehet megoldani, ha az alkuvó fél, azaz Austria kormánya és országgyűlése meg van győződve, hogy Bánffy és kormánya nem saját, de az ország nevében szól, az arány megállapítása nem könnyű, mert az 1865/7. XII. törvény 18. a közös terhek aránya kölcsönös alku útján megállapítandó.

19. és pedig az alku megállapítására mindkét országgyűlés hasonló számú. küldöttséget választ, a két küldöttség a felelős ministeriumok befolyásával részletes adatokkal támogatott javaslatot fog az arányra kidolgozni.

20. Ezen javaslatot mindenik ministerium tárgyalás

végezt az Országgyűlés elé terjeszti, az országgyűlés határozatait a miniszteriuma által a másikkal közli.

21. Ha a két küldöttség nem bír kiegyezni, a két országgyűlés egyezkedik, ha a két országgyűlés nem tud kiegyezni, az adatok alapján dönt ő felsége.

Ez tehát oly munka, mely kis rész akarattal 1 évig is elhúzódhatik, mert 1-ször: meg kell alapítani az államok értékének alapját, másodszer a számbeli arányt: hozzászólnak minden tételhez a küldöttségek, ministerek Országgyűlések ki nem egyezése esetében dönt a király és császár. Ezt tehát egy 4 hónapos hazabeszélő országgyűlés semmi esetre sem végezhetné volna el, a mi helyzetünk különben is igen -kényes, mert az adó az utolsó egyezség óta 180 millióval emeltetett, az ingatlanok ára, a haszonbérek 50 százalékkal növekedtek, a földbirtok azonban már évek óta vergődik, a birtokok ára és az új haszonbérek lejjebb szálltak, ezt minden magyar tudja, az osztrák miniszter azonban a válságban jogosan kételkedhetik, miután a földbirtok adójának leszállítást még az ellenzék sem követelte. Ezzel szemben kétségkívüli tény a cseh, osztrák, lengyel földbirtok nagymérvű eladósodása és értékcsökkenése, de tény az is, hogy Auszriának az állampapírosokban, a gyáripárban, a takarékpénztárakban, a városi épületekben, a banknál elhelyezett tőke-értéke több ezer millióval több a magyar pénz- és értéktőkénél, ennek constatálása azonban időt kíván.

Másrésről tény az, hogy államközi szerződések sikerrel csak azon esetben köthetők meg, ha a kormány tömör és bizalmas többséggel rendelkezik. A Bánffy-kor-

mány a horvátokkal 60, sőt 90 többséggel bírt; ezen többség azonban nem volt biztos, mert a pártban a kormányt többen csakis feltételesen támogatták, némelyek a fúzióról álmadoztak, mások Bánfyt csak is az Apponyi iránti ellenszenvből támogatták, tisztázni és tömöríteni kellett tehát a pártot

Ezenkívül az egyezséget meg kell előzni a közös bevételek szabályozásának, mert ezek emelése legkevésbé sérelmes, mert miután ezek első sorban a fedezetből levonatnak, az államok csakis akkor tudhatják mennyi az egyenes fedezet és valószínű, hogy ezek levonása után az emelendő összeg terhe jelentéktelen összegre száll le. Mindezen indokoknál fogva báró Bánfy az országgyűlést feloszlatta és a választást októberre kitűzte. A 96-iki választás nemcsak tárcza-küzdelem, de a szabadelvűség harca volt a babona, a sötétség, az egyéni becsvágy, a cosmopolitismus ellen és a magyar nemzet szabadságszeretét, politikai érettségét fényesen bebizonyította.

A szabadelvű párt 350 képviselőt választott és pedig 299 kormánypártit és 52 Kossuth-pártit. A személyi-párt és marianusok megválasztottak 70-et, és pedig 31 Apponyistát, 9 Ugron-pártit, 23 néppártit, 7 pártonkívülit, vagyis Bánfy a horvátokon kívül 176 többséggel bír Apponyi vesztett 31-et, vagyis pártja felét, Ugron 31-et. A nemzet napirendre tért a fúzió felett, mert a hol a többség 176, 31-nek a befogadása a közvélemény durva megsértése volna. Párt Magyarországon még oly csúfosan soha sem bukott, mint az Apponyi és Ugron-párt báróitokban a papság és főrendek is támogatták. A' kormány tehát ma már a Kossuth-pártot is nélkülözheti.

A választások mindenütt a legnagyobb rendben folytak le, báró Bánffy bebizonyította, hogy nemcsak erélyes és eszélyes miniszterelnök, de jó pártvezér is.

XVI.

A szabadelvűség jövője.

A vallás-egyenlőségről és polgári házasságról hozott törvény díszes vívmány, a szabadelvű reformoknak azonban csak előzménye de nem zárköve, a szabadság várának nem fedele, terebélyes fa, melynek árnyékában párt és kormány rövid ideig elszendereghet sőt erőt is gyűjthet, de kamatjából örökké meg nem élhet, mert a szabadelvűségnek fő feladata és kötelessége a haladás. A kor és nép millióinak elodázhatlan követelményei.

1. Az esküdtszéki intézmény.
2. A magyar nyelv és magyar állam érdekében az iskolákat államosítani, a tanítók fizetését emelni kell.
3. A lelkészeket, felekezeti különbség nélkül, a jelelés meghagyásával a magyar kormánynak kell nevezni, a papok fizetését, a püspökök és káptalanok kivételével, egyenlősíteni, a szegényekét emelni kell.
4. Az igazságtalan, aránytalan párbér rendszert, mely 10 millió lakost koldussá tesz, el kell törölni és más fizetési módozatot kell behozni.
5. A népnevelési tanrendszert reformálni kell.
6. A katolikus autonómiát okosan és méltányosan szervezni kell.
7. A megyei közigazgatás akadályait a reform munkálatának megkezdése előtt el kell hárítani.

8. A főrendiházat, a képviselőház tanácskozási rendjét reformálni kell.

9. A földbirtok a nagy és kisipar érdekeit az országnak fel kell karolni.

Mindezek kétségkívül igen fontosak, létesítésök azonban miután önző magánérdekeket és kiváltságokat sértenek, sok akadályba fog ütközni, mindezeket tehát különállólag tüzetesen fogom tárgyalni, szükségesnek tartom azonban addig is előlegesen röviden jelezni, miért szükségesek és sürgősek.

1. A második szükséges, mert Magyarország magyar csak akkor lesz, midőn a magyar nyelvet lakosainak túlnyomó többsége érteni fogja, 28 év óta a magyarság a kormányok hanyagsága és félénksége, a papság roszakaratára miatt keveset haladtunk, a mulasztást az iskolai tanítók által pótolnunk kell, a tanítók fizetése azonban ma nyomorult, a koldus nem lelkesedik, fel kell tehát fizetéseket emelni és az iskolát államosítani kell, hogy az állam ellenőrizhesse a hanyagot és árulót megbüntethesse, fel kell fizetését 500 forintra emelni, hogy jólétet élvezhessen, mert a kényelem olvaszt és szelídít.

8. A papoknak az állam általi kinevezése szükséges, mert a népnél hatalmas tényezők; a magyarságért a katolikus papság eddig semmit sem tett, mert a legutolsó pástorleveleik szerint első a kereszténység, vagyis a katolika vallás, második a római egyház, harmadik a haza. A román szerb papok Metternich óta ellenségeink, tehát az állam alá kell minden papot rendelni, — nagy rész ellenségünk, mert tengődik, az oláh papság nagy részének fizetése alig 500 forint, vannak lutheránus

és kálvinista papok 400 forint fizetéssel, sőt sok katolikus plébános van, kinek fizetése, különösen a mostani gabonaárak mellett, nem több 700 forintnál, ebből tisztességesen megélni nem lehet, tehát a fizetéseket egyenlősíteni kell és meghagyván a lelkész és tanítói földeknek betudás nélküli használatát 1200 forintra kell emelni és a papok kinevezésének jogát a kormányra kell ruházni, a fizetésnek szabályozása többet fog érni minden fényes szónoklatoknál, nemzetiségi ölekezéseknél, a pap és tanító családjának biztosítása által először lesz magyar, másodsorban faja szerint nemzetiségi, harmadsorban keresztény.

4. Meg kell szüntetni, valláskülönbség nélkül, a párbért, mert a hazát, az államot, a szabadságot csak az szereti, a ki az állam terhei mellett megélhet, a ki nyomorog és azt látja, hogy az állam lakosai közt a terheket nem egyenlően osztja fel, de a gazdagot kíméli és a szegényt nyomja, az a magyar állam iránt először is meghűl, másodsor pedig a magyar államnak, a szabadságnak, sőt általában magának a szabad állam eszméjének ellenségévé válik. Magyarországon minden adó, de különösen a földadó a legmagasabb fokra van emelve, melyen túl kezdődik a megélhetés lehetetlensége, az adókat általában tekintve, az államiság a kötelezettségek fedezetét általánosságban véve leszállítani alig lehet és pedig nem azért sem, mert arányosak, kivételt képez azonban a párbérnek nevezett papi adó. A legigazságtalanabb ez, mert herczeg Eszterházy 550.000 hold ura párbérbe épen annyit fizet, mint a legszegényebb árvai vagy erdélyi zsellér vagy béres. A negyedtelkes

gazdának földadója 10—20 forint, a pap és tanítóbér tartozmánya, ha magában van 6 7, ha házas fia van és vele lakik 12 forint, tehát a terméketlenebb vidéken 60-tul 120 százalék, a termékenyebben 30-tul 60 százalék, ezen nagy teher, ha hozzávesszük a községi, megyei pótdót, a szegény embert ínséges tengődésre kárhóztatja és pedig ezen súlyos rabló-fizetési módozat 11 millió lakost fojtogat. Miután ez igazságtalan és túrhetlen is, eltörlése által 11 millió lakost nyerünk meg Magyarországnak és a szabadelvűségnek, ezen reformmal sem késni, sem ezt hangzatos szólammal elütni nem szabad, (legközelebb ezen teher eredetéről, jogtalanságáról és a fizetés könnyű és méltányos módozatáról szóló művemet ki fogom nyomtatni), mert a hangzatos szavakra a közönség nem sokat ad, ellenben az elviselhetlen terhek könnyítése a milliókat épen úgy meg fogja nyerni a magyar államnak és a szabadelvű pártnak, mint megnyerte Kossuthnak 48-ban az úrbériség megszüntetése, sőt még jobban, mert a nemzetiségeknél nemcsak az ingó, tudatlan népet, de a vezetőket, 48 ellenségeit is megnyeri és a magyar állam ellen izgatás gyökereit is kiszedi.

5. Tanrendszer sajátlag ma a népiskoláknál nem étezik, mert általánosan elfogadott tankönyvek nincsenek, a tanítók hanyagok és tudatlanok, mi nem csoda, mert akinek az élet szükségével naponta küzdeni kell az szakmája iránt közönyös, főleg a vallás elméletével foglalkoznak, mi legkönnyebb, a kormánynak tehát az egész ország számára köteles tankönyveket kell nyomtatni és az eddigi kontár művek tanítását el kell tiltani.

6. A katolikus autonómia a költségek fedezetének

következménye nem terjedhet ki, azomban a püspökségek káptalanok vagyona, mert ez jogilag nem katolikus, de államvagyon nem terjedhet ki az államosítás után az iskolára, az egyenes pap és tanítóválasztásra, mert nemzetiségi és politikai izgalmakat idézhetne elő, általában tehát csak jelölési, ellenőrzési és hitelvi jogokkal bírhat

7. A közigazgatás a megyéknél is a belügyminis-
teriumnál javítást követel, mert sok baj forrása a minis-
teriumban van, a megyéknél mindenekelőtt az ügykeze-
lést, a munkafeloszlást reformálni kell, mert a jelenlegi
rendszer és ügyhalmaz mellett a jó közigazgatás lehe-
tetlen, ennél fogva csakis akkor lehet a választás a felté-
teles élethossziglani választás, a kormányi kinevezés
között választani, ha mindezek rendezve lesznek és ennek
daczára a gépezet rosszul mozog.

8. A képviselőháznál szigorú tanácskozási rendet
kell alkotni, intézkedni kell a ház verifikationális jogáról,
a választási büntetteknek és kihágásoknak a curia általi
elbírálásnak módozalárul és jogköréről.

9. A főrendiháztul el kell venni az országos költség-
vetés elvetési jogát, mert ez által, miután a költségvetés
kormánykérdés néhány család, a többség tehát az ország
kormányát nem buktathatja meg, meg kell határozni hogy a
főrendiház valamely képviselőházi törvényjavaslatot hány-
szor és mennyi időre vetheti vissza. £1 kell törülni az in-
digenak és censussal nem bírók örök jogát, mert 85-ig a
czimzetes főrendek örök joggal soha sem bírtak, ez te-
hát nevetséges gyártmány, ki kell mondani az összefér-
hetlenséget minden köz- és magánhivatalra, mert e te-
kintetben a főrend a képviselő felett fölényel nem bír

hat, ki kell mondani, hogy főrendi jogot biztosító 3000 forint adót fizető birtok adóssággal terhelve nem lehet, mert az eddigi mód szerint a minősítvény kijátszható.

8. Magyarország hatalmának, sőt léteinek alapját a földbirtokos osztály teszi, mert a földbirtokosok száma a 11 milliónál több, a közép-osztály egy része már a 90-as évekig elbukott, ma az olcsó árak következtében nagy része vergődik. Az állam csudákat nem tehet, kell azonban, hogy azon viszonyokon, melyeket javíthat, segítsen, vagyis intézkedni kell, hogy a kölcsön megkönnyítése által a kamatláb 5-re leszálljon, kell, hogy a társulás segélyezése által magyarországban annyi cukor-, posztó- és fehérenemű-gyárak alakuljanak, melyek termelvényei Magyarország szükségletét teljesen fedezzék, kell fogyni Románia botrányos versenye nem csak Magyarországra, de a birodalomban is megszüntessék, kell, hogy Magyarország, a meddig lehet, Fiume felé olcsó vízi összeköttetést nyerjen.

A kormánynak nem szabad óriási többségében elbizakodni, mert a fekete sereg mindenre kész, a főpapság az aristocratia, mely nyílt és titkos ultramontán, roppant vagyonnal bír, a fekete sereg a főrendiházban a kormányt megbuktathatja, szövetségese a nemzetiségeknek, ellenünk ingerli Austriát. 72-ben a Deák kormány épen ily nagy többséggel rendelkezett és 75-ben mégis kapitulált. A kormánynak nem szabad félúton maradni, de sietni kell a reformok végrehajtásával, melyek egyedül képesek a politika sátánjai legyőzésére.

VÉGE.

	Lap.
I. A szabadelvűség kezdete és alapja	3 - 4.
II. Az aranybulla. — A szabadelvűség fejlődése Zsigmondig	5 - 6.
III. A szabadelvű eszmék és intézmények haladása és hanyatlása Zsigmondtul I. Ferdinándig	7 - 23.
IV. A közjogi szabadelvű párt küzdelmei az udvari szolga német párttal, 1527-től 1605-ig. — A reformatió befolyása	23 - 36.
V. A szabadelvű párt fegyveres védelme, koronkenti sikere, végleges bukása. — Az udvari párt, az absolutismus uralma 1064-től 1790-ig	37 - 80.
VI. A magyar nemzet győzelme, a király a szabadság előtt meghajlik, a valódi szabadelvűség kezdete	81 - 92.
VII. Az idegen eszmék és szokások befolyása. — A reformatio. — A Jezsuiták 1791. hatása	93 - 98
VIII. A francia eszmék. — Napoleon. — A szemt alliance. — Az ország tespedése 1827-ig ...	99 - 134.
IX. A nemzet ébredése. — A Juliusi forradalom hatása. — A valódi szabadelvű párt alakulása, Metternich fondorlatai. — A nemzeti-segi kérdés. — Gróf Széchenyi István, Deák Ferencz, br. Wesselényi, Kossuth Lajos. — A magyar udvari párt szemben a magyar nyelvvel és alkotmánygyal. — A választások-náli vesztegetések. — A magyar nyelv. — József főherczeg és Metternich. — A szat-	

mári 12 pont. — Gr. Apponyi és a megyék. — Gr. Széchenyi és Metternich. — Kossuth győzelme	134—194.
X. A 48-iki alkotmány	194—198.
XI. A szabadelvű ministerium kormányzata, osz- trák államadóság, reactió, nemzetiségi moz- galmak és gyilkosságok, István herceg szö- kése, Jellasics támadása, a magyar ministe- rium leköszönése. — V. Ferdinánd leköszö- nése, olmczi kiáltvány, országgyűlési nyi- latkozvány	198—209.
XII. A rémurarom. — Az olasz háboru. — Egyes- égi kísérlet. — A 861. országgyűlés. Köz- hangulat. — A 65-iki országgyűlés. — Po- rosz háboru.	209—243.
XIII. A kiegyezés. — A pártok. — Az első magyar ministerium. — A 69—72-iki választások. — Gr. Andrassy külügyministersége. — A liberális pártnak ellentétes töredékei. — Deák Ferencz betegsége. — Belviszály. — Fuzio 75-ben. — A kormánypárt politikája liberális volt-e?	244—264.
XIV. Tisza uralma. — A bosnyák hódítás. — A Személyi párt. Gróf Apponyi Albert	264—286.
XV. A szabadelvűség jelenje. — Az országgyűlés feloszlátása. — A quota. — Bánffy nagy győzelme	286—308.
XVI. A szabadelvűség jövője.	308—313.